

COMITATUS • 2022. tél-tavaszi

Önkormányzati Szemle

A COMITATUS Társadalomkutató
Egyesület tudományos folyóirata

2022.
tél-tavaszi
XXXII. évfolyam
240. szám

COMITATUS

Szerkesztőbizottság:

Elnök: Zongor Gábor

Tagok:

Agg Zoltán, Alabán Péter, Filep Bálint, Filepné Nagy Éva, Fogarasi József, Hudi József, Kaiser Tamás, Kalmár Zoltán, Lőrincz Katalin, Mandel Miklós, M. Barna Katalin, Molnár Tamás, Nemes Nagy József, Novotnik Imre, Oláh Miklós, Pálné Kovács Ilona, Somlyódy Péter, Soós Lőrinc, Szabó Pál, Szegvári Péter, Szilágyi István

Főszerkesztő: Agg Zoltán (comitatus91@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Darida Zsuzsa

Művészeti szerkesztő: Zongor Gábor

Rovatszerkesztők:

Oláh Miklós (Civil társadalom)

Lőrincz Katalin (Turizmus)

Szilágyi István (Kitekintés)

Fekete Károly (Területfejlesztés)

Hudi József (Önkormányzati múlt)

Műszaki szerkesztő: Csalagovits István jr.

Lapunk mottója:

Azokból a kövekből, melyeket utunkba gördítenek,
egy kis ügyességgel lépcsőt építhetünk...

Támogatásaikat a
Takarékbank 73200189-11102041
számlára kérjük átutalni

1 %-os felajánlásaikat a 19263913-1-19 adószámra várjuk!

Szerzőink figyelmébe!

1. A kéziratokat számítógépen elkészítve, e-mailhez csatolt fájlként kérjük *.doc, *.docx vagy *.rtf formátumban a szerkesztőség címére (comitatus91@gmail.com és/vagy zongor53@gmail) beküldeni.

2. Az írások ajánlott terjedelme tanulmányok esetén 15-20 000, kisebb cikkek (recenziók, megemlékezések stb.) esetében 5-10 000, de a leghosszabb írás terjedelme se haladja meg az egy ívet (40 000 karaktert).

2. A szöveget balra zárva, formázás és tipografizálás nélkül, végjegyzetekkel ellátva készítsék el. Tudományos közlemény esetén hivatkozások készítenők; hivatkozások helyett lehet irodalomjegyzék is.

3. Fotókat és illusztrációkat csak korlátozott számban tudunk közölni. Az illusztrációkat (fekete-fehér táblázatokat, ábrákat) be kell számozni, aláírással ellátni – a bonyolult táblázatokat kerüljük, s ezek mennyiségében is önmérsékletet kérünk! A közleményhez ábra ill. képjegyzéket is kérünk csatolni.

4. Hivatkozásnál a SZERZŐ teljes nevét kell megadni; családneve legyen nagybetűvel kiemelve. (AGG Ida)

5. Tudományos közlemények esetében a hivatkozás formai szabályai a következők:

– Egy szerző esetén: SZERZŐ: Cím. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám. Példa: CSIZMADIA Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976. 20–29. – Későbbi hivatkozás: CSIZMADIA 1976. 20–21.

–Több szerző esetén: A mű címe. Szerkesztő neve. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám. Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk. Kubinyi András. I. Pápa, 1994. 207–211.

– Tanulmány esetén: SZERZŐ(K): Cím. = A tanulmánykötet címe. Szerkesztő neve. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám. Példa: FARAGÓ Tamás: A történeti Magyarország felekezeti adatai az első világháború előtt. = Egyházak és egyházpolitika Magyarországon és Erdélyben a 18–19. században. Szerk. Gáborján Szabó Botond. Debrecen, 2016. (A Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények kiadványai) 17–56. Hivatkozás a későbbi lábjegyzetekben: FARAGÓ 2016. 20–27., vagy: FARAGÓ: i. m. 20–27.

– Folyóiratcikk esetén: SZERZŐ: Cím. = A folyóirat címe, évfolyama (éve), száma, oldalszám tól-ig. Példa: NEMES NAGY József: Régiók, polarizálódás, centralizáció. = Comitatus 25 (2017) tavasz (222. sz.) 3–13. Hivatkozás a későbbi lábjegyzetekben: NEMES NAGY 2017. 10. vagy: NEMES NAGY: i. m. 10.

– Napilap esetén: KELEMEN Gábor: Legföltettebb kincseink óvója. = Napló (Veszprém megye napilapja) 2018. január 3. 11. Hivatkozás a későbbi lábjegyzetekben: KELEMEN 2018. vagy: KELEMEN: i. m. (több oldalas cikknél megfelelő oldalszám).

4. Tanulmányokhoz, hosszabb cikkekhez egy maximum 10 soros angol (és szükség esetén magyar) nyelvű összefoglalót (Abstract) kérünk a könyvészeti tárgyszavak (kulcsszavak, 3-5 kifejezés) megjelölésével.

5. A dolgozat VÉGÉN kéretik nagybetűvel aláírni a művet: pl. OLÁH MIKLÓS, alatta a foglalkozást, (esetleg a beosztást és munkahelyet is, ha a szerzőnek ez fontos) ill. elérhetőséget: A szerző szociológus, kutatásvezető, Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Közhasznú Nonprofit Kft Társadalomkutató csoportja, Balatonfüred (olahm.balaton@gmail.com), vagy csak röviden: ALABÁN PÉTER történész, Özd.

6. A legvégén lehet feltüntetni, hogy a tanulmány milyen projekt keretében készült. Pl. Köszönetnyilvánítás: Jelen publikáció/kutatás az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.2-16-2017-00017 számú, „Ilyen és ilyen” című projekt keretében jött létre.

Tartalomjegyzék

<i>Zongor Gábor</i> : Konferencia	4
<i>Péterfalvi Attila</i> : Az adatvédelem és az információszabadság aktuális kérdései	5
<i>Dániel Balázs</i> : A közérdekű adatok megismerése, mint az önkormányzati képviselői munkához szükséges feltétel	20
<i>Korencsi Melinda</i> : Mindennapi kihívások – Az adatvédelem és az információszabadság biztosítása az önkormányzati működésben.....	25
Tanulmányok	
<i>Szegvári Péter</i> : A „fenntartható kormányzás” és az országok „helyreállítási képességének” összefüggései a COVID-19 járvánnyal kialakult válsággal kapcsolatban.....	29
<i>Lentner Csaba</i> : A magyar önkormányzati rendszer eszközszerkezete és jövedelmezősége a pandémiát megelőző időszakban (2016-2019 között).....	47
Műhely	
<i>Szabó Zoltán</i> : A fürdőturisták település-státusza és a fürdők szolgáltatás-minőségével kapcsolatos elégedettségük közötti összefüggés	63
Fenntarthatóság	
<i>Fehérvölgyi Beáta–Lőrincz Katalin–Sulyok Judit</i> : Előszó a tematikus blokkhoz.....	70
<i>Kántor Szilvia – Neumanné Virág Ildikó</i> : A környezettudatos magatartás és a klímaváltozás negatív hatásainak megítélése a hallgatók szemszögéből- egy fókuszcsoportos kutatás eredményei.....	72
<i>Közma Dorottya Edina–Fehér Helga</i> : A fenntartható fejlődési célokkal kapcsolatos tudományos publikációk keresztmetszeti bibliometriai elemzése	82
<i>Csapody Bence–Ásványi Katalin–Jászberényi Melinda</i> : Gasztroturizmus és fenntarthatóság a Balatonnál – Fogyasztói preferenciák vizsgálata a szezonális és helyi alapanyagok tükrében.....	93
<i>Hegedüs Sára–Kiss Kornélia–Boros Kitti</i> : „Mégis kinek a felelősége?” – A turizmus szereplőinek fenntarthatósággal kapcsolatos felelősége.....	101
<i>Fekete-Berzsenyi Hajnalka–Molnár Tamás–M. Barna Katalin</i> : Körforgásos gazdaság a vállalkozások életében – Mérhető-e a paradigmaváltás a vállalkozások működésében?	110
<i>Ernszt Ildikó–Formádi Katalin–Lőrincz Katalin</i> : A Veszprém–Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa fesztiváljainak fenntarthatósága és a COVID-19 – fókuszban a látogatói attitűdök és igények	119
<i>Horváth Eszter–Pozsgai Andrea</i> : A fenntartható mezőgazdaság alapjai a Szigetközben	129
Interjú	
<i>Kántor Szilvia</i> : „Célunk, hogy a Pannon Egyetem a körforgásos gazdaság térségi és hazai szellemi innovációs központjává váljon” – interjú dr. Gelencsér Andrással.....	137
<i>Strack Flórián</i> : Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa, a fenntarthatóság jegyében – beszélgetés Markovits Alízzal.....	139
Recenzió	
<i>Szegvári Péter</i> : A sokszínű autonómiáról	142
<i>Szabó B. Eszter</i> : A filozófia és a fake news	150
<i>Agg Zoltán–Akarsu Anikó</i> : Ukránok és ruszinok – Dokumentumok a magyarországi ruszinok és ukránok történelméből.....	154

Címlapunkon Raffay Béla Baba (gipsz változat)
A hátlapon: Raffay Béla (Bagoly)

Illusztrációk:

Csontos Katalin (Madarak I.) 24 (Farsangolók I.) 46

Kulcsár Ágnes (Illusztráció 10) 62

Raffay Béla (Vágtázó ló) 28 (Vízköpők) 126

T. Szabó László (Frottázsok az "Aranykor emlékei" c. sorozatból) 4, 19, 79

E számunkat szerkesztették Fehérvölgyi Beáta, Lőrincz Katalin, Sulyok Judit
és Zongor Gábor

A folyóiratban megjelent tudományos közleményeket szerkesztőségünk tudományos fokozattal rendelkező szerkesztői és szerkesztőbizottsági tagjai lektorálják.

*Megjelenik Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata
és a Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kar támogatásával
A folyóiratban megjelent tudományos közleményeket szerkesztőségünk tudományos fokozattal rendelkező szerkesztői és szerkesztőbizottsági tagjai lektorálják.*

E számunk szerzőiről információ a cikkek végén található.

Konferencia

A Comitatus Társadalomkutató Egyesület és az MTA VEAB Gazdaság- Jog- és Társadalomtudomány Szakbizottság Közigazgatási Munkabizottsága 2016. decemberében a veszprémi városházán megtartott közös fórumon szakmai együttműködésről állapodott meg. Az együttműködés lényege, hogy a Közigazgatási Munkabizottság szakmai konferenciákat és műhelybeszélgetéseket szervez az egyesülettel való egyeztetés alapján. A konferenciákon elhangzó előadások írásos változatát pedig a Comitatus Önkormányzati Szemlében szerkesztett módon megjelentetjük.

A gyümölcsöző együttműködés eredményeképpen 2021-ben közösen három konferencia került megszervezésre. Az első, 2021. április 30-án megtartott, a „Helyi iparüzési adó: múlt és jövő” című online műhelymegbeszéléshez kötődő előadások és hozzászólások anyagai képezték a meghatározó anyagát a Comitatus előző (XXXI. évfolyam 238.) számának.

A második konferencia 2021. szeptember 24-én, Tata városában az „Adatvédelem és információszabadság gyakorlata” címmel, hibrid munkaülés keretében került megszervezésre. A harmadik konferenciát 2021. október 29-én, Bük városában „A nagytérségi és a város-térségi együttműködések tapasztalatai” címmel, hibrid konferenciával egybekötött munkaülés keretében tartottunk.

A Közigazgatási Munkabizottság által szervezett konferenciák témái többnyire térségi dimenziókat és összefüggéseket is tartalmaztak. A tatai adatvédelmi konferencián elhangzó előadásoknak, viszont nem voltak térségi megközelítései, hanem alapvetően a jogi szabályozás és a gyakorlati megvalósítás közötti ellentmondásokra fókuszáltak. Annak ellenére, hogy a Comitatus fő profiljához kevésbé illeszthető ez a szakmai témakör, mégis fontosnak tartjuk közölni az előadások írásos változatát, mivel az itt tárgyalt kérdések szoros összefüggésben vannak az önkormányzatok gyakorlatával, de még az egyes emberek mindennapi életével is, gondoljunk csak a háztartási célú kamera közterületre irányításának jogellenességével kapcsolatos anomáliákra.

Dr. Péterfalvi Attila, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH) elnöke az adatvédelem és az információszabadság aktuális kérdései című előadásában beszélt az uniós jog és a hazai szabályozás ütközéséből adódó problémákról. A NAIH és a konkrét ügyekben döntő bíróság eltérő jogértelmezésére is hozott fel példát. Feltette a kérdést, hogy érvényes-e az a jogszabály, amelynél előzetesen nem készült hatásvizsgálat? Ugyancsak példákat hozott a közérdekből nyilvános adat és a közérdekű adat elhatárolására.

Dr. Korencsi Melinda, a Tatai Közös Önkormányzati Hivatal jegyzői kabinetvezetője a mindennapi kihívásokról

beszélte, hogy miképpen érvényesül az adatvédelem és információszabadság biztosítása az önkormányzati működésben. Két sokféleképpen értelmezhető jogesetet mutatott be. Egyrészt a lakossági fórumon készült jelenléti ív problémáját, másrészt egy önkormányzati szakmai előkészítő megbeszélésen titokban készített hangfelvétel nyilvánosságra tétele ügyében hozott hatósági döntés anomáliáit mutatta be.

Dr. Dániel Balázs ügyvéd, mint adatvédelmi tisztviselőként szerzett tapasztalataira építve mutatta be, hogy a közérdekű adatok megismerése mit jelent az önkormányzati képviselői munkában és milyen feltételeknek, illetve korlátoknak kell érvényesülnie. Részletesen kitért az egyes fogalmak tartalmára és elhatárolására.

Dr. Balás Endre jegyző, a Jánosházi Közös Önkormányzati Hivataltól vettített háttéranyag nélkül gyakorlati tapasztalatok birtokában vetette fel, hogy az adatvédelem ügyét a kistéleplések nem lehetne-e egyszerűbben megvalósí-

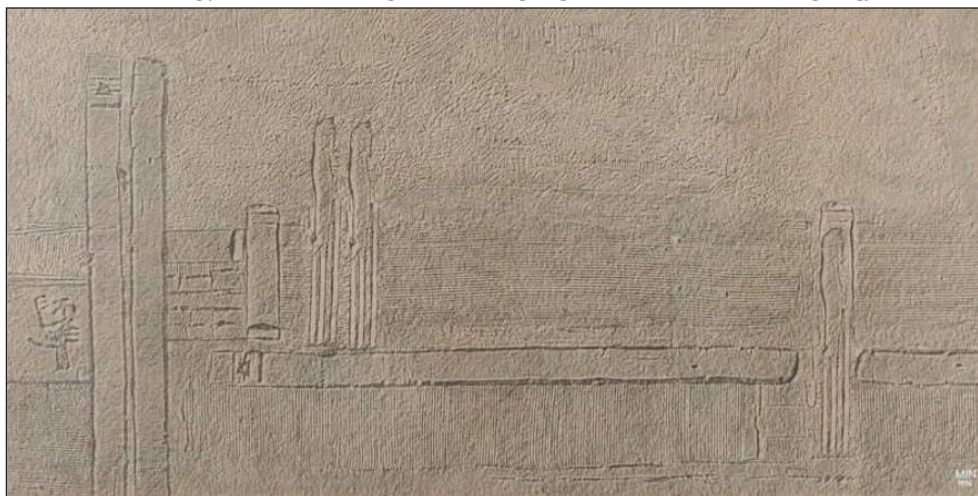
tani? A 12 települést magába foglaló közös hivatal jegyzőjeként a kistéleplések szakmai-személyi kapacitás hiányának pótlására tett javaslatokat. A mindennapokból hozott példákkal mutatta be, hogy a kistélepléseken adatkezelőként hogyan keveredik az önkormányzat és a hivatal szerepe, különösen az önként vállalt ügyek tekintetében. Felvetette, hogy tisztázhatná e kérdéseket, ha a közös hivatalok és önkormányzatok vonatkozásában központi jogszabály határozná meg, ki minősülne adatkezelőnek, és e körben meghatározó feladat és felelősség hárulna a jegyzőre.

Az előadók mindegyike hangsúlyozta, hogy az adatvédelem területén a közfeladat ellátása során a tudatosság kialakítása és megőrzése rendkívül fontos.

Az első három tatabi előadás írásos összegzése e rovatban olvasható.

ZONGOR GÁBOR

MTA VEAB Gazdaság- Jog- és Társadalomtudomány Szakbizottság Közigazgatási Munkabizottság tagja

Az adatvédelem és az információszabadság aktuális kérdései

Az Európai Parlament és Tanács 2016/679 Rendelete

Az Európai Parlament és a Tanács 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (GDPR) 2016. május 24-én lépett hatályba, de a nemzeti jogrendszerünkben csak két éves felkészülési időt követően, 2018. május 25-től vált alkalmazandóvá.

Az uniós rendeleti jogforrás közvetlenül hatályosul, így egységes jogi szabályozást eredményez EU-szerte a hatálya alá tartozó minden címzett vonatkozásában. A rendelet megalkotásának egyik fő célkitűzése az volt, hogy a természetes személyek adatainak kezelésével kapcsolatban fennálló jogokat minden tagállamban azonos szintű védelemben részesítse. Ennek érdekében a GDPR kimondja, hogy a személyes adatok kezeléséhez kapcsolódó alapvető jogok és szabadságok védelmére vonatkozó szabályok következetes és egységes alkalmazását az Unió egész területén biztosítani kell.

A rendeleti szabályok így tipikus esetben minden tagállamban azonos, egységes tartalommal érvényesülnek, azok a belső jogban nem ismétlődnek

meg. A tagállam kötelezettsége, hogy a rendeleti szabályok akadálymentes alkalmazhatóságát biztosítsa, egyrészt a rendeleti szabályokkal tartalmilag ellentétes belső jogi szabályok deregulációjával, másrészt a rendeleti szabályok érvényesüléséhez nélkülözhetetlen kiegészítő jogalkotási és egyéb intézkedések (pl. a tagállami adatvédelmi felügyelő hatóságok létrehozása, vezetőinek kinevezése, működési feltételeinek biztosítása stb.) útján.

A GDPR újításai az önkormányzatok számára

A GDPR számos „megfelelőségi” intézkedés megtételét és annak igazolását teszi kötelezővé az adatkezelők számára. Ilyennek tekinthető elsődlegesen az adatkezelési tevékenység belső nyilvántartása (GDPR 30. cikk), az adatfeldolgozói szerződés megkötése [GDPR 28. cikk (3) bekezdés], esetlegesen az adatvédelmi tisztviselő kijelölése (GDPR 37. cikk) és az adatvédelmi hatásvizsgálat (GDPR 37. cikk) elvégzése, valamint adatvédelmi incidens esetén az érintettek tájékoztatása (GDPR 34. cikk), illetve annak elmaradása esetén ennek dokumentálása. Tág értelmezés mentén az elvnek való megfelelés feltételezi a beépített és alapértelmezett adatvédelem teljesülését, azt, hogy az elvek és adatvédelmi követelmények

érvényesülését garanciák beépítésével segíti elő az adatkezelő (GDPR 25. cikk)

Önkormányzati feladatkörben kell ellátni:

A Hatóság megkeresésére a települési önkormányzat jegyzője ellenőrzi az illetékességi területén folytatott, a Hatóság által a megkeresésben megjelölt adatkezelés tényleges körülményeit, így különösen a kezelt személyes adatok körét, a személyes adatokkal végzett műveleteket és e műveletek eszközeit, továbbá az adatkezelő által alkalmazott technikai és szervezési intézkedéseket (Infotv. 71. § (1b) bekezdése)

Adatvédelmi incidensek bejelentése – szigorú határidőkkel (72 óra) és szabályokkal teli kötelezettség

Adatvédelmi hatásvizsgálat - az elszámoltathatóság elvének fontos része. Adatvédelmi hatásvizsgálatot különösen abban az esetben kell elvégezni, ha az adatkezelés az adatkezelési tevékenység természetes személyekre vonatkozó egyes személyes jellemzők olyan módszeres és kiterjedt értékelésével jár, amely automatizált adatkezelésen – ideértve a profilalkotást is – alapul, és amelyre a természetes személy tekintetében joghatással bíró vagy a természetes személyt hasonlóképpen jelentős mértékben érintő döntések épülnek.

Adatvédelmi tisztviselők kinevezése (online bejelentő rendszer bevezetése)

Önkormányzati nyilvánosság biztosítása

A jogalapok jelentősége

Az adatkezelés alapelveinek, jogalapjainak és az adatkezelés körülményeinek vizsgálatával (hogyan jutott hozzá a személyes adatokhoz, mit tett vele azt követően) lehet azt eldönteni, hogy az adatkezelő jogszerűen járt-e el az adatkezelés során.

Alapvető adatvédelmi alapelv, hogy ha az adatkezelő személyes adatokat kezel, rendelkeznie kell megfelelő jogalappal. Az adatkezelés jogalapja azon eseteknek a köre, amikor a jogalkotó jogszerűnek tekinti meghatározott személyes adatok kezelését. Jogalap nélkül az adatkezelés jogellenes.

A megfelelő jogalap megválasztása során tekintettel kell lenni arra, hogy egy kifejezett célból végzett adatkezelési művelet nem alapulhat többféle jogalapon. Lehetséges azonban, hogy egy adatkezelés több jogszerű jogalapra támaszkodjon, amennyiben a személyes adatok kezelése több célra irányul, ebben az esetben minden célhoz kapcsolódik egy jogalap. Az adatkezelőnek meg kell határoznia ezeket az adatkezelési célokat és a hozzá tartozó megfelelő jogalapot. A jogalap nem változtatható meg az adatkezelés során, azaz az adatkezelő nem változathatja a jogalapokat. Nem lehetséges az sem, hogy az adatalany hozzájárulása mellett biztonsági tartalékként egyéb jogalapok is megjelölésre kerüljenek a hozzájárulás visszavonása esetére.

Különleges adatok kezelése külön meghatározott jogalapok szerint lehet jogszerű. A jogalapot dokumentálni szükséges (tájékoztató, nyilvántartás, hatásvizsgálat). A jogos érdek jogalap

alkalmazása esetén szükséges érdekmérlegelési tesztet készíteni, amelyben az adatkezelő azt rögzíti, hogy az adatkezelés – amely az adatkezelő vagy egy harmadik fél jogos érdekének érvényesítéséhez szükséges – miért és mennyiben korlátozza arányosan az érintett jogait.

Adatvédelmi incidens

Adatvédelmi incidens alatt értjük a biztonság olyan sérülését, amely a továbbított, tárolt vagy más módon kezelt személyes adatok véletlen vagy jogellenes megsemmisítését, elvesztését, megváltoztatását, jogosulatlan közlését vagy az azokhoz való jogosulatlan hozzáférést eredményezi.

Az adatvédelmi incidenseket be kell jelenteni a Hatósághoz, amely intézkedéshez szoros határidők kapcsolódnak. A jelentés három szintjét különböztetjük meg:

Az adatkezelő nyilvántartja az adatvédelmi incidenseket, feltüntetve az adatvédelmi incidenshez kapcsolódó tényeket, annak hatásait és az orvoslására tett intézkedéseket [GDPR 33. cikk (5) bekezdés].

Az adatvédelmi incidenst az adatkezelő indokolatlan késedelem nélkül, és ha lehetséges, legkésőbb 72 órával azután, hogy az adatvédelmi incidens a tudomására jutott, bejelenti a felügyeleti hatóságnak, kivéve, ha az adatvédelmi incidens valószínűsíthetően nem jár kockázattal a természetes személyek jogaira és szabadságaira nézve [GDPR 33. cikk (1) bekezdés].

Ha az adatvédelmi incidens valószínűsíthetően magas kockázattal jár a természetes személyek jogaira és szabadságaira nézve, az adatkezelő indokolatlan késedelem nélkül tájékoztatja az érintettet az adatvédelmi incidensről [GDPR 34. cikk (1) bekezdés]

Az adatvédelmi incidensekhez kapcsolódó adatkezelői, adatfeldolgozói kötelezettségek az adatvédelmi alapelvek közül az elszámoltathatóság elvéhez, illetve az integritás és bizalmas jelleg elvéhez kapcsolódnak. Az elszámoltathatóság elve alapján az adatkezelő felelős a személyes adatok kezelésére vonatkozó alapelveknek való megfelelésért, továbbá képesnek kell lennie e megfelelés igazolására.

Az intézkedések középpontjában az áll, hogy az adatkezelő, adatfeldolgozó megelőzze az adatvédelmi incidensek bekövetkezését, illetve amennyiben mégis bekövetkezik ilyen esemény, akkor arra megfelelő időben, hatékonyan tudjon reagálni. Amennyiben az adatkezelő, adatfeldolgozó által meghozott intézkedések nem bizonyulnak kellően hatékonyak, akkor emiatt az adatbiztonság sérül, és adatvédelmi incidens következhet be. Másfelől a biztonság sérülését jelenti az az esetkör is, amikor az adatkezelő, adatfeldolgozó elmulasztja az adatkezeléssel arányos és elvárható adatbiztonsági intézkedések meghozatalát, és ennek elmulasztása adatvédelmi incidenshez vezet.

Az adatkezelő nyilvántartja az adatvédelmi incidenseket, feltüntetve az ahhoz kapcsolódó tényeket, hatásait és az orvoslására tett intézkedéseket. E nyil-

vántartás teszi lehetővé, hogy a felügyeleti hatóság ellenőrizze a követelmények való megfelelést. A GDPR e rendelkezése azt igényli, hogy az önkormányzatok át tekintsék az adatfeldolgozókkal kötött szerződéseket, hogy azokban szerepelnek-e olyan kötelezettségek, amelyek nyomán az adatfeldolgozóknak azonnal jelezniük kell, ha az ő tevékenységükkel összefüggésben bármilyen adatvédelmi incidens történik. Amennyiben nincs ilyen kitétel, akkor ez magában hordozza annak kockázatát, hogy egy megelőzhető vagy a negatív hatásokat még idejében csökkenthető adatvédelmi incidensekről késve vagy akár egyáltalán nem szerez tudomást az önkormányzat.

Amennyiben az adatvédelmi incidens valószínűsíthetően magas kockázattal jár az érintettek jogaira nézve, akkor az érintetteket tájékoztatni kell az adatvédelmi incidensről.

Valószínűsíthetően magas kockázat megítélése esetén egy-egy adatkezelőnek többek között azt kell vizsgálnia, hogy

- milyen incidens történt (például más súlya van annak, ha nyilvánosságra hozták a személyes adatokat, és más annak, ha csak egy rossz hozzáférés-beállítás miatt más munkavállalók is hozzáférhettek a személyes adatokhoz);
- az incidenssel érintett személyes adatok típusát (különleges adat-e) és mennyiségét;
- az incidensnek milyen súlyú következményei vannak az érintettre nézve (eltérrő sérelmet jelent egy töredékes személyes adat nyilvánosságra hozatala

és az, ha például egy szociális juttatás miatt kérelme kerül nyilvánosságra),

- az adatvédelmi incidenssel érintett személyek speciális kategóriái (például idősek vagy kiskorúak személyes adatait érintő incidenseknek nagyobb lehet a súlya).

Ennek megfelelően – az adatvédelmi incidens körülményeitől is függően – szükséges lehet a tájékoztatás, ha például az érintett társadalmi megbecsülésére kiható adatokat (például rossz iskolai eredmények vagy szociális juttatásra vonatkozó kérelemmel összefüggő adatokat) hoznak nyilvánosságra, vagy például olyan kamerafelvételek kerülnek ki, amelyen az érintett számára kellemetlen helyzetben látható (például rosszullet miatt összeesik az utcán és ez a felvétel kiszivárog a sajtónak).

Adatvédelmi hatásvizsgálat

Az elszámoltathatóság elvének egyik fontos része, hogy az adatkezelők már az adatkezelés megkezdése előtt felmérjék, az adatkezelésük milyen hatást gyakorol az érintettek magánszférájára. A hatásvizsgálatban ki kell térni az adatkezelés szükségességének és arányosságának vizsgálatára, illetve értékelni kell, hogy az adatkezelés milyen kockázatokat jelent az érintettek jogaira és szabadságaira nézve, valamint be kell mutatni a kockázatok kezelését célzó intézkedéseket, garanciákat, biztonsági mechanizmusokat.

A GDPR alapján az érdekmérlegelési teszt és az adatvédelmi hatásvizsgálat között az a különbség, hogy ha az adatkezelő az adatkezelését jogos érdekre

alapozza, akkor minden esetben kötelező érdekmérlegelési tesztet végezni. Amennyiben ez elmarad, akkor az adatkezelő nem rendelkezik megfelelő joggal az adatkezeléshez. Ettől eltérően adatvédelmi hatásvizsgálatot nem szükséges minden esetben végezni, csak akkor, ha az adatkezelés magas kockázattal jár az érintettek jogaira nézve, vagy arról a GDPR vagy a felügyeleti hatóság által nyilvánosságra hozott jegyzék rendelkezik.

A másik fő különbség a módszertanban és a részletezettségben mutatkozik meg. A gyakorlatban adatvédelmi hatásvizsgálat elvégzésére sor kerülhet akár az érdekmérlegelési teszt elvégzése előtt, akár azzal egyidejűleg, vagy pedig a teszt elvégzését követően. Az érdekmérlegelési teszt elvégzése előtt akkor érdemes hatásvizsgálatot készíteni, ha az adatkezelő azt tapasztalja, hogy két-tónél több módszer kínálkozik az adatkezelésre. Az adatvédelmi hatásvizsgálat elvégzése segíthet azonosítani azt a megoldást, amelyik a legkisebb hatást gyakorolja az érintett magánszférájára.

A Hatóság eljárásai

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (a továbbiakban: Hatóság) önálló jogi személyiséggel rendelkező autonóm államigazgatási szerv, amelynek feladata a személyes adatok védelméhez, valamint a közérdekű és a közérdekből nyilvános adatok megismeréséhez való jog érvényesülésének ellenőrzése és elősegítése. Tevékenysége ellátása során a Hatóság önállóan gyakorolja az információs önrendelke-

zési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvényben (a továbbiakban: Infotv.) megállapított hatáskörét. A Hatóság független, kizárólag a törvényeknek alárendelten működik, számára feladatot csak törvény állapíthat meg. Feladatkörében nem utasítható, a feladatát más szervektől elkülönülten, befolyásolástól mentesen látja el.

A Hatóság a személyes adatok védelmével kapcsolatos jogszabályok érvényesítésével összefüggő feladatait meglehetősen változatos eljárási keretek között végzi. A Hatóság által alkalmazott eljárástípusok a következők:

- adatvédelmi és információszabadság vizsgálat,
- adatvédelmi hatósági eljárás,
- hatósági ellenőrzés,
- adatvédelmi engedélyezési eljárás,
- közreműködés szakhatósági eljárás tanúsító szervezet akkreditációjával összefüggésben,
- titokfelügyeleti hatósági eljárás.

Az egyik csoportosítási szempont az eljárás során hozható döntés jellegén alapul. Ennek megfelelően a Hatóság közigazgatási hatósági eljárást, illetve ilyen eljárásnak nem minősülő vizsgálati (másként: ombudsmani típusú) eljárásokat folytat.

Az első kategóriába tartozó eljárások sajátja, hogy abban a Hatóság az eljárással érintett személyekre (ügyfelek) nézve jogilag kötelező és állami kényszerrel is végrehajtható, jogot vagy kötelezettséget megállapító döntést hoz.

A vizsgálati eljárások önmagukban ilyen eredménnyel nem járnak, azok egy adott kérdésben az ügyfelek együttműködését feltételező, jellemzően a Hatóság megállapításai alapján szükséges korrekciók önkéntes alkalmazására építenek. Ilyen módon a felmerülő kérdések gyorsabb, kevésbé költséges és időigényes megoldásának eszközei lehetnek. Amennyiben a vizsgálati eljárás nem vezet eredményre, az abban tett felszólításnak az adatkezelő nem tesz eleget, illetve az állásfoglalással nem ért egyet, vagy akár már a vizsgálati szakaszban látható, hogy ez az eljárás-típus nem alkalmas a kívánt eredmény elérésére, a Hatóság hivatalból hatósági eljárás folytatásáról dönthet, illetve bizonyos esetekben köteles erről dönteni, és az eljárást ezt követően már ezen eljárási keretek között lefolytatni.

Az adatvédelmi hatósági eljárás és a vizsgálati eljárás tárgya lényegében ugyanaz: mindkét eljárásban azt vizsgálja a Hatóság, hogy az adott esetben az adatkezelő eleget tett-e vagy eleget tesz-e a GDPR, illetve az Infotv. rendelkezéseiből fakadó követelményeknek.

A Hatóság hivatalból hatósági ellenőrzést indíthat, amelyben az adatvédelmi jogszabályok betartását hatósági eszközökkel vizsgálja, adott esetben eljárási bírság alkalmazásával is járó módon. Ha az ellenőrzés során feltártak alapján jogsértést valószínűsít, a Hatóság adatvédelmi hatósági eljárást indít, amelyben már kötelező erejű döntést hoz. Határozatában megállapítja a jogsértést (vagy annak hiányát), és rendelkezik az adatkezelés megszüntetéséről vagy jog-

szerűségének helyreállításáról, továbbá adatvédelmi és eljárási bírságot szabhat ki.

Jellemzően hatósági ellenőrzés keretében vizsgálja ki a Hatóság az adatvédelmi incidensre vonatkozó bejelentéseket.

Amíg a közigazgatási hatósági eljárásban a Hatóság kötelező erejű döntést hoz, amellyel szemben a bírósági jogorvoslat lehetősége is adott, addig a vizsgálati eljárás lezárásaként felszólítás, illetve – ha az adatkezelő ennek nem tesz eleget – a felügyeleti szervnek címzett ajánlás születik, amellyel szemben nem lehet bírósághoz fordulni. Csak e puhább eszközök eredménytelensége esetén kerül sor – hivatalból – hatósági eljárás megindítására vagy jelentés kiadására. A jelentés nyilvános, és tartalmazza a vizsgálat során feltárt tényeket, az ezeken alapuló megállapításokat és következtetéseket. A jelentés bíróság vagy más hatóság előtt nem támadható meg.

A hatósági eljárások egy másik típusát jelentik az ún. adatkezelési engedélyezési eljárások.

Ezek az eljárások már nem valamely jogsértő magatartás feltárására és szankcionálására, korrekciójára vagy az érintettnek okozott sérelem orvoslására irányulnak, hanem valamely, az adatkezeléssel összefüggő, a GDPR alapján bizonyos adatkezelői jogosítványok gyakorlásának feltételét jelentő aktusok vagy ilyen jogosítványokhoz kapcsolódó, garanciális feladatokat ellátó sze-

replők meghatározott feltételeknek való megfelelését biztosítják a GDPR szerinti hatósági engedélyezés vagy jóváhagyás, azaz egyfajta előzetes hatósági kontroll keretében.

Az adatkezelési engedélyezési eljárásokkal rokon a Hatóságnak a Nemzeti Akkreditációs Testület (NAT) akkreditációs eljárásában való szakhatósági közreműködése, amelynek során a GDPR 43.cikke szerinti adatvédelmi tanúsító szervezetek speciális adatvédelmi jogi szempontú előzetes ellenőrzését végzi el a saját maga által előzetesen meghatározott és az Európai Adatvédelmi Testület által jóváhagyott követelmények alapján.

A titokfelügyeleti hatósági eljárás, amely elsődlegesen nem a személyes adatok védelmére, hanem a közérdekű adatok, illetve közérdekből nyilvános adatok megismerésére vonatkozó jogra koncentrál. Azt vizsgálja, hogy meghatározott minősített adat minősítésére jogszerűen került-e sor. Jellegénél fogva adatvédelmi kérdéseket is érinthet, ha a minősített adatok között személyes adatok is találhatóak.

Közterületen elhelyezett kamerák

Az adatvédelmi hatásvizsgálat elvégzésének egyik kötelező esete a nyilvános helyek nagymértékű módszeres megfigyelése. A WP 29 iránymutatása alapján ilyennek minősülnek például a közterületen bűnmegelőzés, bűnüldözés érdekében vagy más jogellenes cselekmények bizonyítása érdekében elhelyezett kamerák.

A kamerás megfigyelés esetében az adatvédelmi hatásvizsgálat egyik fontos szempontja az, hogy milyen adatbiztonsági intézkedéseket alkalmaz az adatkezelő, hiszen ezek képesek lehetnek bizonyos kockázatok csökkentésére. Másik oldalról, az érintetti jogok (előzetes tájékoztatáshoz való jog, a felvételekhez való hozzáférés) megfelelő szintű biztosítása szintén egy fontos eleme a kamerás megfigyeléssel együtt járó adatkezelésnek. Az adatvédelmi hatásvizsgálat során arra kell ügyelni, hogy felmerüljenek azok a kockázatok, amelyek elhanyagolhatatlanok vagy megnehezítenek az érintetti joggyakorlást, és ezeket a kockázatokat az önkormányzatok teljesen megszüntessék.

A kamerával való megfigyelés lehet:

- bűnüldözési célú,
- objektumvédelem
- konkrét objektumhoz nem kötődő, vagy rendezvénybiztosítás,
- közfeladat ellátásához kapcsolódó intézkedés
- személyszállítás

Elláthatja:

- a rendőrség (a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. tv.)
- a közterület-felügyelet (a közfelügyeletről szóló 1999. évi LXIII. tv.)
- a jegyző vagy a kijelölt köztisztviselő (2020. febr. 1-től) Infotv.

A közterület-felügyeletről szóló törvény közbiztonsági, bűnmegelőzési célból teszi lehetővé a képfelvevő alkalmazását. Az önkormányzat által létesített kamerarendszerrel történő közterület megfigyelése, mind az adatkezelés céljára, mind az adatkezelő személyére

tekintettel bűnüldözési célú adatkezelés fogalmának felel meg.

A kamerarendszer jogszerű működéséhez szükséges feltételek:

- képviselő-testületi döntés a kamera elhelyezéséről, a megfigyelt közterület kijelöléséről,
- adatvédelmi tisztviselő alkalmazása,
- adatvédelmi és adatbiztonsági szabályzat megalkotása.

Az adatkezelő lehet: közterület-felügyelet, ennek hiányában közterület-felügyelő(k), a jegyző vagy a képviselő-testület által kijelölt, a települési önkormányzat alkalmazásában álló köz-tisztviselő. A felsoroltakon kívül más személy (például: a polgármester) adatkezelési tevékenységet nem folytathat. A rendszer üzemeltetésében, a kamerák karbantartásában azonban más is közreműködhet, illetve egyes adatkezelési műveleteket jogszabályi rendelkezés alapján más is végezhet. Kiemelendő, hogy az élőképfelügyelés (rögzítés nélkül is) adatkezelésnek minősül. A képfelügyelés elhelyezéséről és a megfigyelt közterületről tájékoztatni kell a rendőrséget, a polgármesteri hivatal honlapján közzé kell tenni.

A megfigyelt területre belépő személyek tájékoztatását jól észlelhető helyen figyelemfelhívó jelzést, ismertetést kell elhelyezni a kamerák pontos helyéről és az adatkezelés tényéről. Fontos hangsúlyozni, hogy a felvételek csak a törvényben felsorolt célokra használhatók fel vagy továbbíthatók.

A rögzített felvétel továbbítására irányuló megkeresés teljesítése előtt ellenőrizni szükséges, hogy tartalmazza-e a törvényben előírt kötelező elemeket. A teljesítést meg kell tagadni, ha a felvétel a megkeresésben meghatározott tény bizonyítására alkalmatlan.

- A felvétel a rögzítés helyszínén
- elkövetett bűncselekmény vagy szabálysértés miatt indult eljárásban,
 - elkövetett jogsértés miatt indított közigazgatási hatósági eljárásban,
 - végzett felügyelői intézkedés jogszerűségének megállapítására irányuló közigazgatási hatósági eljárásban,
 - felvételen szereplő személy által, jogainak gyakorlása érdekében indított eljárásban

használható fel.

A fentiekben túl:

- a terrorcselekmények vagy más bűncselekmények megelőzése, felderítése és megszakítása céljából,
- a nemzetbiztonsági védelmi és elhárítási, információszerzési, továbbá nemzetbiztonsági, iparbiztonsági, belső biztonsági és bűnmegelőzési ellenőrzési feladatok ellátása céljából,
- a katasztrófavédelmi, tűzvédelmi hatósági feladatok ellátása céljából, illetve
- körözött személy vagy tárgy azonosítása érdekében is felhasználható.

A felvételeknek a törvényben felsorolt adat-felhasználási céloktól eltérő felhasználása jogszerűtlen!

Adatbiztonsági intézkedések kialakítása

Az adatkezelő definíciójának központi eleme az adatkezelésre vonatkozó érdemi döntés meghozatala, melyek között található az alapvető adatbiztonsági intézkedések meghozatalára vonatkozó döntés is. Adatfeldolgozó igénybevétele esetén az adatfeldolgozó minőség feltétele, hogy az adatfeldolgozó az adatkezelőtől elkülönült, önálló jogalany legyen, és az adatkezelés kialakítása vonatkozásában önálló döntési jogkörrel nem rendelkezik, feladata az adatkezelő írásbeli utasításainak a végrehajtása. Ugyanakkor az adatfeldolgozót is terheli felelősség az adatbiztonsági intézkedések meghozatalát illetően. Ebben a körben szabadon dönthet, az adatkezelőtől függetlenül saját maga határozhatja meg, hogy milyen módon teljesíti a GDPR 32. cikke szerinti követelményeket.

Műszaki-szervezési intézkedésekkel kell biztosítani:

- az adatkezeléshez használt eszközök jogosulatlan személyek általi hozzáféréseinek megtagadását;
- azt, hogy az adatkezelő rendszer használatára jogosult személyek kizárólag a hozzáférési engedélyben meghatározott személyes adatokhoz férjenek hozzá. Pl. az a személy, aki csak a képernyőképek megfigyelésére jogosult, az ne végezhesen a képfelvételekből mentést, törlést;
- az adathordozók jogosulatlan olvasásának, másolásának, módosításának vagy eltávolításának megakadályozását;
- az adatkezelő rendszerbe a személyes adatok jogosulatlan bevitelének, az abban tárolt személyes adatok jogosulat-

lan megismerésének, módosításának vagy törlésének megakadályozását;

- az adatkezelő rendszerek jogosulatlan személyek általi, adatátviteli berendezés útján történő használatának megakadályozását;
- azt, hogy ellenőrizhető és megállapítható legyen, hogy a személyes adatokat mely címzettek továbbították, illetve bocsátották rendelkezésére.

A fenti intézkedések lehetnek:

A jogszabály alapján hozzáférésre jogosult személyek számára történő jogosultság- és az ahhoz kapcsolódó feladatkiosztás szabályozott módja.

A jogosultság megszűnését követően a hozzáférési jogosultság visszavonása. A hozzáférési jogosultságok nyilvántartása (amelyben szerepel a jogosultság kezdete és megszűnése időpontja is).

A hozzáférési engedélyben szereplő egyes jogköröket és hatásköröket - a vonatkozó jogszabályokkal összhangban - az adatvédelmi szabályzat vagy az informatikai biztonsági szabályzat, belső utasítások, munkaköri leírások tartalmazhatják részletesen. Ezek tartalmazzák továbbá a biztonságos üzemeltetés érdekében követendő protokollt és szabályrendszert is.

- Információ Biztonsági Szabályzat megalkotása
- Szervezeti tulajdonú, dedikált informatikai eszközök használata.
- Két faktoros hitelesítés (felhasználónév-jelszó) alkalmazása.
- Adatkezelői nyilvántartás vezetése.

Ebből megállapíthatóak a kamera-rendszerhez történő hozzáférések, a felvételek kapcsán végzett különböző műveletek (rögzített felvétel megtekintése, mentések, továbbítás, törlés), a hozzáférő személyek, az adatkezelési műveletek célja, indoka, az adatigénylésekre, adat-továbbításokra vonatkozó adatok.

Az információbiztonsági követelmények felhasználókkal történő ismertetése, oktatása.

Önkormányzati nyilvánosság - képviselőtestületi ülések nyilvánossága

A személyes adatok védelméhez való alapjog mellett a Hatóság profiljába tartozik a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való alapjog biztosítása.

Az információszabadság elsődleges rendeltetése az állam átláthatóságának biztosítása. Az Alkotmánybíróság (a továbbiakban: AB) a 32/1992. (V. 29.) AB határozata értelmében ezen alapjog „lehetővé teszi a választott népképviselői testületek, a végrehajtó hatalom, a közigazgatás jogszerűségének és hatékonyságának ellenőrzését, serkenti azok demokratikus működését”. A közhatalmi döntéshozatalra gyakorolt ellenőrzés ugyanis csak akkor lehet sikeres és hatékony, amennyiben az állampolgárok megismerhetik a szükséges információkat. A Kúria Önkormányzati Tanácsának Köf.5036/2012/6. számú határozata szerint „[...] A nyilvánosság részben a képviselő-testület ülésein való részvételt, részben pedig az arról készült adatok megismerésének lehetőségét jelenti. A kettő együtt adja a nyilvánosságot, s

ennek következményeként a közérdekű adatokhoz való hozzáférés lehetőségét, ami egyben megteremti a működés felletti kontroll gyakorlásának lehetőségét is”.

A közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való jog gyakran előkérdése és kiindulópontja egy másik alapjog, a szabad véleménynyilvánításhoz való jog gyakorlásának [34/1994. (VI. 24.) AB határozat]. A közéletben való részvétel, vagyis a közügyekkel, az állami és önkormányzati szervek működésével, illetve hatékonyságával kapcsolatos vélemény kialakítása és ki nyilvánítása ugyanis elképzelhetetlen lenne akkor, ha az érintett szervek eltitkolhatnák, vagy a saját belátásuk szerint tehetnék hozzáférhetővé a közérdekű adatokat. „A nyílt, áttetsző és ellenőrizhető közhatalmi tevékenység, általában az állami szervek és a végrehajtó hatalom nyilvánosság előtti működése a demokrácia egyik alapköve, a jogállami államberendezkedés garanciája.” A közhatalom, ezen belül a helyi közhatalom, gyakorlásának nyilvánossága a demokratikus működés alapja, a jogállami működés egyik sarkalatos pontja.

Az Infotv. 3. § 5. pontja értelmében közérdekű adat „az állami vagy helyi önkormányzati feladatot, valamint jogszabályban meghatározott egyéb közfeladatot ellátó szerv vagy személy kezelésében lévő és tevékenységére vonatkozó vagy közfeladatának ellátásával összefüggésben keletkezett, a személyes adat fogalma alá nem eső, bármilyen módon vagy formában rögzített információ vagy ismeret, függetlenül kezelésének

módjától, önálló vagy gyűjteményes jellegétől, így különösen a hatáskörre, illetékességre, szervezeti felépítésre, szakmai tevékenységre, annak eredményességére is kiterjedő értékelésre, a birtokolt adatfajtákra és a működést szabályozó jogszabályokra, valamint a gazdálkodásra, a megkötött szerződésekre vonatkozó adat”.

A nyilvános adatok másik csoportjába a közérdekből nyilvános adatok tartoznak. Az Infotv. 3. § 6. pontja ebbe a körbe sorol a közérdekű adat fogalma alá nem tartozó minden olyan adatot, amelynek nyilvánosságra hozatalát, megismerhetőségét vagy hozzáférhetővé tételét törvény közérdekből elrendeli. Közérdekből nyilvános adatok ezért akár személyes adatok is lehetnek.

A képviselő-testületi ülések nyilvánossága, közvetítése, felvételek készítése számos gyakorlati kérdést vet fel. A képviselő-testületi és bizottsági ülések meghívói, előterjesztései, napirendje, a jegyzőkönyvek és határozatok kötelezően közzéteendő adatok.

A képviselő-testületi ülés főszabályként nyilvános, azon bárki megfigyelőként jelen lehet. A hazai adatvédelmi gyakorlat alapján a nyilvános ülést az szervezeti és működési szabályzatban meghatározottak szerint az önkormányzat vagy megbízottja a nyilvánosság felé közvetítheti – például interneten vagy a helyi közösségi televízió útján, illetve sok helyen hangfelvétel is készül – erre azonban minden esetben előzetesen az érintettek figyelmét fel kell hívni (a tájékoztatás megtörténhet az ülés hely-

színén szóban, valamint a kihelyezett tájékoztató útján, a városi televízió honlapján, közösségi oldalain, és/vagy az önkormányzat honlapján is.)

Az ülésen megjelenteknek is joga van ahhoz, hogy a nyilvános ülést közvetítsék, arról kép- és hangfelvételt készítsenek a személyiségi jogot és az emberi méltóságot tiszteletben tartó módon. A nyilvános ülésekről készített felvételeknek a nyilvánosság széleskörű tájékoztatásának céljából történő közzététele nem jogellenes, de a felvételen szereplő közérdekből nyilvános személyes adatokat nem jogszerű a célhoz kötöttség és adattakarékosság elvének megsértésével terjeszteni.

A választópolgárok – a zárt ülés kivételével – betekinthetnek a képviselő-testület előterjesztésébe és ülésének jegyzőkönyvébe. Mivel az Möt. szabályai szerint a közérdekű adat és közérdekből nyilvános adat megismerésének lehetőségét zárt ülés tartása esetén is biztosítani kell, ebből következően a zárt ülésen hozott képviselő-testületi döntés is nyilvános és az Infotv. alapján elektronikusan, az interneten közzéteendő adat. Ez az információs szabadság szempontjából azt jelenti, hogy a közérdekű adat nem veszíti el nyilvános jellegét amiatt, mert az zárt ülésen keletkezik, illetve a zárt ülésen hozott személyi döntések esetében is figyelemmel kell lenni arra, hogy az ott kezelt adatok, adatfajták valamely törvény rendelkezése folytán közérdekből nyilvánosak-e. Ellenkező esetben az adatokat védeni kell a jogosulatlan hozzáféréstől, illetve nyilvánosságra hozattól, így a nyilvános határozatok meg-

szövegezése nem utalhat természetes személlyel kapcsolatba hozható adatra. Egy konkrét (megalapozott) panasz tárgya pontosan az volt, hogy a panaszos volt munkáltatója, egy nagyközség polgármesteri hivatala a weboldalán olyan zárt képviselő-testületi üléseken hozott döntésekről szóló polgármesteri beszámolókat tett közzé, amelyekből bárki tudomást szerezhetett arról, hogy a bejelentő munkaügyi perben áll volt munkáltatójával.

Közfeladatot ellátó személy hangjáról titokban készített hangfelvétel nyilvánosságra hozatala:

A Kérelmező - önkormányzati jegyző – a Hatóságnál adatvédelmi hatósági eljárást kezdeményezett, mert egy internetes cikkben, valamint az abban beillesztett linken egy összevágott hangfelvételen hivatali környezetben beszélgetés hallható az anyakönyvvezetői pályázatok kiértékeléséről, melyen a Kérelmező hangja egyértelműen beazonosítható, ahogy megjegyzéseket tesz egy pályázó identitásával összefüggésben. A helyi hírközlő weboldal – a megjelent cikk alapján – az információkat megismételte.

A Kérelmező kérte a Hatóságot, hogy az adatkezelőket tiltsa el a további jogsértésektől, valamint kötelezzen a jogellenesen beszerzett hangfelvétel és a sérelmezett cikkek törlésére. Kérelmező álláspontja szerint az adatvédelmi hatósági eljárás alapját képező feltételezett jogsértés egyfelől a tiltott adatszerzés, másfelől a hangfelvétel egy részének a sajtóban történő megjelenítése.

Ebben az ügyben a Hatóság rendelkezésére álló valamennyi tény ismeretében annak eldöntése volt szükséges, hogy a jegyzőről készült és nyilvánosságra hozott hangfelvétel és cikkek, valamint az azokban szereplő adatok (Kérelmező neve, beosztása, a hangfelvételen hallható hangja) személyes adatnak vagy közérdekből nyilvános adatnak minősülnek-e? A felsorolt adatok közzététele, nyilvánosságra hozatala jogszerűen történt-e? A sérelmezett újságcikk és hangfelvétel törlésére irányuló kérelem az általános adatvédelmi rendelet szerinti érintetti joggyakorlásra irányuló kérelemnek minősül-e és arra az adatkezelő jogszerű választ adott-e?

A Hatóság határozatában a kérelmet elutasította és megállapította, hogy a Kérelmező közfeladatot ellátó személy, így hangja – amennyiben közfeladatát gyakorolja – közvetlenül összefügg közfeladata ellátásával. A Kérelmező, a polgármesteri hivatal vezetőjeként közfeladata gyakorlásával összefüggő, hivatali környezetben tett (hivatali épületben, hivatali időben, a polgármesteri hivatal munkatársával folytatott) szóbeli megnyilatkozása (hangja) az Infotv. 26. § (2) bekezdése alapján közérdekből nyilvános személyes adatnak minősül.

A Hatóság következetes gyakorlata szerint azon személyes adatok vonatkozásában, amelyek az adott személy köztevékenysége, közfeladata és annak megítélése tekintetében jelentőséggel bírnak, az információhoz jutás, illetve a nyilvánosság iránti közérdek elsőbbséget élvez. Ezen személyes adatok megismerhetőségére azért van szükség, hogy

az állami szervek működésébe vetett bizalom töretlen, tevékenységük megítélhető legyen mindenki számára.

Az eljáráshoz kapcsolódó egyedi ügy adatai nyilvánosságra kerülésének generális preventív hatása az, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy az ilyen és hasonló megnyilvánulások nem megengedhetőek a köztisztviselői etikus magatartás körében. A Hatóság hangsúlyozta továbbá, hogy a jegyző a helyi önkormányzat és ezen keresztül a helyi közösség egyik vezetője, aki így nem csak közszereplő, de a törvényesség „őre” is, így (hivatali) megnyilvánulásai példa értékűek kell, hogy legyenek. A helytelen, a közösséget megbotránkoztató (hivatali kötelezettségével összefüggő) megnyilvánulásainak szintén ki kell állnia a nyilvánosság próbáját. Ez nem utolsósorban egyfajta általános visszatartó hatást is kifejt más, hasonló pozíciót betöltők irányában.

Az online újság birtokába jutott információk nyilvánosságra hozatala tekintetében a magánérdeket háttérbe szorítja a közérdekből nyilvános adatok kezeléséhez, nyilvánosságra hozatalához fűződő közérdek, mindebből következően a Hatóság megfelelőnek találta az adatkezelő okfejtését a hírcikkben megjelent adatok törlésére irányuló érintetti kérelem elutasítása vonatkozásában, mivel azok eltávolítása a véleménynyilvánítás szabadságának és a helyi közösség tájékozódáshoz való jogának csorbulásával járt volna, illetve járna.

A titokban készített hangfelvétel készítésével, a tiltott adatszerzéssel kapcsolatban a Hatóság következetesen és határozottan elítéli mások lehallgatását

különösen, ha ez rendszeres vagy folyamatos. A Hatóság emellett hangsúlyozza, hogy ez az adatszerző tevékenység nem csak jogellenes, hanem alkalmatlan eszköz is a társadalmi kontroll gyakorlására.

Közösségi média és a helyi közügyek:

A kommunikáció és tájékoztatás napjainkban jelentős mértékben az interneten, azon belül is elsősorban a közösségi médiumokon keresztül zajlik, így nem meglepő, hogy egyre több település és polgármester üzemeltet oldalt a legnagyobb közösségi oldalon (is). A Hatósághoz több panasz érkezett ebben a körben: Az egyik ügyben a Hatóság megállapította, hogy a városi (és polgármesteri) „hivatalos” Facebook oldal szerkesztőjének, adminisztrátorának, moderátorának neve az Infotv. 26. § (2) bekezdése értelmében közérdekből nyilvános adatnak minősül és felszólította a polgármesteri hivatalt, hogy küldje meg az adatigénylőnek a kért adatokat.

Egy másik ügyben egy város polgármestere a saját Facebook oldalán közzétette az egyik önkormányzati képviselő képviselői megbízatásáról lemondó levelét. A levélíró kérésére a bejegyzés ideiglenesen eltávolításra, majd az érintett képviselő adatainak kitakarásával ismét közzétételre került. A vizsgálat megállapítása szerint a választott önkormányzati képviselő közfeladatot ellátó személynek, a képviselői tisztségről való lemondás ténye közérdekű adatnak, a képviselő neve pedig közérdekből nyilvános adatnak minősül, de

a személyazonosító adatokat (születési hely, idő, anyja neve) mindenképpen felismerhetetlenné kell tenni.

Egy község polgármestere saját Facebook oldalán a település hulladékgyűjtő szigeteit nem rendeltetésszerűen használó személyekről készült felvételeket tett közzé. A Hatóság álláspontja szerint a polgármester akkor járt volna el helyesen, ha a fokozatosság elve alapján elsősorban a szabálysértések, illetve bűncselekmények felderítésére hatáskörrel rendelkező szervhez fordul a képfelvételen szereplő személyek beazonosítása érdekében.

Közmeghallgatás online formában

A járványhelyzet nemcsak az online oktatás bevezetését gyorsította fel, hanem a közügyekben korábban személyes jelenlétet igénylő állampolgári jogérvényesítés lehetőségeit is az online-térbe helyezte.

Egy önkormányzati közmeghallgatást – a járványhelyzetre tekintettel – „Facebook live” útján szerveztek meg, amelyet élőben bárki követhetett. A közmeghallgatást megelőzően a felszólalni kívánó állampolgárt a polgármesteri hivatal ügyintézője telefonon megkereste és kérte, hogy e-mailen, szöveg formátumban küldje el részükre az előadni kívánt problémát, azt részletesen kifejtve. Arról viszont nem tájékoztatták, hogy bármi, amit a közmeghallgatás kapcsán közérdekű bejelentésként leír, azt az online közmeghallgatáson teljes egészében a nyilvánosság előtt felolvasásra kerül, továbbá a beadványában feltüntetett személyes adatai is szóról-szóra a nyilvánosság előtt beolvasásra, a képernyőn pedig feltüntetésre kerülnek. Az érintett a beadványban feltüntetett személyes adatai kezeléséhez nem járult hozzá, a közmeghallgatás pedig nem kizárólag online, valós időben történt, hanem minderről felvétel is készült, amely a Facebook-on is bárki számára elérhetővé vált, továbbá a közmeghallgatásról felvett jegyzőkönyv is nyilvános, Kérelmezett weboldalán bárki számára fellelhető volt. A panaszos hiába kérte személyes adatai törlését, az adatkezelő az SZMSZ közmeghallgatás nyilvánosságára vonatkozó szabályaira hivatkozva a törlési kérelmet elutasította.

A Kérelmezett által a Kérelmező személyes adatainak (név és lakcím) a közmeghallgatás élő- és videófelvételen, illetve írásos formában történő rögzítésével, és a videófelvétel, illetve a jegyzőkönyv nyilvánosságra hozatalával megvalósított külön adatkezelések esetében a Hatóság kifejtette, hogy a vizsgált esetben a Kérelmező személyes adatai rögzítésével és nyilvánosságra hozatalával megvalósuló adatkezeléshez kizárólag a Kérelmező megfelelő, részletes tájékoztatáson alapuló hozzájárulása [általános adatvédelmi rendelet 6. cikk (1) bekezdés a) pont] lehetett volna a megfelelő jogalap, mellyel azonban Kérelmezett nem rendelkezett.

A Hatóság állásfoglalásában kiemelte, hogy a közmeghallgatás nyilvánossága a nyilvános képviselő-testületi üléssel azonos megítélés alá esik, melyből következően nincs akadálya annak, hogy a képviselő-testületi ülés e speciális formáját ne lehetne élőben közve-

lőben közve-

títeni akár az önkormányzat hivatalos honlapján, akár egy közösségi oldalon, természetesen a magánszféra, a magántitok és a személyiségi jogok védelmének figyelembe vételével és személyes adatok védelmének maradéktalan biztosításával. Az online-közmeghallgatás adatkezelése tekintetében azonban a Hatóság határozott véleménye az, hogy az információs önrendelkezési jog érvényesülése tekintetében az adatkezelőnek körültekintőbben kell eljárnia, mivel az állampolgárok személyes adataikat tekintve az online térben sokkal kiszolgáltatottabb helyzetben vannak, mint a hagyományos közmeghallgatás esetében, ebből adódóan fontosabb és nagyobb jelentősége van az adatkezeléssel kapcsolatos adatkezelői tájékoztatásnak.

Tudatosság kialakítása a közfeladat-ellátás során

A Hatóság kiemelt célként és feladatként tekint a személyes adatok védelmére és a közérdekű és közérdekből nyilvános

adatok megismerése érvényesülése vonatkozásában a tudatosság kialakítására. Ennek érdekében a Hatóság az alábbi eszközökkel segíti az önkormányzatokat az adatvédelemmel és az információszabadsággal összefüggő közfeladataik eredményes ellátásában:

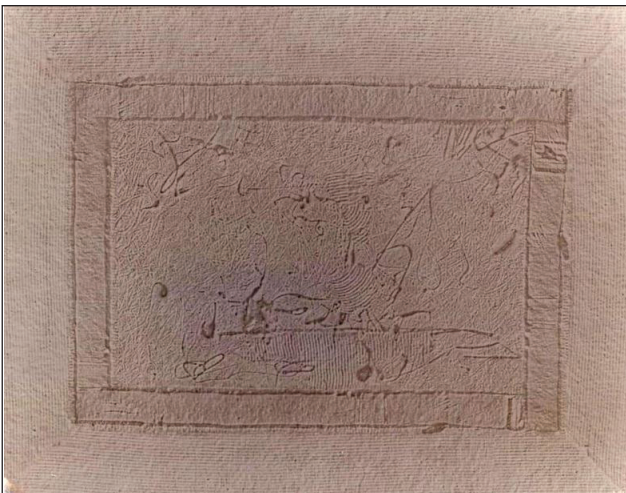
Oktatás, képzés: pl. adatvédelmi tisztviselők éves konferenciája – online formában

- NAIH beszámolók (a honlapon elérhetőek)
- NAIH honlapján megjelenő egyéb információk (határozatok, állásfoglalások, tájékoztatók, közlemények)

A Hatóság 2020. szeptemberében új helyre, a korábbi Alkotmányvédelmi Hivatal épületébe költözött.

PÉTERFALVI ATILA

Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH) elnöke, címzetes egyetemi tanár

A közérdekű adatok megismerése, mint az önkormányzati képviselői munkához szükséges feltétel

Már három éve, 2018. május 25-től alkalmazni kell az Európai Unió általános adatvédelmi rendeletét (GDPR). Adatvédelmi tisztviselői feladatom ellátása során számos jegyző kolléga keres meg kérdéseivel a közérdekű adatok megismerésével összefüggésben, kiemelten az önkormányzati képviselő információhoz jogával kapcsolatosan. Igazi kihívás az egyensúlyt megtalálni, hiszen a képviselő és a jegyző kapcsolatában is fontos szerep jut a kölcsönös érdekeken alapuló együttműködésnek.

Az Möt. szerint az önkormányzati képviselő választóinak az érdekeit a település egészéért vállalt felelősséggel képviseli. A képviselői feladatok teljesítését szolgálják az Möt-ben szereplő, egymásra épülő jogosultságok, melyeknek az a célja, hogy a települési képviselő megfelelő információ birtokában vegyen részt a bizottsági, képviselő-testületi üléseken, a döntéshozatalban, az önkormányzati ügyek megoldásában.

Az önkormányzati ügy fogalmát törvényi szinten, egzakt módon nem lehet meghatározni. A községnek, a városnak, a járasszékhely városnak, a megyei jogú városnak, a fővárosnak és a kerületnek egymástól eltérő feladat- és hatáskörei lehetnek. Tekintettel arra, hogy az önkormányzatok adottságai, anyagi lehetőségei, teherbíró képessége, térségi szerepköre eltérő, ezért a jogalkotó az

önkormányzatok típusainak elkülönült meghatározásával (települési, területi) lehetőséget biztosít az önkormányzati feladat- és hatáskörök differenciált telepítéséhez. Az adott önkormányzat esetében a kötelező és önként vállalt feladatok ismeretében határozható meg az önkormányzati ügyek köre.

A feladatkörében eljáró önkormányzati képviselő információhoz való jogát az Möt. úgy szabályozza, hogy az egyik esetben, amennyiben a képviselőnek a döntés előkészítés során nem került valamennyi, a döntéshozatalhoz szükséges információ a birtokába, az Möt. 32. § (2) bek b) pont alapján kérhet tájékoztatást a polgármestertől (alpolgármestertől), a jegyzőtől, a bizottság elnökétől önkormányzati ügyekben, amelyre a kért személy vagy az ülésen vagy pedig legkésőbb 30 napon belül írásban, érdemi választ köteles adni. Ez a típusú felvilágosítás kérés csak a képviselő-testület ülésén terjeszthető elő és tárgya kifejezetten önkormányzati ügy lehet.

A másik esetben az önkormányzati képviselő a képviselői feladatok ellátásához az Möt. 32. § (2) bek f) pont alapján a polgármestertől is kérheti a szükséges információt. Nem kizárt ugyanis, hogy a képviselő a testületi ülésen nem kizárólag az adott napirendi ponthoz kapcsolódóan kérjen a polgármestertől tájékoztatást. Az eljárásrendet a Szer-

vezeti és Működési Szabályzatról szóló önkormányzati rendeletben szabályozza a képviselő-testület.

Az Mötv. nem határozza meg, hogy a tájékoztatásnak írat- vagy papír alapúnak kell lenni, ezt helyben, a kért tájékoztatás tartalmára, jellegére tekintettel szükséges eldönteni. Amennyiben a kért személy a képviselő-testületi ülésen rendelkezik a válasz megadásához szükséges információval, úgy a tájékoztatást az ülés keretében megadja, ellenkező esetben írásban válaszol az adott önkormányzati ügyben.

Az Mötv. alapján a felvilágosítás adására kötelezett, vagy az Infotv. szerinti adatgazda jogosult, illetve kötelezett a felvilágosítás vagy a közérdekű adat megadására, illetve annak megtagadására.

Az önkormányzati képviselőnek az önkormányzásban való érdemi részvétel gyakorlásához, az önkormányzat működésével, tevékenységével összefüggő adatok megismeréséhez fűződnek a jogai. Ez azonban nem jelent korlátlan, teljes adatnyilvánosságra vonatkozó jogosultságot, figyelembe kell venni a személyes adatok kezelésére vonatkozó rendelkezéseket is. A képviselői minőségére hivatkozva nem gyűjthet a hivatal adóügyi előadójától információkat mondjuk arról, hogy a szomszédja befizette-e a kommunális adóját vagy éppen van-e ellene végrehajtási eljárás folyamatban.

Az Mötv. alapvető szinten rögzíti, hogy a törvényben meghatározott jogokat jóhiszeműen, a kölcsönös együttműködés elvét figyelembe véve, a társadal-

mi rendelkezésüknek megfelelően, rendeltetésszerűen kell gyakorolni, kerülve a joggal való visszaélést.

A feladat ellátáshoz szükséges információt a képviselő egyéb úton is beszerezheti, élve az Mötv-ben meghatározott jogosultságával, pl. aktívan elmegy a bizottsági ülésekre, ahol javasolhatja egy adott napirend megtárgyalását vagy szakmai fórumokon vesz részt.

Az információkérés megelőzhető, illetve a válaszadás egyszerűsíthető, ha az önkormányzati képviselő az önkormányzat hivatalos honlapján elérheti és letöltheti a Közérdekű adatok linkre kattintva az általános közzétételi listát, amely adatok közzétételéről a jogalkotó kötelezően rendelkezett.

Az önkormányzati képviselő is – akárcsak más állampolgár –, jogosult közérdekű adatot igényelni az önkormányzati szervétől (pl. a polgármestertől vagy a jegyzőtől). Meg kell azonban jegyezni azt is, hogy amennyiben egy önkormányzati képviselő nem a képviselői tájékoztatáshoz fűződő jogával, hanem a közérdekű vagy közérdekből nyilvános adat megismerésének jogával kíván élni, akkor az Infotv. szabályai alkalmazandóak az adatkérés teljesítésénél. A közérdekű adat megismerésére irányuló igénynek az adatot kezelő közfeladatot ellátó szerv az igény beérkezését követő legrövidebb idő alatt, legfeljebb 15 napon belül tesz eleget, amely határidő egy alkalommal 15 nappal meghosszabbítható.

Az önkormányzati képviselő specifikusabb helyzetben van, mint mondjuk a településen élő választópolgár, hiszen

neki képviselőként az önkormányzati munkájához szüksége lehet személyes adatokra is (pl. a szociális bizottság tagjaként megismerheti a települési támogatást igénylő személyes adatait, környezettanulmányát), viszont ezeket az adatokat nem terjesztheti a nyilvánosság előtt (pl. interneten, rendezvényen, lakossági tájékoztatón).

Kijelenthető, hogy minden esetben mérlegelni szükséges, hogy a képviselő által megismerni kívánt adatok közérdekűek vagy közérdekből nyilvános adatok vagy védendő személyes, illetve adott esetben különleges személyes adatok. Szintén helyben, a körülmények teljes körű mérlegelésével dönthető el, hogy az önkormányzati képviselő által kért tájékoztatása szóban vagy iratok fénymásolatával adható-e meg.

Az eligazodást segíti az Info tv., amely az adatkezelés elveithez kapcsolódóan rögzíti a célhoz kötöttség elvét. Ennek értelmében személyes adat kizárólag egyértelműen meghatározott, jogszerező célból, jog gyakorlása és kötelezettség teljesítése érdekében kezelhető. Az adatkezelésnek minden szakaszában meg kell felelnie az adatkezelés céljának, az adatok gyűjtésének és kezelésének tisztességesnek és törvényesnek kell lennie. Csak olyan személyes adat kezelhető, amely az adatkezelés céljának megvalósulásához elengedhetetlen, a cél elérésére alkalmas. A személyes adat csak a cél megvalósulásához szükséges mértékben és ideig kezelhető.

Az Info tv. alapján közérdekből nyilvános adatként nem minősül üzleti titoknak a központi és a helyi önkormányzati

költségvetés, illetve az európai uniós támogatás felhasználásával, költségvetést érintő juttatással, kedvezményel, az állami és önkormányzati vagyron kezelésével, birtoklásával, használatával, hasznosításával, az azzal való rendelkezéssel, annak megterhelésével, az ilyen vagyont érintő bármilyen jog megszerzésével kapcsolatos adat, valamint az az adat, amelynek megismerését vagy nyilvánosságra hozatalát külön törvény közérdekből elrendeli. A nyilvánosságra hozatal azonban nem eredményezheti az olyan adatokhoz - így különösen a védett ismerethez - való hozzáférést, amelyek megismerése az üzleti tevékenység végzése szempontjából aránytalan sérelmet okozna, feltéve, hogy ez nem akadályozza meg a közérdekből nyilvános adat megismerésének lehetőségét.

A gyakorlatban problémát jelenthet, hogy az önkormányzati képviselő a teljes iratot vagy az adatot ismerheti-e meg.

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH) rámutatott, hogy az Alaptörvénnyel összhangban az Infotv. fogalomrendszerében az adatelv, és nem az iratelv érvényesül. A törvény tehát nem az irat, hanem a közérdekű és a közérdekből nyilvános adatok megismerhetőségét szabályozza. Egy adott dokumentum sokféle adatot tartalmazhat (közérdekű, illetve közérdekből nyilvános adat, személyes adat, üzleti titok, egyéb védett adat), ezért nem a dokumentum tekintetében érvényesül a közérdekű és közérdekből nyilvános adatok megismerhetősége, hanem az iratban szereplő közérdekű, illetve

közérdekből nyilvános adatok vonatkozásában.

Munkám során talákoztam olyan esettel, amikor egy önkormányzati képviselő a rendkívüli testületi ülésen készült hangfelvétel rendelkezésre bocsátását kérte a jegyzőtől. A képviselő az igényét szóban terjesztette elő. A jegyző a megkeresést azzal hárította el, hogy a hangfelvétel mindig csak munkaanyagként szolgál, egyébként sem rögzítette a teljes képviselő-testületi ülést, általában csak a vita kialakulásakor kapcsolták be, alkalmazása önkényes volt.

A hangfelvétel kezelése több problémát is felvetett.

Az információszabadság szempontjából egyformán kezelendő a jegyzőkönyv és a hang-, képfelvétel, vagyis ezek nyilvánosak (kivéve a zárt ülésről készültek), melyek interneten közzétehetőek, illetve amelyekről egyéni adatkérésre másolatot kell biztosítani. A nyilvános képviselő-testületi ülésen elhangzott képviselői nyilatkozatok és egyéb személyes megnyilvánulások nyilvános közszereplésnek minősülnek, vagyis nyilvános ülés esetén a hozzászólások is nyilvánosak.

Az adott önkormányzat Szervezeti és Működési Szabályzata (SzMSz) tartalmazta, hogy a képviselő-testületi ülésről – a zárt ülés kivételével – a helyi televízió felvételt készít, amelyet a helyi műsor keretében, változatlan formában vetít le a lakosság részére. Az SzMSz azt is rögzítette, hogy a képviselő-testület üléséről hangfelvétel, a helyi televízió részéről pedig hang- és képfelvétel készül, továbbá, hogy a hangfelvételt a

testületi ülést követően 1 hónapig meg kell őrizni.

Meg kell jegyezni, hogy a képviselő-testületi ülésről készült hivatalos hangfelvétel (hang- és képanyag) nem selejtezhető. Az SzMSz tehát magasabb szintű jogszabállyal ellentétes szabályozást tartalmazott, emiatt a szabályzat felülvizsgálata (módosítása) során az adatkezelésre vonatkozó előírásokat is figyelembe kell venni.

Egy másik alkalommal az önkormányzati képviselő az SzMSz-re hivatkozva kérte:

- a jegyző előző képviselő-testületi ciklusára eső szabadság ütemtervét, a teljes szabadság nyilvántartási iratok fénymásolatát,
- a főállású polgármester előző évi szabadság tervének fénymásolatát, valamint a következő évre átvitt szabadságainak számát.

Az adott ügyben megállapítható, hogy a szabadság-engedélyezési irat önmagában nem tartalmaz olyan közérdekbű adatot, amely annak nyilvánosságra hozatalát indokolná. Tartalmazhat viszont olyan adatokat is (pl. lakcím, szabadság alatti tartózkodási hely), amely személyes adatnak minősül. A jegyző szabadság nyilvántartása nem tartozik a Kttv. 179. §-a alapján a közérdekből nyilvános adat körébe.

A főállású polgármester szabadságának ütemezését viszont a képviselő-testület minden év február 28-ig hagyja jóvá. A szabadságot az ütemezésben foglaltaknak megfelelően kell kiadni, valamint igénybe venni. A polgármester a szabadság igénybevételéről a képviselő-

lő-testületet a következő ülésen tájékoztatja. Tekintettel arra, hogy a helyi önkormányzat képviselő-testületének nyilvános ülésére benyújtott előterjesztések az Info tv. alapján az általános közzétételi listában meghatározott adatoknak minősülnek, az önkormányzat honlapján való közzétételük kötelező.

Javasolom, hogy a polgármesterek, jegyzők minden esetben vegyék igénybe a szakismeretekkel rendelkező adatvédelmi tisztviselő segítségét a közérdekű adatigénylésre, az önkormányzati képviselői tájékoztatás kérésre irányuló ügyek megoldásában, valamint a belső adatvédelmi és adatbiztonsági szabályzat elkészítésében.

DÁNIEL BALÁZS

ügyvéd,

adatvédelmi tisztviselő, Pécs

dr.danielbalazs@gmail.com

Hivatkozások

2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól (Mötv.) 3. § (1)-(3) bekezdés, 9. §, 11. § (1) bek., 32. § (2) bek. b) és f) pont,

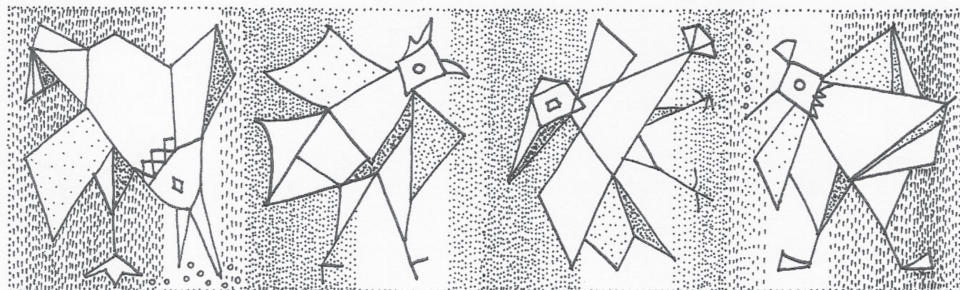
2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról (Info tv.) 4. §, 25/L. § (1) bekezdés a) pont, 26. § (2) bek., 27. § (3) bek., 29. § (1) bek., 1. melléklet

2011. évi CXCIX. törvény a közszolgálati tisztviselőkről (Kttv.) 179. §, 225/C. §

78/2012. (XII. 28.) BM rendelet az önkormányzati hivatalok egységes irattári tervének kiadásáról melléklet

Önkormányzatokról önkormányzatoknak. Szerkesztők: dr. Bekényi József és dr. Barabás Zoltán. Budapest, 2019. kiadja: Belügyminisztérium. 44., 60. oldal

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH) tájékoztatója az önkormányzati testületek működésének nyilvánosságáról. Ügyiratszám: NAIH/2019/6273/3. https://naih.hu/files/NAIH-2019-6273-3--taj_onkormanyzati_testuletek_mukodesenek_nyilvanossagarol.pdf.

Mindennapi kihívások

Az adatvédelem és az információszabadság biztosítása az önkormányzati működésben

Magyarország Alaptörvényének VI. cikk (3) bekezdése rögzíti, hogy mindenkinek joga van a személyes adatai védelméhez, valamint a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez. Az elmúlt években e két alapjog biztosítása nem mindennapi kihívások elé állította az önkormányzatokat a mindennapi működésük során. Az alapjogok érvényesülését garantáló legfontosabb jogszabályok, az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (GDPR), továbbá az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (Infotörvény) alkalmazása kiemelt szerepet vívott ki magának az önkormányzati hivatalok hétköznapiiban.

2018. májusától az önkormányzatok működésében is új időszámítás kezdődött az **általános adatvédelmi rendelet** (angolul: *General Data Protection Regulation*) röviden: *GDPR* kötelező alkalmazásával. Számos új, elsősorban dokumentációs, adminisztrációs feladat keletkezett, melyekkel szembesülni kellett. Kötelező lett például az adatkezelő önkormányzatok részére az általuk végzett adatkezelésekről történő nyilvántartás vezetése, el kellett készíteni a GDPR

előírásainak is megfelelő adatvédelmi és adatbiztonsági szabályzatot, valamint az önkormányzat és az önkormányzati hivatal által ellátott és ellátandó minden feladat, lefolytatandó eljárás tekintetében adatkezelési tájékoztatókat kellett készíteni. Ezek nyomon követése, a jogszabályi változásoknak való folyamatos megfeleltetése, az új eljárásokhoz való igazítása nem egyszeri feladatot jelent a hivatali munkában, hanem folyamatos odafigyelést és készenlélet igényel. Ebben a munkában segíti a hivatali feladatellátást a szintén 2018 májusától kötelezően alkalmazandó adatvédelmi tisztviselő. Az önkormányzatok egy része külső, szakértő céget bízott meg e feladat ellátásával. Az elmúlt évek közös munkája alapján érezhető, hogy az adatvédelmi tisztviselő fontos – sokszor kulcs - szerepet tölt be a hivatali munkafolyamatok során végzett adatkezelések jogszerűségének biztosításában.

Az önkormányzatok, önkormányzati hivatalok központi és helyi jogszabályok szerinti feladatainak ellátása, eljárásainak lefolytatása tekintetében az adatkezelési folyamatok szabályozása látszólag egyszerű feladat, hiszen az eljárási, valamint az ágazati jogszabályok meghatározzák a kezelendő adatok körét, az adatkezelés célját és jogalapját, így az adatkezelési folyamatok viszonylag szabályozott mederben folynak.

Az önkormányzati működés eddigi tapasztalata az, hogy a legtöbb kérdőjel, alkalmazási anomália akkor jelentkezik, amikor az önkormányzati működés nyilvánossága, az információszabadság biztosítása körében áll elő olyan helyzet, amikor a személyes adatok védelme merül fel. Minden ilyen esetben kérdés, hogy hol a határ az önkormányzati nyilvánosság biztosítását, a közérdekű adatokhoz való hozzáférés biztosítását és a személyes adatok védelmét biztosító alapjog egyidejű érvényesülése között. Az elmúlt két év tapasztalatai alapján egyelőre még nem találtunk világos választ ezirányú kérdéseinkre.

A következőkben két olyan eset bemutatására kerül sor, ahol ezen két alapjog került szembe egymással.

Az első esetben vizsgálati eljárás indult a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH) előtt, amelynek során a NAIH azt vizsgálta, hogy jogszerű volt-e az önkormányzat adatkezelése, amikor a - korábbi gyakorlatának megfelelően - nyilvános fórumok során jelenléti ívet vett fel a résztvevők nevével és elérhetőségi adataival. A NAIH a vizsgálat lefolytatását követően arra a megállapításra jutott, hogy a kérdésben a szabályozás hiánya okozta a jogsérelmet és felszólította az önkormányzatot e hiányosság megszüntetésére. Az önkormányzat a NAIH iránymutatásának megfelelően módosította az önkormányzat Szervezeti és Működési Szabályzatáról szóló önkormányzati rendeletének lakossági fórumok szervezésére vonatkozó szakaszait, és a - közmeghallgatás Ma-

gyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvényben (Mötv) előírt szabályaihoz hasonlóan – rendezte a lakossági fórumok résztvevői kezelhető adatainak körét és célját. E vizsgálati eljárás keretében az önkormányzat által a nyilvános fórumon készített képfelvételek esetében is felhívta a NAIH a figyelmet, hogy azok készítése és felhasználása során - függetlenül a rendezvény nyilvános jellegétől – minden körülmények között meg kell felelni a GDPR előírásainak. Az önkormányzat ennek megfelelően jár el, viszont nem egyértelmű, és kérdéseket vet fel, hogy mi a helyzet a többi adatkezelővel, akik kép- és videófelvételeket készítenek ugyanezen a rendezvényen, és azt közösségi oldalon (megvágva, bizonyos részleteket kiragadva) közzéteszik.

A másik esetben a polgármester kezdeményezett hatósági eljárást a NAIH előtt, amikor egy zártkörű megbeszélésen az egyik önkormányzati képviselő hozzájárulás nélkül készített hangfelvételt és közzétette saját Facebook oldalán. A kérelmező többek között azt kérte, hogy a NAIH állapítsa meg, hogy a képviselő jogsértő módon készítette és tette közzé a hangfelvételt, és kötelezze annak törlésére. A hatósági eljárás a kérelem elutasításával zárult. A NAIH szerint az önkormányzati képviselő adatkezelése jogszerű volt a GDPR 6. cikk e) pontja alapján¹. Mindemellett a hatóság hangsúlyozta, hogy nem tartja elfogadhatónak és követendőnek még a közügyekkel kapcsolatos megbeszéléseken sem hangfelvétel leplezett módon, titokban történő készítését, és

az így készült hanganyag közzétételét. (NAIH/2020/4014/6)

Mindkét eset elgondolkodtató, hogy ha ez a követendő gyakorlat, az jelentős korlátok közé szorítja, de legalábbis megnehezíti az önkormányzati munka mindennapi hatékony működését. Az információszabadság bármely, akár jogtalan eszközökkel (önkormányzati képviselőhöz rendkívül méltatlan módon) is érvényesülhet? Hol van ilyenkor az egész jogrendszerünket átható tisztességesség elve? Játsszanak-e szerepet az általános jogelvek a konkrét esetek megítélésében?

Az előzőekben ismertetett esetek is rámutatnak arra, hogy az adatvédelem mellett az információszabadság biztosítása is egyre hangsúlyosabbá válik az önkormányzatok működésében. Érzékelhetően a 2019-es önkormányzati választások idején kezdett megnövekedni a közérdekű adatok kiadása iránti igények száma, amely azóta csak folyamatosan emelkedik. A tatai önkormányzathoz 2019-ben 14 adatigénylés érkezett, 2020. évben 101, és 2021. év első kilenc hónapjában is már 20 felett volt a polgármesteri hivatalhoz beérkezett igények száma. Az adatkérések, a kérdések jellegéből, az adatkérők személyéből, valamint a kért adatok további felhasználásából egyértelműen állapítható meg, hogy az adatigénylések célja nem (feltétlenül) egyezik a jogalkotó eredeti céljával, mely szerint ez a közigazgatás átlátható működésének társadalmi kontrollja, sokkal inkább politikai eszköznek, fegyvernek tűnik. Ez úgy csapódik le az önkormányzati hivatal munkájában,

hogy amellett, hogy igyekszünk minden esetben az Infotörvényben előírt határidőn belül az adatszolgáltatást teljesíteni, az jelentősen növeli az apparátusra nehezedő adminisztratív terheket. Ilyen nagy mennyiségű adatigénylés teljesítése a hivatali munka hatékonyságának megőrzése érdekében már a szervezetben belüli munkafolyamatok átalakítását is igényli.

A nagyszámú közérdekű adat kiadása iránti igények esetében előfordul, hogy a kiadást az önkormányzat valamilyen oknál fogva megtagadja. Ez gyakran azért fordul elő, mert nem rendelkezik a kért adattal, de néhány esetben olyan adatra vonatkozik, amelyek egy folyamatban lévő döntés-előkészítő eljárás részét képezik. E megtagadási ok esetében azonban nagyon nehéz a megtagadást megfelelően indokolni, hogy az elfogadható legyen a bíróság vagy a NAIH előtt is. Ez viszont felvet egy további kérdést, hogy akkor ez az Infotörvényben biztosított megtagadási ok valójában mire vonatkozik, ha a legtöbb, az önkormányzatnál keletkező adat – a személyes adatok kivételével – az információszabadság körébe tartozik.

Összegzőképpen elmondható, hogy akár az adatvédelem, akár az információszabadság kérdésében gondolkodunk, az - egymással összefüggésben is - egyre hangsúlyosabbá válik a közigazgatásban, így az önkormányzati igazgatásban is. Ahhoz, hogy ennek teljesítése ne csak egy kényszerű kötelezettség legyen, hanem a mindennapi működés szerves része, szükséges a hivatali munkatársak tudatosságának

növelése, az önkormányzati szervezetrendszer szemléletének formálása. A cél természetesen nem az, hogy ez legyen az egyetlen és legfőbb szempont, de természetesen részét képezze a mindennapi feladatellátásnak.

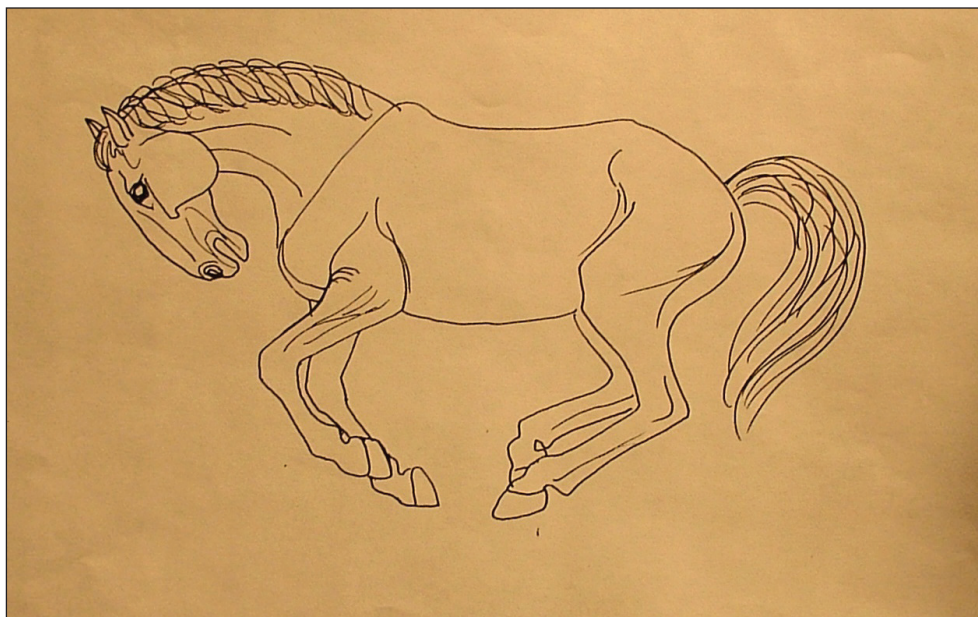
Tekintettel arra, hogy a legtöbb önkormányzat előbb-utóbb szembesül ezzel a nehézséggel, rendkívül fontos lenne, ha egymással megoszthatnák tapasztalataikat. Az önkormányzatok tapasztalatcseréje pedig akkor válhatna előremutatóvá, ha azt a NAIH iránymutatásai, állásfoglalásai, és a hatósággal való folyamatos kommunikáció továbbra is segítené.

KORENCSI MELINDA,
jegyzői kabinetvezető
Tatai Közös Önkormányzati
Hivatal

Jegyzetek

1. Az általános adatvédelmi rendelet 6. cikk (1) bekezdése alapján személyes adat kizárólag akkor és annyiban kezelhető jogszerűen, ha legalább az alábbiak egyike teljesül:

e) az adatkezelés közérdekű vagy az adatkezelőre ruházott közhatalmi jogosítvány gyakorlásának keretében végzett feladat végrehajtásához szükséges;

Tanulmányok

A „fenntartható kormányzás” és az országok „helyreállítási képességének” összefüggései a COVID-19 járvánnyal kialakult válsággal kapcsolatban

A hírek szerint Magyarország 326 milliárd forintot bukhat, ha nem sikerül idén megállapodni az EU Bizottsággal a helyreállítási tervről, aminek a feltétele Céline Gauer bizottsági főtárgyaló szerint, hogy a magyar kormány elsősorban szabályos és korrupciómentes kötelezettségvállalásokat tegyen.¹ Az Európai Unió nyújtotta Helyreállítási és Ellenállóképességi Alap (RFF) megadja a lehetőséget arra, hogy a tagállamok a koronavírus okozta járvány következményeit enyhítsék, s újra növekedési pályára állhassanak. Az uniós eszköz főként állami beruházások és reformok gyorsítását célozza meg. Ehhez igazodva Magyarország kormánya is elkészítette, és 2021. május 11-én benyújtotta az Európai Bizottság számára a Helyreállítási és Alkalmazkodási Tervét, amely a járvány gazdasági és társadalmi hatásaira reagál.² A fenti hírek megértését segítheti annak a 2021 decemberében megjelent nemzetközi tanulmánynak az összegezése, amelyik összehasonlító elemzésben értékelt az OECD és EU országok „helyreállítási képességének” alakulását a „fenntartható kormányzással” összefüggésben a COVID-19 járvány során kialakult válsággal kap-

csolatban.³ A tanulmány által használt „fenntartható kormányzás” mutatói (Sustainable Governance Indicators – SGI) elsősorban nemzetközi összehasonlításban értékelik generálisan és egy-egy ágazati szakpolitika tekintetében az országok „kormányzati kapacitását”.

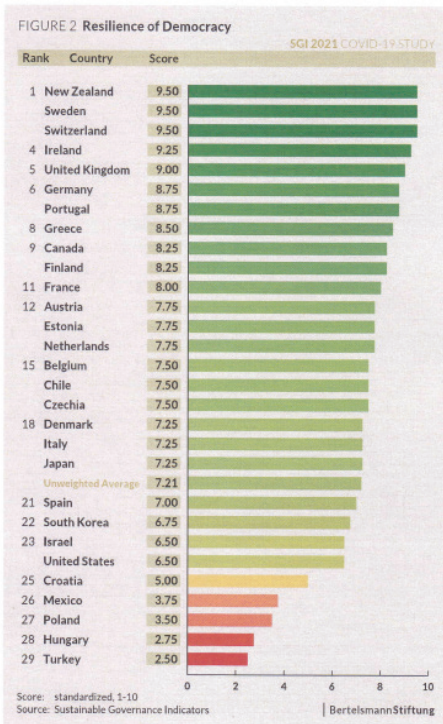
A tanulmány elsősorban az alábbi kérdésekre keresett választ a 29 ország esetében: Hogyan működik a „fékek és egyensúlyok elve” a válsághelyzetben? Mennyire előrelátó és hatékony módon szerveződik a krízis menedzsment politikai folyamata? Milyen mértékben sérülékeny a gazdasági, az egészségügyi és a szociális biztonsági rendszer az OECD és EU országokban? Mennyire hatékony és fenntartható az egyes országok kormányainak „helyreállítási képessége”? A 70 nemzetközi szakértő bevonásával elkészült összehasonlító elemzés 94 indikátor alkalmazásával, a fenti kérdések alapján értékelt a sikeres és hatékony krízismenedzsment szempontjából az egyes országokat. Az értékelés három pilléren alapult: egyrészt azt elemezték, hogy milyen mértékű a „Demokratikus Helyreállítás-képességi Index” (Resilience of Democracy Index), azaz mennyire robusztusak a de-

mokrácia kulcsintézményei; másrészt a „Kormányzási Helyreállítás-képességi Index” (Resilience of Governance) keretében azt értékelték, hogy milyen a kormányzat felkészültsége és reakció-képessége a válsághelyzetek kezelésére, valamint milyen a végrehajtó hatalom elszámoltathatósága; harmadrészt pedig a „Szakpolitikai Helyreállítás-képességi Index” (Resilience of Policies Index) alapján azt vizsgálták, hogy milyen mértékű a gazdaságpolitika és a szociálpolitika felkészültsége és reagáló képessége a válsághelyzetekre.

Az első pillér elemzése kapcsolódik legjobban a fenti hírben szereplő állításokhoz, azaz a demokrácia kulcsintézményeinek működéséhez. A tanulmány ennek kapcsán értékeli az egyes országokban a sajtószabadság, a polgári és politikai jogok, a bírói függetlenség és a lényeges demokratikus értékek, mint például a hatalommegosztás érvényesülését. Az egyes országok értékelése kapcsán a tanulmány arra a következtetésre jut, hogy azokban az országokban, amelyekben a pandémia előtt is határozottan érvényesültek a demokratikus elvek és értékek, ott jól érvényesültek a válsághelyzetben is, viszont azokban az országokban, amelyekben a pandémia előtt is aláásták a demokratikus intézmények működését, ott még aggasztóbbá vált ezen demokratikus intézmények működése a koronavírus elleni harc idején. A tanulmány szerint Törökország, Magyarország, Lengyelország, Mexikó és Horvátország esetében látható szignifikánsan, hogy a demokratikus intézmények pandémia előtti eróziója a vál-

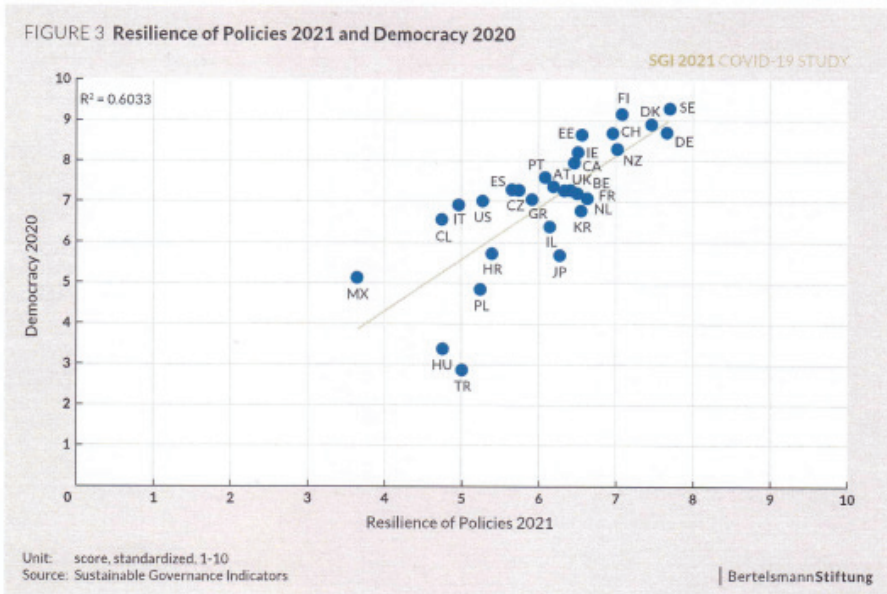
sághelyzetben tovább folytatódott, így különösen a végrehajtó hatalom ellenőrzése és elszámoltathatósága, a „fékek és ellensúlyok elvének” érvényesülése szempontjából. Habár minden országban életbe léptettek megszorításokat a koronavírus terjedésének megakadályozása érdekében, amelyek érintették a politikai és polgári szabadságjogokat, mégis az első évben jelentős különbségek mutatkoztak abból a szempontból, hogy a kormányok mennyire igyekeztek a válság elmúltával a lehető legrövidebb időn belül visszaállítani a demokratikus szabadságjogok érvényesülését, illetve milyen mértékben igyekeztek kompenzálni a megszorításokból adódó hátrányokat. Az alábbi ábra (következő oldal) alapján sajnos Magyarország ebből a szempontból rossz mutatókkal rendelkezik.⁴

A tanulmány szerint csak nyolc ország (Írország, Új Zéland, Svédország, Svájc, Észtország, Görögország, Portugália és az Egyesült Királyság) esetében találtak példát arra a szakértők, hogy a kormányok erős és hiteles vállalást tettek arra, hogy a megszorításokat a politikai és civil szabadságjogok alapvető tiszteletben tartásával vezetik be, s az első lehetséges alkalommal ezeket meg is szüntetik. A legtöbb országban a megszorító intézkedések világos jogi alapelvek szerint valósultak meg, alkalmazva a kötelező megszüntetési záradékot, s megengedve a kormányzati döntések bírói felülvizsgálatát is. A megszorító intézkedések alkalmazását a szerzők azokban az országokban találták problematikusnak, ahol a döntéseket a politikai

a szakpolitikai monitoring rendszerek alkalmazását, a közösségi párbeszéd és a kríziskommunikáció színvonalát, a nemzeti koordináció mértékét, valamint a nyitott kormányzást és a törvényhozás felügyeleti funkciójának érvényesülését.

A demokratikus intézmények és eljárások létezése éppúgy fontos a kormányzat reagálóképességének szempontjából, mint a jogállamiság elveinek a tiszteletben tartása. Habár a kormányzat hatékonyságának megítélése szempontjából szükséges, de nem elégséges feltétel a demokratikus intézmények megléte, mégis az látható a tanulmány alapján, hogy azokban az országokban magasabbak a „Kormányzási Helyreállítás-képességi Index” mutatói, ahol a „Demokratikus Helyreállítás-képességi Index” jelzőszámai is jobbak, ahogy ez a következő ábrán is látható.

Habár az is látható a tanulmány alapján, hogy egyes országok hiába rendelkeznek robusztus demokratikus intézményrendszerrel, mégsem sikerült az elvárásoknak megfelelően biztosítaniuk a válságnak ellenálló gazdaságpolitikai és szociálpolitikai közszolgáltatásokat. Tehát a demokrácia minősége mellett a „fenntartható kormányzás” szempontjából lényeges a hatékony kormányzás képességének a megléte is. Ez pedig elsősorban azon múlik, hogy milyen minőségű maga a kormányzati válságmenedzsment rendszer. Másodszor pedig a hatékony válságmenedzsment képesség az olyan feltételek meglétéén alapul, mint a hatékony válságkezelési megoldások alkalmazási képessége, válságmonitoring rendszerek funkcionálása, világos válságkommunikáció és átlátható politikai intézkedések megvalósítása. Harmadrészt az is nagyon lényeges, hogy az állampolgárok többsége és a civil társadalom feljogosítva érezze magát arra, hogy folyamatosan nyomon kövesse és befolyásolja a közpolitikai folyamatokat.

Visszatekintve elmondható, hogy Dél-Korea kivételével egyetlen ország válságmenedzsment adminisztrációja sem volt megfelelően felkészült arra, hogy olyan egészségügyi válsághelyzetet jól kezeljen, mint a COVID-19 pandémia. Csaknem mindegyik országban találtak az elemzők példát arra, hogy a válság kezdetén nem állt rendelkezésre elegendő egészségügyi eszköz a pandémia kezelésére. Különösen az okozott számos országban gondot, hogy nem volt világos feladatmegosz-

tás a pandémia során involvált hatóságok között. Ennek következtében szinte mindegyik országban előfordult, hogy hiányzott a világos meghatározása annak, hogy ki miért felelős, illetve érezhető volt a kommunikációs csatornák használatának tapasztalatlanságából adódó bizonytalanság is, ami komoly nehézségeket okozott a különböző szinten tevékenykedő közigazgatási szervek tevékenységének koordinációjában is.⁵ Ez különösen a föderális berendezkedésű országokban jelentett kihívást, bár az olyan centrális közigazgatási rendszerrel bíró országokban, mint az Egyesült Királyság, Észtország, Olaszország és Japán is gondot okozott a központi kormányzat intézkedéseinek a koordinációja a területi államigazgatási szervekkel. Éppen ezért lenne ajánlott valamennyi állam számára, hogy a jövőbeni „helyreállítási képességének” erősítése céljából előre alakítson ki személyre szabott válságmenedzsment szisztémát, amely alkalmas lehet a rendszer rendszeres értékelésére és a stresszhelyzetek tesztelésére. Ez abban az esetben lehet hatásos, ha az érintett szereplők mindegyike világos mandátummal és tervvel rendelkezik arra, hogy a vezetés számára kötelező szakmai ajánlásokat megfelelően alkalmazza, amelyhez szervesen hozzátartozik egy transzparens értékelési rendszer folyamatos felülvizsgálata is.

A tanulmány megerősítette azt, hogy elsősorban azok az államok tudtak előnyösen és gyorsan reagálni a válsághelyzetre oly módon, hogy hatékony ellenintézkedéseket fogantatosítottak, megfelelően értékelték az intézkedéseik hatását,

és sikeresen kommunikálták a válságra reagáló politikájukat, amelyek a korábbi – 2018 novembere és 2019 november között zajló – kutatások eredményei alapján a „Fenntartható Kormányzási Index” (SGI) mutatói szerint is jó helyezést értek el a „kormányzati kapacitás” értékelésére szolgáló rangsorban. Ez elsősorban igaz Finnország, Svédország, Dánia és Új Zéland esetében, akik a válság idején is jó értékelést kaptak a „kormányzati kapacitásuk” megítélésénél, de a többi ország esetében is elmondható, hogy a válság idején mért „fenntartható kormányzási indexük” többé-kevésbé megfelelt a korábbi, 2020 előtti mutatóiknak. Ez alól pozitív értelemben kivételt jelent Görögország, ahol a válság idején mért mutatók jobbak a korábbiaknál, s negatív értelemben Észtország, ahol viszont a „kormányzási kapacitás” a korábbihoz képest alul maradt az értékelésben, főként a szakpolitikák elemzése, a közösségi konzultáció és a nemzeti szintű koordináció hiányosságai miatt.

A „fenntartható kormányzás” szempontjából fontos, hogy az országok milyen gyorsan és hatékonyan illesztették be a szakértők közreműködését a közpolitikai döntési folyamatokba, illetve milyen mértékben engedtek számukra teret az intézkedések korrigálásában annak érdekében, hogy a legmegfelelőbb válságreakciók történjenek a kormányzat részéről. Ebből a szempontból a legmagasabb értékelést Új Zéland, Dél-Korea és Görögország kapta, habár a 29-ből további 12 ország esetében is elmondható, hogy marginális sikereket értek abban, hogy képesek legyenek gyorsan és szisz-

tematikusan lefordítani a szakértők tanácsait egy koherens pandémia-kontrollt biztosító közpolitikai döntéshozatal számára. Ugyanakkor az Egyesült Államok és Mexikó elnökei határozottan ignorálták vagy lebecsülték a szakértői testületek hangját, s ennek borzalmas következményei lettek, hiszen a túlzott mértékű halálozási ráta figyelembe vételével Mexikó az utolsó, az USA pedig a 27. helyet foglalja el a vizsgált 29 ország sorrendjében.

A koronavírus pandémia előrehaladtával a politikusoknak azzal a kihívással is szembe kellett nézniük, hogy mennyire tudnak koherens válságintézkedéseket tenni, miközben a tudomány újabb és újabb bizonyítékokkal szolgált a vírussal kapcsolatban, s a szakértői vélemények is jelentősen divergáltak a pandémia szélesebb társadalmi és gazdasági következményeit illetően. Közel minden államban tetten érhető volt valamilyen mértékben az a jelenség, hogy a politikusok egyre inkább követték a virológusok tanácsait azért, hogy megállítsák a pandémia terjedését. Ezzel összefüggésben egyfelől gondot jelentett az, hogy a válság előrehaladtával a szakértők és a konzultációs társadalmi csoportok köre egyre nyitottabbá vált, s ezekhez a körökhöz számos újabb érdekelt csoport kapcsolódott, akiknek az új szempontok szerinti meglátásaival is számolni kellett. A vizsgált országok közül Svédországban és Hollandiában pedig éppen az okozott gondot eleinte, hogy túl kevés szakértő állt rendelkezésre. A válság terjedésével egyetemben valamennyi vizsgált ország esetében

megállapítható volt egy olyan formális egyeztetési mechanizmus hiánya, ami lehetővé tette volna az eltérő perspektívák és konfliktusos célok meghatározását, kiegyensúlyozását és koordinálását, ami erősíthette volna a „kormányzati kapacitásokat.”

A tanulmány szerint egy másik nagyon fontos területen is továbblépésre van szükség az országok részéről a „fenntartható kormányzás” jegyében, s ez az adatgyűjtési és -elemzési kapacitások megerősítése a megtett intézkedések hatásainak értékeléséhez. A pandémia megmutatta, hogy sok államban még mindig harcolnak az egészségügyi és egyéb gazdasági-társadalmi hiteles adatok gyűjtésének és értékelésének problémájával, valamint a megfelelő indikátorok alkalmazásával, ami korai előrejelzésekkel segítheti a válságmenedzsment keretében meghozott döntésekhez szükséges információk hatékony felhasználását. Nagyon sok országban kezdetben még a valós adatok is hiányoztak az intenzív egészségügyi ellátásra vagy a mortalitás mértékére vonatkozóan,⁶ s ez a helyzet még az olyan országban is problémát jelentett, mint Hollandia, ahol pedig közismerten kiváló az információs infrastruktúra. Potenciálisan ígéretes ellenszernek bizonyulhat e bajok orvoslására, ha a különböző és részletes adminisztratív adatokat összekapcsolják egymással, és ezeket rendszeresen összehasonlítják a háztartásokban rendszeresen összegyűjtött és vizsgált adatokkal. Mindenesetre az látható, hogy azokban az országokban, mint Hollandia, Új Zéland, Dánia és Dél-Korea, ahol ma-

gasan fejlett adatgyűjtési és információs rendszerrel rendelkeznek a pandémia következményeinek folyamatos monitorozására, ott sokkal nagyobb sikert értek el a pandémia kedvezőtlen gazdasági, egészségügyi és szociális hatásainak a mérséklésében.

Persze az adat- és információgyűjtési rendszerek esetében az is nagyon fontos, hogy a feldolgozott adatokat és információkat minél gyorsabban hozzáférhetővé tegyék a nyilvánosság számára, s ezt a lehető legnagyobb mértékben felhasználóbarát módon valósítsák meg. A koronavírus válság felhívta a figyelmet arra, hogy a legtöbb ország nagyon messze van attól, hogy nyitott kormányzati adatgazdálkodást és -felhasználást alkalmazzon. A 29 országból 8 esetében – beleértve Magyarországot is – a tanulmány kiemeli, hogy a kormányok csak gyenge és nem teljes körű adatszolgáltatást biztosítottak a polgáraiknak a pandémiáról, és sok esetben az sem vált a nyilvánosság számára világossá, hogy milyen adatok és ezek milyen interpretációja vezetett egyes kormányzati intézkedésekhez. Ezzel ellentétben Kanada ismét jó példát mutatott abban, hogy a „nyitott kormányzás” jegyében hogyan lehet a válsághelyzetben is biztosítani a végrehajtó hatalom átláthatóságát és elszámoltathatóságát, beleértve a részvételi demokrácia érvényesülését.

Összességében kijelenthető a tanulmány szerint, hogy annak a mértékét, hogy a kormányok mennyire vonják be döntéshozatali eljárásokba a törvényhozókat vagy az olyan civil szervezeteket, mint a munkaadók és munkavállalók

szövetségei, a szakszervezetek vagy a környezetvédelmi csoportok, nagy mértékben meghatározta az a nyomás, hogy minél gyorsabban reagáljanak a pandémia kihívásaira, és megfelelő intézkedéseket tegyenek. Ennek következtében a vizsgált országok egyikében sem sikerült olyan társadalmi konzultációs folyamatot biztosítani, ami lehetővé tette volna a kormányzat és a civil társadalom számára a kölcsönös és hatékony eszmecsere a közpolitikai döntések megalapozásához. Nagyon sok országban, beleértve Magyarországot is, a törvényhozó hatalom átfogó ellenőrzése is csak korlátozottan érvényesült de facto és de jure egyaránt. Csak Portugália és Görögország esetében mondható el az, hogy a civil társadalom involválása a pandémia idején jobban sikerült, mint korábban, de ezekben az esetekben is látható, hogy a szakszervezetekkel és a munkaadók szövetségeivel való tárgyalások is inkább arról szóltak, hogy a kormány megfelelő információkat szolgáltatson a számukra, semmint arról, hogy ezek valódi eszmecsere fórumai legyenek. A jövőben mindenképpen el kell mélyíteni a társadalmi konzultációs folyamatokat annak érdekében, hogy a helyreállítási intézkedések kidolgozásában és érvényesítésében a civil társadalom is megfelelően részt vegyen.

Miután a civil társadalom szereplői általában nem vettek részt a válság idején a döntéshozatali folyamatokban, ezért a kormányzati kríziskommunikáció vált egyértelműen relevánssá. Tény, hogy azok az országok, amelyek sikeres szakpolitikai döntéseket és intézkedése-

ket hoztak a válság idején jellemzően egységes és koherens kormányzati kommunikációs stratégiát alkalmaztak. Ez alapján kimutatható a nagymértékű összefüggés a sikeres krízismenedzsment és a koherens kríziskommunikáció alkalmazása között. Új Zélandon például sikerült kialakítani egy közös értelmezést a koronavírus okairól és következményeiről néhány tárgyilagos kijelentéssel és világos intézkedéssel. Ebből a szempontból a föderális berendezkedésű országok nagyobb kihívással néztek szembe, mint a centrális államszervezetel bírók, például Kanada, az USA, Németország, Svájc és Belgium esetében a szövetségi kormányoknak nem sikerült elérni, hogy konzisztens információt nyújtsanak a nyilvánosság számára a különböző szintű közigazgatási szervek bevonásával.

A „fenntartható kormányzás” egyik lényeges eleme, hogy milyen a nemzeti koordináció színvonala, s e tekintetben sem lehet megkerülni az összehasonlítást a föderális és az unitárius államok helyzete között. Ez nem meglepő, hiszen a pandémia erőteljesen megkövetelte, hogy nemzeti szinten is mobilizálják és összehangolják a kollektív erőfeszítéseket, miközben a nemzeti szint alatti egységekben is kialakított egyfajta szolidaritásérzést, feljogosítva a helyi szereplőket arra, hogy ők találják meg a legjobb megoldásokat, amelyek helyben is működnek. Elviekben a föderális országok pozíciója ebből a szempontból kedvezőbb, hiszen kipróbált struktúrák és folyamatok léteznek a vertikális koordináció megvalósítására, mint például

Németországban, ahol a pandémia többször is megkövetelte az egyeztetéseket a szövetségi és a tartományi kormányok között, néha konfliktusokkal terhelve. Viszont a kancellári hivatalban összpontosuló erős tudományos tanácsadói testület bevonásával elérték, hogy hatékonyan reagáljanak a regionális sajátosságokra és aggodalmakra. Igaz, hogy a pandémia második és harmadik hullámában a korábban létrejött konszenzus erodálódott, köszönhetően a nemzeti szinten zajló választásoknak. Nem véletlen, hogy ebből a szempontból a centralizáltabb országok vezetnek a listát, mint Új Zéland, Dél-Korea, Dánia, Görögország és Svédország. Ezekben az államokban a nemzeti koordináció érzékenyen reagált a helyi aggodalmakra, és ez kevesebb súrlódást eredményezett, legalábbis a pandémia első évében.

Összességében a tanulmány megalapítja, hogy a 29-ből 14 ország esetében kijelenthető, hogy nem hatékony a „helyreállítási képességük” ahhoz, hogy a pandémia idején megfelelően cselekedjenek, figyelemmel az „adminisztratív kapacitásukra.” Sajnos az is megállapítható, hogy az érintett országok – beleértve Magyarországot is – jelenlegi „kormányzati kapacitásának” hiányosságai inkább növekedtek, mint csökkentek az elmúlt időszakban. Ezért is lehet lényeges a jövőben az olyan államokra figyelni, mint Kanada, Új Zéland és Dél-Korea, ahol nagyon erős hagyománya van a közigazgatás működésével kapcsolatos „értékelési kultúrának”. Ezekben az országokban már a pandémia első évében döntöttek arról, hogy összegyűj-

tik és értékelik a tapasztalataikat, s ezeket felhasználják a pandémia elmúltával arra, hogy hosszabb távon is alkalmazni és adaptálni tudják a kormányzati szakpolitikák keretei között. S ezt kiegészítették azzal is, hogy egymás tapasztalatait is figyelemmel kísérték, ahogy ez Új Zéland esetében történt a szingapúri modell átvételével az informatika területén.⁷

A tanulmány aláhúzza annak fontosságát, hogy az államok válságra történő reakcióképességének a minősége jelentős mértékben attól függ, hogy mennyire készült fel jól egy ország kormánya egy válság menedzselésére. Azok az országok tudtak jól reagálni a pandémia okozta válságra, amelyekben már korábban is felkészültek az ilyen helyzetekre, többek között hatékony válságmenedzselés rendszer kiépítésével, valamint eredményes gazdaságpolitikai és szociálpolitikai eszköz- és intézményrendszer működtetésével. Az ezzel kapcsolatos összehasonlító értékelést az alábbi ábra érzékelteti. (Lásd a következő oldalon!)

Ha pedig összességében akarjuk megjeleníteni egy komparatív elemzés alapján egy-egy ország „helyreállítási képességének” mutatóit, figyelemmel a „fenntartható kormányzás” indikátoraira, akkor a mellékelt ábra alapján megállapítható, hogy Új Zéland, Dél-Korea és Svédország a listavezetők, míg a koronavírus idején a legtöbb nehézséggel küszködő olyan országok vannak a rangsor végén, mint Izrael, Horvátország, Olaszország, Lengyelország, Magyarország és Mexikó.

FIGURE 4 Overall Response and Overall Preparedness

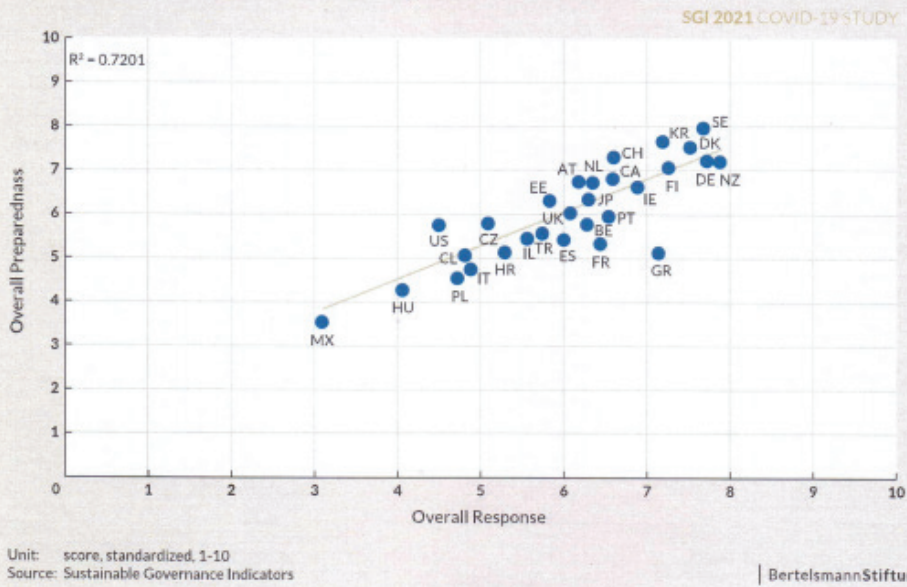
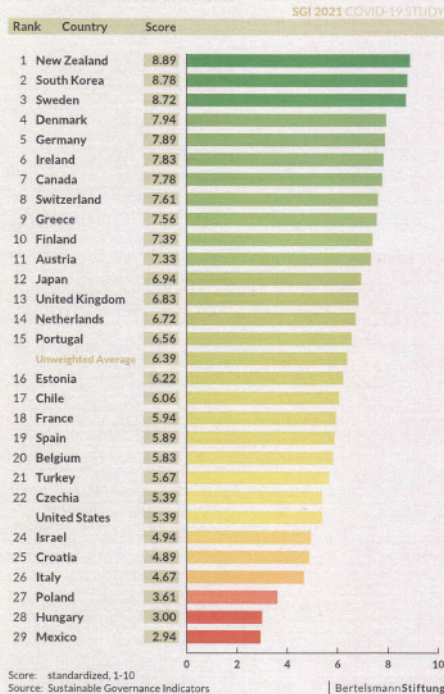

FIGURE 5 Resilience of Governance

A tanulmány a „Szakpolitikai Helyreállítási-képességi Index” keretében a gazdaságpolitikát érintő vizsgálati szempontokat két nagy területre osztotta: egyrészt az országok gazdasági felkészültségét vizsgálta, másrészt a gazdaságpolitika válaszait a krízisre.

A gazdasági felkészültség értékelése során az alábbi indikátorokat alkalmazták a szerzők:

(1) Gazdasági mutatók: az ország GDP/fő mutatója; a bruttó állóeszköz felhalmozás mértéke; a reális GDP növekedés mértéke; az energia produktivitás; az üvegházhatású gázok kibocsátása; a „materiális lábnyom” mértéke; a megújuló energia-használat.

(2) Foglalkoztatási mutatók: a munkanélküliségi ráta; a hosszú távú munkanélküliségi ráta; a fiatalok munkanélküliségi aránya; a foglalkoztatási ráta; az

alacsony fizetések alkalmazásának elterjedtsége; a nemek közötti foglalkoztatási arányok; a nem önkéntes alapon történő részfoglalkoztatás; a munkanélküliek nettó munkába-állítási aránya; az idősek foglalkoztatási mutatói.

(3) Fiskális mutatók: az államháztartási hiány mértéke; a pénzügyi egyensúly; a növekedési adók és járulékok mértéke; a költségvetés konszolidáltsága.

(4) Kutatás-fejlesztési mutatók: a közösségi K+F befektetés; a magán K+F költség; a kutatók száma; a szellemi termékek mértéke; a szabadalmak száma; a teljes infrastruktúra minősége; a nemzetközi informatikai sávszélesség elérhetősége.

Az egyes országok gazdaságpolitikájának a válságra adott válaszai körében az alábbi szempontokat elemezték:

(1) Gazdaság-helyreállítási csomag (munkahelyek megszűnése; GDP növekedési ráta változása; a bruttó állóeszköz felhalmozás mértékének változása; fiskális intézkedések a COVID-19 pandémia hatására)

(2) Gazdaság fenntarthatóságát biztosító csomag

(3) Foglalkoztatáspolitikai csomag (a munkanélküliségi mutatók változása; a foglalkoztatottsági mutatók változása, különösen a fiatalok és az idősek körében)

(4) Fiskális csomag (az államháztartási hiány változása és pénzügyi egyensúly alakulása)

(5) A K+F csomag

A tanulmány az államok gazdaságpolitikájának az elemzése alapján megállapítja, hogy a 29 vizsgált országból 15 államban már a pandémia előtt is gyenge gazdasági növekedés volt tapasztalható, 2010-2019 között 2%-os vagy annál kisebb mértékű volt. Sőt egyes, a növekedés szempontjából vezető országokban is tapasztalható volt viszonylagos visszaesés a gazdasági növekedés bázisának elvesztése következtében, figyelemmel a bruttó állóeszköz felhalmozásra. Egyedül a G-7 országok közül Japán bizonyult ebben az időszakban kivételnek, köszönhetően elsősorban a hatékony kutatási és fejlesztési szektor szerepének a gazdasági növekedésben.

A válság előtt a vizsgált országok egyikében sem volt tapasztalható határozott törekvés arra, hogy klímabarát és forrásmegtakarító gazdasági modellre álljanak át. Sőt néhány gazdasági növekedésben élenjáró ország is sereghajtónak bizonyult abban az értelemben, hogy milyen mutatókkal rendelkezik a klíma-semleges gazdaság megvalósítása szempontjából. Példának okáért a gazdasági növekedés szempontjából topon lévő Írország, Észtország, Lengyelország és Dél-Korea is a legnagyobb üvegházhatású gáz kibocsátónak minősülnek. Ugyanakkor ellenpélda is van, hiszen az ugyancsak gazdasági értelemben listavezetők közé tartozó Svédország és Finnország abban az értelemben is élenjáró, hogy a klímavédelemre és a megújuló energiaforrások használatára kiemelt figyelmet fordít.

A már korábban is magas államháztartási hiánnyal küzdő országok esetében a hiány mértékének növekedése elsősorban annak köszönhető, hogy a koronavírus okozta válságreakciókra fókuszáló politikusok elsősorban a főbb társadalmi-gazdasági kihívásokra figyeltek. Mindenesetre megfigyelhető volt a pandémia első évében, hogy a korábban is nagyobb mértékben eladósodott országokban az államháztartási hiány nagyobb mértékben növekedett, mint a kevésbé eladósodottnál. Továbbá az is szembetűnő, hogy a pénzügyi szempontból jól pozicionált országok nemigen éltek az ebben az időben hozzáférhető vált alacsony kamatozású hitelek felvételével sem. Tehát kijelenthető, hogy a koronavírus okozta válság tovább szélesítette az ollót a fiskálisan jól pozicionált és a rosszabb pénzügyi helyzetben lévők között.

A tanulmány leszögezi, hogy az államok jelentős többsége a válság első évében meg sem kísérelt fenntarthatósági célokat is megfogalmazó gazdaságpolitikai intézkedéseket alkalmazni, ezek a kormányok pusztán a gazdaság helyreállítására fókuszáltak. Néhány országban mégis előfordult, hogy a gazdaság-helyreállítási programot összekapcsolták azokkal az ösztönzőkkel, amelyek segítették a gazdaság átalakítását a klímasemlegesség és az erőforrás-megtakarítás szempontjai szerint is. 10 országban többé-kevésbé felfedezhető a gazdaságpolitikai intézkedések között olyanok, amelyek erre a területre is kiterjedtek, de igazán Németország és Svédország esetében látható, hogy a

gazdaságpolitikai helyreállítási és ösztönző programjukban mindig figyelembe vették a környezetvédelmi és a fenntarthatósági célokat is.

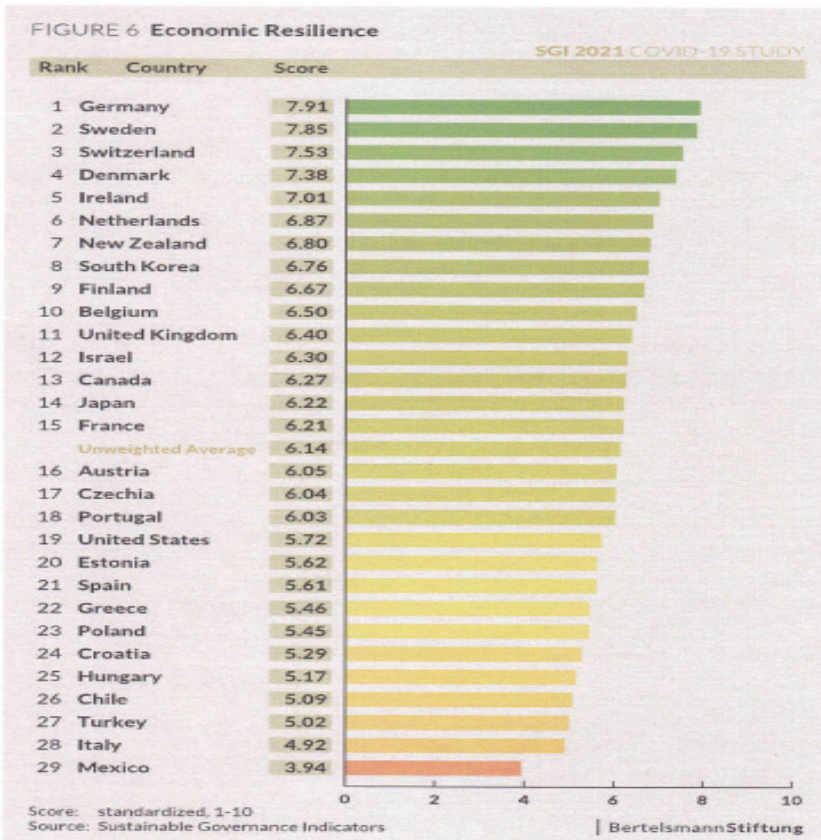
A tanulmány szerint néhány ország viszonylag jól felkészült a munkaerőpiaci politikáját illetően a válságra, azonban nagyon sokan képtelenek voltak felkészíteni a meglévő intézményeiket és eszközeiket arra, hogy megfelelő választ adjanak a válság kihívásaira. Azok az országok amelyek széles körű részleges és rövid távú foglalkoztatási sémával és jól fejlett munkaerőpiaci szakpolitikával rendelkeztek sokkal könnyebben átvészelték a pandémia első évét, mint azok, akiknél az ilyen eszközök hiányoztak. A rövid távú foglalkoztatási modellek nagyon népszerűvé váltak a pandémia idején, s azok az országok, mint Németország, Franciaország és Svájc, akik hasonló tapasztalattal már korábban is rendelkeztek, csak kiterjesztették az ezzel kapcsolatos szabályozásukat a válság során. A foglalkoztatáspolitikai szempontjából a legjobban pozicionált országok, mint Németország, Svájc, Dánia és Svédország elsősorban azzal a közös tudással érték el eredményeiket, hogy szisztematikusan képessé tették a munkaadók és a munkavállalók szervezeteit, hogy konstruktívan együttműködjenek egymással és a kormánnyal. Ráadásul ezekben az országokban még azt is sikerült elérni, hogy ebben az időszakban növelték az időskorú munkavállalók foglalkoztatási arányát.

Mindemellett néhány államban a válság első időszakában a rövid távú munkavállalási rendszer reformját összekap-

csolták egy olyan szabályozási keretrendszerrel, ami ösztönözte a dolgozók képzési és átképzési rendszerben való részvételét is. Ezt az is indokolta, hogy a válság elmúltával a munkaerő piacra visszatérő dolgozók más elvárásokkal és körülményekkel szembesültek, mint korábban, amihez csak a korábitól eltérő készséggel és képzettséggel rendelkezők tudtak igazán alkalmazkodni. Dánia ebből a szempontból jó példa, hiszen a foglalkoztatáspolitikai megfelelő szintű képzési és átképzési rendszerekben való részvételre ösztönözte a válság által érintett munkavállalókat.

A mellékelt ábra rangsorolja az egyes államok „szakpolitikai helyreállító képességét” a kormányok gazdaságpolitikájának értékelése alapján, amelyben vezető pozíciót foglal el Németország, Svédország, Svájc és Dánia.

A sor végén található a rangsorban Lengyelország, Horvátország, Magyarország, Chile, Törökország, Olaszország és Mexikó, ahol mindegyikben tetten érhető, hogy sérülékenyek a válság okozta következmények miatt, és nem megfelelő a kormányok válságra adott gazdaságpolitikai válasza.

Tulajdonképpen ezek az országok mutatják a legnagyobb elégtelenséget a fenntartható gazdaságpolitika szempontjából.

A tanulmány a „Szakpolitikai Helyreállítás-képességi Index” keretében a szociálpolitikát érintő vizsgálati szempontokat két nagy területre osztotta: egyrészt az országok szociálpolitikai felkészültségét vizsgálta, másrészt a szociálpolitika válaszait a krízisre.

A szociálpolitikai felkészültség értékelése során az alábbi indikátorokat alkalmazták a szerzők:

(1) Oktatási mutatók: a felsőfokú szekunder képzés elérhetősége; a PISA eredmények és a társadalmi-gazdasági háttér; a költségvetési kiadások; a PISA tárgykörök alacsony eredményessége; a PISA hozzáférhetőség, figyelemmel a digitális oktatás lehetőségeire; a PISA hozzáférhetőség, figyelemmel a tanárok digitális oktatásban való részvételi lehetőségeire; a PISA iskolai követelményrendszerének érvényesülése és az INTERNET elérés lehetősége; a PISA elérhetősége iskolai informatikai rendszereken keresztül.

(2) Egészségügyi mutatók: az egészségvédelmi programok kiadásai; az egészséges életmódra szánt költségek; az egészség érzékelhető minősége; az egészségügyre szánt költségek; az orvosok száma; az influenza oltások mértéke; a rendszeres dohányzók aránya; a túlsúly és a cukorbetegség elterjedtsége; az ápolók száma; az intenzív kórházi ágyak száma.

(3) Családi mutatók: a gyermekgondozási intézményekbe jelentkezők száma 0-2 év és 3-5 év között; a termékenységi mutatók; a gyermekszegénység mértéke; a nők munkaerőpiacon való részvétele.

Az egyes országok szociálpolitikájának a válságra adott válaszai körében az alábbi szempontokat elemezték:

(1) Oktatási csomag (iskolabezárások)

(2) Egészségügyi csomag (túlzott mortalitás; tesztelési szakpolitika; COVID-19 mortalitás; SARS-COV-2 fertőzöttség)

(3) Családi csomag (a nők és a férfiak foglalkoztatási arányában történt változások)

Összességében az alábbi ábrából kiolvasható a tanulmány következtetése, miszerint erős korreláció mutatkozik az országok válságra való felkészültsége és az arra adott szociálpolitikai válaszok között. Azok az országok, amelyek a pandémia előtt is jól pozicionáltak szociális biztonsági és jóléti intézményrendszerrel rendelkeztek sokkal jobban reagáltak a válság okozta kihívásokra az oktatás, az egészségügy és a családpolitika területén.

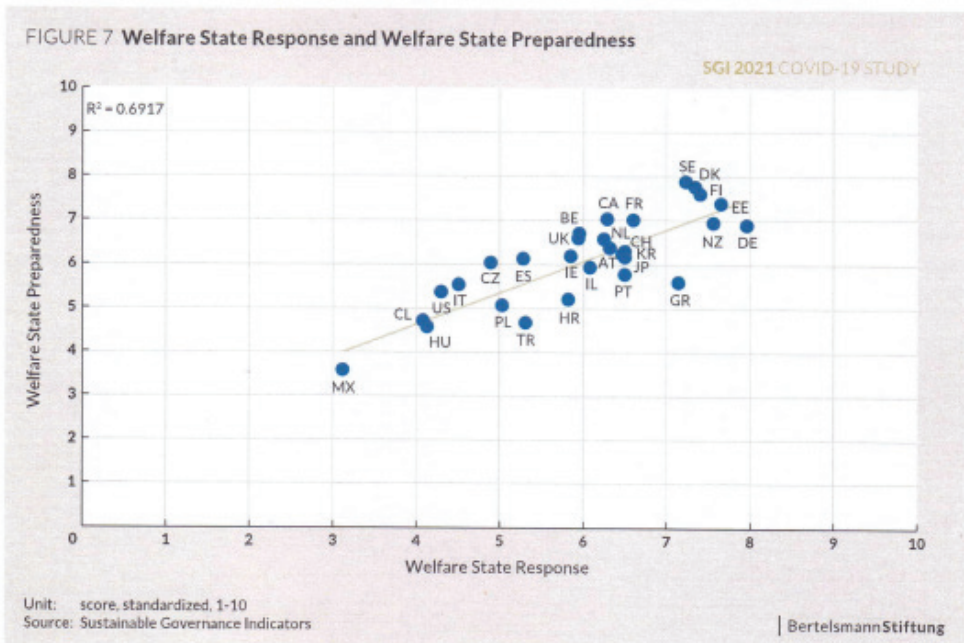
Az elemzések szerint azok az országok, ahol az oktatási politika erőteljesen alkalmazza a digitalizált oktatási rendszert, és támogatja a tanárok oktatási autonómiájára épülő metódusokat, sokkal jobban tudtak alkalmazkodni a válság okozta következményekhez. A pandémia többé-kevésbé szinte minden országban iskolabezárásokkal is együtt járt, amit azok az országok tudtak sikeresen me-

nedzselni, ahol az oktatási rendszer már korábban is digitalizált volt, illetve a tanároknak már volt a távoktatásban tapasztalatuk. Ebből a sorból is kiemelkedik Dánia és Svédország figyelemmel a digitalizálás minőségére és az autonóm oktatási módszertan alkalmazására.

Az oktatási feltételek egyenlőtlen elosztásából adódó társadalmi különbségek, amelyek a COVID-19 előtt is már megvoltak, még inkább felerősödtek a válság idején. Azok a gyermekek, akik hátrányos helyzetű családokból származnak az iskolabezárások következtében még nagyobb hátrányba kerültek, többek között a laptopok hiánya, a gyors INTERNET elérhetőség elégtelensége vagy egyszerűen a digitális készségek híján. Ez még az olyan fejlett digitális infrastruktúrával rendelkező országokban is előfordult, mint Dánia és Kanada,

ahol elsősorban az általános iskolások körében előfordult, különösen a hátrányos helyzetű társadalmi vagy etnikai társadalmi csoportokból származók esetében, hogy nem részesültek oktatásban a pandémia első évében,

Az egészségügyi feltételek szempontjából nagyon sok országban tapasztalható volt, hogy a COVID-19 következtében előállott intenzív ellátási kapacitás iránti igény miatt sokszor mellőzték az egyéb feltételek szerint ellátandó betegek kezelését. Ebből a szempontból a legnagyobb gondot a jól képzett egészségügyi alkalmazottak elégtelensége okozta, aminek a következtében a kórházak képtelenek voltak kihasználni a kibővített intenzív ellátási kapacitásaikat, illetve nem tudták garantálni a betegek megfelelő ellátását. Néhány országban el kellett halasztani

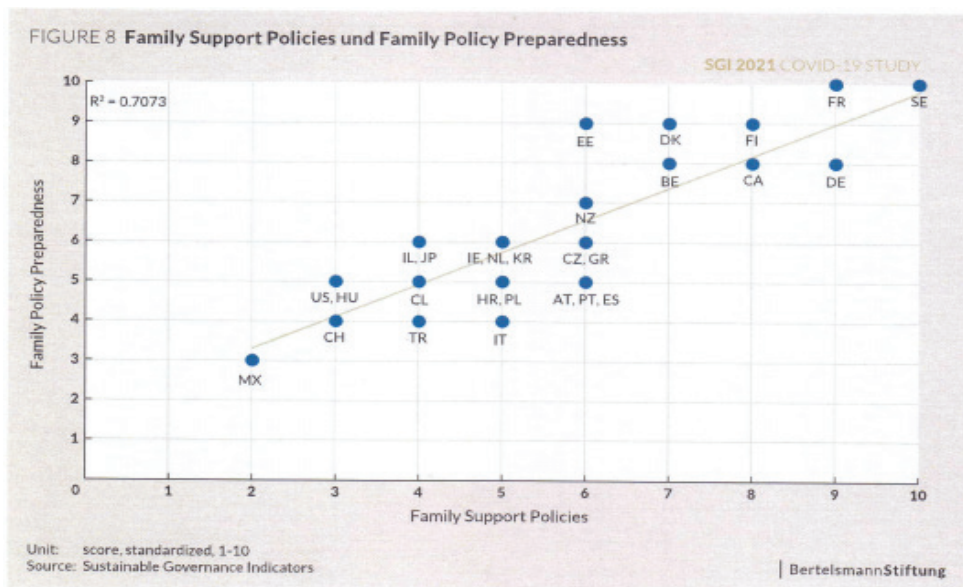
a nem sürgős műtéti beavatkozásokat, illetve előfordult, például Lengyelországban, hogy az alapellátást kizárólag a sürgősségi esetekben tudta biztosítani az egészségügyi rendszer.

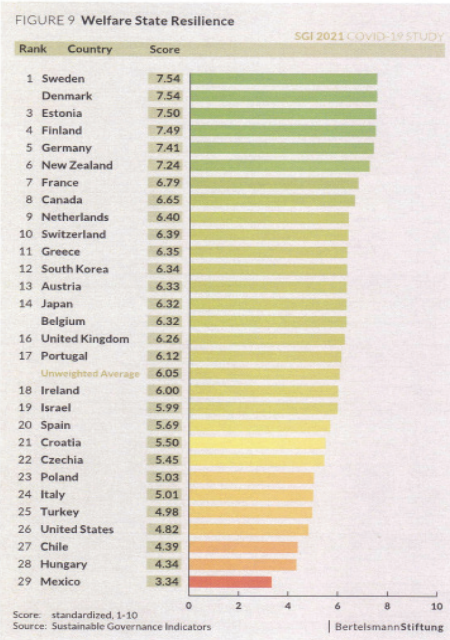
Az óvodák és az iskolák bezárása minden országban gondot okozott a szülők számára, mert nehezen tudták összeegyeztetni a munkahelyi és az otthoni kötelezettségeiket. Ezért a vizsgált országokban a kormányok különböző családpolitikai intézkedéseket alkalmaztak azért, hogy megkönnyítsék az aktív foglalkoztatottak helyzetét. Főként pénzügyi támogatást biztosítottak az elvesztett vagy kieső jövedelem pótlására, vagy a koronavírus veszélyei ellenére ügyeleti nyitvatartást biztosítottak az oktatás és nevelési intézményekben a „nélkülözhetetlen munkaerőnek” számító szülők gyermekei számára. Ahol az előbbi megoldásra nem volt lehetőség, ott esetenként előfordult, hogy a szülők-

nek pénzügyi támogatást biztosítottak azért, hogy otthon maradjanak az óvodák és az iskolák bezárása idején. Másutt a pénzügyi eszközökkel a szegényebb családokat támogatták, illetve a munkáltatók számára fizettek kompenzációt annak érdekében, hogy a dolgozóikat rugalmas foglalkoztatás keretében alkalmazzák. Összességében a tanulmány megállapítja, hogy azokban az országokban bizonyult jobbnak a kormányok szociálpolitikai helyreállítási képessége a krízis során, amelyekben korábban is fenntartható családpolitikát folytattak, ahogyan ez az alábbi ábrából is kitűnik.

A tanulmány szerzői a „Szakpolitikai Helyreállító-képességi Index” összehasonlító elemzése alapján az egyes országok szociálpolitikai teljesítményét a mellékelt ábra szerint értékelték.

Ebben a „jóléti államnak” számító négy észak-európai állam (Dánia, Svédország, Észtország és Finnország) vezető

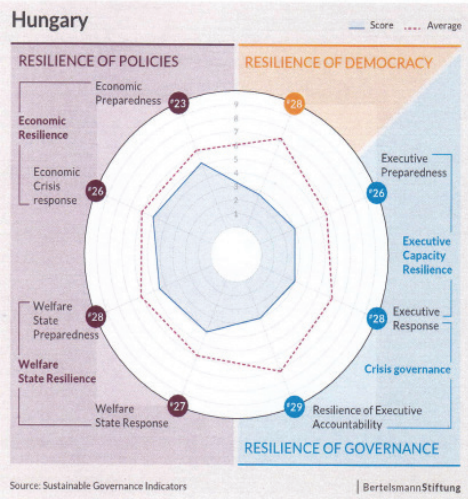

a listát, vagyis az oktatás, az egészségügy és a családpolitika területén is ők az első 10 közé tartoznak. Habár érdekes, hogy Svédország a krízisre történő reagálásokról minősége, illetve Észtország a szociálpolitikai felkészültsége miatt viszonylag gyengébb értékelést kapott, de az oktatás szempontjából mindannyian az első 5 ország között helyezkednek el.

Ezzel ellentétben a a szociális biztonság szempontjából az USA, Chile, Magyarország és Mexikó kapta a legrosszabb teljesítményértékelést, habár az USA az oktatási rendszer felkészültségét illetően a középmezőnyben szerepel, míg Chile ugyancsak a közepesre értékelt országok közé tartozik az egészségügyi mutatók tekintetében.

A tanulmány mind a 29 országról tartalmaz egy külön összefoglaló értékelést is, ami részletesebb minőségi

országjelentéseken alapszik.⁸ Az összegező megállapítások szerint Magyarország egészségügyi, oktatási és válságmenedzsment rendszere a pandémia előtt is gyenge volt, ezért különösen sérülékenynek bizonyult a COVID-19 járvány idején. Azaz a „Szakpolitikai Helyreállítási-képességi Index” indikátorai alapján a szociálpolitikai felkészültséget és a válságra történő reagálásokat illetően Magyarország a 27. helyet foglalja el a 29 vizsgálat alá vont állam körében. A történelmi válsághelyzet még inkább aláásta a már korábban is töredezettnek bizonyult demokratikus norma- és intézményrendszert, s ennek figyelembe vételével a tanulmány szerint Magyarország „Demokratikus Helyreállító-képességi Indexe” a 28. helyre sorolja az országot az OECD és az EU 29 értékelt állama között. A mellékelt ábra szerint Magyarország az elemzett területeken átlag alatti mutatókkal rendelkezik a „fenntartható kormányzás” tekintetében.

SZEGVÁRI PÉTER

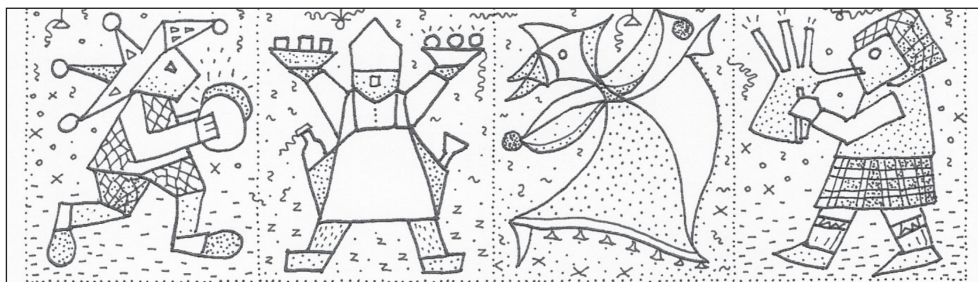
Jegyzetek

1. Forrás: 24.hu 2021. 10. 01.
2. Forrás: www.palyazat.gov.hu/helyre-allitasi-es-ellenallokessegi-eszkoz-rrf
3. Shiller, C. - Hellmann, T. - Schüle, H. - Heller, S. - Gasster, E. (2021) Just How Resilient are OECD and EU Countries? Sustainable Governance in the Context of the COVID-19 Crisis, Bertelsmann Stiftung www.bertelsmann-stiftung.de
4. A fenti megállapításokat a World Justice Project (WJP) Rule of Law indexe is alátámasztja, amely az egyes országokban külön is vizsgálja a jogállamisággal kapcsolatban a hatalommegosztást, a kormányzati hatalom korlátainak állapotát, s amely szerint a 128 vizsgált országból Magyarország a 108. Forrás: www.worldjusticeproject.org
5. Ezt erősítették meg a TÖOSZ és a Magyar Faluszövetség elnökei is azon a konferencián, ahol az önkormányzatok szerepét és nehézségeit értékelték a válsághelyzet idején az NKE szervezésében a „VII. Önkormányzatiság napjainkban” című konferencián 2021. november 12-én.
6. A hiteles kormányzati információk hiányára hívta fel a figyelmet többek között Karácsony Gergely Budapest főpolgármestere, aki ezzel

kapcsolatban jelezte, hogy ez nagy mértékben akadályozza az önkormányzatokat is abban, hogy saját feladataiknak a teljesítése (pl. az időskorúak intézményes ellátásának biztosítása) keretében megfelelő intézkedéseket fogantossanak a pandémia terjedésének megakadályozására. Forrás: Karácsony, G. (2020) A védekezés első számú felelőse továbbra is a kormány. Mandiner 2020. augusztus 10.

7. Ez ugyan a kormányzat részéről nem valósult meg szisztematikusan, de az önkormányzati szövetségek mellett a Balaton Fejlesztési Tanács is kérdőíves felmérés keretében próbálta megosztani a helyi vezetőkkel a pandémia idején rendszerezett tapasztalatokat és „jó gyakorlatokat” Erről lásd: Kolin, P.- Lüttmerdingné Balla, M. (2020) Önkormányzati összefogás koronavírus-járvány idején. Önkormányzat 2020/2. negyed-év pp. 9-18. és Fekete, K.-Dombi, G.- Oláh, M. (2021) A koronavírus-járvány a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetben – különös tekintettel az önkormányzatokra. COMITATUS 2021. különszám XXXI. évfolyam 239. szám pp. 135-149.

8. Magyarország esetében a teljes minőségi értékelést Ágh Attila és Jürgen Dieringer készítette Frank Bönker regionális koordinátor közreműködésével. A teljes anyag hozzáférhető: sgi-network.org

A magyar önkormányzati rendszer eszközszerkezete és jövedelmezősége a pandémiát megelőző időszakban (2016-2019 között)

A tanulmány a magyar önkormányzatiság egy viszonylag konszolidált állapotát mutatja be a 2016-2019-es időszak vonatkozásában. Górcső alá veszi az önkormányzati rendszer eszközállományának alakulását, valamint a jövedelmezőségi helyzetet, illetve az azt befolyásoló tényezőket. A tanulmány célja, hogy bemutassa az önkormányzatok milyen pénzügyi szituációban „fogadták” a 2020 tavaszán Magyarországot is meggyengítő Covid-19 járványt, s annak gazdasági hatásait. A dolgozat megírásának további célja, hogy megfelelő időtávlatból (2 év) alapos, s letisztult elemzést adjon a 2010-ben elkezdődött közpénzügyi reformok önkormányzatoknál kiteljesedő hatásainak.

Irodalmi háttér

Elemzésünket két vetületben mutatjuk be. Az első vetület, hogy milyen folyamatok zajlottak le önkormányzati szemszögből az előző, 2007-ben kitört, hazánkban 2008-ban begyűrűzött válsághelyzetben, illetve az azt megelőző időszakban, s vannak-e analógiák a jelen helyzettel. A másik vetület, hogy a válság óta eltelt időszakban milyen események érintették a hazai önkormányzati rendszert.

A 2008-as válsághelyzet a hazai önkormányzati rendszert egy forráskivonásos időszakban érintette, amelyben az önkormányzati adósságállomány jelentősen növekedett (VASVÁRI, 2013). Az önkormányzati adósságállomány növekedésénél megfigyelhető volt 2009-ig a tartalékolás, vagyis a kötvénykibocsátás útján realizált bevételeket a helyhatóságok jelentős mértékben a pénzforgalmi számlájukon tartották,

számottevő kamatbevételt realizálva általa (VIGVÁRI, 2010). A kötvénykibocsátás számos atipikus jellemvonással rendelkező folyamat volt, hiszen másodlagos piacának hiányában burkolt hitel felvételnek volt tekinthető (KOVÁCS, 2007; HOMOLYA – SZIGEL; 2008, CSISZÁRIK – KOCSIR, 2010).

Az önkormányzati rendszer átalakítása többször megakadt a megfelelő politikai akarat hiányában, átfogó átalakítására 2011-től kezdődően került sor. Az újonnan kialakított önkormányzati szabályozási környezet hasonlított a korábbi önkormányzati törvényhez, vagyis az önkormányzati feladat és hatásköröket határozta meg, eltért azonban a konkrét kötelező feladatok tartalmi kifejtésétől. A főváros feladat és hatáskörei egzakton módon kijelölésre kerültek, ahogyan a fővárosi kerületek feladatai is, amely előremutatott az előző törvényhez képest (CSEH, 2021). A gazdálkodás kapcsán a szabályrendszer jelentősen átalakult,

számos szabályalapú költségvetési gyakorlat került bevezetésre. A korszak legjelentősebb eseménye az önkormányzati adósságkonszolidáció volt, amely a GDP 5,7%-ra tehető önkormányzati adósságállomány teljes körű átvétele formájában valósult meg négy lépésben (LENTNER, 2015). Az intézkedés átmenetileg lecsökkentette az önkormányzati adósságállományt, amely azonban 2018-tól ismét növekedésnek indult. Az adósságkonszolidáció megítélése RÁCZ és TÓTH (2021) empirikus kutatásai alapján kedvező volt az önkormányzati rendszer egészére nézve. Fontos változás, hogy 2014-től az eredmény szemléltető számvitel került bevezetésre, amely hatása TÓTH (2020) vizsgálatai alapján nem váltotta be teljeskörűen az alkalmazásához fűződő reményeket, amire már MOLNÁR és HEGEDŰS (2017) kutatásai korábról is utalnak.

A hazai önkormányzati rendszer fiskális fenntarthatóságát illetően BETHLENDI et al. (2021) két meghatározó önkormányzati csoportot azonosított, az egyik csoport a konzervatív gazdálkodású, vagyonos kistéleplések, míg a másik csoport a gyenge gazdálkodást folytató vagyonfelélő önkormányzatok. E kutatások arra utalnak, hogy a 2010 után az önkormányzatokat támogató reformok és intézkedések csak részleges sikereket hoztak, noha a korábbi évtizedekhez képest a javulás számottevő.

Minta bemutatása

A vizsgálati minta az Orbis adatbázisból származott, az adatbázisban eszközszerkezeti, valamint bevételi jellemzők álltak rendelkezésre. A vizsgált változók részletes bemutatása az anyag és módszertan fejezetben történt meg.

Az 1. táblázatban szerepel a vizsgálati mintánk megoszlása, amely összehasonlításra került a 2021. évi helységnévtár településtípusokra vonatkozó adataival. Szintén bemutatjuk, hogy mekkora a mintánk eltérése a teljes sokasághoz képest. Látható, hogy a vizsgálati minta mintegy 57,8%-

1. Táblázat: A vizsgált minta és az önkormányzati sokaság megoszlása

Kategória	Minta megoszlás	%-ban	A teljes sokaság megoszlása	%-ban	Eltérés	Minta aránya a teljes sokaságban
Főváros	1	0,00%	1	0,03%	-0,03%	100,0%
Megyei jogú város	18	1,00%	23	0,72%	0,28%	78,3%
Fővárosi kerület	21	1,10%	23	0,72%	0,38%	91,3%
Város	308	16,70%	320	10,02%	6,68%	96,3%
Nagyközség	105	5,70%	129	4,04%	1,66%	81,4%
Község	1384	74,90%	2 680	83,88%	-8,98%	51,6%
Megyei önkormányzat	12	0,60%	19	0,59%	0,01%	63,2%
Total	1849	100,00%	3195	100,00%	0,00%	57,8%

Forrás: Saját kutatás, 2021

át teszi ki a teljes hazai önkormányzati körnek. Ha a minta lefedettségét nézzük, a táblázat utolsó oszlopa ad erről tájékoztatást. Itt látható, hogy a legnagyobb a lefedettség Budapest főváros, fővárosi kerületek, illetve városok vonatkozásában van. Ennél némiképp alacsonyabb a lefedettsége a nagyközségeknek és a megyei jogú városoknak, míg a legkisebb a községeknek, valamint a megyei önkormányzatoknak. Amennyiben részarányok eltérését vizsgáljuk, megállapítható, hogy a legnagyobb eltérés a községek részarányában mutatkozik, hiszen a mintában való részarány 74,9%-ra tehető, míg a teljes sokaságban a községek aránya ennél 9%-kal magasabb. Ezzel ellentétben felülreprezentáltak a városok, mintegy 6,7%-kal. A többi településkategória esetében csekély mértékű eltérés figyelhető meg. Ezek alapján a mintát reprezentatívnak fogadjuk el, a két ismertetett településkategória esetében meg-

figyelhető eltérés ellenére is, a magasfokú lefedettség miatt.

A 2. táblázatban láthatjuk a minta regionális megoszlását. A táblázatból kiderül, hogy a legnagyobb részarányt az Észak-Magyarországi régió képviseli, ezt követi Észak-Alföld, illetve Dél-Dunántúl. A legalacsonyabb részarányal Közép-Magyarországi régió rendelkezik. Az Észak-Magyarországi régióra, valamint Dél-Dunántúlra is elaprózódott településszerkezet jellemző, ennek köszönhető, hogy magas részarányal került be a mintába.

Érdekesképpen, az adatbázis besorolja az önkormányzatokat a vállalatoknál alkalmazott méretkategóriákba. Természetesen e lehatárolás nem vonatkozik a hatályos szabályozás alapján a helyhatóságokra, mindenesetre elgondolkodtató adatokat tartalmaz a táblázat. Az adatok alapján megállapítható, hogy a minta mintegy 69,4%-a közepes méretű „vállalkozás” lenne, de számot-

2. Táblázat: A vizsgált minta és az önkormányzati sokaság megoszlása

Régió	Megoszlás	%-ban	Összesített %
Dél-Alföld	205	11,1	11,1
Dél-Dunántúl	272	14,7	25,8
Észak-Alföld	329	17,8	43,6
Észak-Magyarország	376	20,3	63,9
Közép-Dunántúl	235	12,7	76,6
Közép-Magyarország	197	10,7	87,3
Nyugat-Dunántúl	235	12,7	100,0
Total	1849	100,0	

Forrás: Saját kutatás, 2021

3. Táblázat: A vizsgált minta méret szerinti megoszlása

Méret	Megoszlás	%-ban	Összesített %
Kisméretű önkormányzat	334	18,1	18,1
Közepes méretű önkormányzat	1284	69,4	87,5
Nagyméretű önkormányzat	231	12,5	100,0
Total	1849	100,0	100,0

Forrás: Saját kutatás, 2021

tevő a nagyméretű önkormányzatok aránya is, valamint relatíve alacsony a kisméretű önkormányzatok aránya. Ebből tehát következtethető, hogy számottevő vagyonnal, bevétellel és foglalkoztatotti létszámmal működik a mintában szereplő önkormányzatok mintegy 87,5%-a!

A 4. táblázat adatai alapján látható, hogy a megyei jogú városok a mintában főként Közép-Dunántúlnak vannak jelen, ebben a régióban minden megyei jogú város adata rendelkezésre állt. Szintén 4 megyei jogú várossal képviselteti magát Nyugat-Dunántúli régió, ahol megyei jogú városok 80%-a a mintában szerepel. Észak-Alföld vonatkozásában a 4-ből 3, a többi régióban

2-2 megyei jogú város van jelen a mintánkban. Közép-Magyarországi régió egyetlen megyei jogú városa a mintában szerepel.

A városok között a legtöbb város a mintában az Észak-Alföldön van, ezt követi a Közép-Magyarországi régió, valamint a Dél-Alföldi régió. A nagyközségek száma a mintában Közép-Magyarországi régióban, illetve a Dél-Alföldi régióban a legmagasabb, míg a községek az Észak-Magyarországi régióban.

Az 5. táblázatban megvizsgáltuk az önkormányzati méret, valamint a településkategória keresztábráját.

4. Táblázat: A településkategóriák regionális megoszlása

	Dél-Alföld	Dél-Dunántúl	Észak-Alföld	Észak-Magyarország	Közép-Dunántúl	Közép-Magyarország	Nyugat-Dunántúl	Total
Főváros	0	0	0	0	0	1	0	1
Magyei jogú város	2	2	3	2	4	1	4	18
Fővárosi kerület	0	0	0	0	0	21	0	21
Város	51	37	66	39	35	53	27	308
Nagyközség	19	9	27	12	12	20	6	105
Község	131	222	230	321	183	100	197	1384
Magyei önkormányzat	2	2	3	2	1	1	1	12
Total	205	272	329	376	235	197	235	1849

Forrás: Saját kutatás, 2021

5. Táblázat: Az önkormányzati méretkategóriák megoszlása

	Kisméretű önkormányzat	Közepes méretű önkormányzat	Nagyméretű önkormányzat	Total
Főváros	0	0	1	1
Magyei jogú város	0	0	18	18
Fővárosi kerület	0	0	21	21
Város	0	132	176	308
Nagyközség	0	94	11	105
Község	333	1047	4	1384
Magyei önkormányzat	1	11	0	12
Total	334	1284	231	1849

Forrás: Saját kutatás, 2021

Az elemzési munkákat a mintában legnagyobb elemszámmal előforduló községekkel kezdjük, tekintve, hogy kisméretű önkormányzat ennél a kategóriánál fordul elő. Az adatok alapján megállapítható, hogy a községek között ezen önkormányzati méretkategória 24%-os részaránnyal fordul elő, a többi községi önkormányzat a közepes méretkategóriába esik, míg 4 önkormányzatot sorolt be az elemzés a nagyméretű önkormányzatok közé. Szintén leszűrhető, hogy kis önkormányzati méret a szűk feladatellátási profilú megyei önkormányzatok között van csupán jelen. Nem meglepő módon, a főváros, a kerületek, valamint a megyei jogú városok nagyméretű önkormányzatnak számítanak vállalatgazdasági kritériumok alapján is, a nagyközségek mintegy 10%-a, míg a városok 57%-a esik a nagy méretkategóriába.

Ez a tény tehát megerősíti az önkormányzati rendszer fontosságát, hiszen, ha ezen helyhatóságok gondolat kísérletünkben vállalatok lennének, az általános hazai vállalati jellemzőktől számottevően eltérnek, a közepes és nagyméret irányába (2019-ben a magyar vállalatok 99,7%-a volt mikrovállalkozás). Mindezt annak ellenére, hogy az önkormányzati feladatok, különösen a humán infrastruktúra működtetése, és az államigazgatási feladatok jelentősen csökkentek 2013-at követően a hazai önkormányzati rendszerben.

Anyag és módszertan

A kutatási célunk volt, hogy felmérjük milyen helyzetben voltak Magyarország helyi és területi önkormányzatai a pandémia nyomán felépülő válsághelyzetet megelőzően. A vizsgálatunkkal a tendenciák azonosítása, valamint a vagyoni és jövedelmi helyzet felmérése történt meg.

A vizsgálati időhorizont (2016-2019) kialakításánál figyelembe vett szempontok:

Ki kívántuk szűrni az adósságkonszolidáció hatásait, amely 2014-ben zajlott le teljes körűen. Ez esetben két éves átmeneti időszakkal számoltunk;

Figyelembe kívántuk venni a politikai ciklus hatását, amely 2018-as parlamenti, valamint 2019-es önkormányzati választásokban nyilvánult meg;

A vizsgálatunk még a pandémia bekövetkeztét megelőzően záruljon.

Ezen feltételrendszerünknek a 2016-2019 közötti időszak felelt meg.

A kutatási célunkhoz rendelt változók az önkormányzati konszolidált eredményszemléletű beszámoló eszközoldaláról, valamint az eredménykimutatásból kerültek ki.

Vizsgált változóink a következők voltak, természetesen a 2016-2019 közötti időszakra:

- Befektetett eszközök,
- Tárgyi eszközök,
- Immateriális javak,
- Befektetett pénzügyi eszközök,
- Forgóeszközök,
- Pénzeszközök,
- Mérlegfőösszeg,
- Működési bevételek,
- Tevékenység eredménye,
- Pénzügyi műveletek eredménye,
- Mérleg szerinti eredmény.

A rendelkezésre álló mutatókból három, származtatott mutatót képeztünk. Ezen mutatók közül ROA mutatót számítottuk ki, amely a mérleg szerinti eredmény és a mérlegfőösszeg hányadosa. E mutató azt mutatja meg, hogy az eszközarányosan mérve mekkora volt a realizált mérleg szerinti eredmény, amely egy fontos jövedelmezőségi mutató. Ezen túlmenően a nettó beruházási mutatót kalkuláltuk, amely az immateriális javak és a tárgyi eszközök állományváltozását mutatja. Ebből következtethetünk az amortizálódó eszközök megújítási képességre. Ezen kívül kiszámítottuk a működési bevételek és a tárgyi eszközök hányadosát. E mutató egyfajta hatékonysági mutató, amely az eszközök felhasználását méri az önkormányzati gazdálkodásban.

A vizsgálataink során két módszert alkalmaztunk, az egyik az aggregálás módszere, amelynek segítségével összegeztük a vizsgálati mintába került önkormányzatok vizsgált változóit. Ezen túlmenően leíró statisztikai vizsgálatokat és trendelemzést végeztünk el. Segítségünkre volt továbbá a keresztábra elemzés a demográfiai változók árnyalására, valamint a varianciaelemzés a különbségek feltárására, ahol az átlagábrákat elemeztük ki a településkategória, regionális elhelyezkedés és a méret vonatkozásában.

Eredmények

Az eredmények fejezetben bemutatásra kerül a vizsgált változó aggregált értékének alakulása, leíró statisztikai megoszlása, valamint a változások mértékének bemutatása településkategóriánként, illetve önkormányzati méret, valamint régiós vonatkozásban.

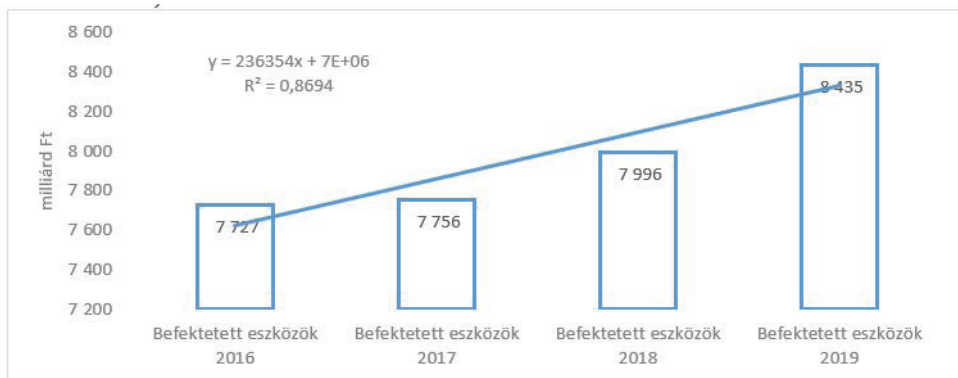
Az 1. ábrában kerül bemutatásra a befektetett eszközök értékének alakulása. Az ábrán látható, hogy emelkedett a vizsgált időszorban az önkormányzatok vagyona, átlagosan 236,3 millió Ft-tal amelyet a trendvonal és annak egyenlete is alátámaszt. A befektetett eszközök teszik ki az önkormányzati vagyon legnagyobb hányadát, hiszen ennek aránya 2016-ban 90%-os, 2017-ben 86%-os, míg 2018-ban és 2019-ben 83%-os mértékű. A változásra magyarázat, hogy a forgóeszközök állományának növekedése befolyásolta a befektetett eszközök részarányánál megfigyelhető visszaesést. Forrásoldalon is feltételezhető az átrendeződés, mivel növekedett az önkormányzatok kötelezettségállománya. Erre utalnak az MNB statisztikai adatai, amelyek megerősítik, hogy 2019-re az önkormányzatok hosszú lejáratú hitelállománya a 2016-os évi 62 milliárd Ft-os értékről 256 milliárd Ft-ra növekedett. (MNB 2021, továbbá a jelölt KSH 2019 adatbázisban is hasonló tendencia figyelhető meg.)

Az 1. ábrából látható, hogy 2016-2017 között stagnált a mintában szereplő önkormányzati befektetett eszközérték, amelyet 2018-ban ki-

sebb, 2019-ben jelentős bővülés zárt le az időszorban. Ennek a leszűrhető legfontosabb oka a fokozott beruházási aktivitás, amelyet a választási ciklus generált, tekintve, hogy 2018-ban parlamenti választások, míg 2019-ben önkormányzati választások kerültek megrendezésre. Erre utal a korábban idézett finanszírozási forrásbővülés. A befektetett eszközök elemei között az immateriális javak kismértékben, 6 százalékponttal csökkentek 2018-hoz képest, a csökkenés ezen vagyonelem vonatkozásában folyamatosnak tekinthető. A befektetett pénzügyi eszközök, amelyek a társasági részesedéseket tartalmazza folyamatosan növekedett a vizsgált időszorban, de ennek mértéke csak 1-2% között mozgott.

Amennyiben a minta megoszlását vizsgáljuk meg, megállapítható, hogy a mintába került önkormányzati befektetett eszközállomány 2016-ban 4,2 milliárd Ft volt, amely 2019-re 4,56 milliárd Ft-ra növekedett. Fontos megvizsgálni a vagyon eloszlását, hiszen megállapítható, hogy a medián értékek a 2016-os 990 millió Ft-ról 2019-re 1,12 milliárd Ft-ra növekedtek. Ebből látszik, hogy az önkormányzati vagyon nem követ normál eloszlást. Amennyiben a befektetett eszközöket tizedekre, percentilisekre bontjuk, megállapítható, hogy a vizsgált időszorban a legnagyobb vagyonnövekedés a legkisebb vagyonnal rendelkező 10%-ban, ezt követően a második tizedben volt. Az adatokból megállapítást nyert, hogy a jelentősebb befektetett eszközértékekkel rendelke-

1. ábra: Befektetett eszközök értékének aggregált adata a mintában, 2016-2019 között, milliárd Ft-ban

Forrás: Saját kutatás, 2021

ző önkormányzatoknál a tartós eszközállomány növekedése már kisebb szintű volt, a különösen a medián értékétől felfelé.

Amennyiben a tartós eszközérték növekedésének ütemét nézzük településkategóriák szerinti bontásban, érdekes fejleményeket tárhatunk fel. 2017-ben a legnagyobb volumenű növekedés a megyei jogú városok esetében volt tapasztalható, illetve a nagyközségek esetében. Ennek magyarázata az előbbiek esetében a Modern Városok Program, míg a nagyközségek vonatkozásában az EU-s fejlesztési források igénybevétele. Szintén megállapítható, hogy a fővárosi kerületek, illetve a megyei önkormányzatok vonatkozásában vagyonszűrés történt. 2018-ban már minden településkategória vonatkozásában megfigyelhető volt a vagyon növekedése, a legnagyobb volumenű növekedés a községek esetében volt tapasztalható. Ennek magyarázatául a Magyar Falu Program elindulása szolgál. 2019-ben a legnagyobb volumenű növekedés a községeknél, valamint a megyei önkormányzatok esetében volt.

Ezen megállapításainkat alátámasztják, hogy amennyiben önkormányzati méretkategóriákat nézzük, 2017-ben főként a közepes méretű önkormányzatok voltak a fejlesztések fókuszában, ez a fókusz 2018-ban és 2019-ben is a kisméretű önkormányzatok felé fordult.

Amennyiben a regionális megoszlást vizsgáljuk, az a tendencia bontakozik ki, hogy 2017-ben Nyugat-Dunántúli régió, míg 2018 és 2019-ben egyaránt Közép-Dunántúli régió önkormányzatai érték el a legnagyobb mértékű befektetett eszköz növekedést.

A tárgyi eszközök kapcsán hasonló trend és tendencia rajzolódik ki, mint a befektetett eszközöknél megfigyelhető volt. Ennek magyarázata, hogy a befektetett eszközök értéke 93%-ban a tárgyi eszközök értékétől függ, mivel ebben a vagyonelemben vannak jelen az önkormányzati vagyron meghatározó hányadát biztosító ingatlanok. A vizsgálatok megerősítették, hogy nincs eltérés a befektetett eszközöknél ismertetett tapasztalathoz (2. ábra).

A továbbiakban a likviditás szempontjából legfontosabb tényező a pénzeszközök állománya. Ennek adatait a 3. ábrában foglaltuk össze. Megállapítható, hogy a vizsgált időintervallumban növekedett az aggregált pénzeszközállomány. Ezt támasztja alá a trendvonal, amely egy logaritmikus trendet követ, ennél a változatnál volt az egyes egyenletének illeszkedése (R^2) az egyik legmagasabb. A trendvonal arról is tájékoztat, hogy a pénzeszközök állományának növekedésében megfigyelhető egy inflexió, 2018-ban, ahonnan már a növekedés csak kisebb volumenű volt. Ennek magyarázata, hogy a helyhatóságok rendelkezésre álló pénzeszközeit igyekeztek bővíteni 2016-2017 között a tárgyi eszközök és

2. ábra: Tárgyi eszközök értékének aggregált adata a mintában, 2016-2019 között, milliárd Ft-ban

Forrás: Saját kutatás, 2021

befektetett eszközök állományának növeléséhez, valamint a feladatok ellátásához. Mindazonáltal nem rajzolódik ki számottevő csökkenés a két választási évben, tehát logikusan lehetne feltételezni, hogy a pénzeszközök „fogyása” a beruházásokban manifesztálódik. E várakozás az adatokat elemezve nem teljesült, amely arra enged következtetni, hogy 2020-as pandémiát makroszinten stabil likviditással fogadta az önkormányzati szektor, másrészt, hogy folyamatban lévő beruházások is voltak, amelyek ezt a szabad pénzeszközállományt csökkentették.

A pénzeszközök állományának eloszlásáról megállapítható, hogy jelentős eltéréseket mutat, ez azonban nem meglepő az önkormányzati méretek vonatkozásában. Az eloszlásból megállapítható, hogy 2017-re általános növekedési tendencia volt megfigyelhető (az alsó 10%-ot leszámítva), amely kitartott 2018-ban is. A minta 60%-ában 2019-re már kismértékű visszaesés rajzolódott ki.

A legkisebb önkormányzatok, vagyis az alsó 10% mindösszesen 11 és 27 millió Ft közötti pénzeszközállománnyal rendelkeznek a vizsgált időszakban, bár megállítható az eszközök bővülése. A medián értéke már 52 millió Ft és 125 millió Ft között volt a vizsgált időszakban, növekvő tendenciát követve 2018-ig, ugyanakkor 2019-re már csekély mértékű visszaesés volt megfigyelhető. A felső 10%-a a vizsgált mintának pénzeszközei a

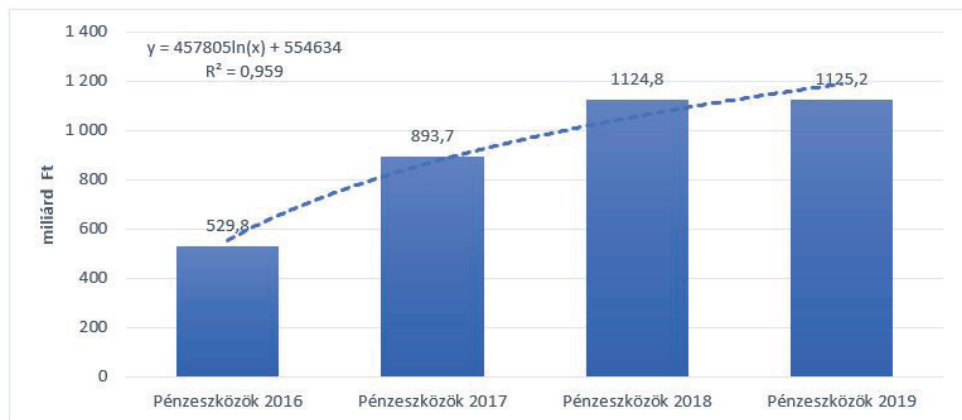
vizsgált időszakban 324 millió Ft-ról 845 millió Ft-ra emelkedett, a csúcserték 2018-ban volt 1 milliárd Ft-ot megközelítő pénzeszközállománnyal. Az átlagos értékek 343 millió Ft-ról 634 millió Ft-ra emelkedtek.

A településkategóriákat vizsgálva megállapítható, hogy 2017-ben a községek, valamint a városok pénzeszközei nőttek legnagyobb mértékben, az átlagos növekedés mindkét településkategóriában számottevőnek mondható. 2018-ban a legnagyobb volumenű növekedést a községek érték el, majd őket követték a fővárosi kerületek. A növekedési ütem a 2017-es értéknél némiképp kisebb, de jelentős volt. 2019-ben a növekedési üteme visszaesett minden településkategóriában, kivéve a községeket és a megyei önkormányzatokat.

Amennyiben a földrajzi dimenziót nézzük, megállapítható, hogy a legmagasabb volt a pénzeszközök növekedése 2017-ben és 2018-ban az Észak-Magyarországi régióban, 2019-ben pedig a Közép-Magyarországi régióban.

Amennyiben az önkormányzati méreteket vizsgáljuk, megállapítható, hogy a pénzeszközállomány bővülése 2017-ben a közepes méretű önkormányzatok esetében volt számottevő, 2018-tól azonban már a kisméretű önkormányzatok pénzeszközállománya növekedett legnagyobb mértékben.

3. ábra: Pénzeszközök értékének aggregált adata a mintában, 2016-2019 között, milliárd Ft-ban

Forrás: Saját kutatás, 2021

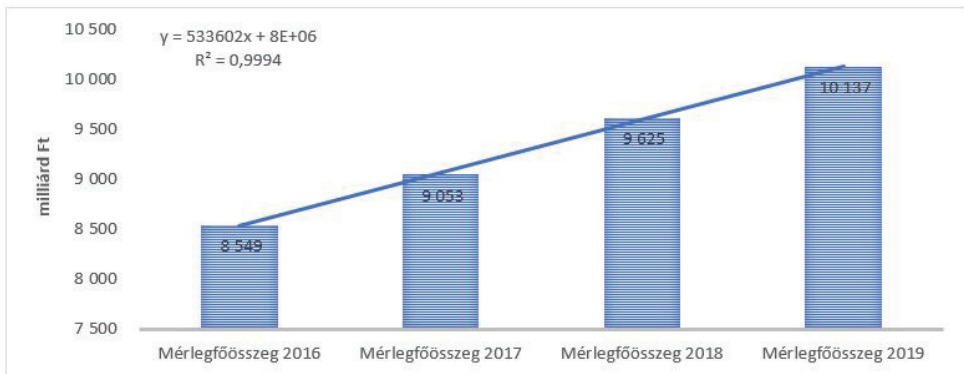
Az aggregált mérlegfőösszeg elemzését mutatja be a 4. ábra. Az ábra, valamint a trendvonal egyenlete is lineárisan növekvő trendet mutat a vizsgált mintában makroszinten, az évi növekedés mértéke 533,6 millió Ft, az egyenlet tanulsága szerint. Az általános vagyonnövekedés két tényezővel, a tárgyi eszközök, valamint a pénzeszközök bővülésével magyarázható. Számadatakkal alátámasztva a megállapítást, 2016-ban a pénzeszközök és a tárgyi eszközök a mérlegfőösszeg 97%-át adják, 2018-ban 95%-át, illetve 2019-ben 94%-át. Ebből tehát megállapítható, hogy 2019-ben elvált egymástól a két mérlegcsoport és a mérlegfőösszeg pályája, amely leginkább az elhatárolásoknak, illetve a követelések állományának volt köszönhető. Az előbbi tétel az EU által társfinanszírozott források igénybevételeire enged következtetni.

Nem meglepő fejlemény, hogy a mérlegfőösszeg eloszlását elemezve is számottevő méretbeli eltéréseket figyelhetünk meg, amennyiben a medián, valamint az átlag értékét hasonlítjuk össze. A medián értéke a vizsgált időszokban 1,1 milliárd Ft-ról 1,34 milliárd Ft-ra növekedett, míg az átlagnál jelentősebb növekedés volt megfigyelhető, 5,7 milliárd Ft-ról 6,7 milliárd Ft-ra. A percentilisek vizsgálatából megállapítható, hogy minden dekádban, minden évben növekedés volt tapasztalható. A medián értéke jelentette a mérlegfőösszeg növekedésében a választóvonalat,

tekintve, hogy a növekedési ütem a medián felett alacsonyabb volt. Megállapítható az elemzésből, hogy a legalacsonyabb vagyontőmeggel rendelkező önkormányzatok vagyona növekedett a vizsgált időszakban számottevően, 310 millió Ft-ról 443 millió Ft-ra. Általános tendencia, hogy a vagyonnövekedés értéke 2017-ben volt a legnagyobb, mivel a leggazdagabb, felső 10%-ot leszámítva minden dekádban 10%-ot meghaladó bővülés volt megfigyelhető. A növekedési ütem mérséklődött 2018-ra, de mindent egybevetve 7%-os volt az összes dekádban, 2019-re már csak az alsó 20%-ban volt számottevő vagyonnövekedés detektálható.

A településkategóriák vagyoneértékének növekedését elemezve megállapítható, hogy 2017-ben a nagyközségekben, valamint a megyei jogú városokban volt, ahol átlagosan a 15%-ot megközelítette a növekedés. Ezt követték a városok és a községek. Meglepő fejlemény, hogy a fővárosi kerületekben csekély mértékű visszaesés mutatható ki átlagosan. 2018-ban a vagyonnövekedésben egyértelmű kiugrást a községek produkáltak, mivel átlagosan 25%-os vagyonnövekedést figyelhetünk meg, a többi településkategória homogén átlagos értéket mutatott kevéssel 10% alatti növekedéssel. 2019-ben a legnagyobb növekedés a nagyközségekben és a községekben volt tapasztalható, e településkategóriákban 10%-ot meghaladó növekedés volt megfigyelhető, míg

4. ábra: Mérlegfőösszeg értékének aggregált adata a mintában, 2016-2019 között, milliárd Ft-ban

Forrás: Saját kutatás, 2021

a többi településkategória vonatkozásában ennél alacsonyabb volt.

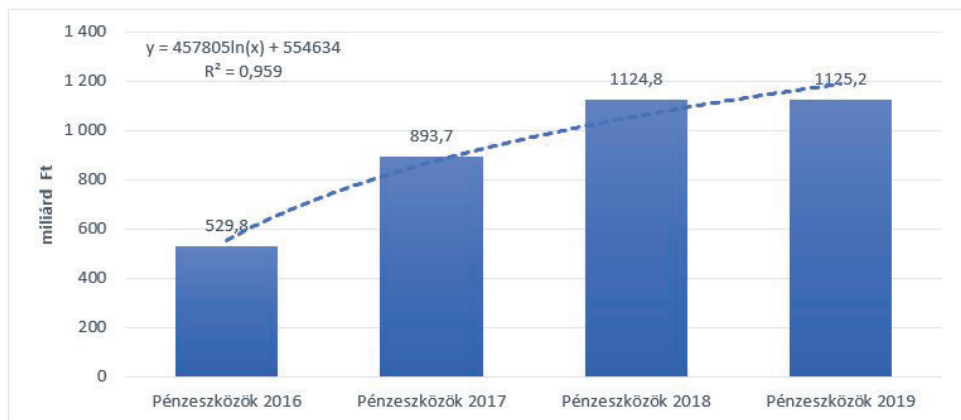
Amennyiben az önkormányzati méretet vizsgáljuk, leszűrhető, hogy a 2017-es növekedés a közepes önkormányzati méretben volt a leginkább jelentős, míg 2018-ban és 2019-ben már a kisméretű önkormányzatok esetében volt megfigyelhető legnagyobb volumenű növekedés. Földrajzi dimenziókat figyelembe véve megállapítható, hogy 2017-ben Dél-Alföldi régióban, 2018-ban és 2019-ben a Közép-Dunántúli régióban volt a legnagyobb vagyonnövekedés tapasztalható.

A működési bevételek azon bevételi csoportokat jelzik, amelyeket a helyhatóságok nem felhalmozási céllal realizáltak. Nevesítve a bevételi csoportokat, ide soroltuk a közhatalmi bevételeket, intézményi működési bevételeket, támogatás értékű működési bevételeket, működési célú pénzeszköz átvételeket, valamint a maradványok felhasználását. Az aggregált működési bevétel az ábra, valamint a trendvonal elemzése alapján növekedett a vizsgált mintában. Az évi növekedés mértéke 121,5 millió Ft-os nagyságrendű volt a vizsgált időszakban (5. ábra). Megállapítható az adatokból, hogy 2017-re történt jelentős volumenű emelkedés, amely 2018-ban stagnált, 2019-ben ismételten növekedett a működési bevételek értéke. A növekedés annak ellenére történt, hogy az önkormányzatok működési támoga-

tása a zárszámadási törvények alapján 2016-tól kezdve kismértékben visszaesett, mintegy 15 milliárd Ft-tal, amelyet 2019-ben követett 35 milliárd Ft-os növekedés. A növekedés hajtóereje a gazdasági növekedésből fakadt, hiszen a helyi iparüzési adó hozzáadott érték adó jellegéből fakadóan erősen korrelál a GDP növekedésével. Jól mutatja ezt, hogy a KSH adatai alapján a 2016-os alig 600 milliárd Ft-os értékről 2019-re 788 milliárd Ft-ra nőtt a helyi iparüzési adóból származó önkormányzati bevétel. Ez a tény megerősíti VASVÁRI (2021) tapasztalatait, amely szerint a 2013-as reformokat követően a helyi iparüzési adó súlya számottevően megnőtt az önkormányzati költségvetésekben, településtípusoként eltérő módon, amely a helyi autonómiát meghatározó módon determinálja. Mindazonáltal szólnunk kell a helyi iparüzési adóval kapcsolatos anomáliákról is. Az adó nem jelentősen koncentrált, valamint konjunktúra-érzékeny tulajdonságokkal rendelkezik, amely válságos időben jelentősen szűkíti az önkormányzati mozgásteret.

A működési bevételek, ahogyan minden más vizsgált változó számottevő szóródást mutat a vizsgált időszokban, ezt alátámasztja a medián és az átlag közötti jelentős eltérés. Amennyiben a medián értéket vizsgáljuk, 2016-os 308 millió Ft-os értékről 363 millió Ft-ra bővült, míg az átlag 1,1 milliárdról 1,3 milliárdra ugyanezen időszak alatt.

4. ábra: Mérlegfőösszeg értékének aggregált adata a mintában, 2016–2019 között, milliárd Ft-ban

Forrás: Saját kutatás, 2021

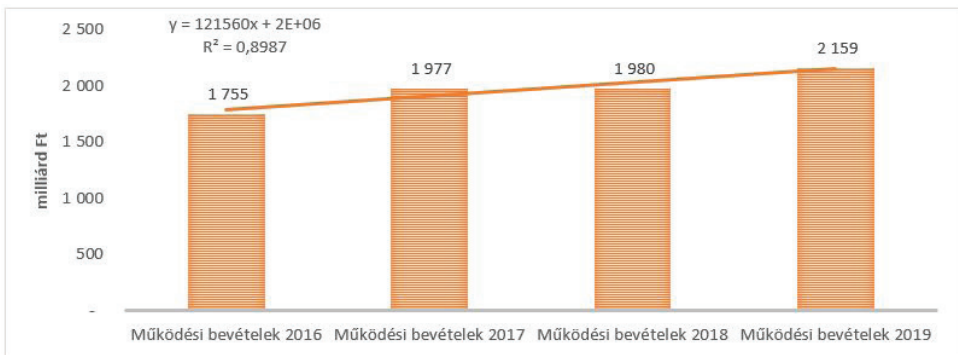
Ugyanakkor megállapítható, hogy minden dekádban növekedett a működési bevétel 2019-re 2016-hoz képest. 2017-ben jelentős mértékű növekedés volt tapasztalható minden dekádban, a legnagyobb növekedés a legfelső 10% esetében volt megfigyelhető. Nem volt azonban a növekedés egyetemleges, hiszen 2018-ban medián feletti tizedekben kismértékű visszaesés volt megfigyelhető. Ennek magyarázata lehet, hogy a működési támogatások beszámítással kerülnek meghatározásra, tehát figyelembe veszik az egy főre jutó adóerő két adóévvél korábbi értékét. A 2018-ban bevezetett szolidaritási hozzájárulás szintén rontotta a kapott támogatások értékét. 2019-re azonban minden dekádban bővült a működési bevételek értéke, ennek mértéke azonban eltérő volt, hiszen az alsó két dekádban 20%-ot meghaladó volt a bevételek gyarapodása, a medián alatti dekádoknál azonban jóval kisebb volt a növekedés, átlagosan 2-3%-os.

A működési bevétel növekedési ütemét elemezve település kategóriánként leszűrhető, hogy visszaesés egyik vizsgált településkategóriában sem történt 2017-ben. Az adatokból kitűnik azonban, hogy a községek esetében volt a leginkább számottevő a növekedés, majd őket a megyei jogú városok követték. A megyei jogú városok esetében az adóbevételek növekedése, míg a községek esetében az állami támogatások bővülése idézte elő a kedvező irányú változást. 2018-ban

éreződött az állami támogatások csökkenésének hatása a megyei jogú városok vonatkozásában, hiszen kismértékű visszaesés volt megfigyelhető az átlagábrák adatainak elemzése alapján. Ezzel szemben a nagyközségek, valamint a községek esetében volt a leginkább jelentős a növekedés, de ennek üteme nem haladta meg a korábbi években tapasztalható értéket. 2019-ben a megyei jogú városok bevétele emelkedett legnagyobb mértékben, ezt követték a községek értékei. Ebben az évben egyik településkategóriában sem volt visszaesés. A megyei jogú városok esetében a növekedés magyarázata a szektorszinten is szignifikánsan emelkedő helyi iparüzési adóbevételek voltak, a községek esetében főként a támogatások emelkedése magyarázza a bővülés számottevő mértékét. Ez előbbi megállapításaim alátámasztják BORDÁS (2021) számításai, amely szerint a megyei jogú városok realizálták az összes helyi adóbevétel 23%-át 2019-ben.

A földrajzi tekintetben elvégzett vizsgálat megállapította, hogy nincs számottevő differencia a vizsgált régiók vonatkozásában a működési bevételek bővülésében. A méretkategóriában elvégzett vizsgálat azonban megállapította, hogy 2017-ben a közepes méretű önkormányzatoknál, 2018-ban és 2019-ben a kisméretű önkormányzatoknál nőtt legjelentősebben a működési bevétel, mindkét évben 25%-os mértékű növekedés volt megfigyelhető.

5. ábra: Mérleg szerinti eredmény értékének aggregált adata a mintában, 2016-2019 között, milliárd Ft-ban

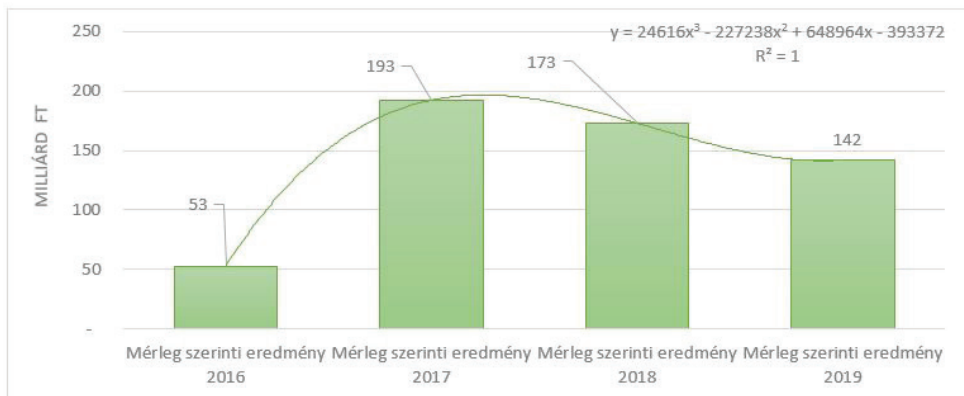

Forrás: Saját kutatás, 2021

A mérleg szerinti eredmény vonatkozásában megállapítható, hogy 2017-ig növekedett a mérleg szerinti eredmény, amelyet követően csökkenő tendencia rajzolódik ki, ahogyan azt a harmadfokú polinomiális trend is mutatja. Amennyiben az első eredménykategóriával, a tevékenység eredményével hasonlítjuk össze az adatokat, az a konzekvencia szűrhető le, hogy 2016 és 2018 között a mérleg szerinti eredmény volt magasabb, amely arra utal, hogy a rendelkezésre álló pénzeszközökből kamatbevételt realizáltak a helyhatóságok. 2019-ben azonban már 6,2 milliárd Ft-tal kisebb volt a mérleg szerinti eredmény, mint a tevékenység eredménye, amely arra utal, hogy a kamatráfordítások a kamatbevételeket már meghaladták. Itt utalhatunk a korábbi megállapításainkra, amely alapján az önkormányzati szektor hosszú lejáratú kötelezettségeinek állománya növekedett, nyilván az ehhez társuló kamatfizetési kötelezettség is.

A mérleg szerinti eredmények megoszlásánál a tendenciák eltérnek az aggregált adatok esetében tapasztaltnál. Az átlagos mérleg szerinti eredmény, amely 2016-ban volt a legalacsonyabb, 2017-re jelentősen nőtt, amelyet 2018-as visszaesés követett, ám 2019-ben már ismételtelen növekedés volt megfigyelhető. A medián értéke 2016-ban pontosan 0 volt, ezt követően 13 és 16 millió Ft között szóródott. Amennyiben a megoszlást a percentilisek segítségével vizsgáljuk,

6. ábra: Mérlegfőösszeg értékének aggregált adata a mintában, 2016-2019 között, milliárd Ft-ban

Forrás: Saját kutatás, 2021

önkormányzatok, ezen fejlemények azonban nem meglepőek.

A 6. táblázatban kiszámításra kerültek a vizsgált változók közül nyerhető mutatószámok. A mutatók kedvező értékeinek feltárásához az alábbi szokványok tartoznak. Az eszközarányos nyereség vagyis ROA mutató akkor kedvező, amennyiben pozitív tartományban van. A nettó beruházási mutató abban az esetben kedvező, ha 1 felett van, míg az eszközarányos működési bevételnél 25%, tehát 0,25 feletti érték a kedvező. A táblázatban a kedvező mutatóértékeket félkövérrel, míg a kedvezőtlen értékeket dőlt betűvel jelöltük a könnyebb azonosíthatóság érdekében.

A 6. táblázat tanulsága alapján megállapítható, hogy a ROA mutató vonatkozásában a mintába került önkormányzatok mintegy fele volt veszteséges 2016-ban, míg 2017-től kezdve a minta 60%-a volt eredményesen működő önkormányzat. Az elemzésből feltárható volt, mekkora volt azon önkormányzatok száma és aránya, amelyek minden évben veszteségesek, s mekkora amelyek nyereségesek voltak. A minden évben veszteséges önkormányzatok száma 123, amely a minta 6,7%, 3 évben veszteséges önkormányzatok száma és aránya 337, illetve 18,2%. Összeségében leszűrhető volt, hogy legalább két évben veszteséges önkormányzatok részaránya

6. Táblázat: A vizsgált mutatók eloszlása

	ROA2016	ROA2017	ROA2018	ROA2019	Nettó beruházás 2017	Nettó beruházás 2018	Nettó beruházás 2019	Eszköz- arányos működési bevétel 2016	Eszköz- arányos működési bevétel 2017	Eszköz- arányos működési bevétel 2018	Eszköz- arányos működési bevétel 2019
Elérhető adat	1834	1841	1844	1848	1831	1838	1842	1834	1841	1844	1848
Hiányzó adat	14	7	4	0	17	10	6	14	7	4	0
Átlag	0,01	0,04	0,03	0,03	1,06	1,63	1,1	0,78	1,25	0,7	0,77
Medián	0	0,01	0,01	0,01	1	1,03	1,04	0,26	0,28	0,26	0,26
Szórás	0,13	0,13	0,14	0,14	0,47	22,33	0,41	6,55	24,6	5,03	6,84
Minimum	-2,9	-1,18	-3,42	-2,35	0	0	0,28	0,1	0	0,14	0,05
Maximum	2,11	1,49	0,66	2,18	16,73	957,15	13,95	180,66	1024,45	122,81	197,13
10	-0,04	-0,04	-0,04	-0,05	0,95	0,97	0,97	0,13	0,14	0,14	0,15
20	-0,03	-0,02	-0,02	-0,03	0,97	0,99	0,99	0,16	0,17	0,17	0,18
25	-0,02	-0,01	-0,01	-0,02	0,98	1	1	0,18	0,19	0,18	0,19
30	-0,02	-0,01	-0,01	-0,01	0,98	1	1,01	0,19	0,2	0,19	0,2
40	-0,01	0	0	0	0,99	1,01	1,02	0,22	0,24	0,22	0,23
50	0	0,01	0,01	0,01	1	1,03	1,04	0,26	0,28	0,26	0,26
60	0,01	0,03	0,03	0,02	1,01	1,05	1,06	0,3	0,32	0,3	0,3
70	0,02	0,06	0,05	0,04	1,03	1,07	1,09	0,37	0,38	0,35	0,35
75	0,03	0,08	0,06	0,06	1,05	1,09	1,11	0,41	0,42	0,39	0,38
80	0,04	0,1	0,08	0,08	1,07	1,11	1,14	0,46	0,47	0,43	0,43
90	0,08	0,18	0,15	0,14	1,16	1,21	1,25	0,63	0,64	0,58	0,58

Forrás: Saját kutatás, 2021

55%-ot tett ki a mintában. A minden évben pozitív mérleg szerinti eredményt elérő önkormányzatok száma 275, amely részarányt tekintve 15%.

A nettó beruházási mutató 2017-ben az önkormányzatok 50%-nál volt kedvező tartományban, azonban ez 2018-ban és 2019-ben 75%-ra nőtt az adatok tanulsága szerint. Az eszközárányos működési bevétel kapcsán az önkormányzatok minden vizsgált évet egybevetve 50%-a mutatót kedvező értéket a vizsgált időszorban.

Következtetések

A kutatásunk alapján hat fő tendenciát azonosítottunk, amely a pandémia nyomán fellépő krízis előtti helyzetet számottevően képes volt befolyásolni, ezek:

- Eszközállomány átrendeződött;
- Választási ciklus hatás érvényesült;
- Fejlesztéspolitikai fókusz a kisméretű önkormányzatokra irányult;
- Kistélepléseknél nagy vagyonnövekedés;
- Tartalékolás a pénzeszközökkel;
- Jelentős arányú még mindig a veszteségesen működő önkormányzat.

Az eszközállomány átrendeződése figyelhető meg a befektetett eszközökről a pénzeszközök irányába, amely a likviditási helyzetet kedvezően befolyásolta a pandémiát megelőzően. Ebből a tényezőből lehet arra következtetni, hogy számottevő beruházási potenciál volt jelen az önkormányzati szektorban. Megválaszolásra váró kérdés, hogy mennyi volt a lekötetlen pénzeszköz, de erre az adatbázis hitelt érdemlően nem tudott választ adni, hiszen ez mutatja a likviditás valós fokát. Az elemzés alapján megállapítható, hogy a választási ciklus hatás jelensége jelen időszorban is érvényesült, különösen az önkormányzati választások idéztek elő számottevő befektetett eszközállomány bővülést. A vagyonbővülés főként a kisebb települések esetében volt hangsúlyos, így leszűrhető, hogy a hazai támogatási rendszer a kistéleplések irányába fordult 2018-at követően. A kistéleplések a Magyar Falu Program által részcsülhetek támogatásokból, saját forrásból, vagy EU-s forrásból megvalósított fejlesztés a likviditási nehézségek, esetlegesen tárgyi és személyi kapacitások hiányában nem gyakori. A másik támogatott szegmens a Modern Városok Program útján a megyei jogú városok köre, ahol szintén jelentősebb vagyonnövekedés volt

tapasztalható, amely a jelen tanulmányban megjelent eredményekre is számottevően hatott.

Az eddig feltárt pozitív fejlemények ellenére aggasztó, hogy a települések jelentős hányada veszteségesen működik. Ez tehát azt jelenti, hogy a növekvő bevételek mellett sem produkáltak gazdaságos működést a helyhatóságok, amely rossz üzenet a pandémiával terhelt időszakra. E tényező főként a bevételi szerkezetből adódó, hiszen főként a kisebb településeken van jelen a veszteséges működés, ahol egyébként alacsony a saját bevételi bázis. Sajnálatosan ez az elmúlt 30 év egyik megoldatlan kérdése, az iparüzési adó nagyobb városokban való koncentráltágából fakad.

A két válság megelőző időszakát összehasonlítva párhuzam, hogy a pénzeszközállomány mindkét esetben növekedett, de jelen helyzetben az eladósodás még nem a 2004-2008 közötti köténykibocsátáshoz hasonló mértékű.

A pandémia nyomán hozott gazdasági intézkedések nagy valószínűséggel megtörték a kedvező vagyonalakulást, illetve feltételezhető, hogy a helyiadóbevételek csökkenése, jelentős részük elvonása, sőt bizonyos saját jogú bevételek beszedésétől (pl. parkolási díjak) történő „távolartása” az önkormányzatoknak, a jövedelmezőségi helyzetüket még inkább rontotta, amelyre részletesen utal BARANYAI és társai (2020) publikációja is. Ebből fakadóan már megállapítható, hogy az önkormányzati ellenállóképesség 2020-at követően jelentősen visszaesik. Tanulmányunk unikális jellegét erősíti, hogy a kutatás egy olyan viszonylag kedvező időszakra vonatkozik, amikor az önkormányzatok az azt megelőző időszakban (2012-2015 között) adósságkonszolidációban részesültek, sőt jelentős fejlesztési források nyíltak meg az Európai Unió és a hazai költségvetési támogatásokból, ám ennek ellenére sem mondható el az önkormányzatok egészéről, főleg a jelentősebb települési önkormányzatokról, hogy a pandémia okozta válság stabil pénzügyi állapotban érte volna őket. Annak ellenére sem, hogy 2010-től megindult állampénzügyi reformok, jogszabályok az újra eladósodást gátolták. Sőt, a végrehajtott pénzügyi reformok egy túlzott központi költségvetés függő állapotot teremtettek, amely konjunktúra időszakban még ugyan elfogadható, sőt, az aggregált önkormányzati

eszközállomány elemzésével igazolható is a kedvező elmozdulás, ám válság időszakban a helyi védekezési eszközök köre jelentősen beszűkül, s a központi költségvetés egyre kedvezőtlenebb helyzete rányomja bélyegét a települési önkormányzatok egyébként is szűkre szabott gazdálkodására.

LENTNER CSABA

A tanulmány a Nemzeti Községi Szolgálati Egyetem (NKE) Széll Kálmán Állampénzügyi Kutatóműhelyében készült.

Szerzők: Hegedűs Szilárd PhD, docens, Budapesti Gazdasági Egyetem Pénzügyi és Számviteli Kar, NKE Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar

Lentner Csaba Prof. Dr. egyetemi tanár, kutatóműhely vezető, tanszékvezető, NKE ÁNTK, Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kar

Irodalomjegyzék

BARANYAI, N. és társai (2020): Önkormányzati szerepek a koronavírus járvány kezelésében. Műhelytanulmány, KRTK Regionális Kutatások Intézete, p. 78

BETHLENDI, A - LENTNER, CS. - NAGY, L. (2021): A hazai önkormányzati gazdálkodás fenntarthatósága. STATISZTIKAI SZEMLE 99 (6) pp. 541-571.

BORDÁS P. (2021): Egyenlők és egyenlőbbek. A helyi iparüzési adóból származó bevételek települési szintű eloszlásának dilemmái különösen a COVID19 járvány idején COMITATUS: ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE 31 (238) pp. 45-54

CSEH, G. (2021): Az önkormányzati feladatellátás változásai, innovatív elemei 1950-től napjainkig. JURA 2020: 2 pp. 24-37.

CSISZÁRIK-KOCSIR, Á (2010): Az önkormányzati eladósodás jelene és jövője egy országos kvantitatív kutatás eredményei alapján COMITATUS: ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE 20 (192) pp. 30-43.

HOMOLYA D. – SZIGEL G. (2008): Önkormányzati hitelezés – kockázatok és banki viselkedés. MNB-szemle, 2008 (9), pp. 20-29.

KOVÁCS G. (2007): Önkormányzati költségvetéskibocsátások Magyarországon: tapasztalatok és lehetőségek. Ph.D. doktori értekezés. Győr 214 p

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2019): A regisztrált gazdasági szervezetek száma, 2019. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/gazd/2019/index.html> letöltve: 2021.11.05

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2019): Magyarország helységneve könyve 2019.01.01. https://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2019.pdf letöltve: 2021.10.31

LENTNER CS. (2015): A lakossági devizahitelezés kialakulásának és konszolidációjának rendszertani vázlata. PÉNZÜGYI SZEMLE/PUBLIC FINANCE QUARTERLY (1963-) 60 (3) pp. 305-318.

MAGYAR NEMZETI BANK (2021): A nemzetgazdaság pénzügyi számlái. <https://www.mnb.hu/statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/xii-a-nemzetgazdasag-penzugyi-szamlai-penzugyi-eszkozok-es-kotelezettsegek-allomanyai-es-tranzakcioi/teljes-koru-minden-szektorra-vonatkozo-penzugyi-szamlak> letöltve: 2021. 11. 06.

MOLNÁR P – HEGEDŰS SZ. (2017): Az államháztartási számvitel változásának hatásai a munkafolyamatokra és szervezési kérdésekre költségvetési szervek példáján keresztül. CONTROLLER INFO 3 PP. 37-41.

RÁCZ T. A. – TÓTH B. (2021): A hazai önkormányzatok pénzügyi zavarai az adóssággkonszolidáció és az önkormányzati rendszer reorganizációjának tükrében. PÉNZÜGYI SZEMLE/PUBLIC FINANCE QUARTERLY (1963-) 66 (1) pp. 88-108.

TÓTH B. (2020): The Public Sector Accounting Reform of 2014 in the Light of the Experiences of the Local Governments. A Pilot Project to Explore the Problems. PÉNZÜGYI SZEMLE/PUBLIC FINANCE QUARTERLY (1963-) 65 (2)pp. 245-262

VASVÁRI T. (2013): Az önkormányzatok 2011. évi gazdálkodása adósságszolgálatuk kizsorító hatásának tükrében. PÉNZÜGYI SZEMLE/PUBLIC FINANCE QUARTERLY 58 (3) pp. 310-335

VASVÁRI T. (2021): Az iparüzési adó szerepe az önkormányzati gazdálkodás autonómiájában. COMITATUS: ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE 31 (238) pp. 9-17.

VIGVÁRI, A. (2010): Is the Conflict Container Full? Problems of Fiscal Sustainability at the Local Government Level in Hungary. ACTA OECONOMICA.60 (1) pp. 49–77

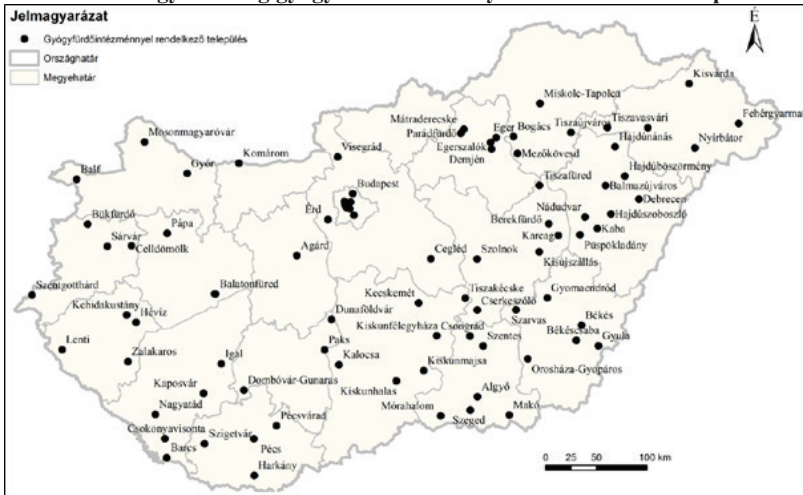
Műhely

A fürdőturisták település-státusza és a fürdők szolgáltatás- minőségével kapcsolatos elégedettségük közötti összefüggés

Az elmúlt századok során, az egész világon felismerték az egészségmegőrzésre irányuló tevékenységek jelentőségét (SZABÓ - HOJCSKA 2017, BOTTERILL ET AL. 2013). Az emberek a különböző országokban és régiókban eltérő gyógykezeléseket vesznek igénybe, melyek segítségével az egészségesebb életmódra törekszenek (JAFARI 2013, SZABÓ - KOCSONDI - LAKNER 2013, HUTSON – CARTIER 2008). Európa gazdasági növekedése és demográfiai változása, valamint a növekvő jólét következtében az egészség-

gel kapcsolatos utazások növekedése tapasztalható (VRKLJAN - GRAZIO 2017). Az emberek egészség iránti erős érdeklődése miatt az egészségipar egyre több lehetőséget biztosít, akár orvosi eljárások, akár természetes gyógytényezők felhasználásával (HOJCSKA - SZABÓ 2017, CHEW 2010). Magyarországon a természetes gyógytényezőket leggyakrabban a különböző gyógyfürdőintézményekben használják fel széles körben, fürdőkezelés és a hozzá kapcsolódó egyéb szolgáltatás biztosítása alkalmával (1. ábra).

1. ábra: Magyarország gyógyfürdőintézményekkel rendelkező települései

Forrás: Lőke 2019

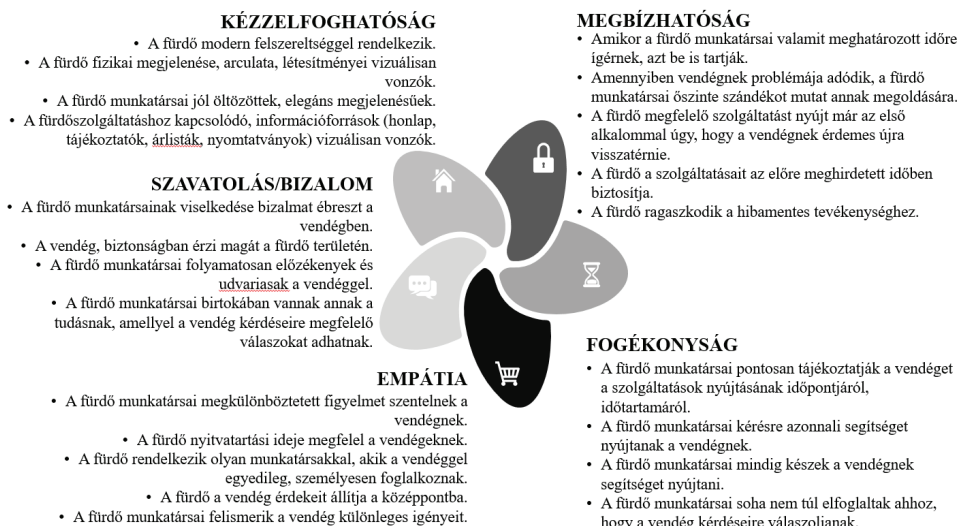
A fürdőket, mint egészségmegőrző helyeket az utóbbi időben egyre többen veszik igénybe (HALL ET AL. 2010, MCNEIL - RAGINS 2005). A fürdők folyamatosan bővülő szolgáltatás-kínálatának köszönhetően az egészségturizmuson belül a fürdőturizmus térnyerése egyre jelentősebb. Különösen igaz ez az olyan feltörekvő országokra, mint a természetes gyógytényezőkben és a fürdőgyógyintézetekben gazdag Magyarországra (HOJCSKA - SZABÓ 2019). Ezeket az adottságokat kihasználva a hazai lakosság egyre nagyobb számban veszi igénybe a magyar fürdővárosok és fürdők által biztosított fürdőszolgáltatás kínálatot. Annak érdekében, hogy a hazai fürdők a belföldi turizmuspiac növekvő fontosságú szereplői lehessenek, ismerni kell, mennyiben felelnek meg a hazai fürdővendégek elvárásainak. A magyar fürdők többsége már felismerte, hogy a gazdasági sikerekhez és a piaci versenyelőnyhöz vezető út a vendégorientáción keresztül vezet. Nem csak a nagy, nemzetközileg is ismert hazai fürdőkomplexumok, hanem a kisebb fürdők is nagy figyelmet kell, hogy fordítsanak a fürdővendégek fürdőszolgáltatás minőségével való elégedettségük megismerésére, például a fürdőturisták szocio-demográfiai jellemzői alapján (Kim et al. 2010). Kutatási célul tűztem ki, hogy feltárjam

a tág értelemben vett, középkorú magyar középosztálybeli fürdőturisták szocio-demográfiai jellemzői közül a település-státuszuk és a fürdők szolgáltatás-minőségével való elégedettségük közötti összefüggéseket.

Anyagok és módszerek

A kutatás helyszínéül az Alföld három megyéje, három településének fürdőjét választottam, mert az Alföldön a legsűrűbb a fürdőkkel való ellátottság. A fürdővendégek megkérdezése Békés megyében a Szarvasi Gyógyfürdőben, Csongrád-Csanád megyében a Szentesi Üdülőközpont Fürdő Strand és Uszodában, valamint Jász-Nagykun-Szolnok megyében a Cserkeszlő Fürdő és Gyógyászati Központban történt. A kutatási céloom elérése érdekében a kvantitatív kutatási módszerek közül a kérdőíves felmérést választottam, mely a leggyakrabban alkalmazott módszer a fogyasztói vélemények felmérésére (PINTÉR – RAPPAL, 2001). A kutatáshoz a ServQual modellből indultam ki, melyvel a fürdők szolgáltatásaihoz kapcsolódó, vendégek által észlelt eltérő gyógyfürdő-szolgáltatás minőségi jellemzők ismerhetők meg, vagyis az észlelt minőség feltárható. A ServQual modell

2. ábra: A fürdők szolgáltatás-minőségének dimenziói

Forrás: Babakus – Boller (1992) alapján, saját szerkesztés

alapján a fürdők szolgáltatásaihoz kapcsolódóan 22 állítást tartalmazó kérdőívet szerkesztettem a fürdőturisták által észlelt szolgáltatásminőség mérésére. Az állítások öt dimenziót tartalmaznak, melyek a „kézzelfoghatóság”, a „megbízhatóság”, a „fogékonyság”, a „szavatolás/bizalom” és az „empátia” (Kenesei 2017) (2. ábra).

A kérdőívben a ServQual modell alapján Likert-féle skálás intervallumon mérhető kérdésfeltevést valósítottam meg. Az egyetértési skálának az ötfokozatút választottam, mert a válaszadók ezt tudják a legjobban értelmezni, mint az iskolában az osztályzatokat, a teljesen egyetért (5)-től az egyáltalán nem ért egyet (1)-ig. A kérdőívben szereplő további hét kérdéssel kívántam megismerni a megkérdezettek

szocio-demográfiai jellemzőit. Ennek érdekében rákérdeztem a válaszadók nemére, életkorára, gazdasági aktivitására, legmagasabb iskolai végzettségére, lakhelyére, családi állapotára és családjának jövedelemszintjére (Babbie 2017). Az adatgyűjtés eszközeként a hagyományos papír alapú kérdőívet használtam, melyet közvetítőkön keresztül juttattam el a válaszadókhoz. A válaszadók randomizált módszerrel kerültek kiválasztásra a három fürdőben. A válaszadókkal szemben támasztott követelmény az volt, hogy nagykorú és magyar állampolgár legyen. Az adatgyűjtésre 2017. november 6. és 2018. január 15. közötti időszakban került sor. Az adatgyűjtés során a szükséges számú minta elérése érdekében fürdönként 120 darab, összesen 360 darab kér-

1. táblázat: A válaszadók szocio-demográfiai jellemzői (N=330)

Válaszadók jellemzői		fő	megoszlás
Nem	Nő	173	52,42%
	Férfi	157	47,58%
Legmagasabb iskolai végzettség	Általános iskola	35	10,61%
	Szakiskola	77	23,33%
	Érettségit adó középiskola	133	40,30%
	Főiskola, egyetem	85	25,76%
Gazdasági aktivitás	Fizikai munkát végez	153	38,18%
	Szellemi munkát végez	121	36,67%
	Inaktív	83	25,15%
Családi állapot	Egyedül él	118	35,76%
	Kapcsolatban él	212	64,24%
Jövedelemérzet	Legszükségesebbre elég jövedelműek	11	3,33%
	Szerény jövedelműek	91	27,58%
	Átlagos jövedelműek	191	57,88%
	Átlag feletti jövedelműek	37	11,21%
Lakóhely	Budapest	53	16,06%
	Megyei jogú város	68	20,61%
	Egyéb város	146	44,24%
	Község	63	19,09%

Forrás: Saját szerkesztés

dőiv került kiküldésre, melyből 330 darab volt értékelhetően kitöltve, mely végül a minta lett. A kérdőíves válaszok számítógépes rögzítését követően, a kutatási céloom elérése érdekében a begyűjtött adatok jellegzetességeit figyelembe véve a leíró statisztikai elemzést választottam. A statisztikai elemzéshez SPSS 23.0, Windows 10 programcsomagot használtam (Takács 2016). A kérdőíveket értékelhetően kitöltő válaszadók szocio-demográfiai jellemzőit a 1. táblázat tartalmazza. (Lásd előző oldal!)

A kérdőívet kitöltők között közel fele-fele arányban vannak a férfiak és a nők, akiknek az átlag életkora 47 év. Családi állapotuk szerint közel kétharmad részük párkapcsolatban több mint egyharmad részük egyedül él. A válaszadók döntő többségében városban élnek, legmagasabb iskolai végzettségüket tekintve egyharmad részüknek nincs, kétharmad részüknek van legalább érettségije. A megkérdezettek gazdasági aktivitását tekintve negyed részük inaktív, háromnegyed részük aktív. A gazdaságilag aktív válaszadók között közel fele-fele arányban vannak a szellemi valamint fizikai munkát végzők. Jövedelemérzetük alapján legtöbben azok

vannak, akik átlagos jövedelemmel rendelkeznek, legkevesebben pedig azok, akiknek a jövedelme csak a legszükségesebbekre elég.

A turisták fürdőszolgáltatások minőségével kapcsolatos elégedettsége település-státuszok szerint

A turisták fürdőszolgáltatások minőségével kapcsolatos elégedettsége település-státuszok szerint minimális eltéréseket mutat. A legalacsonyabb elégedettségű fürdőturisták a budapestiek (89,38%) és a nem megyeszékhelyi város lakói (89,39%), a legmagasabb elégedettségűek a megyeszékhelyen lakók (89,40%) és a községben élők (89,44%) voltak.

A turisták elégedettsége település-státuszok alapján dimenzióként

A fürdőszolgáltatások minőségi dimenziói közül a legalacsonyabbra és legmagasabbra értékelték között az eltérés csak 7,59%-pont volt. A megkérdezettek a fürdőszolgáltatások minőségével legkisebb mértékben a „kézzelfoghatóság” dimenzióba tartozó fürdőszolgáltatásokkal, legnagyobb mértékben a „szavatolás/bizalom” dimenzióba tartozó fürdőszolgáltatásokkal voltak megelégedve (3. ábra).

3. ábra: A turisták fürdőszolgáltatások minőségével kapcsolatos elégedettsége dimenzióként település-státuszok szerint

KÉZZELFOGHATÓSÁG

83,99% A fürdő létesítményeinek, felszereltségének, személyzetének és kommunikációs eszközeinek megjelenése.

MEGBÍZHATÓSÁG

90,86% A fürdő képessége, hogy az ígért szolgáltatást pontosan és megbízhatóan nyújtja.

FOGÉKONYSÁG

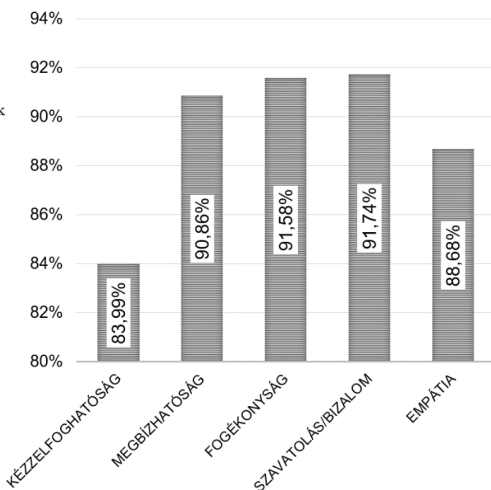
91,58% A fürdő hajlandósága, hogy a vendégeknek segítsen és azonnali szolgáltatást nyújtson.

SZAVATOLÁS/BIZALOM

91,74% A fürdő munkatársainak ismerete, tudása, udvariassága és képességük, hogy bizalmat és megbízhatóságot közvetítenek a vendégek irányába.

EMPÁTIA

88,68% A személyre szabott „gondoskodó” figyelem, amelyet a fürdő a vendégek irányába fejt ki.

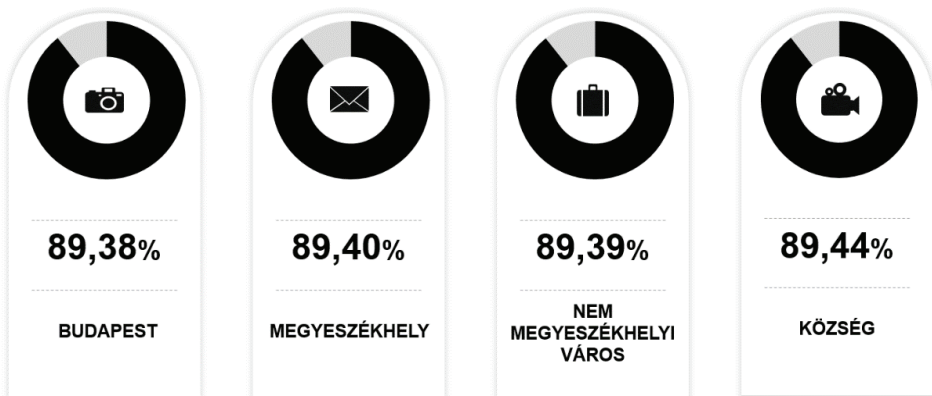
Forrás: Saját szerkesztés

A válaszadók legkevésbé (83,99%) a „kézzelfoghatóság” dimenzióval, vagyis a fürdő létesítményeivel, felszereltségeivel, személyze- teivel, és kommunikációs eszközei megjelenései minőségével voltak megelégedve. A „kézzelfoghatóság” dimenzió- n belül legkevésbé (82,53%) a fürdőszolgáltatásokhoz kapcsolódó kommu- kációs eszközök minőségével voltak elégedettek. A megkérdezettek az információforrások közül a honlapok, tájékoztatók, árlisták, nyomtatvány- nyok minőségét tartották legkevésbé vonzó- nak. A válaszadók legnagyobb mértékben (91,74%) a „szavatolás/bizalom” dimenzióval, vagyis a für- dők munkatársai tudásának, ismeretének, udvari- asságának és képességének a minőségével voltak megelégedve azért, hogy bizalmat és megbíz- hatóságot közvetítenek a fürdőturisták felé. A megkérdezettek a „szavatolás/bizalom” dimenzi- ón belül leginkább (93,32%) a fürdő munkatár- sainak udvariasságával elégedettek, mert a fürdő munkatársai folyamatosan előzékenyek és udva- riasak a fürdővendégekkel.

A turisták fürdőszolgáltatások mi- nőségével kapcsolatos elégedettsége település-státuszok szerint

A megkérdezettek település-státusza szerint a fürdőszolgáltatások minőségével való elégedett- ségük mind a négy csoportban majdnem 90%-os volt, az átlagtól (89,40%) való minimális eltéré- ssekkel (4. ábra).

4. ábra: A turisták fürdőszolgáltatások minőségével való elégedettsége település-státuszok szerint

Forrás: Saját szerkesztés

A fürdőszolgáltatások minőségét legalacso- nyabba és legmagasabba értékelő település-stá- tuszú csoport értékelése között az eltérés csupán 0,06%-pont volt. A megkérdezettek közül a für- dőszolgáltatások minőségével legalacsonyabb mértékben a budapestiek (89,38%), a legnagyobb mértékben a községben lakók (89,44%) voltak megelégedve.

A turisták fürdőszolgáltatások minőségi di- menzióival való elégedettsége település-stá- tuszok szerint

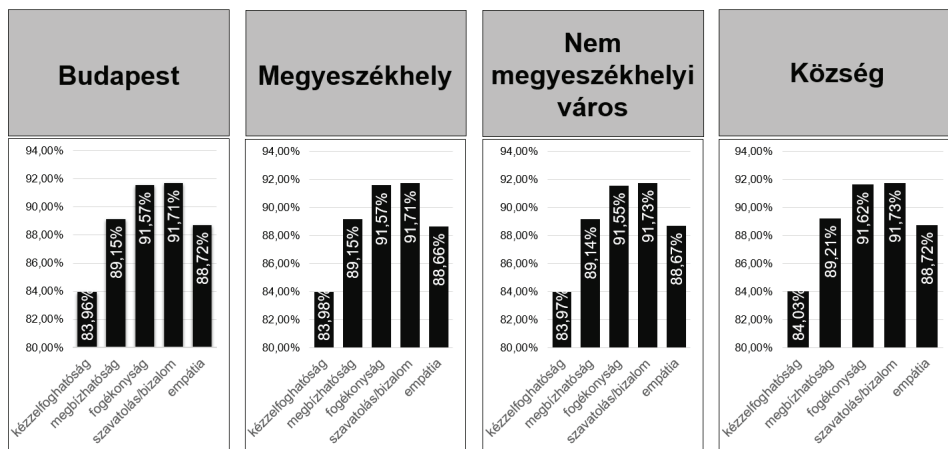
A különböző településen lakóknak a **fürdőszolgáltatások minőségi dimenzióival való elégedettsége közel azonos** (5. ábra). (Lásd a következő oldalon!)

A fürdőszolgáltatások minőségével legkevés- bé a „kézzelfoghatóság” dimenzióval Budapesten lakók (83,96%), legnagyobb mértékben a „szava- tolás/bizalom” dimenzióval a nem megyei jogú városokban (91,73%) és a községekben (91,73%) élők voltak megelégedve. A jövedelemcsoportok mindegyikében egyértelműen a legalacsonyabb értékelést a „kézzelfoghatóság”, a legmagasabb értékelést pedig a „szavatolás/bizalom” dimenzió kapta.

Összegzés

A kitűzött kutatási célokat megvalósítot- tam, mert sikerült elérnem a válaszadók szocio- demográfiai jellemzői alapján a tág értelemben vett, középkorú magyar középosztályt, valamint feltárnom a megkérdezettek település-státusza és

5. ábra: A turisták fürdőszolgáltatások minőségével kapcsolatos dimenziók szerinti elégedettsége település-státuszoként

Forrás: Saját szerkesztés

a fürdők szolgáltatás-minőségével való elégedettségük közötti összefüggéseket.

A kapott eredmények alapján a három vizsgált fürdőben a válaszadók a fürdőszolgáltatások minőségével jelentős mértékben meg voltak elégedve. A különböző település-státuszba tartozó válaszadók a fürdőszolgáltatások minőségével szinte egyforma mértékben voltak megelégedve.

A válaszadók legnagyobb mértékben a „szavatolás/bizalom” dimenzióba, legkisebb mértékben a „kézzelfoghatóság” dimenzióba tartozó fürdőszolgáltatásokkal voltak megelégedve.

A fürdőszolgáltatások minőségi dimenziói közül legkevésbé a Budapesten élők a „kézzelfoghatóság” dimenzióval, a legnagyobb mértékben a nem megyeszékhelyen és a községekben lakók a „szavatolás/bizalom” dimenzióval voltak megelégedve.

A kapott eredmények alapján javasolt a fürdők szolgáltatás-minőségével való vendéglégedettség növelése érdekében mindegyik település-státuszú fürdőturista érdekében a „kézzelfoghatóság” dimenzió javítani. Különös tekintettel igaz ez a település státuszok közül a budapestiekre, valamint a „kézzelfoghatóság” dimenzió belül a fürdők létesítményeinek, felszereltségére, személyzetére és kommunikációs eszközeinek megjelenésére.

Össességében megállapítást nyert, hogy nincs összefüggés a fürdőturisták település-státusza és a fürdőszolgáltatás észlelt minősége között. A kutatás eredményei arra hívják fel a figyelmet, hogy a fürdőturisták fürdőszolgáltatások-minőségével való elégedettségét a lakóhelyük státusza nem befolyásolja.

SZABÓ ZOLTÁN

*Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Fenntartható Fejlesztés és Gazdálkodás
Intézet
Georgikon Campus, Keszthely*

Irodalomjegyzék

BABAKUS, E., BOLLER, G. W. (1992): An empirical assessment of the SERVQUAL scale. *Journal of Business research*, 24(3), pp. 253-268. DOI.org/10.1016/0148-2963(92)90022-4

BABBIE, E. (2017): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest, 744 p.

BOTTERILL, D., PENNING, G., MAINIL, T. (2013): *Medical tourism and transnational health care*. Palgrave Macmillan, New York, 272 p.

CHEW, L. G. (2010): Health care and tourism: Evidence from Singapore. *Tourism Management*, 31(4), pp. 486-488.

- HALL, J. K., DANEKE, G. A., LENOX, M. J. (2010): Sustainable development and entrepreneurship: Past contributions and future directions. *Journal of Business Venturing*, 25(5), pp. 439-448.
- HOJCSKA, Á. E., SZABÓ, Z. (2017): Patient financed treatments for musculoskeletal health, in spa towns. In: SZABÓ, Z. (szerk.) *The values of spa towns*. Szentés, pp. 144-163.
- HOJCSKA, Á. E., SZABÓ, Z. (2019): Fürdő-gyógykezelések igénybevételének felhasználói magatartás-vizsgálata gyógyszállodában. In: KŐSZEGI, I. R. (szerk.) *III. Gazdálkodás és Menedzsment Tudományos Konferencia: Versenyképesség és innováció*. Kecskemét, Neumann János Egyetem, Kertészeti és Vidékfejlesztési Kar, pp. 542-548.
- JAFARI, J. (2013): *Encyclopedia of tourism*. New York, 682 p.
- KENESEI, ZS. (2017). A vevői elégedettség mérésének lehetőségei többdimenziós szemléletben. *Statisztikai Szemle*, 95(1), pp. 29-50.
- KIM, S. H., KIM, S., HUH, C., and KNUTSON, B. (2010): A predictive model of behavioral intention to spa visiting: an extended theory of planned behavior. 9 p.
- Lőke, Zs. (2019): A minőség-elégedettség-loyalitas mérésének módszerei és tapasztalatai egy hazai gyógyfürdőben. *Turizmus Bulletin* 19(2) pp. 15-23.
- MCNEIL, K. R., RAGINS, E. J. (2005): Staying in the spa marketing game: trends, challenges, strategies and techniques. *Journal of Vacation Marketing*, 11(1), pp. 31-39. DOI: [org/10.1177/1356766705050841](https://doi.org/10.1177/1356766705050841)
- PINTÉR, J., RAPPAI, G. (2001): A mintavételi tervek készítésének néhány gyakorlati megfontolása. *Marketing & Menedzsment*, 35(4), pp. 4-10.
- SZABÓ, Z., HOJCSKA, Á. E. (2017): Medical devices in the service of tourism in the XIX century. *ZBORNIK JANKOVIC* 2(2), pp. 61-75.
- SZABÓ, Z., KOCSONDI, J., LAKNER, Z. (2013): Role of thermal-tourism in regional development - a case study from Hungarian side of the Hungarian-Croatian border: Uloga Termalnog Turizma u Regionalnom Razvoju - Studija Slucaja s Madarske Strane Madarsko-Hrvatske Granice. *PODRAVINA: CASOPIS ZA MULTIDISCIPLINARNA ISTRAZIVANJA* 12(23), pp. 70-76.
- TAKÁCS, SZ. (2016): *Bevezetés a matematikai statisztikába*. Antrész Kiadó, Budapest. 356 p.
- VRKLJAN, S., GRAZIO, S. (2017): Business Performance of Health Spa Tourism Providers in Relation to the Structure of Employees in the Republic of Croatia. *Acta Clinica Croatica*, 56(4), pp. 681-689. DOI: [10.20471/acc.2017.56.04.15](https://doi.org/10.20471/acc.2017.56.04.15)

Fenntarthatóság

Előszó a tematikus blokkhoz

A fenntartható fejlődés (sustainable development) - ahogy az az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1987-ea Brundtland-jelentésében szerepelt - olyan fejlődési folyamatot jelent amely „kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy csökkentené a jövő generációk képességét, hogy kielégítsék a saját szükségleteiket.” Lényeges a szóhasználat, a fenntarthatóság fogalomkörre: a fejlődés nem növekedést jelent, hanem olyan alapelvek és értékek hangsúlyozását, mint a holisztikus megközelítés elve, a (helyi) erőforrások fenntartható használata, valamint a társadalmi igazságosság, a társadalmi részvétel és a társadalmi felelősség. Ahogyan mondani szokták, ez egy háromlábú szék, ami csak mindhárom „pillér” (környezet, társadalom, gazdaság) meglétével működik.

A 21. század számos globális kihívással (túlnépesedés és városiasodás, éghajlatváltozás, energiagazdálkodás, környezetszennyezés, biodiverzitás csökkenése, hulladékkezelés és újrahasznosítás aránya, természeti erőforrások kimerülése, stb.) küzd, mely komplex problémák egymással kölcsönhatásban állnak. Vitathatatlan, hogy a megoldásuk – lokális, nemzeti vagy nemzetközi szinten – is csak összefüggésükben, rendszerben valósítható meg. Ugyanakkor társadalmi, egyéni szinten átalakulóban vannak a „jó életről” szóló nézetek: a jóllét (well-being) kerül a figyelem középpontjába. A jóllét sokkal inkább örömet, biztonságot, egészséget, közösségeket takar.

Az ENSZ által 2015-ben megfogalmazott 17 Fenntartható Fejlődési Célok csak a jövő iránt elkötelezett, felkészült, felelős társadalmi-gazdasági együttműködés ré-

vén érhetőek el. Ebben a folyamatban az államoknak, nemzetközi intézményeknek, a döntéshozóknak, a gazdasági szereplőknek, illetve a magánembereknek, mint (felelős) fogyasztóknak is van felelőssége. A tudományos közélet, az akadémiai szféra oktatással, képzéssel, szemléletformálással, illetve a témában született legfrissebb kutatási eredmények érhető bemutatásával járul hozzá a közös ügyhöz.

A Comitatus folyóirat fenntarthatósággal foglalkozó tematikus blokkjában megjelent cikkek a téma széles spektrumát ölelik fel, ezzel egyidejűleg Magyarország más és más területét veszik górcső alá a szerzők.

A fiatalabb korosztályok szerepe kulcsfontosságú a fenntartható jövő szempontjából. Kántor Szilvia és Neumanné Virág Ildikó tanulmányának fókuszában a környezettudatos magatartás és a klímaváltozás negatív hatásainak megítélése áll. Az egyetemi hallgatók körében végzett kutatás eredményei bizakodásra adnak okot: a felmérésbe bevontak szívesen tájékozódnak és tesznek is a környezetért.

Kozma Dorottya Edina és Fehér Helga írásának középpontjában a fenntarthatóság akadémiai kutatása áll. A szerzők által alkalmazott nemzetközi szakirodalmi adatbázis elemzésének segítségével bepillantást kaphatunk a fenntarthatóság főbb, a tudományos diskurzusban helyet kapó területeiről, valamint az egyes tudásközpontok szerepéről és hálózati kapcsolódásairól.

Mi jellemzi az egyik legfontosabb célcsoportot, a vállalkozásokat? Fekete-Berzsenyi Hajnalka, Molnár Tamás és M. Barna Katalin tanulmányukban arra keresték a választ, hogy a hazai vállalkozások miként

alkalmazzák a körforgásos gazdaság alapelveit. A kutatási eredmények azt bizonyítják, hogy a válaszadó vállalkozások a környezeti fókusz alapján három csoportba sorolhatók, valamint erősen érződik a főváros-vidék különbsége is.

Ugyancsak a vállalkozásokat, azon belül a turizmusban alapvető szálláshely-szolgáltatókat veszi górcső alá Hegedűs Sára, Kiss Kornélia és Boros Kitti tanulmánya. Kutatásuk eredményei alapján a szolgáltatók számára a fenntarthatóság leginkább a környezetvédelmi szempontok figyelembevételét jelenti, illetve desztinációs vonatkozású tartalmat – a tömegturizmus (túlturizmus) elkerülését – társítanak hozzá. A kutatásba bevontak a turizmus szereplői közül leginkább az állami szférának a befolyását hangsúlyozzák, amely a megfelelő szabályozási keret megalkotásával minden szereplőre hatást gyakorolna.

A balatoni gasztronómia és a fenntarthatóság kapcsolata az elmúlt években előtérbe került. Számos kisleptékű, fenntarthatóságot zászlajára tűző vállalkozás várja a vendégeket. Csapody Bence, Ásványi Katalin és Jászberényi Melinda tanulmánya az alkalmazott módszertan szempontjából is innovatív. Vizsgálatuk eredményei a fogyasztói attitűdök megismerését támogatják.

Veszprém és a Balaton 2023-ban Európa Kulturális Fővárosa lesz, amely programszorozatban a fenntarthatóság kiemelt szerepet kap. Ernszt Ildikó, Formádi Katalin és Lőrincz Katalin tanulmányukban a fesztivállátogatói attitűdök fenntarthatósági aspektusait tárják fel. A vizsgált fesztiválokon több jó gyakorlatot is azonosítottak a szerzők, amelyek hozzájárulnak a társadalmi és környezeti fenntarthatósághoz. További pozitívum, hogy a kutatás eredményei alapján a fesztivállátogatók nyitottak a fenntarthatósági intézkedésekre.

Horváth Eszter és Pozsgai Andrea írása a Szigetközbe kalauzolja az olvasót. A desztináció hagyományai és a térség településszerkezete – két meghatározó várossal, Győrrel és Mosonmagyaróvárral – a fenntartható mezőgazdaság kereteit is meghatározza. A szerzők másodlagos adatok elemzésén keresztül világitanak rá az elmúlt években tapasztalható tendenciákra.

A Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kara küldetésének tekinti, hogy a kutatás és az oktatás összekapcsolásával proaktívan támogassa az együttműködést az egyetemi, vállalati, kormányzati és civil szervezetek között, különös tekintettel a Dunántúl gazdasági és társadalmi fejlődésére.

Mára az egyetemek hagyományos funkciója jelentősen átalakult és kibővült. Már nem csak a hazai nemzetközi versenyben kell helytállnunk, de kiemelt figyelmet kell fordítanunk az oktatási és kutatási tevékenységünk lokális és regionális hatásaira a többek között a munkaerőpiacon, a természeti és gazdasági környezetünkben és a társadalomban.

Az ún. „harmadik missziós” tevékenységünk keretében a Gazdaságtudományi Kar jelentős hangsúlyt fektet a környezeti, gazdasági és társadalmi fenntarthatóságra, valamint aktívan kivesszük a részünket a társadalmi felelősségvállalásból. Ezen elvek mentén támogatjuk a Comitatus most megjelenő, Fenntarthatóság tematikájú blokkot tartalmazó számának létrejöttét.

Valljuk, hogy értékes és továbbgondolásra is alkalmas cikkek és érdekes interjúk születtek a témában, melyekhez tartalmas olvasást kívánunk!

Veszprém, 2021. december

**FEHÉRVÖLGYI BEÁTA,
LŐRINCZ KATALIN,
SULYOK JUDIT**

vendégszerkesztők

A környezettudatos magatartás és a klímaváltozás negatív hatásainak megítélése a hallgatók szemszögéből- egy fókuszcsoporthoz tartozó kutatás eredményei

A klímaváltozás negatív hatásai a mindennapi életben is egyre hangsúlyosabban érzékelhetőek. Éppen ezért a környezetvédelmi kérdések, a környezettudatos magatartás valamint a fogyasztás fenntarthatóvá tétele az egész világot érintő és foglalkoztató kérdéskörökké váltak napjainkban.

Jelen kvalitatív kutatás keretein belül három fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetést végeztünk a Gazdaságtudományi Karra járó harmadéves hallgatók körében. A résztvevők a beszélgetések keretein belül a klímaváltozáshoz és környezetvédelemhez való hozzáállásukkal és tapasztalataikkal kapcsolatban számoltak be két nagyobb témakör mentén:

- az éghajlatváltozás mindennapi életre gyakorolt hatásai,
- turisztikai utazások és fesztiválóutazások során gyakorolt fenntartható magatartás.

A fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetés eredményei alapján elmondható, hogy a hallgatók számára a mindennapok és a turisztikai célú utazások során is fontos a környezettudatos magatartás és kisebb áldozatok meghozatalára is hajlandóak, főként a vásárlási, étkezési és utazási szokásaikat illetően.

Bevezetés

A klímaváltozás sokáig a környezet állapotaival foglalkozó szakemberek kutatási területe volt, napjainkban azonban az egyik legfontosabb társadalmi-gazdasági-politikai kérdéssé nőtte ki magát. Nemzetközi szinten először 1988-ban mutatkozott komolyabb társadalmi érdeklődés a téma iránt, ami azóta is folyamatosan növekszik. Hazánkban 2003-ban kezdődtek el az ezzel kapcsolatos átfogó kutatások (ANTAL 2019). Az éghajlat változása nagy kihívást jelent modern korunk társadalmának mind gazdasági, mind pedig környezeti szempontból. Jól mutatja ezt a WEF (Világgazdasági Fórum) 2020. évi globális kockázati jelentése is, mely szerint a második legjelentősebb globális kockázat a klímaváltozás elleni harc kudarc.

Az éghajlatváltozás szoros kapcsolatban áll más globális kihívásokkal. Ez egy olyan átfogó probléma, mely számos ágazatot és széles társadalmi rétegeket érint és azonnali emberi beavatkozást igényel. A klímaváltozás hatást gyakorol többek között a mezőgazdaságra, az egészségre, az energetikai infrastruktúrára és a politikára is. Ezen felül a társadalom etikai kérdéseire is rányomja a bélyegét, hiszen tovább tágitja a szakadékot és mélyíti az ellentétet a bolygó gazdagabb és szegényebb rétegei között (FEULNER 2015).

A helyzetet súlyosbítják az emberi tevékenységhez köthető káros folyamatok (pl. károsanyag kibocsátás növekedése, erdőirtás, pazarlás, stb.), melyek további terhet rónak a minket körülvevő környezetre. Éppen ezért a hétköznapok során is egyre hangsúlyosabbá válik a fenntartható létforma és az ökológiai lábnyom csökkentése.

Jelen kutatás célja, hogy fókuszcsoportos interjúk segítségével mérje fel a Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Karára járó harmadéves hallgatók témával kapcsolatos véleményét és attitűdjét, valamint az általuk alkalmazott környezetvédelmi jó gyakorlatokat. Emellett a hallgatók turisztikai célú fogyasztásaikkal kapcsolatban is beszámolnak arról, hogy mennyire fontosak számukra a fenntartható és környezettudatos cselekvések.

Környezettudatos viselkedés a fiatalok körében

A környezeti attitűd a közelebbi és távolabbi környezetünkhöz való hozzáállást tükrözi, mely lehet pozitív és negatív. Előbbi a környezettel való törődéssel és felelősségvállalással, valamint a környezetre gyakorolt negatív hatások minimalizálásával azonosítható. Utóbbi pedig a természettel szemben tanúsított káros viselkedéstől a semleges hozzáálláson át egészen a pazarlásig tarthat (KONYHA 2011).

A környezet tisztelete és a környezetbarát életmód előfeltétele a környezethez való tartozás érzése. A természeti környezet átfogó ismerete növeli a természeti értékek iránt érzett empátiát és elősegíti a környezettudatos viselkedés kialakulását. Azon személyek, akik szorosan kapcsolatban érzik magukat a természettel, általában magasabb fokú aggodást tanúsítanak a környezeti problémákkal szemben. Míg a kevésbé kötődő emberek leginkább azokra a gondokra fókuszálnak, melyek a mindennapjaikat is érintik (PISKÓTI 2014).

Az emberek környezethez való viszonya folyamatosan változik. Ennek legfőbb oka a témával kapcsolatos információk gyorsabb terjedése, valamint a fokozott tudományos érdeklődés. Ezen felül a környezeti problémák előtérbe kerülése arra készíti az embereket, hogy átgondolják a környezethez és gazdasághoz fűződő viszonyukat (MONOSTORI – HÖRICH 2008, MÁHR et al. 2018).

Az elmúlt évek kutatásai arra utalnak, hogy paradigmaváltás indult meg, melyben a gazdasági tevékenységeket bizonyos fokú aggodalom övezi. A tudományos szakfolyóiratok mellett számos környezetvédelemmel foglalkozó szer-

vezet igyekszik felhívni a figyelmet a környezet védelmére, valamint a környezetszennyező tevékenységek negatív következményeire. Mindezek alapján a fogyasztói társadalom tradicionális szokásai és értékei változóban vannak, egy újfajta, a környezeti értékekre jobban odafigyelő közösség van kialakulóban. Fontos azonban kiemelni, hogy ez egy lassabb szocializációs folyamat, melyet sürgetni és erőszakkal meggyorsítani nem lehet (MONOSTORI – HÖRICH 2008).

A magyar lakosság általános környezeti attitűdje alapvetően pozitív. A felnőtt lakosság öt csoportba sorolható a hozzáállást tekintve:

- „nemtörődöm nagyvárosiak”,
- „környezet érzékenyek”,
- „távolságtartó érdeklődők”,
- „kétkedők”
- „felelősségvállaló vidékiek” (KONYHA 2010).

A felnőtt lakosság attitűdjének megismerése fontos feladat, hiszen a fiatalok esetében a családi háttér meghatározó a későbbi szokások és a környezethez való viszonyulás tekintetében (KONYHA 2010). A család mellett azonban az iskolai nevelés is hatással van a fiatalok véleményének és tetteinek alakulására. A környezetvédelemmel és a klímaváltozással kapcsolatos oktatás, a tudás bővítése és a környezeti attitűd kialakítása a 21. századi iskolarendszer nagy kihívása (JÁGER – RAUSCH 2021).

A fiatalok környezetvédelmi magatartásának vizsgálata sok szempontból fontos. Egyrészt ez a korosztály még nem rendelkezik tévesen berögzült, nehezen változtatható magatartásmintákkal. Másrészt, életkorukból fakadóan hosszabb idő áll rendelkezésükre az emberi tevékenységből származó negatív hatások mérséklésére. Ezen felül pedig a korosztály tagjai könnyen ösztönözhetik egymást a környezettudatos viselkedésre (MARJAINÉ SZERÉNYI et al. 2012).

A környezettudatos viselkedést több alkalommal vizsgálták már a fiatal korosztályok körében (1. táblázat). Ezek eredményeként elmondható, hogy a tanulók alapvetően érdeklődnek a téma iránt, azonban nehezen hoznak viselkedésbeli áldozatot a fenntarthatóság jegyében.

1. táblázat: Fiatalok körében végzett kutatások a környezettudatos viselkedéssel és a klímaváltozással kapcsolatban

Table 1: Research on environmental behavior and climate change among young students

Szerző, évszám	Vizsgált célcsoport	Fontosabb megállapítások
ZSÓKA ET AL. (2011 és 2012)	egyetemisták (Magyarország)	A belső érdeklődés nagymértékben befolyásolja az információszerezést.
MARJAINÉ SZERÉNYI ET AL. (2012)	középiskolások, egyetemisták (Magyarország)	A környezeti nevelés pozitívan befolyásolja az attitűdöt.
WACHHOLZ – ARTZ – CHENE (2014)	egyetemisták (USA)	-Véleményük szerint a klímaváltozást nagymértékben az emberi tevékenység okozza. -Sokan téves információkkal is rendelkeznek a klímaváltozás okaival kapcsolatban.
MAHMOUDI – BURKART (2016)	egyetemisták	Tudásuk a klímaváltozással kapcsolatban közepesen értékelhető, azonban magas fokú érdeklődést mutatnak a téma iránt.
SZÜCS – HÁMORI (2016)	középiskolások, 18-28 évesek (Magyarország)	-A kisebb elköteleződés oka a kényelmetlenség és a felelősség áthárítása. -A fiatalok számára irányt kell mutatni a helyes cselekvés megvalósításához.
SZEBERÉNYI – VARGA-NAGY (2017)	középiskolások, egyetemisták (Magyarország)	-Véleményük szerint fontos a környezetvédelem. -A fenntartható magatartásforma egyre inkább természetessé válik a fiatalok számára.
CHERYDYOVA ET AL. (2018)	egyetemisták (Oroszország)	-A hallgatók hosszú távon és komplex módon tekintenek a környezetvédelmi kérdésekre. -A környezetvédelmet komolyabban vevők jobban kötődnek a természethez.
VICENTE-MOLINA – FERNÁNDEZ-SAINZ – IZAGRIRRE-OLAIZOLA (2018)	egyetemisták (Spanyolország)	-A nők fogékonyabbak a környezettudatos magatartásra a férfiaknál. -A környezetvédelemmel foglalkozó kurzusok segítik a hallgatók elköteleződését.
DI GUISTO – LAVALLEE – YU (2018)	egyetemisták (Tajvan)	-Komoly problémának tartják a klímaváltozást, de csak mérsékelt magatartásbeli változások figyelhetőek meg. -A klímaváltozással kapcsolatos tudás és a magatartásbeli változás negatív kapcsolatot feltételez.
NMARNÉ KENDÖL (2019)	egyetemisták (Magyarország)	A hallgatók tudása és környezettudatos életmódjuk erősítést igényel.
BOSTANCI (2019)	egyetemisták (Törökország)	Közepes érdeklődést mutatnak a környezetvédelmi kérdések tekintetében.
AHMED – HAQ (2020)	egyetemisták (Banglades)	A különböző képzési területeken tanulók másként vélekednek a klímaváltozás okairól és mértékéről.
MÉNDEZ-CADENA ET AL. (2020)	egyetemisták (Mexikó)	A hallgatók nem rendelkeznek komplex tudással a klímaváltozás negatív hatásainak mérséklésével kapcsolatban.
CHENG – GONZALEZ-RAMIREZ (2020)	egyetemisták (USA)	-Érdeklődést mutatnak a klímaváltozással kapcsolatos témák iránt. -Alaposan megfontolják, hogy milyen forrásokból tájékozódjanak.

Forrás: saját szerkesztés

Source: editor's own

Az egyetemi hallgatók környezeti tudatosságát vizsgáló kutatások leginkább a fenntarthatósággal kapcsolatos asszociációkra fókuszálnak. Egy közel 6000 hallgató megkérdezésén alapuló nemzetközi kutatás szerint az egyetemisták pozitívan viszonyulnak a fenntarthatósághoz és azt elsősorban a környezetvédelemmel azonosítják. A környezettudatos magatartásformák tekintetében elmondható, hogy a megkérdezettek leginkább olyan változásokat iktatnak be az életükbe, melyek nem okoznak nagy kellemetlenséget a mindennapjainkban (pl. fair trade termék vásárlása, szelektív hulladékgyűjtés, vízmegtakarítás, tömegközlekedés használata). A fogyasztás csökkentését azonban mindössze csak 1%-uk vállalná be a fenntarthatóság érdekében, valamint elutasítják a radikális változásokat mind saját, mind pedig a társadalom életében (KAGAWA 2007).

ZSÓKA és szerzőtársai (2011 és 2012) kutatásai alapján az egyetemisták számára fontosak a környezetvédelmi kérdések. Az információszerezés tekintetében pedig elmondható, hogy belső érdeklődés jelentős motivációt jelent számukra. Ezt MARJAINÉ SZERÉNYI és kutatótársai (2012) is megerősítették. Mindezek mellett munkájuk szerint az egyetemista diákok erőteljesen érzékelik a fogyasztói szokásokban való változás szükségességét, valamint tudatosan igyekeznek csökkenteni a környezetre gyakorolt káros hatásokat.

SZÜCS és HÁMORI (2016) vizsgálatai rámutattak arra, hogy mind a középiskolások, mind a fiatal felnőttek (18-28 év) nyitottak a környezetvédelmi kérdésekkel kapcsolatban. A középiskolások érdeklődőbbek, azonban kevésbé érzik magukat felelősnek és nem érznek erős motivációt a komolyabb cselekvésre. Ezzel szemben az idősebbek nagyobb rálátással rendelkeznek, azonban szkeptikusak az egyén szerepének jelentőségével kapcsolatban. A kényelmi szempontok mindkét csoportnál meghatározóak voltak, leginkább a könnyen és gyorsan kivitelezhető tetteket részesítik előnyben a fiatalok (pl. szelektív hulladékgyűjtés).

NMARNÉ KENDÖL (2019) szerint a környezetvédelmet tanult hallgatók alapvetően jobban odafigyelnek a környezet védelmére és tudatosabban élnek, azonban az ő életmódjuk is

fejlesztést igényel főként a vásárlási szokások és az energiahasználat terén.

A klímaváltozás és a környezetvédelem kapcsán mindenképpen érdemes szót ejteni a klímaszorongásról is. A klímaszorongók rendkívüli módon kezelik a klímaváltozás negatív hatásait és az ebből származó fenyegetést. Az ezzel kapcsolatos aggályaik pedig a mentális egészségüket is veszélyeztetik, hiszen folyamatosan stresszben élnek és szoronganak. A klímaszorongással kapcsolatos aggodalmak a klímavész várható következményeihez köthetőek. A klímaszorongás más szorongásokhoz hasonló, azonban alapvetően nem betegség. A problémát nem maga félelem jelenti, így „legyőzéséhez” arra érdemes összpontosítani, hogy a félelem ne nőjön akkorára, hogy az megbénítsa a hétköznapi teendők elvégzését (HOLLÓ 2021, hugas.met.com).

MARKS és szerzőtársai (2021) nagymintás kutatása érdekes eredményeket közölt a világ 16-25 év közötti fiataljairól ezzel kapcsolatban. A vizsgálatok rámutattak, hogy a fiatalok:

- 59%-a nagyon vagy rendkívüli módon, 84%-a pedig közepes módon aggódik a klímaváltozás miatt;
- 50%-a érzi magát szomorúnak, idegesnek, mérgesnek, erőtlennek vagy bűnösnek, ha a témára gondol;
- 45%-ának negatívan befolyásolja mindennapjait a klímaváltozás iránti aggodás;
- közel 75%-a félelmetesnek tartja a jövőt;
- 56%-a szerint az emberiség jövője veszélyben van (MARKS et al. 2021).

A megkérdezettek közül sokan úgy látják, hogy a kormányok nem reagálnak időben, így az emberiség kilátásai nem túl biztatóak. Sokak szerint pedig a felnőttek és a politikusok elárulták és cserben hagyták őket. A kutatás szerzői szerint ott a legmagasabb a szorongás szintje, ahol a nemzetállamok klímavédelmi politikája gyengébbnek számít. (MARKS et al. 2021).

A kutatás módszertana

A kvalitatív kutatás során fókuszcsoporthoz interjúk keretein belül került feltérképezésre a hallgatók klímaváltozással kapcsolatos attitűdje, valamint az éghajlatváltozás mindennapi életre vonatkozó hatásairól alkotott véleménye. A fókuszcsoporthoz kutatás jó lehetőség biztosít a

résztevők gesztusainak és hozzáállásának megfigyelésére, azonban mivel ez valahol félúton helyezkedik el az interjú és megfigyelés között, konkrét kutatási kérdések megválaszolására is tökéletesen alkalmas (HÉRA – LIGETI 2006).

Összesen három fókuszcsoporthoz beszélgetést végeztünk a Pannon Egyetemen 5. félévükben járó, nappali tagozatos hallgatók körében. Az első két fókuszcsoporthoz 4-4 magyar hallgató, a harmadikat pedig 4 külföldi alkotta.

A kutatás kezdetén az alábbi kutatási kérdéseket állítottuk fel:

- K1: Mennyire tartják meghatározó problémának a klímaváltozást a hallgatók a mindennapjaikban?
- K2: Mekkora áldozatot képesek hozni a hallgatók a környezettudatos viselkedés jegyében?
- K3: Mennyire fontos számukra a környezetvédelem a turisztikai célú fogyasztásaik során?

A fókuszcsoporthoz beszélgetés során a kutatási kérdésekhez szorosan kapcsolódó, a szakirodalmi összefoglalásban bemutatott kutatások eredményeihez köthető témákról beszélgettünk.

A fókuszcsoporthoz interjúk eredménye

A fókuszcsoporthoz interjúk során a hallgatók elsőként arról számoltak be, hogy milyen nagy problémának tartják a klímaváltozást, illetve, hogy mennyire tapasztalják annak negatív hatásait a mindennapjaikban. Mindhárom fókuszcsoporthoz azonos véleményen volt a témában, hiszen a klímaváltozás az összes résztvevő szerint nagy problémát jelent napjainkban. Az egyik csoport tagjai szerint azonban ennek ellenére „*sem veszünk elég komolyan*” a problémát és az intő jeleket, így a „*helyzet várhatóan csak egyre rosszabb lesz a jövőben*”. Mindössze egy külföldi hallgató látta úgy, hogy a napjainkban a klímaváltozás még csupán elenyésző hatást gyakorol az ember életére.

A beszélgetések során az általuk tapasztaltak közül a hallgatók elsőként az extrém időjárási körülményeket említették. Szóba került a négy évszázad összerosódása, a globális felmelegedés és a hőhullámok, a Balaton vízszintjének csökkenése, a levegő minőségének romlása, az ivóvízkészletek csökkenése, valamint a szokatlan helyeken le-

csapó erős, hóviharak (USA, Egyiptom) és egyéb természeti katasztrófák esete.

A fentiek mellett az egyik csoport kiemelte az élővilágra gyakorolt negatívumokat is. Felmerült az erdőirtás, az ipari tevékenységekből eredő légszennyezés környezeti ártalmi, a rákos megbetegedések számának növekedése, a génmódosított élelmiszerek emberi egészségre gyakorolt hatása, a világjárványok megjelenése, az urbanizáció következményei (pl. kis területen magas népsűrűség és a túlnépesedés problémája), valamint az autók károsanyag-kibocsátása is.

A nemzetközi hallgatók pedig azt is hangsúlyozták, hogy mindezen problémák a mezőgazdasági tevékenységeket (pl. termelés helyszínét és az alkalmazott technológiák gyors változásának költségeit) és az élelmiszerek árát is negatívan befolyásolják, ezzel pedig további nehézséget okoznak a jövőben.

Ezt követően a résztvevők beszámoltak arról, hogy ők személyesen milyen módon igyekeznek tenni a környezetvédelemért a hétköznapi életben. Alapvető dolog volt a szemét összegyűjtése, a szelektív hulladékgyűjtés és az újrahasznosított csomagolású termékek előnyben részesítése, valamint a vásárláskor kapható műanyag szatyrok mellőzése. Emellett szinte minden fókuszcsoporthoz felmerült a pazarlás visszaszorításának kérdése, majdnem minden résztvevő említett ezzel kapcsolatban saját példát is. Ilyenek voltak többek között, hogy nem kérnek szívószálat az italokhoz, saját kulacsot használnak a PET palackok helyett, többször felhasználható zacskóban vásárolnak zöldséget, gyümölcsöt és pékárut, igyekeznek csak annyi élelmiszert venni, amennyit ténylegesen megvesznek, kerülik a felesleges holmik felhalmozását és odafigyelnek a vízfelhasználásra tisztálkodáskor.

Ezen felül saját bevallásuk szerint törekednek arra, hogy kevesebb húst, szezonális zöldségeket és gyümölcsöket fogyasszanak és amennyiben tehetik, helyi termelők termékeit választják a hipermarketekben kapható alternatívák helyett. Sokan közülük gyalogosan vagy tömegközlekedéssel járnak iskolába és szórakozni is, de a ruházatkódás terén is gyakran választják a fenntartható forrásból származó darabokat.

Környezetvédelmi jó gyakorlatnak tartják a napелеmek használatát, a komposztálást, a szezonális zöldségek és gyümölcsök saját maguk általi megtermelését, azonban sokuknak erre nincs lehetősége.

Azzal kapcsolatban, hogy mekkora áldozatot lennének képesek hozni anyagilag azért, hogy környezetbarátabb termékeket vásároljanak, egységes volt a csoportok véleménye. Nagyjából 10-15%-kal költenének többet fenntartható alternatívákra. Az is elhangzott azonban, hogy az ilyen kérdésekben nem is feltétlenül a környezetvédelem a fő szempont, inkább azért költenek többet például helyi termelőktől származó élelmiszerekre, mert ezeket magasabb minőségűnek és egészségesebbnek gondolják. A magyar hallgatók közül sokan azt is kiemelték, hogy nem mindenki engedheti meg magának a drágább termék megvásárlását, de szerencsére a multik kínálatában már egyre több méltányos kereskedelemről származó és bio termék található meg kedvező áron.

Arra vonatkozóan is kaptak kérdést, hogy milyen forrásból tájékozódnak a környezetvédelemmel, a fenntartható életmóddal és az éghajlatváltozással kapcsolatban. A hallgatók a közösségi médiában tevékenykedő influenszerek (pl. Kulcsár Edina és Csuti) és különböző tematikus weboldalakat (pl. Tebe, WWF, European Environmental Agency, YES Europe, nemzetállamok környezetvédelemmel foglalkozó aloldalai), illetve néhány konkrét cég megjelenéseit (pl. IKEA) említették ezzel kapcsolatban.

Ezt követően arra kértük őket, hogy egy 1-10-ig tartó skálán (1=egyáltalán nem szorongok, 10= teljes mértékben szorongok) értékeljék saját klímaszorogásukat. Ezt mindegyik csoportban átlagos 5 és 6 közé tették a résztvevők. Egyéni szinten a legalacsonyabb érték 4, a legmagasabb pedig 7 volt. Ezek a szélsőségek a nemzetközi hallgatókból álló csoportból érkeztek, a magyar hallgatók véleménye egységesebb képet mutatott.

A hallgatók véleménye szerint a környezetvédelem és az ehhez köthető negatív hatások elleni küzdelem közös ügy, a magánszemélyek, a nemzetállamok vezetői és a cégek mindannyian felelősek a helyzet alakulásért. A résztvevők többsége úgy gondolta, hogy erőteljesebb fellépés a kormányoktól várható, ők tudják ugyanis igazán kontrollálni a vállalkozások tevékenységéből

származó káros hatásokat. A nemzetközi hallgatók szerint a top-down, vagyis a felülről lefelé irányuló kezdeményezések a leghatékonyabbak e tekintetben.

Továbbá az is elhangzott, hogy a közösségi média és a környezetvédelemmel foglalkozó nemzetközi szervezetek (pl. WWF) hiteles információk közvetítésével szintén sokat tudnak tenni azért, hogy a helyzet jobbra forduljon. Abban ugyanakkor mindenki egyetértett, hogy egyénileg is fenntartható és környezetbarát életmódot kell folytatni azért, hogy értékeinket megőrizzük a jövő generációi számára.

A témával kapcsolatban a magyar hallgatók részéről az is elhangzott, hogy fontos lenne a fenntarthatóság és a környezetvédelem kérdéseit az oktatásban is hangsúlyosabban szerepeltetni, mert szerintük, aki ilyen szemléletben nő fel, annak természetesen a korábban említett tevékenységek. Mindazonáltal a magyar hallgatók elégedettek az egyetem és a szak által kínált tárgyakkal, mert sok órán beszélgetnek ezekről a kérdésekről.

A hallgatók szerint a náluk fiatalabb korosztály (14-15 évesek) nagyobb hangsúlyt tulajdonít ezeknek a kérdéseknek, mint ők. Ennek okát az oktatásban látják, hiszen tapasztalataik alapján ezekre a kérdésekre a mai középiskolások figyelmét már jobban felhívják.

A beszélgetés második blokkjában a hallgatók a turizmus és a fenntarthatóság összefüggéseiről számoltak be. Ezzel kapcsolatban már jobban megoszott a résztvevők véleménye. A hallgatók közel fele kevésbé figyel oda a környezetvédelemre turisztikai célú utazásai és fogyasztásai során. Sokan arról számoltak be, hogy például egy szállodai tartózkodás alatt jobban elengedik magukat, kevésbé figyelnek oda arra, amit a hétköznapi napokban fontosnak tartanak (pl. kevesebb hús fogyasztása, vízfogyasztás csökkentése). Érdekes megfigyelés, hogy főként a nemzetközi hallgatókból álló csoport számára volt különösen fontos az utazások során a környezetbarát viselkedés. Egyikük azt is említette, hogy „*mivel város és a természet, ahol az időnket eltöltjük, egyben a vendéglátónk is, mindenképp tisztelnünk kell azt*”. Egy másik külföldi hallgató pedig azt is kiemelte, hogy ő kifejezetten kerüli a túlszűfolt látnivalókat és városokat. Ezzel összhangban harmadik társuk

elmondta, hogy ő igyekszik a holtszezonra időzíteni utazásait, hogy ezzel is kisebb legyen a desztináció terheltsége.

A hallgatók egyébként alapvetően ilyenkor is odafigyelnek arra, hogy ne szemeteljenek és ha lehetőségük van rá, szelektíven gyűjtik a hulladékot. Örömmel fogadják, ha a szállodák energia-takarékos eszközöket szerelnek a szobákba (pl. csaptelepek, izzók), valamint ha szóróanyagok és matricák hívják fel a figyelmüket a környezetvédelemre.

A szállodaipar kapcsán jó gyakorlatként említették azt, ha a megmaradt élelmiszert rászorulóknak vagy helyi gazdáknak adják, de a környezetbarát tisztítószeres használatát is dicséretesnek gondolták.

Többen említették, hogy amennyiben a meglátogatni kívánt rendezvény vagy szálloda megközelíthető tömegközlekedéssel, előfordul, hogy azt választják autózás helyett. A telekocsizást szintén jó alternatívának találják, bár a résztvevők közül még senki nem ment így nyaralni vagy fesztiválolni. A fesztiválok esetén szívesen élnék a pályaudvarokról történő transzfer lehetőségével.

A fesztiválok és egyéb rendezvények kapcsán a legnagyobb problémát a talajszennyezéssel, a zajszennyezéssel, a túlzott áramfogyasztással, a tereprendezeéssel (pl. fakivágások, betonos placcok létrehozása, termőföldek parkolóvá alakítása) és a megnövekedett forgalommal és látogatószámmal kapcsolatban azonosították.

Érdekesség továbbá, hogy míg a hallgatók a hétköznapok során érdeklődnek a környezetvédelmi praktikák iránt, addig fesztivállátogatásaik környezetterhelésével nem igazán voltak tisztában. Elmondásuk szerint ezzel kapcsolatban jellemzően nem informálódnak, a meglátogatni kívánt fesztivál kiválasztása során nem tájékozódnak előzetesen annak fenntartásági törekvéseiről. Ott tartózkodásuk során pedig a tömegközlekedés és a közös transzfer használata mellett ők maguk is keveset tesznek a fenntarthatóság érdekében, szinte csak a repohár igénybevételét, valamint a nyomtatott szóróanyagok használatának elkerülését említették.

A fesztiválok esetén jó gyakorlatként a személetformáló előadásokat és a szívószál mentességét, illetve a több szemétygyűjtő konténer kihelyezését említették.

1. ábra: A hallgatók által alkalmazott környezettudatos magatartás elemei

Figure 1: Elements of the university students' environmentally conscious behavior

Forrás: saját szerkesztés

Source: editor's own

Összefoglalás

A kutatás során azonosításra kerültek a hallgatók éghajlatváltozáshoz és környezetvédelemhez kapcsolódó attitűdjei, valamint a turisztikai célú fogyasztások során alkalmazott jó gyakorlatai.

A kutatás eredményei összhangban vannak a szakirodalomelemzés főbb megállapításaival, miszerint a hallgatók alapvetően nyitottak és szívesen informálódnak a témával kapcsolatban, azonban csak kisebb áldozatokat hajlandóak meghozni a környezetvédelem érdekében, mind a hétköznapi, mind pedig utazásaik során.

A fókuszcsoportos interjúk alapján elmondható, hogy a kutatásban részt vevő magyar és nemzetközi hallgatók szerint a klímaváltozás egy olyan probléma, melynek hatásai már mindenki által érzékelhetőek. A negatív következmények mérséklése érdekében pedig a magánszemélyeknek, a kormányoknak és az üzleti élet szereplőinek is tennie kell. A hallgatók által alkalmazott környezettudatos magatartás elemeit az 1. ábra mutatja be. (Lásd az előző oldalon!)

A hallgatók szívesen tájékozódnak a témáról, a mindennapok során azonban leginkább a számukra kisebb lemondással járó cselekedeteket valószínűsítik meg a környezetvédelem jegyében. A nemzetközi hallgatók többsége valamivel fontosabbnak értékelte ezt a kérdést, de a hétköznapi életben ők is a kényelmesebb tettek részesítik előnyben. Ezek a szelektív hulladékgyűjtés, a környezetbarát csomagoló anyagok és zacskók használata, a víz- és húsfogyasztás mérséklése és a saját kulacs használata. A hallgatók saját klímaszorongásukat közepesen értékelték: aggódnak ugyan a probléma miatt, de nem ez tölti ki mindennapjaikat.

Az utazások és turisztikai fogyasztás során jobban megoszlottak a vélemények, a nemzetközi hallgatók mutattak nagyobb odafigyelést a turizmus esetén. A magyar hallgatók közül többen is hajlamosak kevésbé odafigyelni a környezettudatos magatartásra, azonban a szelektív hulladékgyűjtés és saját kulacs/ repohár használata ilyenkor is fontos. Örömmel fogadják és igyekeznek követni továbbá azokat a javaslatokat is, melyeket a szállodák vagy a fesztiválok tesznek számukra a környezetvédelem jegyében.

A magyar és a külföldi hallgatók véleménye kevés ponton tért el egymástól. A külföldi csoport tagjainak véleménye jobban különbözött egymástól a klímaváltozás fontosságát illetően, mint a magyar hallgatói csoportokban, azonban a hallgatók által alkalmazott magatartásformák közel azonosak voltak. A nemzetközi hallgatók némileg komplexebben közelítették meg a klímaváltozás negatív hatásait és turisztikai célú utazásaik során is fontosabbnak tartották a környezettudatos viselkedést, mint a magyar hallgatók.

**KÁNTOR SZILVIA –
NEUMANNÉ VIRÁG ILDIKÓ**

Abstract

Students' environmentally conscious behaviour and the perceptions of negative impacts of climate change - results of a focus group research

The negative impacts of climate change are becoming more pronounced in everyday life. This is why environmental issues and sustainable behaviour and consumption have become a global issue today.

Within the framework of the present qualitative research, we conducted three focus group discussions among third-year students in the Faculty of Economics. As part of the discussions, participants reported on their attitudes and experiences on climate change and the environment along three major topics:

the effects of climate change on everyday life, sustainable behaviour during tourist trips and festival visits,

Based on the results of the focus group discussion, it can be said that environmentally conscious behavior is important for students in their everyday and tourist trips and they are also willing to make small sacrifices, especially in terms of their shopping, travel and eating habits.

Keywords: climate change, environmentally conscious behaviour, students

Irodalomjegyzék

- AHMED, Khandaker Jafor – HAQ, Shah Md. Atiqul (2020): Perceptions about climate change among university students in Bangladesh. *Natural Hazards* 103, pp. 3683–3713.
- ANTAL László Z. (2019): A társadalmi klíma változása Magyarországon. *Egészségtudomány* 2019(3-4), pp. 41–65.
- BOSTANCI, Bülent (2019): Mapping of environmental consciousness levels of university students: an application in Turkey. *Arabian Journal of Geosciences*, 12(162)
- CHERDYMOVA, Elena I. – AFANASJEVA, Svetlana A. – PARKHOMENKO, Aleksandr G. – PONYAVINA, Maria B. – YULOVA, Ekaterina S. – NESMEIANOVA, Irina A. – SKUTELNIK, Oleg A. (2018): Student ecological consciousness as determining component of ecological-oriented activity. *EurAsian Journal of BioSciences*, 12, 2018, pp. 167–174.
- CHENG, Heyi – GONZALEZ-RAMIREZ, Jimena (2020): Trust and the Media: Perceptions of Climate Change News Sources Among US College Students. *Postdigital Science and Education* 3(1).
- DI GUISTO, Bruno – LAVALLEE, Joseph P – YU, Tai-Yi (2018): Towards an East Asian model of climate change awareness: A questionnaire study among university students in Taiwan. *PLoS One* 13(10)
- FEULNER, Georg (2015): Global Challenges: Climate Change. *Global Challenges* 1(1), 2015. pp. 5–6.
- HÉRA Gábor – LIGETI Gyöngyi (2006): Módszertan: Bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába. Osiris Kiadó, Budapest
- HOLLÓ Bettina (2021): A klímaszorongó ember az új normális? *Index*. Elérhető: <https://index.hu/belfold/2021/09/04/klimaszorongas-okotudatosag-pszichologus/> (letöltve: 2022. 01. 02.)
- HUGAS.MET.COM: klímaszorongás: jelentése, oka, tünetei – és a megoldás. Elérhető: <https://hugas.met.com/hu/fyoutube/elet/klimaszorongas/1161> (letöltve: 2022.01.02.)
- JÁGER Borbála – RAUSCH Attila (2021): A klímaváltozás oktatása nemzetközi kutatások alapján: elméleti megközelítések, hatékony mód-
szerek és tanulási eredmények. *Iskolakultúra*, 2021(03). pp. 75–92.
- KAGAWA, Fumiyo (2007): Dissonance in students' perceptions of sustainable development and sustainability. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 8. pp. 317–338.
- KONYHA Rita (2011): „Zöldebb” családokat! – Fiatalok környezeti attitűdje. *Új Pedagógiai Szemle*. 61(1-5), pp. 484–498.
- MAHMOUDI, Hossein – BURKART, Stefan (2016): Knowledge of global climate change: view of Iranian university students. *International Research in Geographical and Environmental Education* 25(3)
- MÁHR Tivadar – BIRKNER Zoltán – BERKESNÉ RODEK Nóra (2018): Soudness and sustainability research in the regional and settlement development programmes (2014-2020). *Interdisciplinary description of complex systems* 16.2 (2018) pp 289-301
- MARJAINÉ SZERÉNYI Zsuzsanna – ZSÓKA Ágnes – KOC SIS Tamás – SZÉCHY Anna (2012): A fiatalok fogyasztási és életmódbeli szokásai a környezeti nevelés tükrében. *Új Pedagógiai Szemle*, 2012(11-12), pp. 15–36.
- MARKS, Elizabeth – HICKMAN, Caroline – PIHKALA, Panu – CLAYTON, Susan – LEWANDOWSKI, Eric R. – MAYALL, Elouise E. – WRAY, Britt – MELLOR, Catriona – van SUSTEREN, Lise (2021): Young People's Voices on Climate Anxiety, Government Betrayal and Moral Injury: A Global Phenomenon. Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=3918955> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3918955> (letöltve: 2021. december 5.)
- MÉNDEZ-CADENA, María Esther – FERNÁNDEZ CRISPÍN, Antonia – VARGAS, Alejandro Cruz – RUIZ, Paola Bueno (2020): DE LA REPRESENTACIÓN SOCIAL DEL CAMBIO CLIMÁTICO A LA ACCIÓN. *RMIE*, 25(87), pp. 1043–1068
- MONOSTORI Katalin – HÖRICH Balázs (2008): Környezettudatosság: Attitűd vagy cselekvés? *Szociológiai Szemle* 2008(2), pp. 57–86.
- NMARNÉ KENDÖL Jutka (2019): Hallgatói környezettudatosság környezetvédelmi témakörökben fiatal felnőtt korban. *Képzés és Gyakorlat* 17(3-4), pp. 195–210.

PISKÓTI Marianna (2014): A környezeti költés meghatározása és kapcsolata a környezeti attitűddel, mérési megfontolások. „Marketing megújulás”: *Marketing Oktatók Klubja 20. Konferenciája*. Szerk: Hetesi, Erzsébet; Révész, B. SZTE GTK, Szeged, pp. 311–320.

SZEBERÉNYI András – VARGA-NAGY Adrienn (2017): Az ökoturizmus jövője - Összehasonlító elemzés a gyöngyösi diákok körében környezettudatossági aspektusból. *Studia Mundi - Economica* 4(5). pp. 73–82.

SZÜCS Viktória – HÁMORI Judit (2016): A fiatalok fenntartható fejlődéssel kapcsolatos ismereteinek és környezettudatos magatartásának kvalitatív vizsgálata. *Journal of Central European Green Innovation* 4(2), pp. 121–134.

WACHHÖLZ, Sandra – ARTZ, Nancy – CHENE, Douglas (2014): Warming to the idea: university students' knowledge and attitudes about climate change. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. 15(2), pp. 128–141.

VICENTE-MOLINA, Maria Azucena – FERNÁNDEZ-SAINZ, Ana – IZAGIRRE-OLAIZOLA, Julen (2018): Does gender make a difference in pro-environmental behavior? The case of the Basque Country University students. *Journal of Cleaner Production*. 176, pp. 89–98.

WEF (2020): The global risk report. http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf. (letöltve: 2022.01.02.), 2020

ZSÓKA Ágnes – MARJAINÉ SZEMERÉNYI Zsuzsanna – SZÉCHY Anna (2011): A környezeti nevelés szerepe a fenntartható fogyasztás és életmód kialakításában. *Fenntartható fogyasztás? A fenntartható fogyasztás gazdasági kérdései. Szöveggyűjtemény*. Szerk: CSUTORA M. – HOFMEISTER TÓTH Á. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, pp. 90–109.

ZSÓKA Ágnes – MARJAINÉ SZERÉNYI Zsuzsanna – ZÉCHY Anna (2012): A környezeti képzés szerepe az egyetemisták környezeti tudatosságában - a BCE hallgatóinak példáján. *Fenntartható fogyasztás? Trendek és lehetőségek Magyarországon*. OTKA 68647 kutatás eredményei. AULA, Budapest, pp. 260–286.

Köszönetnyilvánítás:

A kutatás az NKFIH-471-3/2021 számú projekttámogatásával valósult meg.

Szerzők:

DR. KÁNTOR SZILVIA, Egyetemi adjunktus, Gazdaságtudományi Kar, Közgazdasági Intézet, Nemzetközi Gazdaságtan Intézeti Tanszék, Pannon Egyetem, Veszprém, E-mail: kantor.szilvia@gtk.uni-pannon.hu

NEUMANNÉ DR. VIRÁG ILDIKÓ, Egyetemi docens, Gazdaságtudományi Kar, Közgazdasági Intézet, Nemzetközi Gazdaságtan Intézeti Tanszék, Pannon Egyetem, Veszprém, E-mail: virag.ildiko@gtk.uni-pannon.hu

A fenntartható fejlődési célokkal kapcsolatos tudományos publikációk keresztmetszeti bibliometriai elemzése

A fenntartható fejlődés témakörében zajló, legújabb nézőpontot képviselő, számos ágazatot felölelő, szakpolitikai szempontból is releváns tudományos kutatásoknak kiemelkedően fontos szerepe van a helyi, nemzeti és globális fenntarthatóság megközelítése szempontjából. A téma terület tudományos eredményeinek meghatározó szerepe van abban, hogy az elsőként elméleti, majd később gyakorlati jelentőséggel is bíró vívmányok széles látókört biztosítva segítsék a nemzeti kormányokat a jövőre vonatkozó döntések meghozatalában, valamint a magánszektor képviselőit felelősen támogassák a fenntartható fejlődés megvalósításának ígéretét bizonyítottan hordozó új technológiák adaptálásában. A tanulmány célja, hogy keresztmetszeti bibliometriai módszer alkalmazásával azonosításra kerüljenek a nemzetközi tudományos közönség fenntartható fejlődési célok megvalósításával összefüggő kutatási tevékenységének főbb ismérvei, valamint a téma terület tudományos eredményeinek disszeminációjával kapcsolatos jellegzetességek és jól azonosítható trendek.

Bevezetés

A fenntartható fejlődés, mint a mindennapi (ezen belül köznapi és tudományos) életünket befolyásoló fogalom és koncepció – jellegéből

fakadóan – rendkívül összetett módon közelíthető meg. Sokrétűsége, szerteágazó jellemvonásai rámutatnak arra, hogy önmagában nem létezik átfogó és letisztult keret a definíció komplexitásának pontos és általános érvényű leképezésére. Az erre a tudományterületre irányuló vizsgálati eredmények áttekintése alapján azt a következtetést vonja le JABAREEN (2008), hogy a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos értelmezések sok esetben homályosak, hiányoznak a tudományos munkákból az operatív meghatározások, a szerzők nem jutnak konszenzusra abban a tekintetben, hogy valójában eleve mit és pontosan hogyan is kell fenntartani. Többek között ennek hatására (is) a fenntartható fejlődés meglehetősen vitatott témává vált a témával foglalkozó szakirodalomban, mivel többdimenziós eredetét nem feltétlenül lehet egyszerű megoldások segítségével jól kezelni (KADLUBEK 2015). BEATLEY és MANNING (1998) alapján a fenntarthatóság alapvetően jó dolgot jelent, amely koncepció e helytállóságtól függetlenül folyamatos ki- és átdolgozást, újrafogalmazást igényel. ANDREWS (1997) mellett munkásságukban ők is kitérnek a kifejezés homályosságára, amely lehetővé teszi a különböző társadalmi csoportok számára, hogy eltérő helyzetben, eltérő értelemben használják azt.

A fenntartható fejlődés fogalmának tisztázására a kutatók számtalan kísérletet tettek. Vizsgálva a fenntartható fejlődést és a fenntarthatóság kérdéskörét, felmerül az az alapvető kérdés – csatlakozva ezzel a már említett JABAREEN-féle (2008) kérdésfelvetéséhez – miszerint pontosan mit is kell fenntartanunk? DALY (2002) két válaszban is megfogalmazza gondolatait: elsőként fenn kell tartani a hasznosságot, mely az új generációk előretörésével sem csökkenthet. Másodsorban tevékenységünkkel nem veszélyeztethetjük a természet működőképességét, tulajdonképpen ezzel a fizikai teljesítményt tartjuk fent. Mint kifejezésre, Lester R. BROWN munkásságában találhatunk először utalást (BUILDING

A SUSTAINABLE SOCIETY), melyben a természeti erőforrások hasznosítását és a népesség növekedését kapcsolta össze olyan módon, hogy az a legkevésbé legyen károsító a természeti környezet állapotára mennyiségi és minőségi szempontokat is figyelembe véve (BROWN 1982). BEČIĆ et al. (2012) kutatásukban száznál is több fenntartható fejlődéssel, fenntarthatósággal kapcsolatos definíciót azonosítottak, melyek közül a legismertebb a Brundtland Bizottság (WCED 1987) fogalma. A magyar szerzők, mint BÁNDI (2013) és GYULAI (2008) ökológiai vonatkozású fenntartható fejlődési definíciókra hivatkoznak első sorban. HAJNAL (2006) is ezt a vonatkozást követi, munkásságában R. COSTANZA koncepcióját említi, melyben fenntarthatónak azt az állapotot nevezi, amely biztosítani tudja az ökoszisztémák minimális követelményeit arra vonatkozóan, hogy azok mind rugalmasabbak és stabilabbak legyenek.

A fenntartható fejlődéshez kapcsolódó események hatására eljutunk a mai nap is érvényben lévő keretstratégiáig, mely a *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development* programja alatt fut. Kutatásunk háttérét is ez a kiforrott rendszer biztosítja, ezen belül is a stratégia szerves részének minősülő fenntartható fejlődési célok képezik tanulmányunk elvi keretrendszerét (SDGs – Sustainable Development Goals). Tanulmányunk célja, hogy a fenntartható fejlődési célok témakörében zajló, legújabb nézőpontot képviselő, szakpolitikai szempontból is releváns tudományos kutatásokat és az ezek alapján született tanulmányokat részletesen elemezzük bibliometriai szempontok alapján. Ennek főbb oka, hogy e tudományos tématerület kutatási eredményei kiemelkedő szereppel bírnak az elsőként elméleti, majd később gyakorlati jelentőséggel is rendelkező vívmányok gyakorlati adaptálásában. Nem mellékes, hogy e tanulmányok köztudottan széles látókört biztosítva segítik a nemzeti kormányokat a jövőre vonatkozó döntések meghozatalában és a magán-szektor mérvadó képviselőit felelősen támogatják a fenntartható fejlődés megvalósításának ígéretét bizonyítottan hordozó új technológiák átvételében. A fentiekből következik, hogy a fenntartható fejlődési célok globális szintű megvalósítása jelentős nemzetközi kutatói kapacitások támogatá-

sával valósulhat meg és kizárólag minőségi, tudományos hálózati együttműködésre alapozódhat. A tanulmány elsődleges célja, hogy keresztmetszeti bibliometriai módszer segítségével detektálja a nemzetközi tudományos közösség fenntartható fejlődési célok megvalósításával összefüggő kutatási tevékenységének főbb jellemvonásait, valamint rávilágítson a tématerület tudományos eredményeinek disszeminációjával kapcsolatos jellegzetességekre.

Irodalmi áttekintés

Megvizsgálva a fenntarthatóság, fenntartható fejlődés fogalmának tisztázására tett törekvéseket, arra a következtetésre jutottunk, hogy egy rendkívül ambiciózus, széles körű és hosszú távra visszanyúló koncepció létezik a kérdéskör kapcsán a vonatkozó szakirodalomban. Egyértelműen érzékelhető, hogy a *Brundtland Bizottság* definíciója valóban egyfajta alapkötetnek számított a fenntartható fejlődés megfogalmazásában és az ezután következő szerzők, kutatók is nagyrészt erre alapozva írták le meghatározásukat saját megközelítéseikben. Az 1972-es év után a fenntartható fejlődés megvalósítása érdekében egyfajta multilaterális együttműködési folyamat indult el nemzetközi szinten. Nincs kétség afelől, hogy a *Brundtland Bizottság* minden tekintetben maradandót alkotott, ugyanis ennek a folyamatnak a hatásaként a fenntartható fejlődés rövidesen beépült a mainstream politikákba és a különböző nemzetközi ügyekbe egyaránt (MEADOWCROFT 1997). Az Agenda 21 és a Riói Nyilatkozat másfajta szemléletben alkotott maradandót, ugyanis ez a koncepció az Európai Unió tagállamok és más országok számára az önálló fenntartható fejlődési stratégiáik kiindulópontját jelentette (ENDL – SEDLACKO 2012). Az újdonsült politikák az országsszintű stratégiák 2002 végéig történő bevezetésére adtak ajánlást és ezzel nem csak a célokat és célkitűzéseket igyekeztek megfogalmazni, hanem az előrehaladás nyomonkövetésére szolgáló rendszer és a mutatószámkészletek létrehozását is szorgalmazták. Az összehangolt helyi, nemzeti, regionális és globális erőfeszítéseknek köszönhetően a Millenniumi Fejlesztési Célok (Millennium Development Goals – MDGs) milliók életét mentették meg és

eredményeztek jobb életkörülményeket (UNITED NATIONS 2015). Sikerként könyvelhetjük el, hogy az ezredforduló évének szeptemberében az ENSZ elfogadta az MDG-eket 189 tagállam aláírásával. Hangzatosan *a világ egyik legnagyobb ígéretének nevezett programja*, amelyen keresztül a fejlett államok a GDP-jük 0,7%-t a fejlődő országoknak ajánlják, jellegében, végrehajtásában, finanszírozásában addig egyedülálló stratégiaként szerepelt (HULME 2009).

Mindezek bemutatása után pedig elérkezünk a mai nap is érvényben lévő, Agenda 2030 – a fenntartható fejlődésért programhoz, mely fordulópontot jelenthet az emberiség történelmében. Az ENSZ 2012-es Rio+20 konferenciáján az ENSZ tagállamok megállapodtak abban, hogy az MDGk elérésén túl meghatározzák a fenntartható fejlődés új, egyetemes, minden nemzetre kiterjedő céljait (GRIGGS et al. 2014). A 2015-ös év szeptemberében az ENSZ soron következő ülésén a világ vezetői elfogadták az Agenda 2030 keretprogramot (A/RES/70/1 állásfoglalás) és a hozzá szerves módon kapcsolódó 17 fenntartható fejlődési célt, valamint 169 célkitűzést a 2030-ig tartó időszakra (WALSH et al. 2020). A célkitűzés: a működési táv végéig, 2030-ig gazdaságilag virágzó, társadalmilag befogadó, környezeti szempontból fenntartható és jól kezelhető világot kell létrehozni. VASQUEZ-BRUST et al. (2020) azt hangsúlyozza, hogy az SDGk központi eleme annak megértése, hogy egyetlen szereplő sem képes teljesen mértékben és önállóan megvalósítani a fenntarthatóságot, ahhoz mindennemű együttműködés, nemzetközi, globális összefogás szükséges. 2021. októberében került sor az ENSZ 26. klímacsúcsára Glasgowban, amelynek keretében előrelépés mutatkozott a klímaváltozás elleni harcban. A fosszilis energiahordozók kivezetését támogatták a résztvevő tagállamok, ugyanakkor a fejlődő országoknak nem sikerült elérni, hogy a keletkezett károkkért, természetbeni és anyagi veszteségekért külön finanszírozás kerüljön megállapításra. Ezen kívül az országok a konferencián tett nyilatkozatukban rögzítették, hogy egy éven belül meg kell újítaniuk saját országaik korábbi klímavállalásait (UNITED NATIONS 2021).

A fenntartható fejlődést az Agenda 2030 tekintetében úgy kell értelmezni, hogy a társadalmak innovatív gazdaság létrehozására kell

törekedjenek – természetesen képességeik, igényeik és elvárásaik figyelembevételével – olyan módon, hogy mindeközben a dinamikus változó világ által támasztott kihívásoknak kell megfelelniük (SZOPIK-DEPCZYŃSKA et al. 2018). A keretprogram céljait és célkitűzéseit 2015 és 2030 között kell megvalósítani a rendelkezésre álló 15 éves időtávon belül a 2016. márciusában kidolgozásra került ENSZ Statisztikai Bizottságának mutatószámkészletének megfelelően (WEITZ et al. 2018). A nevesített célok minden esetben ambiciózus lépést jelentenek a fenntartható fejlődés megvalósítása felé. A kapcsolódó indikátorrendszer és felülvizsgálati követelmény segítségével sokkal szélesebb képet kaphatunk az elért eredményekről. A fenntartható fejlődési célokkal összefüggő kutatások alapján azt a következtetést tudjuk levonni, hogy az SDGk számtalan tanulmány központi témakörét biztosítják. Bizonyos esetekben a szerző(k) egy-egy fejlesztési cél vizsgálatát vették górcső alá, mások összességében vonták le következtetéseiket a tématerület kapcsán, mint DÖRGŐ et al. (2018) vagy SEBESTYÉN et al. (2019), akik szövegbányászat segítségével elemezték a kérdéskört.

Anyag és módszer

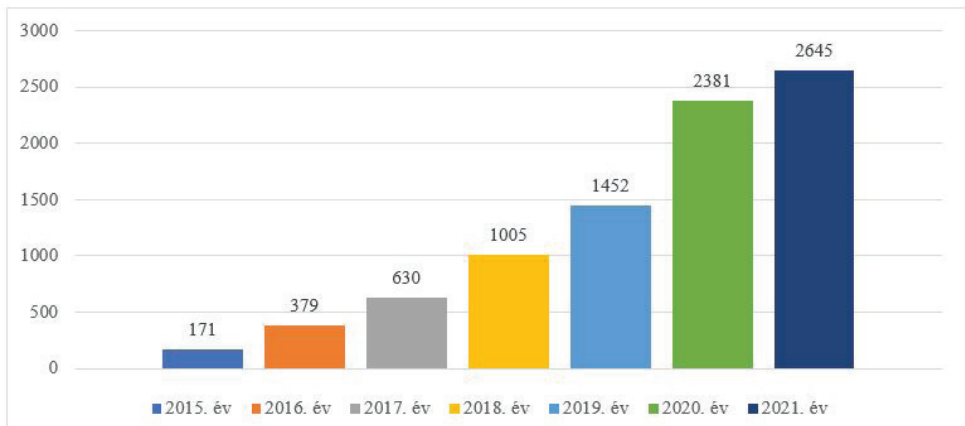
A tudománymetria területe az 1960-as évek, majd az ezredforduló óta még dinamikusabb fejlődésen ment keresztül, ugyanis az elmúlt évtizedek során a különböző célszoftverek és adatbázisok evolúciója jelentősen hozzájárult a tudományos világ folyamatainak elemzéséhez. A 21. századtól kezdve a kutatók számára széles körű, jól kvalifikált és a publikációk rendszerezett tárolását kiválóan megvalósító adatbázisok, programok állnak rendelkezésre. Mindezek hatására a bibliometria és a tudománymetria tudományterülete robbanásszerű fejlődésnek indult. A bibliometria olyan tudományos elemző módszer, amely a statisztika széles eszköztárával segítségével, annak módszereivel elemzi és vizsgálja a hazai és nemzetközi publikációk, tanulmányok, könyvek és egyéb tudományos írássorozatokat.

A bibliometriai témájú kutatásoknak és térképezéseknek alapvetően két aspektusát különböztetjük meg. A bibliometriai térképek szerkesztése kapcsán a hasonlósági mértékek hatását vizsgálják

a kutatók és jellemzően térképezési technikákkal kísérleteznek (VAN ECK – WALTMANN 2009). A bibliometriai térképek grafikus ábrázolása lényegesen kevesebb figyelmet kap, bár néhány kutató, így SKUPIN (2004) kimerítően tanulmányozza az ábrázolással kapcsolatos kérdéseket is. Tanulmányunkban a fenntartható fejlődési célokat bibliometriai térképeken keresztül vizsgáljuk három nézőpont tekintetben, így az országok, a szerzők és az intézmények közötti hivatkozások vonatkozásában kerülnek elemzésre az ismert fenntarthatósági célok. A VOSviewer program a lekérdezések során kapott adathalmaz alapján generált térképek segítségével különböző módokon képes megjelentetni a kapcsolatokat, melyek egy-egy önálló és kiemelt aspektust hangsúlyoznak. Jelen kutatást azzal a céllal végeztük, hogy megvilágítsuk a kutatók hozzájárulását az SDGk-vel kapcsolatos szakirodalomhoz és felmérjük a célokkal összefüggésbe hozható tudományos publikációk kutatási volumenét, kutatási tendenciáit a témával foglalkozó tanulmányok megjelenésétől (2015) egészen a napjainkig (2021). Tanulmányunk a legtöbb citációval rendelkező szerzőket, intézményeket és azokra az országokat releválja, melyek azonos tulajdonságokon alapuló klaszterben helyezkednek el.

1. ábra: A közgazdasági tudományterületre kapott eredmények száma (2015-2021) a „sustainable development goals” kifejezésre végzett keresés alapján

Figure 1: Number of results (2015-2021) for the discipline of economics based on a search for "sustainable development goals"

Forrás: a szerzők saját szerkesztése a Dimensions adatbázisa alapján
Source: author's own editing based on the Dimensions database

azonosítható, hogy a keresési szűrésnek megfelelő tanulmányok száma moderált növekedést mutat. A következőkben ezen találati összefüggések elemzésére kerül sor.

Kutatási eredmények

A Dimensions adatbázisából kigyűjtött tanulmányokat a *fenntartható fejlődési célok* szóösszetétel tekintetében elemeztük. A visszakeresett dokumentumok különböző szakterületekhez tartozó folyóiratokban jelentek meg, melyek jellemzően az energia/energetika, környezet- és társadalomtudományok, közgazdaságtan, ökonometria, agrár- és biológiai tudományok témakörét ölelik fel. Az SDGk-hez kapcsolódó publikációk számát tekintve a *World Development* ($n=204$; 2,35%), a *PLoS ONE* ($n=166$; 1,91%) és a *Ecological*

Economics ($n=166$; 1,91%) multidiszciplináris folyóiratok vezetnek a rangsort.

A találati lista alapján a tíz legaktívabb folyóirat közül nyolc európai székhelyű, kettő pedig az Amerikai Egyesült Államokhoz köthető. Ezeket a folyóiratokat az 1. táblázat foglalja össze, amelyben bemutatásra kerül számos jellemző mellett a szerializáció, azaz, hogy a folyóiratok a Scimago Journal rangsora alapján milyen besorolással rendelkeznek, tehát melyik quartilisbe tartoznak, illetőleg a nyilvános elérés (Open Access) jellemzői is.

A szervezetek vagy intézmények (egyetemek, kutatóközpontok) hivatkozásalapú elemzése azt mutatta, hogy a fenntartható fejlődési célokkal foglalkozó, közgazdaságtudományi területen végzett tudományos kutatásokat jellemzően európai egyetemek vezetnek, bár az első tíz helyezett közé bekerült egy-egy ausztrál, dél-afrikai és

1. táblázat: A találati lista 10 legaktívabb folyóirata az SDGk alapján (2015-2021)

Table 1: Top 10 most active journals in the hit list by SDGs (2015-2021)

Rangsor	Folyóirat neve	Scimago besorolás	Szabad hozzáférés	Ország	Publikációk száma	A folyóirat szakterülete
1	World Development	Q1	korlátozott, csak bizonyos tudományterületekhez	Egyesült Királyság	204	Közgazdaságtan, ökonometria és pénzügyek; társadalomtudományok
2	PLoS ONE	Q1	van	Amerikai Egyesült Államok	166	Multidiszciplináris
3	Ecological Economics	Q1	opcionális	Hollandia	166	Közgazdaságtan, ökonometria és pénzügyek; környezettudományok
4	Sustainable Production and Consumption	Q1	opcionális	Hollandia	156	Energia; mérnöki tevékenység; környezet-tudományok
5	Social Indicators Research	Q1	korlátozott, csak bizonyos tudományterületekhez	Hollandia	143	Művészetek és bölcsészettudományok; pszichológia; társadalomtudományok
6	Technological Forecasting and Social Change	Q1	opcionális	Amerikai Egyesült Államok	141	Üzlet, menedzsment és számvitel; pszichológia
7	The Science of The Total Environment	Q1	opcionális	Hollandia	139	Környezettudományok
8	Ecosystem Services	Q1	opcionális	Hollandia	139	Agrár- és biológiai tudományok; környezet- és társadalomtudomány
9	Energy Policy	Q1	opcionális	Egyesült Királyság	134	Energia; környezettudomány
10	E3S Web of Conferences	nincs	korlátozott, csak bizonyos tudományterületekhez	Franciaország	112	Föld és bolygótudományok; energia; környezettudomány

Forrás: a szerzők saját szerkesztése a Dimensions adatbázisa alapján

Source: author's own editing based on the Dimensions database

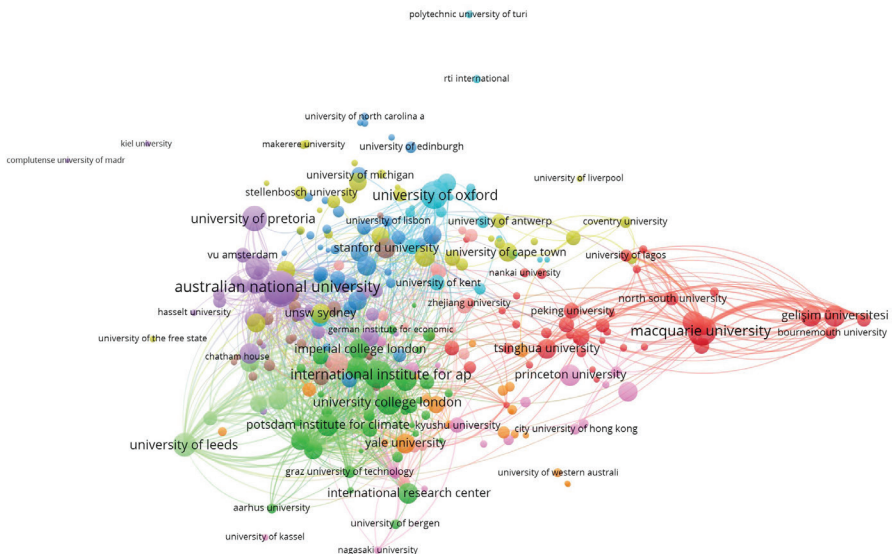
amerikai kutatóközpont is. Vezető szerepet tölt be az Australian National University (2366 citáció), majd a sorban öt követi a Wageningen University & Research (2290 citáció) és harmadik helyen pedig Macquarie University (1833 citáció) helyezkedik el. E kutatóközpontok klaszterekben való elhelyezkedését mutatja a 2. ábra. Ezen keresztül jól azonosíthatók az egyes klaszterközpontok, melyek szemléletesen összekapcsolják a csoportokat képező, azonos vagy hasonló tulajdonságokkal rendelkező klasztertagokat.

Nemzetközi kutatási együttműködés detektálható azon országok között, melyek egy klaszterben, azaz egy homogén csoporton belül helyezkednek el. A klaszterezés során a módszer szabályai szerint alakítottuk ki a klaszterek elhelyezkedését, ugyanis egy klaszterben legalább 3-4 ország kell, hogy helyet kapjon a megfelelő értelmezhetőség miatt. Az adatok alapján kirajzolt térkép többféle szempont alapján is magyarázható. Ha klaszterek szerint vizsgáljuk őket, akkor elmondható, hogy a piros színnel jelölt, Kína középpontú klaszter-

ben a gazdasági értelemben elmaradottabb régiók országai, mint például Törökország, Ghána, Pakisztán és Banglades jelenléte a jellemző, melyek tulajdonságait tekintve jóval távolabb helyezkednek el a klaszterközponttól és csupán korlátozott kapcsolatuk van a térkép közepén lévő országokkal, ami *viszonylag gyenge nemzetközi kutatási együttműködésre utal*. Érdemes megjegyezni, hogy ez a klaszter a legtöbb országot magában foglaló csoportot jelöli. Hasonló jellegű kapcsolatot lehet felfedezni a Hollandia középpontú klaszterben is, ahol például Románia, Horvátország, Szlovákia és Etiópia kerültek meglehetősen távol a klasztercentrumtól, tehát ezek az országok kevésbé erős kutatási kooperációt hajtanak végre más országokkal.

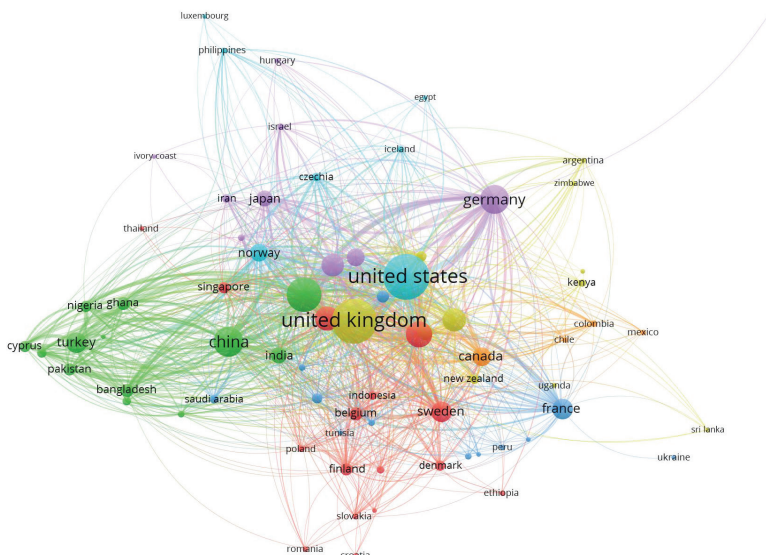
A térkép középpontjában található, egyben a legnagyobb csomópontmérettel rendelkező országok, mint az USA, Ausztrália, Egyesült Királyság, Kína, Németország rendelkeztek a legmarkánsabb kutatási kapcsolatokkal más országokkal szemben, míg a kis csomóponttal

2. ábra: Az egyetemek, kutatóközpontok elhelyezkedése a klaszterekben az SDGk-re kapott találatok alapján (2015-2021)
Figure 2: Location of universities and research centres in clusters based on the results of the SDGs (2015-2021)

Forrás: a szerzők saját szerkesztése a Dimensions adatbázisa alapján VOSviewer segítségével
Source: author's own editing based on Dimensions database with the help of VOSviewer

3. ábra: Az országok közötti citációk alakulása az SDGk vonatkozásában (2015-2021)
Figure 3: Evolution of SDG citations between countries (2015-2021)

Forrás: a szerzők saját szerkesztése a Dimensions adatbázisa alapján VOSviewer segítségével
Source: author's own editing based on Dimensions database with the help of VOSviewer

fémjelzett országok a legszerényebb nemzetközi kutatási együttműködéssel rendelkeztek az SDGk-kel kapcsolatos kutatási területen (3. ábra). Korábban már említésre került, hogy az egymás közötti citációk száma határozta meg azt, hogy mely országok válnak a kutatási kapcsolatok vizuális megjelenítés során csomóponttá és melyek rendelkeznek gyengébb nemzetközi együttműködéssel. A kapott klaszterközpontok fontos szerepét és vizuálisan megjelenített centrális elhelyezkedését támasztja alá a Scimago Top 50-es világranglistája is. A kutatás alapját képező országok kivétel nélkül megtalálhatók e rangsorban is. A kapott eredmények helyességét igazolják más mérvadó szerzők, így MESTER (2016) is, amely szintén a Scimago világrangsorával veti össze a világ legtöbb hivatkozásával rendelkező országait.

Az eddigi eredmények rávilágítottak arra, hogy a szervezetek (egyetemek, kutatóközpontok) sok esetben igen szoros nemzetközi együttműködést hajtanak végre a fenntartható fejlődési célok témakörében. Megállapítható, hogy a

vizsgálatba bevont tanulmányok szerzői közötti citációk alakulása is igen változatos.

Az adatbázis létrehozása és elemzése, valamint a térkép megjelenítése után egyértelműen kirajzolódott, hogy három (témával foglalkozó) szerző rendelkezik 800 vagy afölötti citáció számmal, a többi kutató ennél jóval szerényebb hivatkozással rendelkezik. A vizsgált tanulmányokban gyakran nagy különbségek adódhatnak az élek, kapcsolatok számát nézve, ez a jelenség fedezhető fel a 4. számú ábrán. A népszerű csomópontok, amelyek ebben az esetben a sokat idézett szerzőket jelenítik meg, nagyságrendekkel több kapcsolattal rendelkeznek, mint kevesebb citációval rendelkező társaik. Általánosan levonható következtetés, hogy azok a csomópontok, azaz szerzők, akik távolabb helyezkednek el egymástól, azok gyengébb hivatkozási kapcsolattal rendelkeznek, míg azok, melyek egymáshoz viszonyítva közelebb vannak, azok közötti publikációs tevékenység, citációs kötődés erősebb.

Az elemzés e szakaszában az ismertetett módszerrel kialakult klaszterek azon tanulmányairól szeretnénk következtetéseket levonni a

deklarált határidőig (2030) már csak kevesebb, mint kilenc év van hátra. A kitűzött célok rendkívüli eredményeket ígérnek, amennyiben sikerül nagyon következetesen végrehajtani a megfogalmazott menetrend egyes lépéseit, melyeknek köszönhetően a partnerországok és civil közösségek összefogásával csökkenthető a szegénység, növelhető az emberiség biztonsága, kézzelfoghatóbbá válnak a környezetünk és a bolygó védelmében tett hathatós intézkedések.

Könnyű belátni, hogy mára a fenntartható fejlődés és a megfogalmazott fenntartható fejlődési célok életünk szerves részét képezik. Számtalan nemzetközi törekvés igyekezett visszafordítani már korábban is a fenntarthatatlanság felé reménytelenül és gyorsuló ütemben sodródó világunkat, azonban ahogy napjainkra számos példán keresztül érzékelhetővé vált, a kitűzött nemes és globális célok elérése sajnálatos módon nem minden esetben járt sikerrel. Az ENSZ 2015. szeptemberében elfogadta azt a jelenleg is érvényben lévő keretstratégiát, melynek köszönhetően markáns szemléletváltozás következett be a fenntartható fejlődés célok elérésének metódusában. A szakpolitikusok igyekeztek alaposabban megragadni és a fenntarthatóság felfrissített szemléletét átültetni a régi-új gyakorlatokba, valamint a kifejezetten erre a célra deklarált mutatószám-készlettel a korábbi mérési nehézségekből adódó korlátokat felszámolni.

A fenntartható fejlődés témakörében zajló, frissebb és modernbb nézőpontot képviselő kutatási irányok számos területet ölelnek fel, melyek nem utolsó sorban szakpolitikai jellemvonásaik miatt is releváns módon járulnak hozzá a tudományos kutatási hálózatok bővüléséhez. A szóban forgó tanulmányoknak, könyveknek és egyéb ismeretterjesztő elemzéseknek kiemelkedően fontos szerepük van a helyi, nemzeti és globális fenntarthatósági törekvések megvalósulásában. Ezek a témával foglalkozó kutatók és tudományosan megalapozott műveik elsőként elméleti, majd később gyakorlati szempontból járulnak hozzá a nemzeti kormányok jövőre vonatkozó, fenntarthatóság témakörében hozott döntéseinek meghozatalában. A tudományos kutatói szféra tevékenységén keresztül a magánszektor képviselőit felelősen támogathatja a fenntartható fejlődés megvalósításának útján,

ígéretet téve a bizonyítottan környezetbarátabb technológiák használatára és a megújuló erőforrások alacsonyabb mértékű kihasználására. Ezért érthető, hogy a fenntartható fejlődési célok globális szintű elérése jelentős nemzeti és nemzetközi kutatói kapacitásokra tart igényt, kizárólag minőségi tudományos hálózati együttműködésre alapozódhat és nem utolsó sorban a kapcsolódó kutatások csakis erős bizonyítékokon alapuló, időszzerű tényadatokra támaszkodhatnak. A tanulmány kiindulási célja az volt, hogy keresztmetszeti bibliometriai módszer alkalmazásával azonosítsa a nemzetközi tudományos közösség fenntartható fejlődési célok megvalósításával összefüggő kutatási tevékenységeinek főbb ismérveit, valamint a tudományos eredmények disszeminációjával kapcsolatos jellegzetességeket és főbb trendeket.

Kutatásunk eredményeit összegezve arra a következtetésre jutottunk, hogy a legjelentősebb, így a legtöbbet hivatkozott tanulmányok Európa és Amerika kiváló tudományos folyóirataiban kerültek publikálásra. A vizsgálat tárgyát képező, citációs sorrend alapján készült találati lista magyar szerző tanulmányát azonban sajnos nem tartalmazta – hasonlóan a V4 országok tudományos képviselői által felmutatott statisztikákhoz, tekintettel arra, hogy a szóban forgó kutatók csak nagyon szerény idézettségi mutatókkal rendelkeznek a témában. Ebből következik, hogy hazai szerző publikációja nem került az adatbázisba. Egyértelműen azonosíthatóvá vált, hogy a klaszterekben elhelyezkedő szerzők, tanulmányok, országok vagy intézmények mindegyikére jellemző tulajdonság, hogy azok között, amelyek a csoporton belül ugyan, de annak periferiáján helyezkednek el, a nemzetközi publikációs reláció gyengébb, tehát kevesebb tudományos együttműködés fedezhető fel esetükben.

A klaszterek közepén elhelyezkedők ezzel szemben rendkívül erős publikációs kapcsolatot tudhatnak magukénak és egy-egy minősített tanulmányt megvizsgálva igazolható, hogy a szerzők vice versa, teljességgel kölcsönösen hivatkozzák egymás műveit. Más jellemző esetekben a szerzők közös tanulmányokat írnak, tehát az együttműködés ezáltal még nyilvánvalóbbá válik. A közgazdaságtudományi terület tekintetében vizsgálatba vont időszak kutatási eredményei a fenntartható fejlődési célokat (sustainable

development goals) bizonyos esetekben csak érintőlegesen mutatják be, ennek véleményünk szerint egyik lehetséges oka az, hogy a témával kapcsolatos alapvetések korábban már más szerzők által feltárára kerültek, így ezekben főként részletösszefüggések vizsgálatára tett kísérletek, érintőleges témafeltárások érhetőek tetten – első sorban a fenntartható fejlődési célokkal kapcsolatos tudományos kutatások szerteágazó jellegéből fakadóan.

Összességében megállapítható, hogy a fenntarthatóság, fenntartható fejlődés témakörét számtalan nézőpontból és még színesebb vizsgálati fókusz alapján közelítik meg a kutatók. Az érintett tématerület(ke)n rendkívül változatos következtetésre világítanak rá a szerzők, így a bibliometriai összefüggések tekintetében is megannyi érdekesítő korreláció azonosítható a szerzők, tanulmányaik, kutatóközpontok (egyetemek) összetett kapcsolatrendszerében. Kutatásunk kapcsán fény derült olyan összefüggésekre is, melyek még inkább bebizonyították, hogy egyes országok szerzői között tudatos publikációs kapcsolatok mutathatók ki e tématerület bibliometriai összefüggéseinek vizsgálata alapján, ugyanakkor e kapcsolatrendszer perifériájára szoruló szerzők náluk jelentősen gyengébb citációs eredményeket tudnak csak felmutatni.

**KOZMA DOROTTYA EDINA –
FEHÉR HELGA**

Abstract

Cross-sectional bibliometric analysis of scientific publications on the Sustainable Development Goals

Policy-relevant, cross-sectoral and cutting-edge scientific research on sustainable development has a crucial role to play in addressing local, national and global sustainability. The scientific achievements in this field have an important role to play in providing a broad vision of first theoretical and then practical achievements to help national governments to make decisions for the future and to support the private sector in responsibly adapting new technologies that have proven to hold the promise of sustainable development. The aim of the study is to use a cross-sectional bibliometric method to identify the main characteristics of the international scientific community's research activities related to the implementation of the SDGs, as well as

the characteristics and identifiable trends in the dissemination of scientific results in this field.

Keywords: sustainable development, bibliometrics, SDGs, research

Irodalomjegyzék

ANDREWS, Richard N. L. (1997): National environmental policies: The United States. In: JAENICKE, Martin – WEIDNER, Helmut J. (szerk.) National environmental policies: A comparative study of capacity building. New York: Springer Verlag.

BANDI Gyula (2013): A fenntarthatóság értelmezésének egyes jogi szempontjai. MTA Doktori értekezés.

BEATLEY, Timothy – MANNING, Kristy (1998): The ecology of place: Planning for environment, economy and community. Washington, DC: Island Press.

BEČIĆ, Emira – MULEJ, E. Matjaz – SVARC, Jadranka (2012): Measuring social progress by sustainable development indicators: Cases of Croatia and Slovenia. In: *Procedia - Social and Behavioural Sciences*, 37, pp. 458–465.

BROWN, Lester R. (1982): Building a Sustainable Society. London: Norton for the Worldwatch Institute.

COSTANZA, Robert – DE GROOT, Rudolf – BRAAT, Leon – KUBISZEWSKI, Ida – FIORAMONTI, Lorenzo – SUTTON, Paul – FARBER, Steve – GRASSO, Monica (2017): Twenty years of ecosystem services: How far have we come and how far do we still need to go? In: *Ecosystem Services*, 28, pp. 1–16.

DALY, Herman E. (2002): Sustainable Development: Definitions, Principles, Policies. Washington: World Bank.

DÖRGŐ Gyula – SEBESTYÉN Viktor – ABONYI János (2018): Evaluating the Interconnectedness of the Sustainable Development Goals Based on the Casualty Analysis of Sustainability Indicators. In: *Sustainability*, 10:(10) pp. 1–26.

ENDL, Andreas – SEDLACKO, Michal (2012): National Sustainable Development Strategies – What Future Role with Respect to Green Economy? UNCSO Side Event Policy Brief. Vienna: ESDN Office at the Research Institute for Managing Sustainability.

GRIGGS, David – STAFFORD SMITH, Mark – ROCKSTRÖM, Johan – ÖHMAN, Marcus C. – GAFFNEY, Owen – GLASER, Gisbert – KANIE, Norichika – NOBLE, Ian

- STEFFEN, Will – SHYAMSUNDAR, Priya (2014): An integrated framework for sustainable development goals. *In: Ecology and society*, 19:(4), pp. 1–24.
- GYULAI Iván (2008): Kérdések és válaszok a fenntartható fejlődésről. Budapest: Magyar Természettudósok Szövetsége.
- HAJNAL Klára (2006): A fenntartható fejlődés elméleti kérdései és alkalmazása a településfejlesztésben. Doktori értekezés. Pécs: PTE TTK Földrajzi Intézet.
- HULME, David (2009): The Millennium Development Goals (MDGs): A Short History of the World's Biggest Promise. BWPI Working Paper 100. Manchester: Brooks World Poverty Institute.
- JABAREEN, Yosef (2008): A new conceptual framework for sustainable development. *In: Environment, Development and Sustainability*, 10:(2), pp. 179–192.
- KADLUBEK, Marta (2015): Examples of Sustainable Development in the Area of Transport. *In: Procedia Economics and Finance*, 27, pp. 494–500.
- MEADOWCROFT, James (1997): Planning, Democracy and the Challenge of Sustainable Development. *In: International Political Science Review*, 18:(2), pp. 167–189.
- MESTER Gyula (2016). Rankings Scientists, Journals and Countries Using h-Index. *In: Interdisciplinary Description of Complex Systems*, 14:(1) pp. 1–9.
- OWUSU, Phebe Asantewaa – ASUMADU-SARKODIE, Samuel (2016): A review of renewable energy resources, sustainability issues and climate change mitigation. *In: Cogent Engineering*, 3, pp. 1–14.
- SEBESTYÉN Viktor – BULLA Miklós – RÉDEY Ákos – ABONYI János (2019a): Data-driven multilayer complex networks of sustainable development goals. *In: Data in brief*, 25, pp. 1–7.
- SKUPIN, André (2004). The world of geography: Visualizing a knowledge domain with cartographic means. *In: Proceedings of the National Academy of Sciences*, 101:(1), pp. 5274–5278.
- SZOPIK-DEPCZYŃSKA, Katarzyna – KĘDZIERSKA-SZCZEPANIAK, Angelika – SZCZEPANIAK, Krzysztof – CHEBA, Katarzyna – GAJDA, Waldemar – IOPPOLO, Giuseppe (2018): Innovation in sustainable development: an investigation of the EU context using 2030 agenda indicators. *In: Land Use Policy*, 79, pp. 251–262.
- UNITED NATIONS (2015): The Millennium Development Goals Report 2015. New York: United Nations.
- UNITED NATIONS (2021): UN Climate Change Conference UK 2021. Letöltve: <https://ukcop26.org/> 2022. január 18.
- VAN ECK, Nees Jan – WALTMAN, Ludo (2009): Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *In: Scientometrics*, 84, pp. 523–538.
- VASQUEZ-BRUST, Diego – SOUZA PIAO, Roberta – DE SOUSA DE MELO, Mary Fernanda – TROTTA YARYD, Rodrigo – CARVALHO, Marly Monteiro (2020): The governance of collaboration for sustainable development: Exploring the “black box”. *In: Journal of Cleaner Production*, 256, pp. 1–12.
- WALSH, Patrick Paul – MURPHY, Enda – HORAN, David (2020): The role of science, technology and innovation in the UN 2030 Agenda. *In: Technological Forecasting & Social Change*, 154, pp. 1–7.
- WCED (1987): Our Common Future. London: Oxford University Press.
- WEITZ, Nina – CARLSEN, Henrik – NILSSON, Måns – SKÅNBER, Kristian (2018): Towards systemic and contextual priority setting for implementing the 2030 Agenda. *In: Sustainable Science*, 13, pp. 531–548.
- ZHANG, Xin – DAVIDSON, Eric A. – MAUZERALL, Denise L. – SEARCHINGER, Timothy D. – DUMAS, Patrice – SHEN, Ye (2015): Managing nitrogen for sustainable development. *In: Nature*, 528 pp. 51–59.

Köszönetnyilvánítás:

A cikkben bemutatott kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból NKFIH-471-3/2021 számú „Éghajlatváltozás Multidiszciplináris Nemzeti Laboratórium létrehozása” című projekt támogatásával valósult meg.

DR. KOZMA DOROTTYA EDINA Egyetemi adjunktus Gazdaságtudományi Kar, Gazdálkodási Intézet, Számvitel és Controlling Intézeti Tanszék, Pannon Egyetem, Veszprém E-mail: kozma.dorottya.edina@gtk.uni-pannon.hu

DR. FEHÉR HELGA Egyetemi docens Gazdaságtudományi Kar, Gazdálkodási Intézet, Számvitel és Controlling Intézeti Tanszék, Pannon Egyetem, Veszprém E-mail: feher.helga@gtk.uni-pannon.hu

Gasztroturizmus és fenntarthatóság a Balatonnál – Fogyasztói preferenciák vizsgálata a szezonális és helyi alapanyagok tükrében

A vírusválság következtében a vendéglátóhelyek folyamatos megújulása nélkülözhetetlen szemponttá vált, a gyorsan változó környezethez való alkalmazkodás az ágazat túlélésének legfontosabb eszköze lett. A pandémia megrendítette a fogyasztók multinacionális értékláncokba vetett bizalmát, ennek köszönhetően pedig rövid és középtávon a helyi termékek iránti érdeklődés növekedhet. Jelen kutatásunk során a Balaton turisztikai térség vendéglátási kínálatával kapcsolatos fogyasztói preferenciákat vizsgáljuk. A Q-módszertanra épülő elemzésünkben a fő hangsúlyt a lokális gondolkodásmód fontosságára helyezzük, miközben olyan dimenziókat is figyelembe veszünk, mint a regionális gasztronómiai kultúra, a helyi közösségek és a környezettudatosság. Kutatásunkban olyan mintázatokat kívánunk feltárni a fogyasztói preferenciák tekintetében, amelyek a poszt-covid időszakban a piaci szereplőket is segítik, miközben egy újszerű módszertant alkalmazva, hiánypótló módon új lehetőséget teremt a téma felkutatására.

Bevezetés

Azt láthatjuk, hogy a vírusválság alapjaiban változtatta meg a turizmus és vendéglátás rendszerét világszerte. A 2020-as év elején bekövetkezett pandémia hatását a hazai vendéglátóhelyek is megérezték, 27,5 százalékos csökkenést eredményezve az összesített bruttó forgalom tekintetében országos szinten (ZERÉNYI 2021). Ugyanakkor azt érzékelhetjük, hogy a bizonytalan nemzetközi helyzet, a beutazási szigorítások és az egészségügyi kockázat hatására a belföldi turizmus rekordokat döntött 2021 nyarán. A Nemzeti Turisztikai Adatszolgáltató Központ adatai alapján a turisztikai forgalom mindhárom nyári hónapban felülmúlta az egy évvel korábbi számokat: júniusban 66%-kal, júliusban 22%-kal, augusztusban pedig 16%-kal volt magasabb a vendégéjszakák száma országosan, összességében 2021 nyarán 14,9 millió vendégéjszakát regisztráltak a magyarországi szálláshelyek, ami 25%-kal több mint 2020-ban (MTÜ 2021).

Eközben a Balaton az ország legforgalmasabb turisztikai térségévé vált, megelőzve a korábbi vezető fővárost, itt realizálódott a vendég-

forgalom 50 százaléka 2021. nyári hónapjaiban. Egyfajta átrendeződés is tapasztalható volt a tó környékén: míg nyáron az egy napra érkező látogatók száma 7 százalékkal csökkent, a hét közben több napra Balatonhoz utazók száma 30 százalékkal emelkedett (TURIZMUS.COM 2021).

A válságok utáni helyreállítás időszaka gyakran eredményez új irányok felé történő nyitást a vállalatvezetési gyakorlatban (LANCEFIELD 2021), így a vendéglátásmenedzsment területén is. Korábbi mintázatokat (VAN TIL 2020) megfigyelve azt mondhatjuk, hogy ilyen új irány lehet a fenntartható működési modellek előtérbe kerülése, ennek részeként pedig a helyi termelőkre épülő alapanyagbeszerzés elterjedése a gasztronómia területén.

A fogyasztói kereslet folyamatosan növekszik a környezetbarát élelmiszerek iránt, mely számos változást hozott a vendéglátásmenedzsment számára is (JANG et al. 2011), hogy minél inkább be tudják építeni a „zöld élelmiszereket” (LAVECCHIA 2008) és azonosítani tudják azokat a fogyasztókat, akiknek szándéka és hajlandó is prémium árat fizetni ezekért a szolgáltatásokért

(JANG et al. 2011). Egyre több környezettudatos fogyasztó számára válik fontossá, hogy egy vacsora az étteremben ne csak a jól étkezést, hanem a „valami jót tett” érzését is jelentse (PARKER 2011). A Covid-19 járvány is afelé irányította a fogyasztókat, hogy helyi alapanyagokat vásároljanak, ezért az éttermek számára is fontos tényezővé vált a helyi ételek kínálata a fenntarthatósági gyakorlatok között (ALSETOOHY et al. 2021), mely már a járvány előtt is egyre több étteremben jelent meg, akik helyi és fenntarthatóan termesztett bio ételeket kínáltak az étlapon (BONN et al. 2016).

Az egyes fogyasztói csoportokat vizsgáló kutatások azt mutatják, hogy érdemes külön figyelmet szentelni a Z generációnak, mivel sokkal nagyobb figyelmet fordít a fenntartható életmódra, mint más generációk (TIME 2018). Manapság a termékek fiatal fogyasztóknak történő értékesítése elképzelhetetlen a „zöld” üzenetekre való támaszkodás nélkül (DABIJA et al. 2019), hiszen kiemelten a környezetvédelmet és az egészséggel kapcsolatos termékjellemzőket keresik a Z-generációs fogyasztók (SU et al. 2019).

A fenntartható élelmiszerek éttermi bevezetésével és használatával kapcsolatban több kutatás is napvilágot látott, a helyi alapanyagok azonban csak kis részét képezik ezen kutatásoknak és kifejezetten ezt a területet kevésbé kutatják. A fogyasztói attitűdök feltárása a fenntartható termékeket kínáló éttermekkel kapcsolatban szintén korlátos, speciálisan a helyi termékeket kínálók tekintetében pedig kutatási rész azonosítható. Kutatásunk célja, hogy feltárja a Balatonra utazók gasztronómiai preferenciáit, kifejezetten fókuszálva a szezonális és helyi alapanyagok vendéglátásban betöltött szerepére, melyek csak részét képezik a fenntartható élelmiszereknek. Arra a kérdésre keresünk választ, hogy milyen fogyasztói csoportok azonosíthatók a Z generációban a szezonális és helyi alapanyagokat alkalmazó éttermi szolgáltatásokkal kapcsolatos attitűdjük, preferenciáik alapján.

A cikk az alábbiak mentén épül fel: a szakirodalom áttekintése során azonosítjuk a szezonális és helyi alapanyagokhoz köthető éttermi gyakorlatokat, és összegezzük a fogyasztók fenntartható vendéglátáshoz való hozzáállását vizsgáló korábbi kutatási eredményeket. Ezután ismertetjük a

Q-módszertant és az adatgyűjtés részleteit, majd elemezzük az elemzés során kialakított fogyasztói csoportokat és megfogalmazzuk javaslatainkat.

Szakirodalmi áttekintés

Helyi és szezonális ételek értelmezése

Az étterem kontextusában az étel a kucstermek, vagyis az ezzel kapcsolatos fenntarthatósági gyakorlatok a leginkább felismerhetők a fogyasztók számára, mely az étlapokon és a különböző marketinganyagokon feltűntethetők (SCHUBERT et al. 2010). A Zöld Éttermek Szövetsége (Green Restaurant Association – GRA 2021) a fenntartható élelmiszert külön kategóriaként értelmezi, mely magába foglalja a hely eredetű, természetesen termesztett alapanyagokat és a vegán menüket.

A helyi termék definícióját tekintve nincs szakmai konszenzus. JONES et al. (2004) alapján egy adott földrajzi területen előállított és fogyasztott élelmiszer képezi a helyben termesztett élelmiszerek körét, mely a szállítás csökkenésével mérsékli a fosszilis energia felhasználását és a légszennyezést (WEBER – MATTHEWS 2008). A Nemzeti Agrárgazdasági Kamara meghatározása szerint a helyi termékek esetében „(...) a termelés, feldolgozás és az értékesítés, valamint a fogyasztó a lehető legközelebb vannak egymáshoz, rövid az ellátási lánc. A távolságok azonban értelemszerűen a terméktől, a régiótól és a körülményektől függően változhatnak” (NAK 2016).

Turisztikai értelemben a helyi termékek attrakcióként is megjelenhetnek, hatásuk pedig közvetett és közvetlen módon is értelmezhető, egyrészt erősítve a helyi gazdaságot, másrészt innovatív megoldásokra ösztönözve a helyi turisztikai szolgáltatásokat (TÓTH-KASZÁS et al. 2017). Mindazonáltal bizonyos turisztikai ágak esetében (pl. a falusi turizmusban) a helyi termékek vásárlása az utazási élmény szerves részét képezi (KASTENHOLZ et al. 2016).

Az utazások újdonságkeresési motivációjában megjelenhet az új ételek kipróbálása is, ami szorosan kapcsolódik a helyi termékekhez (HINEK 2017, MADARÁSZ et al. 2021).

A helyben előállított termékek turisztikai hasznosítása támogathatja a turisztikai kínálat bővítését és egyedivé tételét (SZÖLLŐSI et al. 2014), azáltal pedig a desztináció imázsát jelentősen befolyásolja, ugyanakkor a turisztikai célú hasznosítás sokszor magasabb árakat eredményez, ezáltal a termékek csak egy szűkebb réteg számára lesznek elérhetők (BARRIONUEVO et al. 2019).

A fogyasztók hozzáállása az élelmiszer-fő- kuszú fenntarthatósági gyakorlatokhoz

KWOK et al. (2016) a zöld éttermi attribútumokat három részre bontották, és megállapították, hogy általánosságban a környezeti fókuszú elemek fontosabbak a fogyasztók számára, azonban azon fogyasztók, akiknek lényegesek az ételhez és az információkhoz kapcsolódó tényezők, hajlandóbbak többet fizetni, hosszabban várakozni, vagy messzebb utazni a zöld éttermek kedvéért. DEWALD et al. (2014) kutatásában a zöld étteremben étkezéssel kapcsolatban a friss és egészséges alapanyagokat fontosabbnak értékelték a többi zöld tevékenységnél. A kínálati és keresleti oldal összevetésekor KWOK és HUANG (2019) arra világítottak rá, hogy a tulajdonosok számára az organikus és helyi termékek felhasználása a legfontosabb zöld tényező, mely a menedzserknél is megjelent az öt legfontosabb szempont között, ugyanakkor a fogyasztóknak fontosabbak az egyéb környezeti tényezők. A zöld étterem választásakor a zöld gyakorlatok (például az éttermek szennyezés csökkentése vagy az alkalmazottak oktatása) és a fenntartható élelmiszerek (organikus ételek, helyben termelt ételek) fontos tényezőként jelennek meg a fogyasztók számára, és az egészségtudatos emberekben a zöld ételek kínálata erősíti az éttermek fenntartható imázsát (HU et al. 2010). VIEREGGE és társai (2007) is azt bizonyították, hogy a gyorséttermekbe is szívesebben látogatnak a fogyasztók, ha helyben termesztett termékeket kínálnak. Általánosságban egy étteremnél a környezetvédelmi szempontokat keresik inkább a fogyasztók, NAMKUNK és JANG (2017) azonban azt javasolják, hogy a luxus éttermeknek érdemes az élelmiszerekre fókuszáló zöld gyakorlatokat hangsúlyozni első sorban.

JANG és társai (2010) az Y generációs főiskolai hallgatókat az étkezéssel kapcsolatos életmódjuk alapján 4 szegmens mentén azonosították, mely alapján megállapították, hogy az „egészségtudatos fogyasztók”, akik a tápláló és természetes ételeket választják és az ehhez kapcsolódó információkat keresik, valamint a „kalandos fogyasztók”, akikre az új ételek kipróbálása jellemző, képezik leginkább a zöld éttermek célcsoportját, míg a kényelem-orientált és a nem bevonódó fogyasztók nem ideális célcsoportjai a zöld éttermeknek.

Az európai vendéglátási trendek között évek óta meghatározó a friss, szezonális és megbízható forrásból származó termékek, a helyben, kis mennyiségben előállított desztináció-specifikus és hagyományos ételek iránti igény (CSAPODY 2021). Ezzel összhangban SÁNDOR (2012) is rávilágít arra, hogy a magyar vendégek szinte kivétel nélkül szívesen fogyasztanak helyi alapanyag felhasználásával készített fogásokat és az adott desztinációra jellemző tájjellegű ételeket. Ezzel szemben áll azonban a kínálati oldal vizsgálatakor kapott eredmény (SÁNDOR 2012), mely szerint nagyon alacsony (1-2%) a helyi alapanyagok és a tájjellegű ételek aránya a teljes ételválasztékban a vizsgált hazai éttermekben, ami nem csak szakmailag kérdőjelezhető meg, de a vendégek igényeinek sem felel meg.

A Balaton térségében a közelmúltban végbe ment és jelenleg is zajló helyi termék orientációjú fejlesztések (például a vendéglátóhelyek kínálatában megjelenő helyi termékek, a termelői piacok) visszatükröződnek a fogyasztói oldalon (MADARÁSZ et al. 2021). A balatoni desztinációba utazókat vizsgálva megállapították, hogy a válaszadók több mint 80%-a érdeklődött utazása során a helyi élelmiszerek iránt.

A kutatás háttere, módszertan

Kutatásunk során Q-módszert alkalmaztunk, amely a hazai turisztikai kutatásokban kevésbé használt módszer, nemzetközi turisztikai kutatásokban azonban több alkalommal alkalmazták már a turizmus területén (STERGIOU és AIREY 2011, NIKRAFTAR és JAFARPOUR 2021). HOFMEISTER-TÓTH és SIMON (2006) szerint a Q-módszer valahol a kvalitatív és kvanti-

tatív kutatások között helyezkedik el, és általában szubjektív vélemények, attitűdök és értékorientációk megállapítására használható. Az adatok kiértékelésére kvantitatív eljárásokat alkalmaz, többek között korrelációt és faktorelemzést, amelyeknek a típusképzés vagy az egyes esetek szisztematikus elemzése a célja (BROWN 1976, BROWN 1996).

A módszertan sajátosságainak köszönhetően annak alkalmazása esetén nincs szükség nagy mintaelemszámra, jellemzően 15-50 fő közötti válaszadás az ideális. Kutatásunk során turizmusvendéglátás alapszakos hallgatókat vizsgáltunk. 2021. szeptember 30 és október 12 között 49 érvényes válasz érkezett, amelyek kiértékelése a PQMethod szoftver 2.11. verziójának használatával készült.

Az adatfelvétel során a megkérdezetteknek egy -3-tól +3-ig terjedő, hétfokozatú skálán kellett elhelyezni az egyes állításokat egy egyéni értékelő táblázat, az úgynevezett Q-osztály használatával. A kutatócsapatunk által, a vendéglátási kínálattal kapcsolatban megfogalmazott 30 állítás az alábbi témakörökre épült:

- (1) szezonális alapanyagok;
- (2) lokális gondolkodás;
- (3) fizetési hajlandóság;
- (4) kényelem és gyorsaság;
- (5) újdonságok keresése;
- (6) kapcsolat a helyi közösségekkel;
- (7) speciális étrendek szerepe;
- (8) környezetbarát, fenntartható megoldások.

Eredmények

A véleménycsoportok jellemzése

Az elemzés során különböző faktorszámú megoldásokat is megvizsgáltunk, végül a korrelációs együtthatókra (0,7-es érték alatt) és a varianciaszintre (minimum 60%) alapozott kutatói döntés alapján öt faktor, vagyis véleménycsoport került meghatározásra: (1) az elmerülő lokalisták (16 fő); (2) az ösztönös érdeklődők (8 fő); (3) az érzékeny lokalisták (6 fő); (4) a tudatos lokalisták (10 fő); valamint (5) az érzékeny funkcionalisták csoportja (9 fő).

Elmerülő lokalistának azokat a turistákat tekinthetjük, akik számára válaszaik alapján fontos a balatoni utazások során, hogy alaposan

megismerjék és tanulmányozzák a desztináció kultúráját, kiemelt szerepet társítva a gasztronómiai kultúrához. A helyi kultúrában történő elmerülés meghatározó szempont számukra, ezért szívesen teremtenek kapcsolatot a desztináció lakosságával, nem jellemző rájuk, hogy kívülálló turistaként viselkednek. Esetükben megfigyelhető az is, hogy aktívan keresik a szezonális, helyi alapanyagokból készült ételeket és italokat (jelen esetben például a balatoni borokat), de figyelmet fordítanak a speciális étrendekre is.

Az ösztönös érdeklődők, hasonlóan az előző csoporthoz, érdeklődnek a desztináció gasztronómiai kultúrája iránt utazásaik során, nyitottak a helyi ételekre, alapanyagokra, ételválasztáskor mégis inkább az ösztöneikre hallgatnak. Ez főként abban nyilvánul meg, hogy ízlésük szerint egész évben ugyanazokat a termékeket, zöldeket és gyümölcsöket keresik, függetlenül az aktuális tartózkodási helyüktől, a szezonális alapanyagokhoz nem társítanak kiemelt értéket. Válaszaik alapján azt is megállapítottuk, hogy a balatoni vendéglátási kínálatot nem tartják kifejezetten egyedinek, inkább sablonosként jellemzik a tó körüli éttermekben elérhető fogásokat.

A harmadik véleménycsoport tagjainak legmeghatározóbb jellemzője az érzékenység, ugyanakkor szívesen fogyasztanak helyi ételeket is utazásai során, ha azok elfogadható áron elérhetőek. Az érzékeny *lokalisták* csoportjába tartozó utazók a rövid ellátási láncokhoz a „frissesség” jelzőt társítják, ezt várják el a helyi forrásból beszerzett termékektől. Mindazonáltal lényeges számukra a kényelem és a gyorsaság szempontja a vendéglátóhelyek kiválasztásakor, a fenntartható minősítéssel rendelkező és speciális étrend szerinti kínálattal bíró éttermek iránt viszont nem érdeklődnek különösebben.

A *tudatos lokalista* „tudatossága” kettős szerepben jelenik meg. Egyrészt környezettudatosság jellemzi, amely a lokalista attitűdjében is tükröződik. Emögött a helyi szereplők támogatása meghatározó szempont, de kiemelt jellemzője a helyi gasztronómiai kultúra iránti kíváncsiság is, aktívan keresi a helyi alapanyagokra épülő étlapokat a Balatonnál. Másrészt azonban tudatos étterembejárónak tekinthető, aki éttermi látogatásait előre megtervezi éttermi kalauzok vagy értékelőoldalak segítségével. Meghatározó ese-

tükben az is, hogy kevésbé érzékeny utazóknak tekinthetők.

Az ötödik csoportba sorolt érzékeny *functionalisták* jelentősen érzékenynek tekinthetők válaszaik alapján, akiknek kevésbé mérvado a balatoni desztináció gasztronómiai kínálatának színvonala. Lényegi szempont ugyanakkor számukra a kényelem, a vendéglátóhely elhelyezkedése és a kiszolgálás gyorsasága is. Ők aktívan keresik a speciális étrendeknek megfelelő kínálatot, a Balaton vendéglátóhelyeinek kínálatát viszont nem tekintik sajátosnak.

A véleménycsoportok közötti hasonlóságok és eltérések

Kutatásunk során az alkalmazott statisztikai módszerekkel konszenzusos állítások egyike sem volt szignifikáns ($p > 0.05$), ugyanakkor az látható, hogy néhány szempont esetében hasonlóan gondolkodtak a válaszadók. A kutatásban résztvevők hasonlóan vélekedtek arról, hogy a helyi ételek kipróbálása azért fontos számukra, mivel azzal egyben a desztináció gasztronómiai kultúráját is megismerik. Szintén egyetértés látszott abban a tekintetben, hogy az éttermek étlapján egy étel helyi jellegére (pl. konkrét termelő megnevezésével) történő utalást nem csak jó marketingfogásnak tartják, hanem pozitív értéket is társítottak az ilyen jelenségekhez. Emellett viszont a Balatonnál történő helyi ételek fogyasztására nem motíválja a válaszadókat, hogy ezzel munkát is teremtenek a helyi lakosság (pl. termelők, alapanyagbeszállítók) számára, az egyes csoportok semlegesén álltak ehhez a kérdéshez. Ugyanakkor fontos megállapítanunk, hogy az eredmények alapján ebben a tekintetben könnyen elérhető változás tudatos kommunikációval, szemléletformálással.

Az eredmények arra is rávilágítottak, hogy melyek azok a csoportképző tényezők, amelyekben az egyes véleménycsoportok között jelentős eltérések, ellentmondások fedezhetők fel. A legjelentősebb ilyen tényező a speciális étrendekhez való hozzáállás volt, de megosztotta a válaszadókat a fenntartható elveket követő vendéglátóhelyekért való magasabb fizetési hajlandóság kérdése is.

Következtetések és további javaslatok

Mind a balatoni vendéglátóhelyek menedzserei, mind a szakmai szervezetek és központi szervek számára fontos eredmények kerülhetnek meghatározásra a fogyasztói preferenciákat illetően. Egyrészt egyértelműen látszik, hogy a helyi termékek, ételek és a desztináció kultúrája közötti kapcsolat egy kiaknázandó lehetőség a faktorok közötti viszonylag egységes értékek alapján. Következtetésként azt mondhatjuk, hogy a közeli forrásból származó alapanyagok használatának kommunikációja az éttermek részéről előnyökkel járhat. Ez a megállapítás összhangban áll JANG és szerzőtársai (2011) eredményeivel, miszerint fontos, hogy az étlapokon szerepeljenek a természetes, organikus alapanyagokról szóló információk.

A vizsgálatunk során kapott értékek alapján azonban kijelenthető, hogy a helyi termékekhez nem feltétlenül társítják a magasabb minőséget annak ellenére, hogy szakirodalmak alapján a helyi alapanyagok felhasználásával nem csak az ételek minősége és íze javítható (HALWEIL 2002), de a meglévő ügyfelek megtartását és új ügyfelek elérését is eredményezheti (GRUNERT 2005). Mindazonáltal az eredmények azt mutatják, hogy az előző megállapításunk esetében könnyen érhető el pozitív változás akár tudatos kommunikációval, akár gyakorlati úton.

A desztináció éttermeiben történő fogyasztás esetében a munkahelyteremtés egy semleges szempontként jelent meg, ugyanakkor az értékek alapján ez is egyszerűen változhat a korábban említett eszközök segítségével.

Másrészt fontos megjegyeznünk, hogy a kutatás eredményeként kirajzolódott azok a csoportok is, amelyek megcélzása előnyökkel járhat egyes vállalkozások számára. Az éttermek profiljától függően megtalálhatók azok a fogyasztói csoportok, amelyek potenciális vendégkörként vannak jelen a piacon.

A kutatás egyik korlátjának tekinthető a mintaösszetétel: mivel csak alapszakos egyetemi hallgatók kerültek megkeresésre, ezáltal megállapításaink nem általánosíthatók a teljes generációra. Ezen okokból fakadóan a minta szempontjából javasolt a korosztály szélesítése a későbbi kutatások során. Jelen kutatásban nem

volt feltétel, hogy a válaszadók közé olyan személyek kerüljenek, akik a közelmúltban jártak olyan étteremben, ahol meghatározó a környékbeli alapanyagok használata. A kutatás folytatása esetén olyan személyek megkérdezése javasolt, akik meghatározott időn belül érkeztek helyi alapanyagokra építő vendéglátóhelyen, ezzel pedig elérhető a fogyasztói attitűdök jobb megértése a marketingesek számára.

**CSAPODY BENCE –
ÁSVÁNYI KATALIN –
JÁSZBERÉNYI MELINDA**

Abstract

Culinary tourism and sustainability at Lake Balaton - Examination of consumer preferences in the light of seasonal and local ingredients

As a result of the pandemic, the constant renewal of restaurants has become an essential aspect, and adaptation to a rapidly changing environment has become the most important means of the sector's survival. The pandemic has shaken consumer confidence in multinational value chains, which could increase interest in local products in the short to medium term. In the course of our present research, we examine consumer preferences related to the catering offer of Balaton region. In our analysis based on the Q methodology, we place the main emphasis on the importance of local thinking, while also taking into account aspects such as regional gastronomic culture, local communities and environmental awareness. In our research, we aim to explore patterns in consumer preferences that also help market participants in the post-covid period, while using a novel methodology, it also creates a new opportunity to explore the topic in a gap-filling way.

Keywords: restaurant, sustainability, local products, short supply chain, Q methodology

Irodalomjegyzék

ALSETOOHY, Omar – AYOUN, Baker – ABOU-KAMAR, Mahmoud (2021): COVID-19 pandemic is a wake-up call for sustainable local food supply chains: Evidence from green restau-

rants in the USA. *Sustainability* 2021, 13, 9234. DOI:10.3390/su13169234

BARRIONUEVO, Cintia Analia – BERNAT, Elena Espeitx – VELARDE, Irene Julia (2021): We recovered food heritage, and then? Value enhancement and promotion of local agri-food products in Argentina and Spain. *British Food Journal*. 121(12), pp. 3168–3180. DOI:10.1108/BFJ-10-2018-0711

BONN, Mark A. – CRONIN, J. Joseph Jr. – CHO, Meehee (2016): Do environmentally sustainable practices of organic wine suppliers affect consumers' behavioral intentions? The moderating role of trust. *Cornell Hospitality Quarterly*, 2016, 57(1), pp. 21–37. DOI:10.1177/1938965515576567

BROWN, Steven R. (1976): Die Q Technik: Verstehen messbar gemacht. *Transfer*, 1976, 2, pp 211–226.

BROWN, Steven R. (1996): Q methodology and qualitative research. *Qualitative Health Research*, 1996, 6, pp. 561–567.

CSAPODY Bence (2021): Analysis of green practices in European high-end restaurants. *International Conference on Economics and Business Management*, 12 November 2021, Cluj-Napoca

DABIJA, Dan-Cristian – BEJAN, Brândșua Mariana – DINU, Vasile (2019): How Sustainability Oriented Is Generation Z In Retail? A Literature Review. *Transformations in Business & Economics*. 2019, Vol. 18 Issue 2, pp. 140–155.

DEWALD, Ben – BRUIN, Barbara Jean – JANG, Yoon Jung (2014): US consumer attitudes towards “green” restaurants. *Anatolia*, 2014, 25(2), pp. 171–180. DOI:10.1080/13032917.2013.839457

GRA (2021): Green Restaurant Certification Standards, <https://www.dinegreen.com/certification-standards> (hozzáférés: 2021. szeptember 19.)

GRUNERT, Klaus G. (2005): Food quality and safety: Consumer perception and demand. *European Review of Agricultural Economics*, Volume 32, Issue 3, September 2005, pp. 369–391. <https://doi.org/10.1093/eurrag/jbi011>

HALWEIL, Brian (2002): Home Grown, The case for local food in a global market. *World-watch Paper*, 2002, <https://green.nd.edu/assets/3968/f2.pdf>

HINEK Mátyás (2017): A push és a pull motivációk szerepe a magyarok szabadidős utazásai során. *Turizmus Bulletin*. 2017, 17(1–2), pp. 5–14.

HOFMEISTER-TÓTH Ágnes – SIMON Judit (2006): A Q-módszer elmélete és alkalmazása a marketingkutatásban. *Vezetéstudomány*, 2006, XXXVII. évf., 9. szám, pp.16–26.

HU, Hsin-Hui – PARSA, H. G. – SELF, John (2010): The dynamics of green restaurant patronage. *Cornell Hospitality Quarterly*, 2010, 51(3), pp. 344–362. DOI:10.1177/1938965510370564

JANG, Yoon Jung – KIM, Woo Gon – BONN, Mark A. (2011): Generation Y consumers' selection attributes and behavioural intentions concerning green restaurants. *International Journal of Hospitality Management*. 2011, 30 (4), pp. 803–811. DOI:10.1016/j.ijhm.2010.12.012

JONES, Peter – COMFORT, Daphne – HILLIER, David (2004): A case study of local food and its routes to market in the UK. *British Food Journal*, 2004, 106(4), pp. 328–335. DOI:10.1108/00070700410529582

KASTENHOLZ, Elisabeth – EUSEBIO, Celeste – CARNEIRO, Maria Joao (2016): Purchase of local products within the rural tourist experience context. *Tourism Economics*. 2016, 22(4), pp. 729–748. DOI:10.1177/1354816616654245

KWOK, Linchi – HUANG, Yung-Kuei – HU, Lanlan (2016): Green attributes of restaurants: What really matters to consumers? *International Journal of Hospitality Management*, 2016, 55, pp. 107–117. DOI:10.1016/j.ijhm.2016.03.002

KWOK, Linchi – HUANG, Yung-Kuei (2019): Green attributes of restaurants: Do consumers, owners, and managers think alike? *International Journal of Hospitality Management*, 2019, 83, pp. 28–32. DOI:10.1016/j.ijhm.2019.03.011

LANCEFIELD, David (2021): How to Reinvent Your Organization in the Middle of a Crisis. February 15, 2021, <https://hbr.org/2021/02/how-to-reinvent-your-organization-in-the-middle-of-a-crisis> (hozzáférés: 2021. december 12.)

LAVECCHIA, Gina (2008): Green: the new gold. *Restaurant Hospitality*, 2008, 92 (4).

MADARÁSZ Eszter – SULYOK Judit – SZMULAI Éva (2021): Naptej, fürdőruha... + helyi termék? A helyi termékek iránti kereslet a

Balatont turisztikai céllal felkeresők körében. *Turizmus Bulletin*, 2021, XXI. évf., 2, pp. 24–33.

MTÜ (2021): Minden idők legsikeresebb nyarát zárta a belföldi turizmus, <https://mtu.gov.hu/cikkek/minden-idok-legsikeresebb-nyarata-a-belfoldi-turizmus-2455> (hozzáférés: 2021. december 5.)

NAK (2016): Helyi Termék Kézikönyv, <https://www.nak.hu/kiadvanyok/kiadvanyok/101-helyi-termekek-kezikonyv/file> (hozzáférés: 2021. december 5.)

NAMKUNG, Young – JANG, Soocheong (2017): Are consumers willing to pay more for green practices at restaurants? *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 2017, 41 (3), pp. 329–356. DOI:10.1177/1096348014525632

NIKRAFTAR, Tayebeh – JAFARPOUR, Elham (2021): Using Q-methodology for analyzing divergent perspectives about sustainable tourism. *Environment, Development and Sustainability*, 2021, 23, pp. 5904–5919. DOI:10.1007/s10668-020-00852-5

PARKER, John (2011): Integrating CSR with hospitality management programmes in higher education. *International Journal of Green Economics*. 2011, 5 (4), pp. 396–404. DOI:10.1504/IJGE.2011.044622

SÁNDOR Dénes (2012): A gasztronómia szerepe Magyarország idegenforgalmi földrajzában. Pécsi Tudományegyetem, PhD értekezés, Pécs

SCHUBERT, Franziska – KANDAMPULLY, Jay – SOLNET, David – KRALJ, Anna (2010): Exploring consumer perceptions of green restaurants in the US. *Tourism and Hospitality Research*, 2010, 10 (4), pp. 286–300. DOI:10.1057/thr.2010.17

STERGIOU, Dimitrios – AIREY, David (2011): Q-methodology and tourism research, *Current Issues in Tourism*. 2011, 14:4, pp. 311–322. DOI:10.1080/13683500.2010.537316

SU, Ching-Hui – TSAI, Chin-Hsun – CHEN, Ming-Hsiang – LV, Wan Qing (2019): U.S. Sustainable Food Market Generation Z Consumer Segments. *Sustainability*. 2019, 11. 3607. DOI:10.3390/su11133607.

SZÖLLŐSI László – SZÜCS István – MOLNÁR Szilvia – LADÁNYI Krisztina (2014): A helyi kézműves termék-előállítás és

-forgalmazás során felmerülő együttműködés lehetőségei egyes kiemelt turisztikai vonzerővel rendelkező erdélyi településeken. *Journal of Central European Green Innovation*. 2014, 2(3), pp. 111–134.

TIME (2019): How Generation Z Will Change the World, <https://time.com/5250542/generation-z/> (hozzáférés: 2021. december 5.)

TÓTH-KASZÁS Nikoletta – KELLER Krisztina – ERNSZT Ildikó – PÉTER Erzsébet (2017): Helyi termék: biztos megélhetés vagy keresetkiegészítés? *Gazdálkodás*. 2017, 61(4), pp. 335–354.

TURIZMUS.COM (2021): Átrendeződött a Balaton turizmusa, többen utaztak a tóhoz hét közben, <https://turizmus.com/desztinaciok/balaton-turizmus-atrendezodott-tobben-utaztak-het-kozben-1176868> (hozzáférés: 2021. december 10.)

VAN TIL, Frederik (2020): Three scenarios for globalisation in a post-covid-19 world, <https://spectator.clingendael.org/en/publication/three-scenarios-globalisation-post-covid-19-world> (hozzáférés: 2021. december 1.)

VIEREGGE, Michael – PHETKAEW, Piyaporn – BELDONA, Srikanth – LUMSDEN, Shelly-Ann – DEMICCO, Fred J. (2007): Mature Travelers to Thailand: A study of preferences and attributes. *Journal of Vacation Marketing*, 2007, 13 (2), pp. 165–179, DOI:10.1177/1356766707074739

WEBER, Christopher L. – MATTHEWS, H. Scott (2008): Food-Miles and the Relative Climate Impacts of Food Choices in the United States. *Environmental Science and Technology*, 2008, Vol. 42, pp. 3508–3513, DOI:10.1021/es702969f

ZERÉNYI Károly (2021): Statisztikai helyzetjelentés a vendéglátásról (2020). Magyar Vendéglátók Ipartestülete, https://mvi.hu/images/dokumentumok/statisztikai_helyzetjelentes_a_vendeglatasrol_2020_ZK.pdf (hozzáférés: 2021. december 1.)

Köszönetnyilvánítás:

Jelen publikáció az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú „Tehetségből fiatal kutató - A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban” című projekt keretében jött létre.

Szerzők:

CSAPODY BENCE, PhD hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Marketing Intézet, Budapest, E-mail: bence.csapody@uni-corvinus.hu

DR. ÁSVÁNYI KATALIN, Egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, Marketing Intézet, Budapest, E-mail: katalin.asvanyi@uni-corvinus.hu

DR. JÁSZBERÉNYI MELINDA, Habilitált egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, Marketing Intézet, Budapest, E-mail: jaszberenyi@uni-corvinus.hu

„Mégis kinek a felelőssége?” – A turizmus szereplőinek fenntarthatósággal kapcsolatos felelőssége a szálláshely-szolgáltatók szemszögéből

A turizmusban a fenntarthatóság eszméjére mint szemléletre tekinthetünk, amely – míg a desztinációmenedzsmentben érintett szervezetek számára könnyen (b)be) adaptálható, addig – a profitorientált szolgáltatók számára nehezen megfogható. Utóbbiak esetében a felelős piaci viselkedés elveinek meghatározása és annak konkrét megvalósítása jelenti a gondolkodási keretet. Kutatásunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a hazai szálláshely-szolgáltatók hogyan értelmezik a fenntarthatóság fogalmát és a fenntartható gyakorlatok megvalósításában közreműködők felelősségének kérdéskörét. Kvalitatív kutatásunk eredményei azt mutatják, hogy a szolgáltatók – habár mindhárom szereplői kör (fogyasztók, vállalkozások, állam) felelősségét elismerik – többnyire úgy gondolják, hogy a fenntarthatósági elvek gyakorlati adaptációjára az államnak van a legnagyobb ráhatása.

1. Bevezetés

A fenntartható fejlődés eszméjének turizmusra történő alkalmazása számos kérdést vet fel. A fenntarthatóság keretrendszere a – definíciója szerint a helyváltoztatásra épülő – turizmusra nem ültethető át egy az egyben (MICHALKÓ 2003, SHARPLEY 2000), ezért arra a szektorban mint szemléletre (HEGEDŰS – LONTAI – SZILÁGYI 2019), horizontális célra (MTÜ 2017) kell tekintenünk.

A COVID-19 világjárvány – tanulmányunk írásakor is – beláthatatlan mértékben befolyásolja a turisztikai ágazatot, amely az eddig eltelt másfél évben súlyos gazdasági-társadalmi hatásokat szenvedett el főként a korlátozások (ABBAS et al. 2021) és a járvány nyomán kialakuló gazdasági változások következtében. Több tanulmány (GÖSSLING et al. 2021, BHASKARA – FILIMONAU 2021) egyetért abban, hogy a világjárvány hosszú távon rendszerszintű változásokat fog okozni, és hogy az ágazat szereplőinek a jelenlegi helyzetre a korábbi, a fenntarthatóság szempontjából kritikus gyakorlatok átalakításával kellene reagálni. Éppen ezért a fenntarthatóság és

a turizmus kapcsolatának vizsgálata a korábbinál is fontosabbá vált.

A szakirodalomban egyetértés van abban a tekintetben, hogy az ágazat fenntarthatóbbá válásában a szektor minden érintettjének van szerepe, ugyanakkor míg egyes tanulmányok a kínálati oldal (KOVÁCS – KISS 2018, HORN 2001, ABBAS et al. 2021), más kutatások a fogyasztók (HASSAN 2000, BUDEANU 2007) felelősségét hangsúlyozzák.

A fenntarthatóság világjárvány utáni turizmusban betöltött lehetséges szerepével kapcsolatban is készültek már kutatások (GÖSSLING et al. 2021, BHASKARA – FILIMONAU 2021), amelyek egyértelműen mutatnak rá arra, hogy az ágazat fenntarthatóbb alapokon történő újjáépítése csak az érintettek hatékony együttműködése révén valósulhat meg. Ehhez elengedhetetlen a turisztikai szereplők szemszögéből is megvizsgálni, hogy milyen felelősséget tulajdonítanak a főbb érintett csoportoknak, a fogyasztóknak, a szolgáltatóknak és az államnak.

Jelen tanulmányban egy átfogó – a hazai szolgáltatók széles körét, a fenntarthatóság vonatkozásában vizsgáló – kutatás első szakaszá-

nak eredményeit adjuk közre. Tanulmányunk arra a kérdésre kíván választ adni, hogy a hazai szálláshely-szolgáltatók milyen értelmezéseket társítanak a fenntarthatósághoz és milyen felelősséget tulajdonítanak a turizmus főbb szereplőinek a fenntarthatóság gyakorlatba történő átültetésében.

2. Elméleti háttér

2.1. A fenntartható és felelős turizmus értelmezései

Dacára annak, hogy a fenntartható és felelős turizmus kiterjedt szakirodalommal rendelkezik, az elméletek gyakorlati megvalósuláshoz való hozzájárulása igen korlátozott. Ennek egyik okát a „fenntartható turizmus” jelentésében kell keresnünk (WALIGO et al. 2013), hiszen a kifejezés némiképp ellentmondásos, sőt egyes kutatók (WHEELER 2012) szerint egyenesen paradoxon. Mindenesetre egyik terminus definíciójával kapcsolatban sincs konszenzus sem az akadémiai szférában, sem az iparág képviselői körében (MIHALIC 2016) és a legmegalapozottabb elméleti megfontolások sem feltétlenül ültethetők át a gyakorlatba (WALIGO et al. 2013). Tanulmányunknak nem célja a terminusértelmezések áttekintése, ugyanakkor fontos meghatározni a kiindulópontot jelentő definíciót, amely szerint „a fenntartható turisztikai fejlesztés egyrészt kielégíti a jelenlegi turisták és fogadóterületek szükségleteit, másrészt védelmezi és növeli a jövő lehetőségeit” (WTO 1998, p. 21.). A turizmus fenntarthatóságára ugyanakkor – PASSAFARO (2020) és BRAMWELL és kollégái (2017) nyomán – egyfajta szemléletként, normatív orientációként tekintünk, amely egy folyamatos minőségi javulást, a társadalmi struktúrák és viselkedési rendszerek fenntartható fejlődés irányába történő alakulását jelenti.

Míndez azonban a turizmus egyes szereplői számára nehezen adaptálható, helyette a felelős viselkedés gondolata, kritériumai jelentenek értelmezhető keretet, amelynek koncepciója a 2002-es Fokvárosi Nyilatkozatban került először kidolgozásra. A Nyilatkozat kitért az utazásszervezők, a szálláshelyek, a kormányzati szervek, a civil szervezetek, a helyi lakosság és a turisták egyéni felelősségére, valamint összefogásának

fontosságára (HAPP 2014). A felelős turizmus GOODWIN (2011) nyomán a turisztikai szereplők aktivitásaira fókuszál, és a fenntarthatóság irányába történő elmozdulás zálogaként értelmezhető (HEGEDÜS – ENDRÉSZ 2021).

2.2 A fenntartható turizmus érintettjei

Az érintetti szemléletű vagy stakeholder-elméletek egyre nagyobb hangsúlyt kapnak mind a szakirodalomban, mind a gyakorlati szakemberek körében. Az elmélet FREEMAN (1984) nevéhez fűződik, és a meghatározása szerint „érintettek azok a szervezetek, illetve csoportosulások, amelyeknek hatása lehet a vállalat eredményeire, illetve amelyekre hatással lehetnek a vállalat eredményei” (FREEMAN 1984, p. 46.). A stakeholder-elméletet gyakorta alkalmazzák a fenntarthatósági menedzsment kutatásokban, hogy megértsék a vállalatok környezeti és társadalmi vonatkozású magatartását, valamint a CSR (corporate social responsibility) motivációit és mozgatórugóit (KHATTER et al. 2021). A CSR jegyében egyre több turisztikai vállalkozás tartja fontosnak a fenntartható turizmusfejlesztést, amely számukra elsősorban a környezetvédelmet, a helyi közösség és a szektorban dolgozók érdekeinek figyelembevételét és jólétének biztosítását jelenti (HAJMÁSY 2019).

A turizmus szektorban számos szereplő tevékenykedik, akik az ágazat érdekelteit (közvetlenül vagy közvetve anyagilag profitálnak a turizmusból) vagy érintettjeit (közvetlen anyagi hasznuk nincs a turizmus fejlődéséből, de hatásait érzik). A turisztikai kutatások során nemcsak a vizsgálat területi lehatárolását kell elvégezni – amit jelen tanulmány esetében a módszertani fejezetben ismertettünk –, hanem a kutatásban résztvevőket is meg kell határozni.

A turizmus szereplőinek körét különböző nézőpontok alapján eltérő módon csoportosítja a szakirodalom, jelen tanulmányban a PUCZKÓ és RÁTZ (2003) által meghatározott tipológia került felhasználásra. A kutatók megállapítása alapján a turizmus szereplőit

- a helyi lakosok,
- a helyi csoportosulások,
- a közművelődési és sportszervezetek,
- az önkéntesek,

- a nonprofit és civil szervezetek,
- a helyi önkormányzat (képviselők és hivatalnokok),
- az állami hivatalok és igazgatóságok,
- a regionális (térségi) turisztikai bizottságok és marketingigazgatóságok,
- a regionális (térségi) fejlesztési ügynökségek,
- a regionális (térségi) kulturális szervezetek,
- a helyi vállalkozások,
- a munkáltatói szervezetek,
- a szakszervezetek
- és a látogatók alkotják.

Habár a szervezeti keretek a fenti tanulmány megjelenése óta változtak, kirajzolódik, hogy a szereplők között a közsféra és az üzleti szféra képviselői egyaránt megtalálhatók, valamint az egyén szintjén megjelennek a helyi lakosok, a látogatók és a turisták is.

Miután mind a fenntartható szemléletű fejlesztések, mind a turizmus klasszikusan nagyszámú érintettet tudhat magáénak (WALIGO et al. 2013), számos tanulmány (BYRD 2007, DODDS – JOPPE 2009) felhívta már a figyelmet az érintettek bevonásának – a fenntartható turizmusfejlesztés esetében is – elengedhetetlen voltára. A vállalkozások a CSR keretrendszerét csak az érintett szereplők hatékony együttműködése esetén tudják sikeresen alkalmazni.

Míthogy a felülről vezérelt turizmusfejlesztéshez képest az alternatívaként megjelenő fenntartható turizmusfejlesztési folyamatában új szereplőként elsősorban a nemállami és nempiaci szereplők, közösségek jelennek meg, egyes tanulmányok elsősorban a (jelenlegi és jövőbeni) helyi közösségeket és a (jelenlegi és jövőbeni) turistákat emelik ki, mint a fenntartható turizmusfejlesztés érintettjeit (BYRD 2007). Szintetizálva a két – a fentről és az alulról kiinduló fejlesztési – megközelítést, a turizmus érintettjeiként az alábbi csoportokat vagy szervezeteket határozhatjuk meg: állam, hatóságok, önkormányzatok, piaci szereplők/üzleti szféra szereplői, helyi lakosság, turisták, civil szervezetek, akadémiai és gyakorlati szakemberek (LŐRINCZ – SÜLYÖK 2017, HEGEDŰS et al. 2021).

Tanulmányunkban az üzleti szférában érdekeltekkel foglalkozunk és a for-profit tevékenységet űző vállalkozások szempontjából vizsgáljuk a fenntarthatóság és a turizmus kapcsolatát. Mivel

kutatásunk fókuszja az üzleti szféra szereplőire, azon belül is a szálláshely-szolgáltatókra irányul, ezért fontos megvizsgálni, hogy a nyereség maximalizálásán túl milyen társadalmi és környezeti érdekeket tartanak szem előtt a működésük során.

2.3 A felelősség kérdése és vállalati felelősségvállalás a fenntartható turizmusban

A turizmus fenntarthatóbb irányba történő elmozdulásában az ágazat minden érintettjének van szerepe. Számos kutatás foglalkozik a turisták felelős magatartásával (HASSAN 2000, BUDEANU 2007), és jelentős a szakirodalma a vállalatok felelősségvállalásának is turisztikai kontextusban (KOVÁCS – KISS 2018, HORN 2001, ABBAS et al. 2021).

A vállalkozások felelősségvállalásával foglalkozik a „hármás eredménykritérium” (TBL – triple bottom line) és a vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) elmélete. Előbbi a fenntarthatóság három alrendszerének való megfelelést jelenti (BRAUN 2016), utóbbi az érintettek érdekeit figyelembe vevő üzleti működésre fókuszál, és legújabb megközelítésében a vállalatokra mint a társadalmi rendszer részeire és alakítóira tekint (BRAUN 2016). DOODS és JOPPE (2009) megfogalmazása szerint a CSR a vállalat szerepe a fenntarthatóbb fejlődés elérésében.

Az egyes szereplők felelősségét és a fenntartható turizmusfejlesztési folyamatokat vizsgáló tanulmányok azt is megállapították, hogy sok esetben a stakeholderek közötti együttműködés és kommunikáció hiánya okozza a fenntarthatósági szempontok érvényesülésének kudarcát (TIMUR – GETZ 2008, KHATTER et al. 2021). Több tanulmány rámutat, hogy a turizmusfejlesztésben érdekelt szereplők közül a szállodáknak – legfőképp azok tulajdonosainak és részvényeseinek (KHATTER et al. 2021) – mindenképpen kulcsszerep jut, még a desztinációs fejlesztések esetében is, ahol TIMUR és GETZ (2008) szerint a desztinációs szervezetek után az ő befolyásuk a legjelentősebb. Kiemelkedő fontossággal bír tehát, hogy az ágazat ezen szereplői milyen fenntarthatósági szemlélettel rendelkeznek. Egy korábbi kutatás (MÁLOVICS 2009) szerint a hazai vállalkozások számára a fenntarthatóság aspektusai közül a hosszútávú gazdasági fenntarthatóság

jelenti a kulcs tényezőt, és a felelősségvállalás mértéke nagymértékben függ a vállalat méreteitől és a felsővezetés elkötelezettségétől, helyi kötődésétől.

A szálláshelyek környezeti és társadalmi hatásai – ennek megfelelően, a negatív hatások minimalizálása irányában tett törekvései – igen komplexek és az energia- és vízgazdálkodás, a beszerzés, a hulladékkezelés, a higiéniai intézkedések, a kapacitástervezés, a közlekedés és a munkaerő-gazdálkodás területei köré csoportosulnak (HEGEDŰS – LONTAI-SZILÁGYI 2019). Míg egyes tanulmányok (FILIMONAU et al. 2021) a tényezők teljes körét igyekeztek feltárni, addig mások (HALDORAI et al. 2022, DARVISHMOTEBALI – ALTINAY 2022) a munkaerőgazdálkodás „zöldítésében” rejlő lehetőségeket vizsgálták. HALDORAI és kollégái (2022) megállapították, hogy a felsővezetés környezeti kérdésekben megmutatkozó elkötelezettsége és a „zöld” szellemi tőke közvetlen hatással van a humán erőforrás-gazdálkodásra és a szállodák környezeti teljesítményére.

3. Módszer

Kutatásunk elméleti keretrendszerét a szakirodalmi áttekintés során feltárt fenntartható és felelős turizmus értelmezései adták, majd meghatároztuk a vizsgálandó fogalmak körét, amelynek alapjául a Turisztikai Világszervezet (UNWTO) fogalom-meghatározásai szolgáltak. Kutatásunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a hazai szálláshely-szolgáltatók milyen értelmezéseket társítanak a fenntarthatósághoz és milyen felelősséget tulajdonítanak a turizmus főbb szereplőinek a fenntarthatóság gyakorlatba történő átültetésében. Vélekedéseket, motivációs és (vállalati) viselkedési mintázatokat vizsgáltunk, amelyhez a kvalitatív módszert tartottuk alkalmasnak (MITEV 2019).

Mivel fontosnak tartottuk, hogy kutatásunk első fázisában olyan szolgáltatók körében vizsgálódjunk, amelyek valamilyen formában már kapcsolatba kerültek a fenntarthatósági szemlélettel, az alábbi módszerrel választottuk ki a mintába kerülő egységeket. Az internetes keresés során három kulcsszóra – „fenntartható szálláshelyek”, „zöld szálláshelyek” és „környezettudatos szálláshelyek” – kerestünk rá, és az első tíz

organikus találatot vettük figyelembe, akár cikk, akár szálláshely-weboldal volt. A cikkek közül a 2019-2021. évi találatokat tekintettük át. A legtöbb találat a Magyar Szállodák és Éttermek Szövetségének (MSZÉSZ) Zöld Szálloda díjával (<https://www.hah.hu/palyazatok/zold-szalloda>) kapcsolatos cikk és szálláshely-weboldal volt, illetve több találat mutatott a szallas.hu blogjának (<https://blog.szallas.hu/okoszallasok-es-biohotelek/>) válogatására is, amelynek szállodai találatai szerepeltek a Zöld Szállodák listájában, míg a kisebb vendégházak, ökoszállások új találatként kerültek bele a mintánkba.

18 szálláshelynek küldtünk felkérést mélyinterjú készítésére. 2021 október-novemberében 11 félig strukturált mélyinterjút készítettünk el, tízet online formában, egyet pedig személyesen. Az interjúk egy előzetesen összeállított vezérfonal alapján kerültek lebonyolításra, időtartamuk 30 és 90 perc között volt. Az interjú vezérfonala minden interjúalany esetében azonos volt, amely a bevezető kérdések után témakörönként blokkosítva tartalmazta a kérdéseket. Mivel az ismertetett eredmények egy széleskörű kutatás részei, így az interjú vezérfonal kérdései nemcsak a fenntarthatóság és a felelősség értelmezésére kérdeztek rá, hanem a kutatáshoz kapcsolódó további témaköröket is érintettek, amelyek jelen elemzés szempontjából nem relevánsak. Az interjú vezérfonalt egy próba-interjú során teszteltük és kisebb változtatásokat eszközöltünk a tapasztalatok alapján, így a következő interjúkat már a véglegesített interjú vezérfonal alapján bonyolítottuk le. Az interjúba bevont szálláshelyek nevét, település és megyei szintű elhelyezkedését és kiválasztásuk szempontját az 1. táblázat tartalmazza.

Az interjúkról leíratot készítettünk, majd két téma mentén elemeztük azokat. Elsőként az fenntarthatóság értelmezésére, majd a felelősségre vonatkozó kérdésekre adott válaszokat elemeztük induktív eljárással.

1. táblázat: Az interjúalanyok által képviselt vállalkozások, azok lokációja és a kiválasztás szempontja

Table 1: Businesses represented by the interviewees, their location and selection criteria

	Szálláshely neve	Elhelyezkedés	Megyei elhelyezkedés	Mintába kerülés indikációja
1	Bio Ház Üröm	Üröm	Pest megye	blog.szallas.hu
2	EcoLodge Üdülöház	Irota	Borsod-Abaúj-Zemplén megye	blog.szallas.hu
3	Hotel Sástó	Gyöngyös-Sástó	Heves megye	Zöld Szálloda
4	Kempinski Hotel Corvinus Budapest	Budapest	Budapest	Zöld Szálloda
5	Kis-Balaton Ökoporta	Zalasabar	Zala megye	blog.szallas.hu
6	Natura Hill Vendégház és Étterem	Zebegény	Pest megye	blog.szallas.hu
7	Öko-Park Panzió és Kemping	Szarvaskő	Heves megye	blog.szallas.hu
8	Park Inn by Radisson Sárvár Resort & Spa	Sárvár	Vas megye	Zöld Szálloda
9	Royal Club Hotel Visegrád	Visegrád	Pest megye	Zöld Szálloda
10	Saliris Resort Spa & Konferencia Hotel	Egerszalók	Heves megye	Zöld Szálloda
11	Szépia Bio & Art Hotel	Zsámbék	Pest megye	Zöld Szálloda

Forrás: saját szerkesztés

Source: author's own editing

4. Eredmények

Az elemzés eredményeit két kutatási alkérdésünk mentén mutatjuk be. (Az idézetek után szereplő számok az 1. táblázatban bemutatott interjúalanyok sorszámai.)

4.1 Fenntarthatósággal kapcsolatos értelmezések

Az interjú bemelegítő kérdéseként – előzetes magyarázat vagy orientáció nélkül – tettük fel az interjúalanyoknak a kérdést, hogy mit jelent számukra a fenntarthatóság. Interjúalanyaink szerteágazó értelmezési szempontokat említettek, jellemző volt a fogalom komplexitásának és a jövő dimenziójának említése.

„Igazából számomra a fenntarthatóság azt jelenti, hogy egy vállalkozás hosszú távon tud sikeresen működni, tehát itt a hosszú távot én úgy értem, hogy évtizedekről beszélünk, (...) egy vállalkozás (...) társadalmi és gazdasági és természeti környezetbe is illeszkedjen. És nyilván konfliktusok nélkül ...” (3).

„Ez egy eléggé komplex megközelítés. Környezeti elvárások, társadalmi elvárások és gazdasági fejlődés igényeit is egyaránt ki kellene elégíteni. Tehát a fenntarthatóság, én úgy gondolom, hogy egy fejlődést jelent, és nem pedig egy növekedést.” (7).

„A legfontosabb szempont az, hogy minél tovább fenntartható legyen maga a bolygónk és az az életközösség, amiben élünk.” (8).

A legjellemzőbb jelentéstársítás a környezeti szempontok figyelembevétele volt, néhány esetben a terminus komplexitásának ismertetése mellett, mint kiemelt jelentéstartalmat említették, néhány esetben pedig a környezeti szempontokon kívüli, társadalmi-gazdasági aspektusok nem is igazán mutatkoztak meg.

„Elsősorban nálam természetközeli, természetes dolgok, amelyek energiahatékonyak is” (1).

„Tudom, hogy nem szabad erre leszűkíteni, de nekem mindig csak a környezetvédelem, mint kifejezés jut róla az eszembe, illetve hát az iskolában sok órán is megtanultuk, hogy azt jelenti, hogy úgy elégítsük ki a jelenlegi szükségleteinket, hogy ne

akadályozzuk a jövő szükségleteinek a kielégítését. Szóval számomra környezetvédelem ...” (9).

Fontos megemlítenünk ugyanakkor, hogy – habár az értelmezéskor a környezeti szempontok domináltak – több interjúalany esetében a konkrét gyakorlatokra történő rákérdezéskor már megjelentek a társadalmi dimenzió szempontjai is, például a jótékonyági akciók vonatkozásában. Egyetlen válaszadó volt csupán, aki kifejezetten a gazdasági fenntarthatóságra asszociált.

A turizmus és a fenntarthatóság kapcsolatának vonatkozásában érdekes mintázatok figyelhetők meg. Több interjúalanyra jellemző, hogy a turizmus káros hatásaira a szakmán kívüliek szemszögéből tekint, ezzel vagy némiképp távolítva magától a kérdést vagy lehetőséget adva arra, hogy ellenpontként megoldási javaslatokat, jó gyakorlatokat fogalmazzon meg.

„Sajnos a turizmusnak nem olyan jó a hírneve. Mindenki rögtön a repülésre gondol, és hogy ez mekkora kárt okoz. Mi azt szeretnénk megmutatni, hogy a luxusturizmus és a fenntarthatóság nagyon jól működhet együtt. Fontos, hogy az emberek is észrevegyék, hogy ez nem két külön dolog, hanem nagyon harmonikusan is együtt tud lenni.” (2).

„Tudjuk azt, hogy a turizmus az egyik legkörnyezetszennyezőbb iparág, és hogy azon belül mit kellene tenni, hogy mégse erről legyen ismert ez az iparág. Azért, hogy ne ez jusson rögtön mindenkinek eszébe erről az iparágról, ...” (4).

„A turizmusnál szokták mondani, hogy a turizmus az az egyik legszennyezőbb ágazata a jelenlegi életünknek.” (7).

Szintén jellemző volt a turizmus fenntarthatóságával kapcsolatban a túlturizmus (overtourism) jelenségének említése, és ezzel összefüggésben is megjelentek a fenntarthatóság társadalmi szempontjai.

„A turizmus terén egy fontos tényező, hogy ne terheljük túl az adott desztinációt, az is fontos, hogy az ott lakók még élhetően élhessék meg az adott desztinációt.” (8).

4.2 Felelősség – Az egyes érintettek lehetséges szerepe

A turizmus fenntarthatóbb irányba történő elmozdításában az ágazat szereplőinek a szakirodalomban fellelhető tanulmányok is más-más

mértékű felelősséget tulajdonítanak, ezért második kutatási kérdésünkben arra kerestük a választ, hogy a hazai, a fenntarthatóságot valamilyen mértékben szem előtt tartó szolgáltatók mit gondolnak a felelősség kérdéséről. Interjúalanyaink többnyire egyetértettek abban, hogy az ágazat átalakításában minden érintettnek jut szerep, a lehetőségekhez mért cselekvés mindenkitől elvárható. Néhány esetben ugyan az ágazat szereplői között csak a szolgáltatókat és a fogyasztókat említették, de ahol szélesebb érintetti körben gondolkodtak, ott jellemzően az állam, a turizmusirányítás, esetleg a nemzetek feletti szabályozások szerepét emelték ki.

„Bármilyen ágazatról beszélünk, ez a turizmusra is igaz, én elsősorban az állam felé fordulnék. Azt hiszem, hogy az állam, már csak azért is, mert az államnak van messze a legnagyobb hatásköre erre.” (9).

„Nyilván itt a szolgáltatók felelőssége sem elhanyagolható, de én úgy gondolom, hogy ennek azért egy magasabb szinten kell történnie, tehát mindenképpen olyan szabályozásokat kell létrehozni, amik nem engedik a szolgáltatókat bizonyos dolgokra, vagy korlátozzák valamilyen szinten ...” (3).

„(...) egy olyan nemzetközi egyezményt, hogy megszabják a minimum repülőjegyek árát. (...) itt Magyarország vonatkozásában a belföldi turizmust serkentené, ezáltal fenntarthatóbban tudnának működni a helyi szolgáltatók is.” (3).

„És úgy, de mindenféleképpen egy olyan elmozdulás kell, egy lassú elmozdulás, egy fenntartható elmozdulás, ami efelé ösztönöz, és akkor nyilván az uniónak, az államnak, a szolgáltatóknak és a vendégeknek is van felelőssége.” (1).

„Magyarországnak azon az úton kell haladnia tovább, amit kijelölt a COVID előtt és meg is tudja valósítani, tudjuk azt, hogy több országnak, régióknak ez nem sikerült. Jelenleg abban a pillanatban vagyunk, hogy az erőforrásokat allokáltuk és azokat az irányokat, amiket létrehozott az ország folytatni kell.” (10).

Több válaszadó említette az edukáció fontosságát, amely árnyalja a felelősség kérdését is. Állami vagy alsóbb szintű, de mindenképpen közfeladatként tekintenek az edukáció megszervezésére, amellyel azonban el lehet érni, hogy a többi szereplő – mind a keresleti, mind a kínalati

oldalon – is magasabb szinten építse be a fenntarthatósági szempontokat a viselkedésébe.

„A szabályok megalkotásán és betartatásán túl edukációra is nagyon nagy szükség lenne az egyének és a vállalkozások részére is, hogy tudatosítsuk bennük, a fenntarthatóság az ő saját érdekük is, hogy ne csak a szabályok megszegésének szankcionálása miatt tartsák be azokat, hanem azért is, mert belátják, a fenntarthatóságra való törekvés szükséges ahhoz, hogy a Föld és ezáltal mi, emberek „túléljük” azokat a folyamatokat, amelyeket az elmúlt időszakban „előidézünk” a bolygónkon. Az edukáció sokat segítené abban is, hogy az egyének és a vállalkozások a maguk szintjén is hozzanak meg döntéseket a fenntarthatóság érdekében, az előírt szabályokon túl.” (8).

Interjúalanyaink többsége fontosnak tartja a turisztikai vállalkozások szerepét a fenntartható turizmus rendszerében. Fenntartható gyakorlataik mennyisége és mértéke eltérő, és jellemzően előrébb tartanak azon vállalkozások, amelyek saját felelősségüket nagyobbra, lehetőségeiket szélesebb körűre értékelik. A szakirodalmi eredményeket támasztja alá, hogy a kisebb vállalkozások esetében jobban tetten érhető a tulajdonosi/felsővezetési elkötelezettség és a saját felelősség hangsúlyozása.

„... ez mindenkinek a helyi, vagy mindenkinek a saját felelőssége lenne igazán” (7).

4. Következtetések

Kutatásunkban a fenntarthatóság értelmezését és a felelősség kérdéskörét vizsgáltuk szálláshely-szolgáltatók körében. Eredményeink azt mutatták, hogy a szolgáltatók számára a fenntarthatóság leginkább a környezetvédelmi szempontok figyelembevételét jelenti, illetve desztinációs vonatkozású tartalmat – a túlturizmus elkerülését – társítanak hozzá. A turizmus szereplői közül leginkább az állami szférának a befolyását hangsúlyozzák, amely – véleményük szerint – a megfelelő szabályozási keret megalkotásával minden szereplőre hatást gyakorolna. Ugyanakkor az állami felelősség dominanciája mellett majdnem minden interjúalany fontosnak véli saját szerepét is a fenntarthatóság felé történő elmozdulásban.

Az önkormányzatok, helyi és térségi szervezetek szempontjából is releváns eredmény – a fenntarthatóság érdekében tett szabályozások iránti igény meglétén kívül –, hogy a megkérdezett szolgáltatók elengedhetetlennek tartják az edukációt a fenntarthatósággal összefüggésben mind a vállalkozások, mind a fogyasztók irányában.

Kutatásunk következő szakaszában megvizsgáljuk, hogy a szálláshely-szolgáltatók milyen gyakorlatokat valósítanak meg a fenntarthatóság érdekében, mennyire komplexen alkalmazzák a felelős vállalati viselkedés elemeit. Vizsgálatunkat a későbbiekben szeretnénk kibővíteni a szektor további szereplőire, így a vendéglátóhelyek és az utazási irodák körében is mélyinterjúkat tervezünk lebonyolítani. A továbbiakban érdemes lehet a turizmus más érintettjeit – állami és desztinációs szervezeteket – is bevonni a kutatásba.

**HEGEDÜS SÁRA – KISS KORNÉLIA –
BOROS KITTI**

Abstract

“Yet whose responsibility is this?” - Sustainability responsibilities of tourism stakeholders from the perspective of accommodation providers

In tourism, the idea of sustainability can be seen as an approach that, while easily adaptable for organizations involved in destination management, is difficult for profit-oriented service providers to grasp. In the case of the latter, defining the principles of responsible market behavior and its concrete implementation means the framework for thinking. In our research, we sought to answer the question of how Hungarian accommodation providers associate interpretations with sustainability and what responsibilities they attribute to the implementation of sustainability in practice by individual stakeholders in tourism. The results of our qualitative research show that service providers, although acknowledging the responsibilities of all three actors (consumers, businesses, the state), mostly believe that the public toolkit has the greatest influence on the practical adaptation of sustainability principles.

Keywords: sustainable tourism, responsibility, government involvement, accommodation providers

Irodalomjegyzék

ABBAS, Jaffar – MUBEEN, Riaga – IOREMBER, Paul Terhema – RAZA, Saqlain – MAMIRKULOVA, Gulnara (2021): Exploring the impact of COVID-19 on tourism: transformational potential and implications for a sustainable recovery of the travel and leisure industry, *Current Research in Behavioral Sciences*, 2.

BHASKARA, Gde Indra – FILIMONAU, Viachaslau (2021): The COVID-19 pandemic and organisational learning for disaster planning and management: A perspective of tourism businesses from a destination prone to consecutive disasters, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 46, pp. 364–375.

BRAMWELL, Bill – HIGHAM, James – LANE, Bernard – MILLER, Graham (2017): Twenty-five years of sustainable tourism and the Journal of Sustainable Tourism: looking back and moving forward, *Journal of Sustainable Tourism*, 25 (1), pp. 1–9.

BRAUN Róbert (2016): *Vállalati társadalmi felelősségvállalás*. Akadémiai Kiadó. Budapest

BUDEANU, Adriana (2007): Sustainable tourist behaviour – a discussion of opportunities for change. *International Journal of Consumer Studies*, 31 (5), pp. 499–508.

BYRD, Erick T. (2007): Stakeholders in sustainable tourism development and their roles: applying stakeholder theory to sustainable tourism development, *Tourism Review*, 62 (2), pp. 6–13.

DARVISHMOTEBALI, Mahlagha – ALTI-NAY, Levent (2022): Green HRM, environmental awareness and green behaviors: The moderating role of servant leadership. *Tourism Management*, 88.

DODDS, Rachel – JOPPE, Marion (2009): The demand for, and participation in corporate social responsibility and sustainable tourism—implications for the Caribbean. *ARA Journal of Travel Research*, 2 (1), pp. 1–24.

FILIMONAU, Viachaslau – ROSA, Marina Santa – FRANCA, Luiza Santana – CREUS, Alba Cánovas – RIBEIRO, Glaydston Mattos – MOLNAROVA, Jitka – SAFAEI, Amir (2021): Environmental and carbon footprint of tourist accommodation: A comparative study of popular

hotel categories in Brazil and Peru. *Journal of Cleaner Production*, 328.

FREEMAN, R. Edward. (1984): *Strategic management: A stakeholder approach*. Pitman Publishing, Boston, Massachusetts.

GOODWIN, Harold (2011): *Taking Responsibility for Tourism*, Goodfellow Publishers, Leeds.

GÖSSLING, Stefan – SCOTT, Daniel – HALL, C. Michael (2021): Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19, *Journal of Sustainable Tourism*, 29 (1), pp. 1–20.

HAJMÁSY Gyöngyi (2019): Felelős turizmus, felelős döntéshozók, avagy CSR, ahogy a balatoni turizmusból érintett szereplők látják. *Turizmus Bulletin*, 19 (1), pp. 25–35.

HALDORAI, Kavitha – KIM, Woo Gon – GARCIA, R. L. Fernando (2022): Top management green commitment and green intellectual capital as enablers of hotel environmental performance: The mediating role of green human resource management. *Tourism Management*, 88.

HAPP Éva (2014): Fenntartható turizmus és felelősségvállalás. *Gazdaság és Társadalom*, 6 (1), pp. 90–102.

HASSAN, Salah S. (2000): Determinants of Market Competitiveness in an Environmentally Sustainable Tourism Industry, *Journal of Travel Research*, 38, (3), pp. 239–245.

HEGEDŰS Sára – ENDRÉSZ Blanka (2021): „Ez csak egy esély!” - A fenntarthatóság értelmezése és a világjárvány utáni turizmus jövőképe utazásszervezők körében. IN: MITEV Ariel – CSORDÁS Tamás – HORVÁTH Dóra – BOROS Kitti (szerk.): “Post-traumatic marketing: virtuality and reality” - Proceedings of the EMOK 2021 International Conference. Corvinus University of Budapest: Budapest. ISBN: 978-963-503-8, pp. 422–432.

HEGEDŰS Sára – LONTAI-SZILÁGYI Zsuzsanna (2019): Fenntartható turizmusfejlesztés IN: IRIMIÁS Anna – JÁSZBERÉNYI Melinda – MICHALKÓ Gábor (2019): *A turisztikai termékek innovatív fejlesztése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

HEGEDŰS Sára – KASZA-KELEMEN Kata – NAGY Ildikó Réka – PATAKI György – PINKE-SZIVA Ivett – VARGA Ákos (2021): Guidelines for Ecosystem Services Based Ecotourism Strategy. Forrás: <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/6900/>, Letöltve: 2021. december 14.

HORN Gergely (2001): A turizmus hatása az ökológiai és a társadalmi sokféleségre. Kovász V, (3-4.) pp. 153–165.

KHATTER, Ajay – WHITE, Leanne – PYKE, Joanne – MCGRATH, Michael (2021): Stakeholders' influence on environmental sustainability in the Australian hotel industry. *Sustainability (Switzerland)*, 13(3), pp. 1–17.

KOVÁCS Edina – KISS Kornélia (2018): *Turisztikai trendek*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

LŐRINCZ Katalin – SULYOK Judit (Szerk.) (2017): *Turizmusmarketing*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Magyar Turisztikai Ügynökség (MTÜ) (2017): *Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030*. MTÜ, Budapest.

MÁLOVICS György (2009): *A vállalati fenntarthatóság érintettközponitú vizsgálata*. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Köz-gazdaságtudományi Kar, Szeged.

MICHALKÓ Gábor (2003): A fenntartható fejlődés ökoturisztikai aspektusai Magyarországon. *Turizmus Bulletin*, 7 (4), pp. 13–21.

MIHALIC, Tanja (2016): Sustainable-responsible tourism discourse – Towards 'responsustainable' tourism, *Journal of Cleaner Production*, 111 (B), pp. 461–470.

MITEV Ariel Zoltán (2019): *Kutatásmódszertan a turizmusban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

PASSAFARO, Paola (2020): Attitudes and Tourists' Sustainable Behavior: An Overview of the Literature and Discussion of Some Theoretical and Methodological Issues. *Journal of Travel Research*, 59 (4), pp. 579–601.

PUCZKÓ László – RÁTZ Tamara (2003): *Turizmus történelmi városokban: Tervezés és menedzsment*. Turisztikai Kutató Kkt., Budapest.

SHARPLEY, Richard (2000): Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divide, *Journal of Sustainable Tourism*, (8), pp. 1–19.

TIMUR, Seldjan – GETZ, Donald (2008): A network perspective on managing stakeholders for sustainable urban tourism. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 20 (4), pp. 445–461.

WALIGO, Victoria M. – CLARKE, Jackie – HAWKINS, Rebecca (2013): Implementing sustainable tourism: A multi-stakeholder involvement management framework. *Tourism Management*, 36, pp. 342–353.

WHEELER, Brian (2012): Sustainable mass tourism: More smudge than nudge - the canard continues, *Critical debates in tourism*, Channel View Publications, Bristol, pp. 39–43.

World Tourism Organization (WTO) (1998): *A fenntartható turizmus fejlesztése – Irányelvek a turizmus tervezőinek és szervezőinek*, Geomédia Kiadó, Budapest.

Internetes források:

Szallas.blog.hu (2019): Ökoszállások és biohotellak ahol még a fű is zöldebb <https://blog.szallas.hu/okoszallasok-es-biohotellak/> Letöltve: 2021. december 14.

Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége (MSZÉSZ) (2021): Zöld Szálloda Díj <https://www.hah.hu/palyazatok/zold-szalloda> Letöltve: 2021. december 14.

Köszönetnyilvánítás:

Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-3-II kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési És Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Szerzők:

HEGEDÜS SÁRA, PhD-hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, E-mail: sara.hegedus@uni-corvinus.hu

KISS KORNÉLIA, Tanszékvezető egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, E-mail: kornelia.kiss@uni-corvinus.hu

BOROS KITTI, Egyetemi tanársegéd, Budapesti Corvinus Egyetem, E-mail: kitti.boros@uni-corvinus.hu

Körforgásos gazdaság a vállalkozások életében – Mérhető-e a paradigmaváltás a vállalkozások működésében?

A fenntarthatósági szemlélet egyre nagyobb hangsúlyt kap mindennapjainkban. Az egyre nagyobb számban születő hazai és nemzetközi tudományos művek mellett közösségi szinten is valljuk a környezet védelmének fontosságát. Az egyéni felelősségvállalás mellett a gazdasági szervezetek és a települési önkormányzatok is előtérbe helyezték a körforgásos szemléletet, amelynek megfelelően igyekeznek tevékenységüket folytatni. Az érdeklődő nagyon sok jó gyakorlattal találkozhat, azonban olyan felmérés még nem született, amely teljes képet mutat Magyarországról. Jelen tanulmány a gazdasági szervezetek szintjén ténylegesen megvalósuló, a körforgásos gazdaság szemléletének megfelelő elkötelezettséget mutatja be. A felmérésbe a foglalkoztatottak száma alapján, az 5.000 legnagyobb, magyarországi székhellyel rendelkező vállalkozást vontuk be elektronikus kérdőív formájában. A kutatási eredmények azt bizonyítják, hogy a válaszadó vállalkozások a környezeti fókusz alapján három csoportba sorolhatók, valamint erősen érződik a főváros-vidék különbsége is. Az országos elemzések azt mutatják, hogy valóban elindult a paradigmaváltás a gyakorlati életben, mérhetően a vidéki vállalkozások javára.

Bevezetés

A körforgásos gazdaság szemlélete nem csak a tudományos művek témáját képezi, de átszövi mindennapjainkat is. A média felületein, az oktatás különböző szintjein, és a közösségi programokon keresztül, egyre nagyobb hatást fejtenek ki a társadalomra a környezetvédelmi szempontok. Jeles példája ennek a Planet Budapest, 2021 nagyszabású rendezvény is, amely egyrészt technológiai fejlesztéseket, innovatív termékeket és szolgáltatásokat mutatott be a fenntarthatóság jegyében, másrészt a környezeti folyamatok bemutatásával a helyes emberi viselkedésmódra is felhívta a figyelmet, mindeközben megoldási javaslatot is kínálva a környezeti lábnyom csökkentésére. A társadalmi-gazdasági hatások tehát a környezeti célok esetén sem választhatóak szét egymástól. A kérdés azonban az, hogy míg a környezettudatosság – különösen az új generációk tekintetében – formálható, addig egy működő termelő és/vagy szolgáltató vállalkozás esetén hogyan ültethető át ez a vállalati stratégiába. Jelen tanulmány ebben a kérdéskörben vizsgálódik és a körforgásos gazdaság környezeti céljainak érvényesülését elemzi a vállalkozások körében.

Elméleti háttér

A jelenlegi gazdasági rendszer lineáris szemléletű. A nyersanyagok természetből való kitermelése biztosítja a termékek előállítását, melyek egy részéből a felhasználás után nagy mennyiségű hulladék keletkezik (NEUMANNÉ – VARGA-DANI 2020, NEUMANNÉ – VARGA-DANI 2021). A körforgásos gazdaság célja ennek a lineáris rendszernek a megváltoztatása. A körforgásos gazdaság elveinek megvalósítása támogatja a fenntartható fejlődés céljainak elérését, ezért fontos, hogy a gazdasági szereplők alkalmazzák ezeket az elveket. Kutatói szemszögből pedig lényeges mérni alkalmazások elterjedtsé-

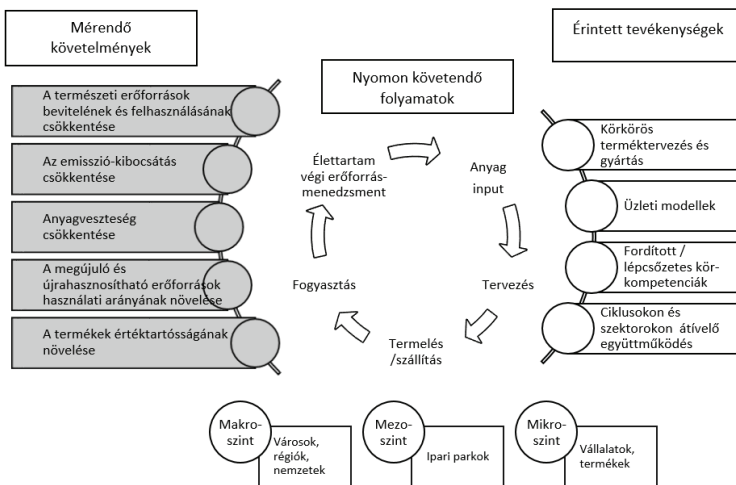
gét, amivel kapcsolatban a körköröségi mutatók széles skáláját fejlesztették ki.

A körkörös gazdaság témaköre egyre inkább beépült a tudományos gondolkodásba és vállalati stratégiákba (LENGYEL et al. 2021, MÁHR et al. 2018) is. Jelen tanulmányunkban szinonimaként használjuk a körforgásos és a körkörös gazdaság kifejezéseket. A szakirodalomban igen elterjedt témakör, ebből fakadóan számos definícióval találkozhatunk, melyből az egységesség hiánya következik. KIRCHHERR et al. (2017) 114. a körforgásos gazdaságra vonatkozó definíciót tekintettek át, melyeket 17 dimenzióra osztottak fel. Definíciójuk szerint a körforgásos gazdaság olyan gazdasági rendszer, amely az „élettartam végi” – end of life – koncepciót (a lineáris gazdaságot) az anyagok csökkentésével, alternatív módon történő újrafelhasználásával, újrahasznosításával és visszanyerésével váltja fel a termelési/elosztási és fogyasztási folyamatokban. A körkörös gazdaság mikroszinten (termékek, cégek, fogyasztók), mezoszinten (öko-ipari parkok) és makroszinten (város, régió, nemzet és azon túl) működik, azzal a céllal, hogy támogassa a fenntartható fejlődés céljainak elérését, vele szimultán a környezet minőségét, a gazdasági jólétet és

a társadalmi egyenlőséget, a jelenlegi és a jövő generációinak javára.

A körforgásos gazdaság paradigmája olyan új perspektívát vezet be a gazdasági életbe, ahol a gazdasági növekedés szétválik az erőforrás-felhasználástól és a szennyezőanyag-kibocsátástól, mivel az elhasznált anyagokat és termékeket inkább erőforrásnak és nem hulladéknak tekintik. A koncepció lényege az anyaghurkok lezárása, a nyersanyagigény és a hulladékkezelési igény csökkentése (ELIA et al. 2017). A körforgásos rendszer jelentős javulást eredményezhet az anyagfelhasználás hatékonyságában, és nyereséges lehet a gyártók számára is (MACARTHUR 2013). Minél szűkebb a kör, azaz minél kevésbé kell egy terméket megváltoztatni az újrafelhasználás, a felújítás és az újragyártás során, azaz minél gyorsabban tér vissza a használatba, annál nagyobb a potenciális megtakarítás. Ez érvényes a termékekbe beépülő anyagokban, a munkaerőben, az energiában és a tőkében, valamint a kapcsolódó externáliákban (például üvegházhatású gázok kibocsátása, víz, toxicitás) is, ezáltal annál több anyag marad meg (MACARTHUR, 2013). A körforgásos gazdaság keretrendszerét ELIA et al. (2017) átfogó munkája alapján szemléltetjük (1. ábra).

1. ábra: A körforgásos gazdaság keretrendszere
Figure 1: The circular economy framework

Forrás: ELIA et al. (2017) alapján a szerzők saját szerkesztése

Source: Based on ELIA et al. (2017) and edited by the authors

Az 1. számú ábra közepén a körforgásos gazdaság paradigmájának öt fő fázisa látható: az anyagbevitel, a tervezés, a gyártás, a fogyasztás és végül az életciklus végi (end of life) erőforrás gazdálkodás, ami az első fázis inputját biztosítja. Ezen fázisok azokat a folyamatokat reprezentálják, amelyek teljesítményének mérése elengedhetetlen ahhoz, hogy egy rendszer körkörösségét meg tudjuk ítélni.

A keretrendszerben négy cselekvési kategória került meghatározásra az ábra jobb oldalán: (MACARTHUR 2013, PHILP et al. 2018, ELIA et al. 2017, JANIK – RYSZKO 2019, FRANCO-GARCÍA et al. 2019 alapján):

Körkörös terméktervezés- és gyártás: ebbe a kategóriába számos tevékenység sorolható, kezdve a termékek újrafelhasználását, felújítását és újrahasznosítását elősegítő környezetbarát tervezési módszerektől, a kevésbé veszélyes anyagokat tartalmazó termékek és eljárások tervezéséig.

Üzleti modellek: olyan új üzleti modellek elterjesztése, mint például a terméktulajdonlást helyettesítő termék-szolgáltatási rendszerek, vagy a kollaboratív fogyasztási eszközök, amelyek a fogyasztók közötti csatornák szélesebb elterjedésére épülnek.

Fordított/lépcsőzetes kör-kompetenciák: a fordított, illetve lépcsőzetes körök kiépítésének képességéről szól. A zárt hurkú ciklusok támogatására irányuló intézkedések vonatkozhatnak pl. az innovatív technológiák alkalmazására az újrahasznosításban, vagy az anyagok lépcsőzetes felhasználására, illetve a másodlagos piacok támogatására.

A „lépcsőzetes használat ereje” az újrafelhasználás diverzifikálására utal az értékláncon keresztül. Például a pamutruházat felhasználása használt ruházati cikként, ami majd átkerül a bútortiparba szálbetétként a kárpitozásba, a szálbetétet pedig később újra felhasználják az építőipari közetgyapot szigetelésekben.

Fordított körök: általánosságban elmondható, hogy a zárt hurkok két ellátási láncból állnak (WELLS – SEITZ 2005): egy előremenő és egy fordított láncból, ahol a visszanyert termék újra belép a hagyományos előremenő láncba (antikainen – VALKOKARI 2016). Ehhez költséghatékony, jó minőségű begyűjtési, szállítási és kezelési rendszerek szükségesek, mivel nélkülük folytatódik az anyagok kiszivárgása a rendszer-

ből, ezért kritikus fontosságú a képességek és az infrastruktúra kiépítése a hurkok lezárásához (MACARTHUR, 2013).

A fordított ciklusok nem csak egy iparágra korlátozódnak, egyben „lépcsőzetesek” is különböző iparágakban (MACARTHUR, 2013).

Ciklusokon átívelő és ágazatközi együttműködés: együttműködések kiépítésére összpontosító intézkedések az új értékláncon keresztül akár új szereplők bevonásával is, a melléktermékek hulladékká válásának megakadályozása hatékony ipari szimbiózison keresztül.

A körforgásos gazdaság elmozdítaná a gazdasági egyensúlyt az energia-intenzív anyagokról és az elsődleges kitermelésről. A fordított ciklusú tevékenységek új szektorként jelennek meg az anyagok újrafelhasználása, felújítása, újragyártása és újrahasznosítása céljából (MACARTHUR, 2013).

Az ábra bal oldalán található, mérendő követelmények fogják adni empirikus kutatásunk alapját. A körforgásos gazdaság mérése számos keretrendszer, mutatószámrendszer található a szakirodalomban. KOZMA et al (2021) megállapítja, hogy a legátfogóbb elemzéseket a körforgásos gazdaság mutatószámainak feltérképezésére vonatkozóan ELIA et al. (2017), PARCHOMENKO et al. (2019) és SAIDANI et al. (2019) végezték. SAIDANI et al. (2019) 55 indikátorkészletet azonosítottak, ami alapján kidolgozták a körforgásos gazdaság mutatószámainak taxonómiáját 10 kategóriában. Parchomenko et al. (2019) munkája strukturált képet ad a körforgásos gazdaság méréseire vonatkozó mérőszámokról. A cikk szerzői 63 mérőszám és 24 releváns jellemző strukturált elemzését végezték el, mint például az újrahasznosítás hatékonysága, a hosszú élettartam és a készletek elérhetősége. Az elemzés a mérőszámok három fő klaszterét azonosította: (1) az erőforrás-hatékonysági klasztert, (2) az anyagkészletek- és áramlások klaszterét, (3) és a termék-központú klasztert. Megállapítják, hogy a legelterjedtebb szempontok a hulladék ártalmatlanításra, az erőforrások elsődleges és másodlagos felhasználására, az erőforrás-hatékonyságra/termelékenységre, valamint az újrahasznosítási hatékonyságra összpontosítanak.

A mérendő követelmények körében (az 1. számú ábra bal oldala) az általunk későbbiekben is használt 5 tényezőt ismertetjük részletesen.

Ezeket számos szerző említi és alkalmazásra javasolja műveiben (ELIA et al. 2017, PHILP et al. 2018, JANIK – RYSZKO 2019, KRISTENSEN – MOSGAARD 2020, KWARTENG et al. 2021, KRAVCHENKO et al. 2020, MANCINI – RAGGI 2021, MORAGA et al. 2019).

- A természeti erőforrások beszerzésének és felhasználásának csökkentése: A fő cél a természetes ökoszisztéma jelenlegi, lineáris modellek által okozott eróziójának csökkentése azáltal, hogy kevesebb erőforrásból magasabb értéket hozunk létre. Ennek egyenes következménye a természeti erőforrások hatékonyabb megőrzése a nyersanyagok, a víz és az energia hatékony felhasználásával.
- A szennyezőanyag-kibocsátás csökkentése: A közvetlen és a közvetett emissziókra vonatkozik.
- Az anyagvesztések csökkentése: A termékek és anyagok visszanyerését és újrahasznosítását szolgáló zárt hurkú modellek megvalósítása. A fordított (visszafelé irányuló) áramlason keresztül lehetővé teszi a hulladékképződés megelőzését, az égetés és a hulladéklerakás minimalizálását, valamint az energia- és anyagvesztések csökkentését.
- A megújuló és újrahasznosítható erőforrások arányának növelése, ezáltal a károsanyag-kibocsátás csökkentése.
- A termékek értékártósságának növelése: Ez a cél a termékek élettartamának meghosszabbításával, a fentebb már említett terméktulajdonlást helyettesítő új, felhasználás-orientált szolgáltatásokra épülő üzleti modellek bevezetésével érhető el. Azonfelül az anyagok nagyfokú újrahasznosításával, a késztermékek komponensként való újrafelhasználásával valósítható meg.

Végül, az ábra alján, a paradigma három fő beavatkozási területe körvonalazódik: a mikroszint (az egyes vállalatokra, termékek, ügyfelek szintje), a mezoszint (azaz ökoipari parkok), valamint a makroszint (városok, nemzetek) szintje (GHISELLINI et al. 2016).

Jelen kutatásunkban vállalati szinten vizsgáljuk a fentebb említett 5 mérendő követelményt.

Az adatbázis jellemzői

A kutatás a körforgásos gazdaság elméletének gyakorlati életben történő megjelenését, illetve annak mértékét hivatott vizsgálni. A szerzők

feltételezése szerint, a nagyobb méretű vállalkozások azok, ahol a környezeti szemlélet mérhető módon is megjelenik. Ennek oka, hogy ezek a vállalkozások jelentős arányban környezeti stratégiát is alkotnak, amelynek megvalósulását a környezetvédelmi vezetés legkülönfélébb eszközeivel igyekeznek végrehajtani.

A szerzők a kutatás alapsokaságaként, az első 5.000 db – alkalmazotti létszám alapján – legnagyobb, magyarországi székhellyel vagy telephellyel rendelkező vállalkozást határozták meg. A kutatási kérdések megválaszolása primer, elektronikus úton kiküldött kérdőíves felmérés eredményeinek elemzésén alapul. Összesen 4.606 db kérdőív ért célba, amelyből 205 db érkezett vissza, a teljes kitöltők száma 121 db volt. Méretüket tekintve a vállalkozások közel 70%-a 50-250 fő közötti, 30%-a pedig 250 főnél nagyobb alkalmazotti létszámmal rendelkezik. A legnagyobb válaszadó vállalkozásnál több mint 37 ezer munkavállaló dolgozik.

A kérdőívek 22%-a budapesti vállalkozásoktól érkezett vissza, a kitöltések arányában nézve a legnagyobb kitöltési kedv Baranya, Pest és Somogy megyéket, míg a legkisebb Nógrád és Vas megyéket jellemezték (itt megjegyzendő, hogy ezekben a megyékben a regisztrált gazdasági szervezetek száma is alacsonyabb a többi megyéhez képest, KSH, 2021 alapján). A válaszadó vállalkozások közel 40%-a a feldolgozóiparban végzi tevékenységét, igen változatos fő tevékenységi körben. Több cég a fémmegmunkálás, fémszerkezet gyártása területén működik, illetve közúti jármű, járműmotor alkatrészeinek gyártásával foglalkozik. Az éves nettó árbevétel tekintetében igen nagy a szórás a vállalkozások között, 342 milliárd Ft a legnagyobb és 48 millió Ft volt a legkisebb realizált nettó árbevétellel rendelkező cég a mintába került gazdálkodó szervezetek között. Mindezek azt mutatják, hogy az elemzések alapját képező minta széles körben fedi le a különböző típusú és méretű vállalkozásokat.

A kutatás eredményei

A kérdőív kitöltése során a vállalkozásoknak rangsorolniuk kellett a válaszaikat 1-től 6-ig terjedő skálán, arra vonatkozóan, hogy vállalatuknál

milyen mértékben érvényesülnek a következő környezeti célok:

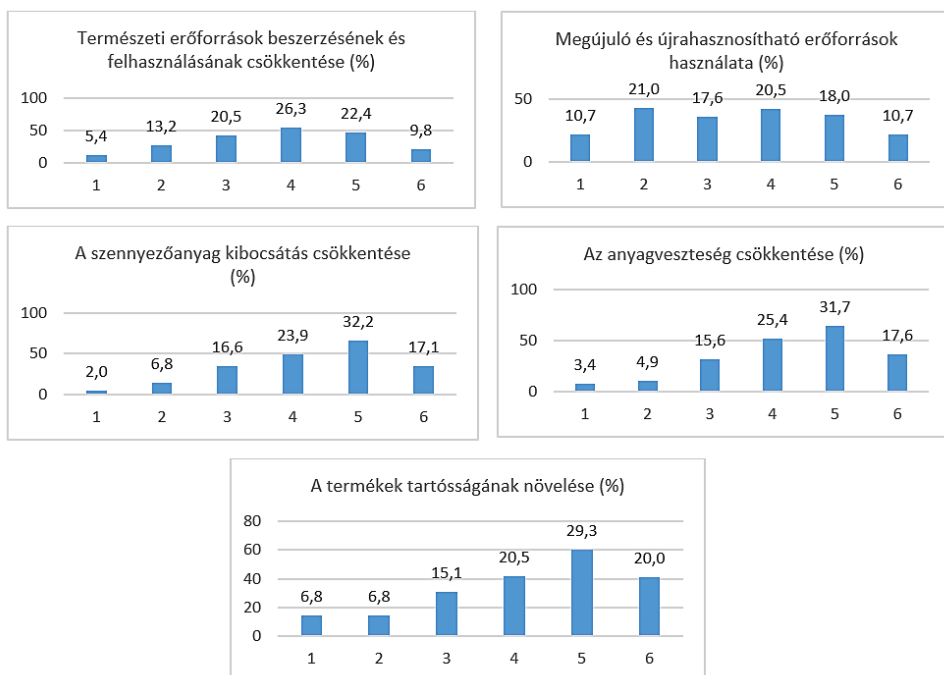
- A természeti erőforrások beszerzésének és felhasználásának csökkentése;
- Megújuló és újrahasznosítható erőforrások használata;
- A szennyezőanyag kibocsátás csökkentése;
- Az anyagvesztés csökkentése;

A termékek tartósságának növelése (2. ábra)

Az egyes kérdések rangsorolását tekintve jelentős eltéréseket tapasztaltunk, ami arra utal, hogy a megadott környezeti célok megítélése meglehetősen különböző. A 2. ábra oszlopdiagramjai alapján az első következtetésünk az volt, hogy a vállalkozások bizonyos hányada, a kérdőívben megadott környezeti cél érvényesülésének mértékét nem tartja magasnak. Kivételt képez ezek közül a megújuló és újrahasznosítható erőforrások használata, amely esetén a 2-es rangsorszám fordult elő a legtöbbször. A másik, kissé alacsonyabb érvényesülési értéket kapott cél,

a természeti erőforrások beszerzésének és felhasználásának csökkentése (rangorszám módusz: 4). A többi megadott cél esetén a vállalkozások az 5-ös rangorszámot adták a leggyakrabban. Azonban szembeűnő, hogy a cégek kisebb aránya értékelte a körforgásos gazdaság ezen elemeit elsődlegesen érvényesülő célnak. A teljes mintában mindössze öt olyan vállalkozás volt, amelyik mindegyik környezeti célt a legmagasabb (6) érvényesülési szinten értékelte, ezek mindannyian a feldolgozóiparban tevékenykednek, és mind a létszám, mind az árbevétel tekintetében nagy differencia mutatkozik közöttük (az árbevétel terjedelme több mint 11 mrd Ft, a létszám terjedelme pedig közel 400 fő). A mintában viszont csak egy – az építőiparban működő – vállalkozás volt, amely egy megadott környezeti célt sem érzékel az erősen érvényesülő célok között (1). Mindezek alapján nem lehet levonni azt a következtetést, hogy a válaszadó vállalkozások környezeti gyakorlatuk alapján vagy körforgásos gazdaság ori-

2. ábra: A környezetvédelmi célokra adott válaszok megoszlása 1-6-os skálán (%)
Figure 2: Distribution of responses to environmental objectives on a scale of 1-6 (%)

Forrás: A szerzők saját szerkesztése

Source: Edited by the authors

entáltak vagy sem. A válaszok alapján az alábbi két feltételezéssel éltek e cikk szerzői:

A vállalkozások nem egyforma hangsúlyt helyeznek az egyes körkörös gazdasági célokra, mégis meghatározható három olyan jól elkülöníthető csoport, amelyek tagjai hasonló attitűddel rendelkeznek.

Különbég mutatható ki az egyes csoportokba való tartozásra vonatkozóan, a fővárosi, illetve a vidéki székhellyel rendelkező vállalkozások között.

Az első feltételezés vizsgálatára a klaszterelemzés módszerét alkalmazták a szerzők (MOLNÁR 2015). A klaszterelemzés segítségével a hasonló megfigyelési egységek azonos csoportba kerülnek. Az elemzés során minden esetben megtörtént a klaszterelemzés érvényességének ellenőrzésére is, így a kapott eredmények alapján releváns következtetések fogalmazhatók meg.

A második feltételezés alátámasztására, a keresztábra-elemzést alkalmazták a cikk írói, amely segítségével az egyes klaszterekbe/csoportokba tartozó vállalkozások területi megoszlása (fővárosi székhely-vidéki székhely) mérhető.

A klaszterelemzés alapján a szerzők feltételezései beigazolódtak, ugyanis tisztán kirajzolódott egy harmadik csoport is a vállalkozások között. Ezen csoportok jellemzői a következők:

Az első csoportba kerülő vállalkozások *elkötelezettek a körforgásos gazdaság szemléletének* gyakorlati alkalmazásában, **élharcosnak** tekinthetők a többi vállalkozás között.

A válaszadó cégek 39%-a ebbe a csoportba tartozik, vagyis itt van a legtöbb vállalkozás. Jellemzőjük, hogy mindegyik környezeti cél gyakorlati szinten is fontos szereppel bír, tehát tevékenységükbe a körforgásos gazdaság szemléletét már átültették. A csoport vállalkozásainak közel fele a feldolgozóiparban tevékenykedik, ami ennek a szektornak a felülreprezentáltságát tekintve, nem meglepő. Ugyanakkor több vállalkozás működik a szállítás, a raktározás; a kereskedelem, a gépjárműjavítás, a vízellátás, a szennyvíz gyűjtése, és kezelése, a hulladékgyűjtés, valamint a szennyvíztisztítás ágazatban. Árbevétel tekintetében igen nagy eltérés figyelhető meg a vállalkozások között. A legnagyobb és a legkisebb árbevétel között közel 205 mrd Ft-os eltérés mutatkozik. A létszám esetén hasonló eltérést talá-

lunk, a terjedelem 37 ezer fő. Mindez azt jelenti, hogy a legnagyobb árbevétellel, illetve dolgozói létszámmal rendelkező cégek ebbe a kategóriába kerültek, de számos, nagyságrendekkel kisebb vállalkozás is található az élharcosok között.

A második csoportban a mintába került vállalkozások 31%-át találjuk. Ennél a csoportnál is érzékelhető már a környezeti szempontok előtérbe kerülése, azonban az ide tartozó gazdálkodó szervezetek leginkább az *erőforrás szemléletre alapozva határozzák meg környezeti céljaikat*, így szemléletükben *haladóknak* tekinthetők a többi vállalkozás között.

Ezek a cégek a természeti erőforrások beszerzésének és felhasználásának csökkentését, valamint a megújuló és újrahasznosítható erőforrások használatát határozták meg olyan célként, amely a vállalkozásnál előtérbe kerül; a többi környezeti cél még nem hangsúlyos. A feldolgozóiparban működő vállalkozások aránya ebben a csoportban szintén magas (35%), de már kisebb mértékű, mint az élharcosok esetén. Jelentősebb létszámokban kerültek ebbe a csoportba az olyan, elsősorban természeti erőforrásokat hasznosító ágazatok vállalatai, mint a mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat. Ezen felül – ahogy az élharcosok esetén is – a vízellátás, a szennyvíz gyűjtése-, és kezelése, a hulladékgyűjtés, valamint a szennyvíztisztítás ágazatban működő vállalkozások. Ebben a csoportban az árbevétel terjedelme 117 mrd Ft, ez kevesebb az 1. csoport esetén megfigyelhető képest és ehhez hasonlóan a létszámterjedelem is jóval kisebb értéket vesz fel (10 ezer fő). Mindez azt jelenti, homogénebb összetételű ez a csoport és az alapadatok alapján látszik, hogy ebbe a csoportba a kisebb méretű vállalkozások kerültek.

A harmadik csoportba tartozó vállalkozások *még nem emelték át gyakorlatukba a környezeti szemléletet*, ugyanis a kérdőívek kitöltésekor egyetlen környezeti cél sem kapott magas rangsorszámot. A minta 30%-a sorolható ebbe a kategóriába, és az elemzések alapján *elmaradóknak* tekinthetők, az előző két csoporttal szemben.

A feldolgozóiparban tevékenykedő vállalkozások aránya ebben a csoportban még kevesebb (32%), és a szállítás és raktározás, a vízellátás, a szennyvíz gyűjtése-, és kezelése, a hulladékgyűjtés, a szennyvíztisztítás ágazatban

működő vállalkozások mellett nagyobb számban megjelennek az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenységet végző cégek is. Az üzleti évben realizált árbevétel terjedelme ebben a csoportban a legmagasabb (342 mrd Ft), a létszám terjedeleme pedig megegyezik az első csoportra jellemző adattal (37 ezer fő).

A fentiek alapján nem mondható ki egyértelműen az, hogy egy méreteiben (árbevétel, dolgozói létszám) nagy vállalkozás egyértelműen az élharcosok közé tartozik. A csoportok jellemzése során kitűnik, hogy az elmaradó csoportban is található több ilyen cég.

A szerzők feltételezték azt, hogy – mint általában a legtöbb területi elemzés során – a fővárosi székhellyel rendelkező vállalkozások többsége az élharcosok csoportjába tartozik. Az eredmények azonban ezt a feltételezést nem igazolták, ugyanis a budapesti székhellyel rendelkező vállalkozások legnagyobb arányban (43%-a) a második, erőforrás orientált csoportba tartoznak. Ezzel szemben a vidéki székhellyel rendelkező vállalkozások közel fele (43%) az élharcosok csoportjában sorolható (3. ábra). Ugyanakkor statisztikailag azt sem mondhatjuk, hogy a főváros-vidék viszonylat meghatározza, hogy melyik cég melyik csoportba tartozna. A Cramer-féle „V” alacsony értéket mutatott (0,17) és nem is volt szignifikáns ($p=5.5\%$).

Következtetések, összefoglalás

Az eredményeket áttekintve azt látjuk, hogy a felmérésben szereplő vállalkozások esetén nagyrészt érvényesül a körforgásos gazdaság elveinek

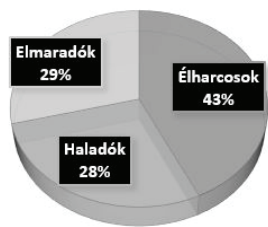
gyakorlati alkalmazása. Ugyanakkor a kérdőíves felmérés azt nem tárta fel, hogy azok milyen mértékben jellemzőek és milyen divíziókat érint. Kérdéses az is, hogy ez a gyakorlati tevékenység a vállalkozás környezeti stratégiájából fakad-e, vagy a működési hatékonyság és a vállalkozás külső megítélésének jelentősége tereli a cégeket a környezeti szempontok alkalmazásának irányába.

Kutatásunk eredményeként három klaszterbe/csoportba soroltuk a válaszadó vállalkozásokat a körforgásos gazdaság alapelveinek érvényesülése alapján. Az első (élharcos) csoport a leginkább célorientált környezetvédelmi szempontból, és a körforgásos gazdaság célkitűzései közül mindegyik jelen van. Legnagyobb mértékben a termékek tartósságának növelése, az anyagvesztesség csökkenése és a szennyezőanyag kibocsátás csökkentése érvényesül. A második csoportban (haladók) az erőforrásokkal kapcsolatos célok érvényesülnek: a természeti erőforrások beszerzésének és felhasználásának csökkentése valamint a megújuló/újrahasznosítható erőforrások használatának növelése. A harmadik (elmaradók) csoportban a körforgásos gazdaság öt célja közül egyik sem érvényesül.

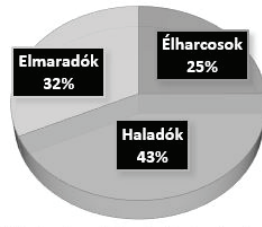
A nagy vállalkozások az üzleti évben realizálódó nettó árbevétel és az átlagos dolgozói létszám, – mint a vállalati méretet jellemző mutatószámok – alapján leginkább az „élharcosok” vagy az „elmaradó” csoportba kerültek. A nagy vállalkozások 3. klaszterbe tartozásának okait a szerzők további kutatások keretében kívánják vizsgálni.

3. ábra: A fővárosi és vidéki székhellyel rendelkező vállalkozások megoszlása az egyes csoportok között

Figure 3: Distribution of enterprises with headquarters in the capital and in the countryside between clusters

■ Vidéki székhellyel rendelkező vállalkozások megoszlása, %

■ Fővárosi székhellyel rendelkező vállalkozások megoszlása, %

Forrás: A szerzők saját szerkesztése

Source: Edited by the authors

A feldolgozóiparban működő vállalkozások közel 50%-a az első csoportba tartozik, amely egyértelműen utal ezen cégek környezetorientált stratégiájára. Ennek oka főleg az, hogy a feldolgozóiparban működő vállalkozások tevékenysége a természeti környezethez kötődik, és arra hatást gyakorol.

A kérdőíves felmérés eredményei alapján, a vidéki székhellyel rendelkező cégek azok, amelyek nagyobb arányban sorolhatók az első, „élharcosok” csoportjába. Valószínűsíthető, hogy ezek a vállalkozások felismerték, hogy területi versenyképességi pozíciójuk erősödni fog, amennyiben környezeti szempontú gazdálkodást végeznek. Bár le kell szögezni, hogy ezek a vizsgálatok statisztikailag nem voltak igazolhatóak. Ebben az esetben a kutatásba kerülő cégek számának növelésével megbízhatóbb eredmény várható, a szerzők véleménye szerint.

**FEKETE-BERZSENYI HAJNALKA –
MOLNÁR TAMÁS – M. BARNA KATALIN**

Abstract

Circular economy in business life – Can we measure the paradigm shift in the way businesses operate?

A sustainability approach is becoming increasingly important in our daily lives. In addition to the growing number of national and international scientific publications, the importance of protecting the environment is also recognised at community level. In addition to individual responsibility, economic organisations and local authorities have also adopted a circular approach and are trying to conduct their activities accordingly. There are a lot of good practices, but no survey has yet been published that gives a complete picture of Hungary. This study presents the actual commitment at the level of business organisations to the circular economy approach. The survey included 5,000 of the largest companies based in Hungary, based on the number of employees, in the form of an electronic questionnaire. The research results show that the responding enterprises can be divided into three groups according to their environmental focus, and that there is a strong metropolitan-rural divide. The national analyses show that a paradigm shift has indeed started in practice, measurably in favour of rural businesses.

Keywords: sustainability, circular economy, businesses, capital, countryside

Irodalomjegyzék

ANTIKAINEN, Maria – VALKOKARI, Katri (2016): A framework for sustainable circular business model innovation. *Technology Innovation Management Review*, 6.7. (2016) pp. 5–12.

Ellen MacArthur Foundation (2013): Towards the circular economy - Economic and business rationale for an accelerated transition. *Journal of Industrial Ecology*, Ed. Potocnik, Janez

ELIA, Valerio – GNONI, Maria Grazia – TORNESE, Fabiana (2017): Measuring circular economy strategies through index methods: A critical analysis. *Journal of Cleaner Production*, 142 (2017), pp. 2741–2751.

FRANCO-GARCÍA, María-Laura – CARPIO-AGUILAR, Jorge Carlos – BRESSERS, Hans (2019): Towards zero waste, circular economy boost: waste to resources. In: *Towards Zero Waste*. Springer, Cham, pp. 1–8.

GHISELLINI, Patrizia – CIALANI, Catia – ULGIATI, Sergio (2016): A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production*, 114 (2016), pp. 11–32.

GOVINDAN, Kannan – SOLEIMANI, Hamed – KANNAN, Devika (2015): Reverse logistics and closed-loop supply chain: A comprehensive review to explore the future. *European Journal of Operational Research*, 240.3 (2015), pp. 603–626.

JANIK, Agnieszka – RYSZKO, Adam (2019): Circular economy in companies: an analysis of selected indicators from a managerial perspective. *Multidisciplinary Aspects of Production Engineering*, 2.1 (2019), pp. 523–535.

KIRCHHERR, Julian – REIKE, Denise – HEKKERT, Marko (2017): Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*, 127 (2017), pp. 221–232.

KOZMA Dorottya Edina – MOLNÁRNÉ BARNA Katalin – MOLNÁR Tamás (2021): Rangsoroljunk vagy nem? A körforgásos gazdaság mérési lehetőségei és azok összehasonlítása az EU-tagországokban. *Vezetéstudomány-Budapest Management Review*, 52.8-9 (2021), pp. 63–77.

KRAVCHENKO, Mariia – MCALOONE, Tim C. – PIGOSSO, Daniela CA. (2020): To what extent do circular economy indicators capture sustainability?. *Procedia CIRP*, 90, pp. 31–36.

KRISTENSEN, Heidi Simone – MOSGAARD, Mette Alberg (2020): A review of micro level indicators for a circular economy - moving away from the three dimensions of sustainability?. *Journal of Cleaner Production*, 243 (2020) 118531.

KWARTENG, Amoako – SIMPSON, Samuel Nana Yaw – AGYENIM-BOATENG, Cletus (2021): The effects of circular economy initiative implementation on business performance: the moderating role of organizational culture. *Social Responsibility Journal* DOI 10.1108/SRJ-01-2021-0045

LENGYEL Péter – BAI Attila – GABNAI Zoltán – MUSTAFA, Othman Mohammad Ahmed – BALOGH Péter – PÉTER Erzsébet – TÓTH-KASZÁS Nikolett – NÉMETH Kornél (2021): Development of the Concept of Circular Supply Chain Management - A Systematic Review. *Processes*, 9(10), 2021, pp. 1740.

MÁHR Tivadar – BIRKNER Zoltán – BERKESNÉ RODEK Nóra (2018): Soudness and sustainability research in the regional and settlement development programmes (2014-2020). *Interdisciplinary description of complex systems* 16.2 (2018) pp 289–301

MANCINI, Eliana – RAGGI, Andrea (2021): A review of circularity and sustainability in anaerobic digestion processes. *Journal of Environmental Management*, 291 (2021) 112695.

MOLNÁR Tamás (2015): *Empirikus területi kutatások*. Akadémiai Kiadó, 2015.

MORAGA, Gustavo – Huysveld, Sophie – Mathieux, Fabrice – Blengini, Gian Andrea – Alaerts, Luc – VanAcker, Karel – Meester, Steven de – Dewulf, Jo (2019): Circular economy indicators: What do they measure?. *Resources, Conservation and Recycling*, 2019, 146, pp. 452–461.

NEUMANNÉ VIRÁG ILDIKÓ – VARGA-DANI Barbara (2020): The Principle of Circular Economy in Tourism at Lake Balaton. *Pannon Management Review*, 2020, 9 Special Issue December, pp. 25–42.

NEUMANNÉ VIRÁG ILDIKÓ – VARGA-DANI Barbara (2021): Fenntarthatóság és körforgásos gazdaság szemlélete a Balaton Turisztikai Térségben. *Comitatus: Önkormányzati szemle*, 2021, 31, pp. 150–162.

PARCHOMENKO, Alexej – NELEN, Dirk – GILLABEL, Jeroen – RECHBERGER, Helmut (2019): Measuring the circular economy-A Multiple Correspondence Analysis of 63 metrics. *Journal of Cleaner Production*, 210 (2019), pp. 200–216.

PHILP, Jim – WINICKOFF, David E. (2018): Realising the circular bioeconomy. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, No. 60. OECD Publishing, Paris

Saidani, Michael – Yannou, Bernard – LEROY, Yann – Cluzel, François – Kendall, Alissa (2019): A taxonomy of circular economy indicators. *Journal of Cleaner Production*, 207 (2019), pp. 542–559.

WELLS, Peter – SEITZ, Margarete (2005): Business models and closed-loop supply chains: a typology. *Supply Chain Management: An International Journal*, 10/4 (2005), pp. 249–251.

Törvények, rendeletek

2004. évi XXXIV. törvény a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról

Adatbázis

KSH (2021): https://www.ksh.hu/stadat_files/gsz/hu/gsz0035.html

Köszönetnyilvánítás:

A kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból, a NKFIH-471-3/2021 számú „Éghajlatváltozás Multidiszciplináris Nemzeti Laboratórium létrehozása” című projekt támogatásával valósult meg.

DR. FEKETE-BERZSENYI HAJNALKA, Egyetemi docens, Gazdaságtudományi Kar, Gazdálkodási Intézet, Számvitel és Controlling Intézeti Tanszék, Pannon Egyetem, Veszprém, E-mail: fekete-berzensenyi.hajnalka@gtk.uni-pannon.hu

DR. MOLNÁR TAMÁS, Egyetemi tanár, Gazdaságtudományi Kar, Gazdálkodási Intézet, Vállalatgazdaságtan Intézeti Tanszék, Pannon Egyetem, Veszprém, E-mail: molnar.tamas@gtk.uni-pannon.hu

M. DR. BARNA KATALIN, Egyetemi docens, Gazdaságtudományi Kar, Gazdálkodási Intézet, Számvitel és Controlling Intézeti Tanszék, Pannon Egyetem, Veszprém, E-mail: barna.katalin@gtk.uni-pannon.hu

A Veszprém–Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa fesztiváljainak fenntarthatósága és a COVID-19 – fókuszban a látogatói attitűdök és igények

A COVID-19 pandémia mindennapjainkat, így a szabadidős tevékenységeinket is átalakította (DAVIES 2020). Ez alól a fesztiválok sem jelentettek kivételt: halasztották, törölték őket, vagy csak jelentős korlátozásokkal lehetett programokat rendezni. A fesztivállátogatói attitűdök, a fogyasztói oldal vizsgálatára a 2023-ban EKF címet viselő Veszprém–Balaton régióban megrendezett fesztiválok körében került sor, ebben a desztinációban a szerzők személyes és online kérdőíves felmérést végeztek. 2020-ban három, 2021-ben öt fesztivál látogatóinak véleményét tárták fel, összesen 1500 látogató töltötte ki a fesztivállátogatói kérdőívet.

A kutatás kiemelt célja a fesztivállátogatók fenntarthatósági attitűdjének, azon belül a társadalmi és környezeti vonatkozásainak feltérképezése. Az eredmények alapján a Covid-19 időszak legnagyobb kihívása a fesztivállátogatók részéről is a bizonytalanság és a tervezhetetlenség volt. A fenntarthatósági törekvések a fesztiválok ideje alatt is egyre meghatározóbbak, ugyanakkor a pandémia (2020-2021 évre vonatkozóan) alatti időszakban a társadalmi fenntarthatóság indikátorai fontosabb szerepet töltöttek be, mint a környezeti indikátorok.

1. Bevezetés

A modernkori turizmus kapcsán 2020-ig a tömegturizmus és a túltelített desztinációk egyre markánsabb jelenségével nézett szembe a szakma, melyre válaszként a környezeti-társadalmi-gazdasági vonatkozásokat tiszteletben tartó fenntarthatóság szemlélet elterjedését hirdették. A reziliens (alkalmazkodó), felelős, fenntartható turizmus eszméje a Covid-19 (pandémia) időszakban tovább erősödött: s bár a vendégforgalom tekintetében ellentétes előjelű kihívások jelentek (nemzetközi turista forgalom drasztikus visszaesése, utazások/mobilitás korlátozása, távolságtartás, higiénia), a turizmus szektor kíméletlen átalakulása tovább növelte a fenntarthatósági törekvések relevanciáját.

Jelen tanulmány a fesztiválok fenntarthatóságával kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik, azon belül is a fesztivállátogatók attitűdjét, elvárásait vizsgálja a járvány sújtotta időszakban (2020-2021). A témaválasztás jelentőségét tovább növeli a Veszprém–Balaton2023 Európa Kulturális Fővárosa program (VEB2023):

- a VEB2023projekt jelentős részét képezik a rendezvények
- a VEB2023 projekt lehangsúlyosabb horizontális céljai összecsengenek a fenntarthatóság elveivel: gyermek- és látogatóbarátság, akadálymentesség, környezettudatosság a programok megvalósításában (Veszprém–Balaton 2023 EKF program).

A hazai viszonylatban végzett kutatás hiánypótló abban a tekintetben, hogy a fesztiválok fenntarthatóságát a látogató szemüvegén keresztül, ráadásul egy járványterhes időszakban és körülmények között vizsgálja a VEB2023 régióban. A kutatás eredményei lendületet és inspirációt adhatnak a turisztikai szektor fenntarthatósággal, valamint a felelős fogyasztó és szolgáltató kon-

cepcióval kapcsolatos kérdéseinek, útkeresésének megválaszolására.

2. Szakirodalmi áttekintés

A pandémia egyértelműen rámutatott a turisztikai ágazat sérülékenységre (COLLINS-KREINER et al. 2020, SHARMA et al. 2021, SIGALA 2020, DAVIES 2020). A 2019 végétől a világot fokozatosan és kíméletlenül elárasztó járvány a fesztiválpiacon sem kímélte (HUDAKOVA 2020, GRANDESSO 2020). A 2020 tavaszán bevezetett megszorító intézkedések az elsők között érintették a rendezvények piacát. A fesztiválok korlátozása a fizetőképes kereslet elmaradását, a szervező stábok megrendülését, a pénzügyi lehetőségek beszűkülését jelentette (MAGYAR FESZTIVÁL SZÖVETSÉG 2020).

A gazdasági károkon túl azonban a járványnak számos más – sok esetben ellentmondásos – hatása is van a fesztiválokra és azok közönségére. Egyrészt határozottan visszavetette vagy lassította a fesztiválok fenntarthatóságra való törekvését, különösen a környezettudatosság terén (például egyszer használatos műanyagok, külön csomagolt eszközök, tömegközlekedéstől való félelem), ugyanakkor tudatosította (klímavédelem) is annak fontosságát (KALAWAPUDI et al. 2021). Másrészt a körforgásos gazdaság szemlélete iránt egyre több rendezvény válik nyitottá. A fesztiválok zöldebbé, fenntarthatóbbá válásához jó gyakorlatokat, praktikus tanácsokat osztanak maguk a fesztiválszervezők is (VAN DE VOORT – SCHURINK 2018, JONES 2014, GREENER FESTIVAL VISION 2025, MAIR – LANG 2013, DOMINUS et al. 2021).

Egy korábbi tanulmány is kimutatta, hogy a VEB2023 régió fesztiváljainak – a szervezők oldaláról nézve – a pandémia és a fenntarthatóság összefüggésében a legnagyobb kihívása a bizonytalanság és a tervezhetetlenség kezelése, továbbá a megnövekedett anyagi, emberi és mentális terhek leküzdése (FORMADI et al. 2021). A siker kulcsa az együttműködésben rejlik: mennyire lehet megnyerni a fenntarthatóság ügyének az egyes érintetteket (látogatók, szervezők, beszállítók, engedélyező hatóságok, önkormányzati szféra) (BIRKNER et al. 2017)? A fesztiválszervezők és más turisztikai szolgáltatók fenntarthatóság iránti

elkötelezettsége meghatározó tényező a programok fenntarthatóbbá válása szempontjából, azonkívül ehhez szükséges a látogatók nyitottsága is. A szervezői oldalon az időhiány és a pénzügyi források korlátossága szintén veszélyeztetheti a fenntarthatósági törekvéseket (MAIR – LANG 2012, ZIFKOS 2015, LŐRINCZ et al. 2021).

A nemzetközi tapasztalatok is alátámasztják (SALZBURG GLOBAL REPORT 2021), hogy a pandémiás helyzetben a fesztiváloknak paradigmaváltásra van szükségük: szembe kell nézniük azzal, hogy mi a valódi küldetésük, újra fel kell építeni saját magukat (FORMADI et al. 2021). Ez szükségszerűen a társadalmi fenntarthatóság (a helyi lakosok fesztiválhoz való hozzáállása és aktív részvétele) irányába tereli a figyelmet. A Magyarországon megrendezett események jelentősége túlmutat a gazdasági hatásokon (SULYOK – SZIVA 2009, HUNYADI et al. 2006, KUNDI 2012, SOLT et al. 2019): a fesztiválok a helyiek számára nyújtanak közösségépítő, élményszerzősi, identitásépítő lehetőséget, ami hosszabb távon pozitív hatással van a helyiek életminőségére (FORMADI – HUNYADI 2019).

Az elmúlt időszakban a fesztiválokat látogató közönség attitűdje és elvárásai is formálódtak: egyrészt a környezet iránti megnövekedett tisztelet, az egyre tudatosabb fogyasztás igénye miatt, másrészt az időközben betörő járvány intézkedéseinek hatására (YE et al. 2020).

A 1. sz. táblázatban korábbi felmérésekre, eredményekre alapozva összefoglaljuk a fesztiválok fenntarthatósági törekvéseit, indikátorait a három (gazdasági, környezeti és társadalmi) pillér mentén.

3. Kutatási terv

A kutatás célja és háttere, az alkalmazott kutatási módszerek

A 2020 és 2021 nyarán folytatott kutatás a VEB2023 projekt hatóterületén található fesztiválokra irányult. A pandémia következtében 2020-ban csak három (Veszprémi Utcazene Fesztivál, Veszprém–Balaton Filmpiknik, Kőfesz), a következő évben már öt fesztiválon (Veszprémi Utcazene Fesztivál, Magyar Mozgókép Fesztivál, Művészetek Völgye, Bakony Expo és Bakony 200) sikerült megvizsgálni a látogatói attitűdöt.

1. táblázat: A fenntarthatóság pillérei és indikátorai
Table 1: Pillars and indicators of sustainability

Gazdasági fenntarthatóság	Környezeti fenntarthatóság	Társadalmi fenntarthatóság
Helyi gazdaság élénkítése, tovagyrúzó hatás ösztönzése	Hulladékkezelés – szelektív gyűjtés és újrahasznosítás	Helyi közösségépítés – helyi lakosok aránya a fesztiválon
Helyi szereplők, szolgáltatók piaci megjelenésének támogatása	Műanyag és eldobható eszközhasználat csökkentése	Helyi büszkeségérzet növelése
Fesztiválköltség ösztönzése	Szennyezés és CO2 kibocsátás csökkentése – ésszerű/környezetbarát közlekedési módok előtérbe helyezése Zajszennyezés csökkentése	Helyi értékek ápolása
Helyi adóbevételek növelése	Fenntartható vendéglátás – alternatív húsmentes étkezés	Helyi életminőség javulása – programkínálat bővülése (jóllét)
Rendezvényhez kötődő beruházás ösztönzés	Helyi termékek, helyi ételek kínálata	Település ismertségének növelése
Rendezvényhez kötődő foglalkoztatás ösztönzés, munkahelyteremtés	Csapvíz felhasználás biztosítása	Társadalmi felelősségvállalási kezdeményezések
Vendégéjszakák száma		Gyerek- és családbarát rendezvények biztosítása
		Akadálymentes közlekedés biztosítása

Forrás: saját szerkesztés szakirodalmi feldolgozás, korábbi kutatások alapján
Source: editor's own editing based on former researches

A terepen végzett felmérés célja az volt, hogy feltárja a fesztivállátogatók fenntarthatósági attitűdjét, társadalmi és környezeti fenntarthatósági aspektusait, valamint kitérjen annak vizsgálatára, hogy mennyire tud megfelelni a szóban forgó rendezvény a látogatók elvárásainak.

Jelen tanulmány 1500 db tisztított látogatói kérdőív eredményeire épül. A lekérdezés elsősorban kérdezőbiztosok segítségével történt, de a kérdőív online változata is elérhető volt az események, fesztiválok, a VEB2023, valamint a Pannon Egyetem online felületén.

A kutatás során három hipotézis (H1-H3) került megfogalmazásra:

– H1: A VEB2023 projekt által közvetlenül érintett fesztiválokon környezeti (közlekedési eszköz, étkezési szokások, csapvíz, hulladékgyűjtés) és társadalmi (rendezvényhez való kötődés, szubjektív életminőség/boldogság, közösségépítés, helyi értékek) és fenntarthatóság irányába tett lépések valósultak meg.

– H2: Alátámasztható, hogy a fesztivállátogatók nyitottak a fenntarthatósági intézkedésekre, és megfelelő információ birtokában használják is azokat.

– H3: A vizsgált fesztiválok megfelelnek a látogatók fenntarthatósági elvárásainak. A fesztiválok társadalmi fenntarthatósági pillére magasabbra értékelt, mint a környezeti fenntarthatósági pillére. A vizsgált fesztiválok elsősorban a fesztivállátogatók jóllétét, életminőségét javítják, mely hatással van a látogatók fesztiválhoz való kötődésére is.

4. Kutatási eredmények

Környezeti fenntarthatóság mérésének eredményei

Fenntarthatósági szempontból érdemes megvizsgálni, hogy milyen távolságból, milyen közlekedési eszközzel érkeztek a résztvevők, illetve hogy az autóval érkezők egyedül vagy többen ül-

tek-e egy járműben – akár költségsökkentés céljából, akár környezettudatosági megfontolásból.

A felmérésbe bevont rendezvények elsősorban regionális hatásúak, döntően 100 km-es körzeten belül érkeztek a látogatók. Ez alól kivétel a Művészetek Völgye, ahová átlagosan 122 km távolságról érkeznek (Budapest és az agglomerizáció dominál). A fesztiválok között nagy a különbség a megtett távolságok átlagát tekintve.

A közlekedési eszközöket alaposabban megvizsgálva láthatjuk, hogy a vizsgált fesztiválokon a résztvevők közel kétharmada (63%) az autót vette legtöbbször használatba. A második leggyakrabban igénybe vett közlekedési eszköz a busz volt (17%). A Veszprémi Utcazene és a Mozgóképfesztivál esetében, ahol a célközönség jellemzően helyi, az átlagnál nagyobb a gyalogosan érkezők aránya. A Bakony Exponál a legmagasabb az autóval többen érkezők; míg a Művészetek Völgye esetében pedig az autóval és a busszal érkezők aránya. Összességében az eredmények nem utalnak tudatos, megosztott autóhasználatra. (1. ábra)

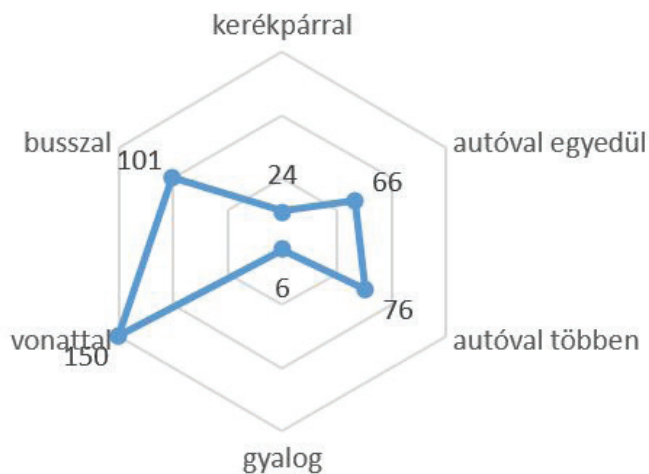
Étkezési szokások

Környezetterhelés szempontjából lényeges a látogatók étkezési szokásainak vizsgálata és annak feltárása, hogy az adott fesztivál mennyire tudja az erre vonatkozó igényeket kielégíteni. A látogatók mindössze néhány százaléka folytat speciális étrendet: teljesen vegán és vegetáriánus étrendet mindössze 7 százalékuk, emellett a látogatók egytizede csak hetente egyszer fogyaszt húst. A rendezvényeken a látogatók kétharmada vegyes étrend szerint étkezik. Javulás látható abban, hogy a rendezvények kínálatában már tudatosan nem mindenhol a húskínálat dominál, így a látogatók is több húsmentes ételt vásárolnak. Már az előző évhez képest is érezhető a változás: az egyik veszprémi rendezvényen 2021-ben már nem lehetett marhahús burgert kapni, amely az egyik legnagyobb CO₂-terhelést generáló étel.

Az étkezési lehetőségek nyújtotta választékkal a résztvevők elégedettek, a hétköznapi étrendjüknek és ételallergiájuknak is találnak megfelelő kínálatot. A látogatók 38,6%-a szerint nagy a vá-

1. ábra: A közlekedési eszközök szerinti távolság
Figure 1: Distance by form of transportation

Megközelítőleg hány kilométert utazott a fesztiválra - a közlekedési eszköz típusa szerint (km)

Forrás: saját szerkesztés

Source: own editing

laszték (4-es skála), további 32,7% pedig teljes mértékben elégedett azzal (3-as skála érték).

A látogatók egyötödének egyáltalán nem fontos az ételek származási helye. Ha helyi élelmiszer is megtalálható a kínálatban, akkor a látogatók 32%-a azt választja, további közel egynegyedük pedig mindig azt keresi.

Csapvíz vételi lehetőség

Az ivóvízzel kapcsolatos fogyasztási szokásokat is felmértük. A megkérdezettek 17%-ának nem releváns a kérdés, kétharmadának (58%) viszont nagyon fontos, hogy legyen hozzáférhető csapvíz a rendezvényen. Az elérhető csapvíz a lakóhely távolságától függetlenül fontos. A látogatók egynegyede viszont a helyszínen vesz palackozott vizet, ők átlagosan napi 2,5 db (0,5 l) palackos vizet vásárolnak. A legtöbben, a palackozott vizet vásárló fesztivállátogatók egyharmada, 2 db 0,5 l palackot vett (módusz). Látható, hogy azokon a rendezvényeken, ahol nagyobb hangsúlyt fektettek a tájékoztatásra a vízvételi lehetőségek elérhetőségéről, ott magasabb volt a kulacsot újratöltők aránya is. Az ismétlődő fesztiválokon az előző évhez képest is magasabb volt már ez az arány (a legmagasabb 79%, a legalacsonyabb 47%).

Környezeti fenntarthatósági törekvések értékelése

A környezeti fenntarthatósági attitűdöt tekintve a látogatók közül a legtöbben (88%) egyetértenek azzal, hogy a szelektív hulladékgyűjtés, valamint az iható, ingyenesen elérhető csapvíz is (84%) fontos a rendezvényeken. A látogatók háromnegyede vonzónak találja az olyan rendezvényeket, amelynek vannak környezettudatos intézkedései. Több esetben – például a nyitott kérdéseknél, az élmények bemutatásánál – pozitívmódként jelent meg, hogy értékeli a látogatók a fenntarthatósági kezdeményezéseket.

Mindamellet a rendezvény alatt szervezett, fenntarthatóságot bemutató előadások, programok iránt a látogatók mindössze fele érdeklődik.

Társadalmi fenntarthatóság mérésének eredménye

A fesztiválok társadalmi fenntarthatóságát több indikátorral mértük: egyfelől a rendezvényhez kötődés mutatóval, másodsorban a boldogságindexszel. A fesztiválon való részvétel erősíti a társadalmi összetartozást, a rendezvényhez kö-

tődés mértékét, hozzájárulva a látogatók jóllétéhez.

A fesztiválok között különbség volt abban a tekintetben, hogy milyen hosszú hagyományra tekintenek vissza. A rendezvény „élettartalma” befolyásolja a kötődést: feltételezhető, hogy minél régebbi múltra tekint vissza a rendezvény, annál jobban kötődnek hozzá a látogatók. A fesztiválok között a Magyar Mozgókép Fesztivál és a Kőfeszti volt a „legfiatalabb”, a többi már évek óta ismert a látogatók körében. Ezeknél a fesztiváloknál a kötődés nem a hagyományokhoz kapcsolódik, hanem arról ad képet, hogy a résztvevők egy év után mennyire érzik magukénak a fesztivált. A teljes átlagot tekintve a fesztivállátogatók egytől tízes skálán 7,2 átlagértéket adtak, ami azt mutatja, hogy fontosak nekik a vizsgált fesztiválok, kötődnek hozzájuk. A rendezvényre érkezők távolságával összevetve a kötődés kérdésére adott válaszokat, azt tapasztaljuk, hogy a kötődés erőssége nő a távolság csökkenésével. Az alacsony kötődést mutató (1-3 értéket adó) válaszadók jellemzően több, mint 100 km-ről érkeztek a fesztivál helyszínére, a helyiek pedig magasabb értéket adtak meg. Összességében a rendezvényhez kötődés nem mutat szignifikáns különbséget nemek, iskolai végzettség szerint, ugyanakkor életkor szerint kirajzolódnak különbségek. Az átlagnál magasabb a fesztiválhoz kötődés a Veszprémi Utcazene Fesztivál és a Művészetek Völgye (8,8 és 8,7) esetében, azon belül is a fiatalabbak körében.

A vizsgált fesztiválok résztvevőitől megkérdeztük, hogy általában véve mennyire érzik magukat boldognak. A látogatók összevont boldogságindex átlagértéke egy tízfokú skálán 7,9, mely nem mutat különbséget fesztiválok szerint. Az átlagnál jóval alacsonyabb a 65 év feletti résztvevőké. A boldogságindex nem korrelál nemek, életkor és iskolai végzettség szerint sem.

Végül a társadalmi fenntarthatósághoz sorolható a fesztiválok helyi közösségépítő szerepének, a társasági életben betöltött fontosságának és a helyi büszkeségérzetnek a mérése. A fesztivállátogatók társadalmi fenntarthatósági attitűdjét tekintve a 2. sz. ábrán is látható, hogy magas azoknak az aránya (a látogatók 81%-a), akik érzékelik, hogy a fesztiválok jelentős szerepet játszanak a társasági életében. Ráadásul a fesztiválok jó

lehetőséget nyújtanak a helyi közösségépítéshez és a lakossági, civil részvétel ösztönzéséhez. A fesztiválok, rendezvények egyértelműen támogatják a helyi lakosság büszkeségérzetének, kötődésének kialakulását, valamint alkalmat adnak a település ismertségének növelésére.

A társadalmi hatásokhoz, pillérekhez sorolható annak a vizsgálata is, hogy a fesztivállátogatók mennyire kíváncsiak a rendezvény helyi jellegére. A válaszok azt mutatják, hogy a látogatókat elsősorban a rendezvényen vagy a környékén elérhető helyi értékek, programok, nevezetességek (62%), továbbá a helyi ételek, italok (61%) érdeklik, míg a helyi lakosság élete, mindennapjai, szokásai kevésbé (44%).

A meglévő fenntarthatósági törekvések megítélése

Végezetül megvizsgáltuk, hogy a látogatók hogyan ítélik meg a rendezvényeken alkalmazott fenntarthatósági törekvéseket, mennyire elégedettek azokkal (3. ábra). A látogatók a vizsgált fesztiválok esetében a személyi és közbiztonsággal és a rendezvények gyerek- és családbarát jellegével voltak a leginkább megelégedve, ugyanakkor az akadálymentes közlekedést sok-

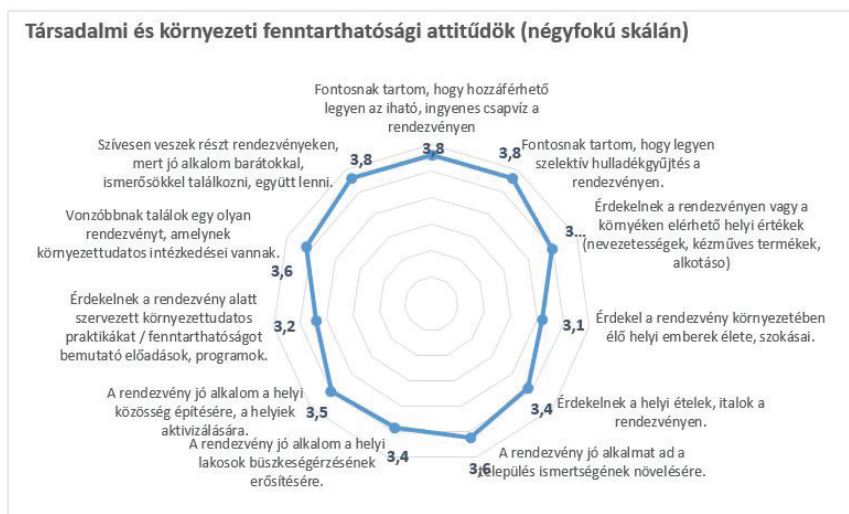
kal rosszabbnak értékelték. A vizsgált szempontok közül a korrekt tájékoztatás, kiszolgálás, a helyszín megközelíthetősége, a zaj nem okozott gondot: a fenti kritériumokra adott értékek is nagyjából azonosak (3,6).

A legnagyobb problémát az egyszer használatos, nem lebomló műanyag eszközök használata, a nem elegendő mennyiségű és szelektív hulladékgyűjtők kihelyezése, valamint a hiányos higiéniai körülmények jelentették.

5. Összefoglalás és következtetések

A kutatás során megfogalmazott hipotézisek beigazolódtak, az eredmények alátámasztják azokat. A VEB2023 projekt keretében rendezett fesztiválokra megjelentek a társadalmi és környezeti fenntarthatóság irányába tett lépések, melyet konkrét fenntarthatósági indikátorok is bizonyítanak. A környezeti fenntarthatóság körébe tartozóan megemlíthető a közlekedés, az étkezési eszközök használat, az étkezési szokások, a szelektív hulladékgyűjtés, a csapvíz-vételi lehetőség. A társadalmi fenntarthatóságot a rendezvényekhez való kötődés mértéke, a látogatók boldog-

2. ábra: Társadalmi és környezeti fenntarthatósági attitűdök
Figure 2: Attitudes towards social and environmental sustainability

Forrás: saját szerkesztés

Source: own editing

3. ábra: A fenntarthatósági törekvések megítélése látogatói szemmel
Figure 3: Festival visitors' opinion of about the sustainability aspirations

Forrás: saját szerkesztés

Source: own editing

ságindeksze, a fesztiválok közösségépítő szerepe, a társasági életben betöltött fontossága, valamint a helyi büszkeségérzet igazolta.

A vizsgált fesztiválokon több jó gyakorlat is megvalósult, melyek összességében a társadalmi és környezeti fenntarthatóság irányába tett konkrét lépésként értékelhetők. A fesztivál látogatók jóval nyitottabbak a fenntarthatósági intézkedésekre, egyre többen használják pl. az előző, 2020-as évhez képest a csapvíz-vételi lehetőséget vagy a szelektív hulladékgyűjtést.

A VEB2023 fesztiválok megfelelnek a látogatók fenntarthatósági elvárásainak, a látogatók egy négyfokú skálán átlagosan 3,4-re értékelték a fesztiválok jelenlegi fenntarthatósági törekvéseit, ami azt mutatja, hogy fontosak számukra a megnevezett fenntarthatósági intézkedések. A fesztivállátogatók a személyi- és közbiztonsággal, illetve a rendezvények gyerek- és családbarát jellegével voltak a leginkább megelégedve (3,7). Hasonlóan magas értéket (3,6) kapott a korrekt

tájékoztató, kiszolgálás, a helyszín megközelíthetősége.

Az eredmények alapján a fesztiválok társadalmi fenntarthatósága magasabbra értékelt, mint annak környezeti hatása, mivel a járvány alatti utáni időszakban kiemelten fontossá vált a fesztiválok közösségteremtő szerepe (személyes találkozási lehetőség, kapcsolatteremtés). A látogatók 81%-a érzékelte, hogy a fesztiválok jelentős szerepet játszanak a társasági életben, a közösségépítésben és ezáltal javítják a látogatók jóllétét, életminőségét. Mindemellett a fesztivállátogatók 7,2 átlagértéket adtak egy tízes skálán arra, hogy erősen kötődnek az egyes eseményekhez.

A kutatás rávilágított arra, a fenntarthatósági intézkedések bevezetésében fontos szövetségesek lesznek maguk a fesztivállátogatók is: egyrészt az ő igényeikre reagálva kell a fenntarthatósági követelménynek megfelelni, másrészt a fogyasztók azok, akik a viselkedésükkel hozzájárulhatnak a fesztiválok fenntarthatóságához. A VEB2023 projekt keretében megvalósuló fenntartható fesztivál

tívalók érdekében megfelelő kiindulási pontot jelent, ha a rendezvények figyelemfelkeltő szemlélet- és attitűdformáló programokat is szerveznek (DOMINUS et al. 2021).

**ERNSZT ILDIKÓ –
FORMÁDI KATALIN –
LŐRINCZ KATALIN**

Abstract

The sustainability of the festivals in the ECoC Veszprém-Balaton Region and Covid-19 – festival participants' attitudes and expectations

The COVID-19 pandemic has transformed our daily lives, including our leisure activities (DAVIES 2020). Festivals were no exception to this, either: they could not be held, or only with significant restrictions. We conducted a personal and online questionnaire survey on the festivals held in the Veszprém – Balaton region in 2023 to examine the attitudes of 1500 festival visitors. The survey revealed the opinions of visitors of three festivals in 2020 and five in 2021. The aim of the research was to map the social and environmental aspects of the sustainability attitudes of festival-goers. It turned out that the biggest challenge for the festival visitors was also the uncertainty and unpredictability. Sustainability efforts are becoming increasingly important during festivals, however, social sustainability indicators play a more important role than environmental indicators.

Keywords: Covid-pandemic's challenges, festival visitor's attitude, social and environmental sustainability

Irodalomjegyzék

BIRKNER Zoltán – MÁHR Tivadar – BERKESNÉ RODEK Nóra (2017): Changes in Responsibilities and tasks of Universities in Regional Innovation Ecosystem. *Nase Gospodarstvo /Our Economy* 63.2. pp. 15–21.

COLLINS-KREINER, Noga – RAM, Yael (2020): National tourism strategies during the Covid-19 pandemic. *Annals of Tourism Research*, October

DAVIES, Karen (2020): Festivals Post Covid-19. *Leisure Sciences*, 43 (1-2), 2021, pp. 184–189.

DOMINUS Ákos – ERNSZT Ildikó – FORMÁDI Katalin – LŐRINCZ Katalin – PINTÉR Margaréta – RAFFAY-DANYI Ágnes – 'SIGMOND Eszter (2021): 18 tipp a fenntartható rendezvényszervezéshez. *Veszprém: Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kar*

FORMÁDI Katalin – ERNSZT Ildikó – 'SIGMOND Eszter (2021), „Covid-19 hatása az EKF Veszprém-Balaton Régióban megrendezett fesztiválokra – kihívások és tanulságok fesztiválszervezői szemmel”, In MITEV Ariel – CSORDÁS Tamás – HORVÁTH Dóra – BOROS Kitti (szerk.), *Post-traumatic marketing: virtuality and reality – proceedings of the EMOK 2021 International Conference*, Budapest: Corvinus University of Budapest, ISBN: 978-963-503-8, pp. 448–455.

FORMÁDI Katalin – HUNYADI Zsuzsanna (2019): Helyi büszkeség vagy bosszúság?! A fesztiválok hatása a települések életében. *Prosperitas* (6) 4, pp. 95–111

GREENER FESTIVAL VISION 2025 For Sustainable Outdoor Events: <https://www.powerful-thinking.org.uk/vision2025/>

GRANDESSO, Federico (2020): How film festivals adapt in a post-pandemic world. <https://www.neweurope.eu/article/how-film-festivals-will-adapt-in-the-post-pandemic-world>

HUDÁKOVÁ, Lenka (2020): How coronavirus silenced the music festival industry. <https://www.welcometothejungle.com/en/articles/music-industry-workers-suffer-during-corona>

HUNYADI Zsuzsanna – INKEI Péter – SZABÓ János Zoltán (2006): *Fesztivál-világ*. NKA kutatások 3. Kelet-Közép-Európai Kulturális Observatórium Alapítvány. <http://www.budobs.org/pdf/Fesztival-Vilag.pdf> (letöltve: 2020. augusztus 26.)

JONES, Meegan (2014): *Sustainable Event Management. A Practical Guide*. Routledge.

KALAWAPUDI, Komal – SINGH, Tarunraj – VIJAY, Rajamani – GOYAL, Nihit – KUMAR, Rohit. (2021): Effects of COVID-19 pandemic on festival celebrations and noise pollution levels. *Noise Mapping*, 8 (1), pp. 89–93.

KUNDI Viktória (2012). Fesztiválok társadalmi és kulturális hatásainak mérése: módszertani áttekintés. *E-Conom*, pp. 115–129.

LŐRINCZ Katalin – ERNSZT Ildikó – SIGMOND Eszter (2021): Fenntartható fesztiválok – hangsúlyok és prioritások szervezői szemmel. In: MEZŐFI Nóra – NÉMETH Kornél – PÉTER Erzsébet – PÜSPÖK Krisztián (szerk.) *V. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia tanulmánykötet*. Nagykanizsa, Pannon Egyetem (2021), pp. 434–443.

MAIR, Judith Fiona – LAING, Jennifer Heidi (2012): The Greening of Music Festivals: Motivations, Barriers and Outcomes. Applying the Mair and Jago model. *Journal of Sustainable Tourism* (20) 5, pp. 683–700

MAIR, Judith Fiona – LAING, Jennifer Heidi (2013): Encouraging Pro-environmental Behaviour: The Role of Sustainability-focused Events. *Journal of Sustainable Tourism* (21) 8, pp. 1113–1128.

MAGYAR FESZTIVÁL SZÖVETSÉG (2020): A COVID-19 járvány várható hatásai és szükséges intézkedések.

SALZBURG GLOBAL REPORT (2021): What future for festivals?

<https://www.salzburgglobal.org/news/impact/article/what-future-for-festivals> (letöltve: 2021. május 15.)

SHARMA, Gagan Deep – THOMAS, Asha – PAUL, Justin (2021): Reviving tourism industry post-COVID-19: A resilience-based framework. *Tourism Management Perspectives*, 37.

SIGALA Marianna (2020): Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of Business Research*, 117, pp. 312–321.

SOLT Katalin – NÉMETH Szilárd – ZSIGMOND Száva (szerk.) (2019): A fesztiválok gazdasági és társadalmi hatása: Kutatási módszertan, esettanulmányok, elemzések: Az EFOP 3.6.1-16-2016-00012 számú projekt keretében végzett kutatásokból. Budapest, Magyarország: Budapesti Gazdasági Egyetem (BGE) (2019)

SULYOK Judit – SZIVA Ivett (2009): A fesztiválturizmus hazai és nemzetközi tendenciái. *Turizmus Bulletin* (13) 3, pp. 3–13.

VAN DE VOORT, Laura. – SCHURINK, Paul. (2018): Toolkit Waste-free Festivals. From waste to resources. (Green Event Netherland) https://static1.squarespace.com/static/5ba204a73917ee401d7516af/t/5d9b1f0b379d0404d87bb7c4/1570447152316/Green_Deal_toolkit_EN_016-01-2019.pdf (letöltve: 2021. május 15.)

ZIFKOS, George (2015). Sustainability Everywhere: Problematising the Sustainable Festival Phenomenon. *Tourism Planning & Development* (12) 1, pp. 6–19.

Veszprém–Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa: <https://veszprembalaton2023.hu/oldal/aprogramrol> (letöltve: 2021. október 13.)

YE, Yu – SU, Ching-Hui – TSAI, Ching-Hsun – HUNG, Jui-Long (2020): Motivators of Attendance at Eco-friendly Events. *Journal of Convention & Event Tourism* (21) 5, pp. 417–437

Köszönetnyilvánítás:

Jelen tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból a 2019-1.3.1-KK-2019-00015 azonosító számú, „Körforgásos gazdasági alapokon nyugvó fenntarthatósági kompetencia központ létrehozása a Pannon Egyetemen” című projekt keretében jött létre.

Acknowledgments:

The present publication /research has been implemented with the support provided from the National Research, Development and Innovation Fund of Hungary, financed under the project no. 2019-1.3.1-KK-2019-00015, titled „Establishment of a circular economy-based sustainability competence center at the University of Pannonia”.

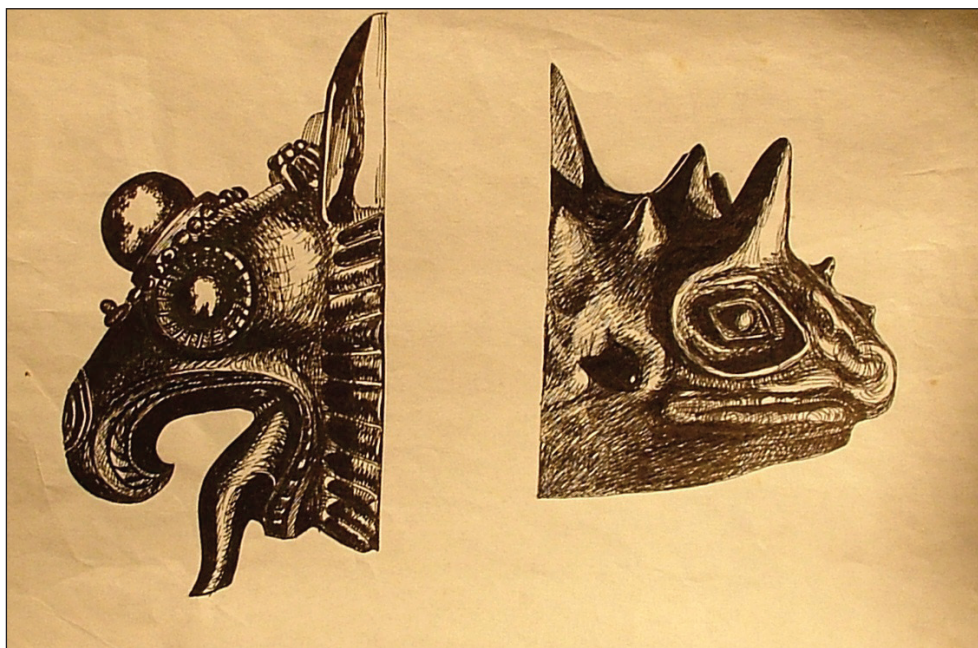
Szerzők:

DR. ERNSZT ILDIKÓ, Egyetemi docens, Pannon Egyetem, Alkalmazott Gazdálkodástani Intézet, Körforgásos Gazdaság Egyetemi Köz-

pont, Nagykanizsa E-mail: ernszt.ildiko@uni-pen.hu

DR. FORMÁDI KATALIN, Egyetemi docens, Gazdaságtudományi Kar, Gazdálkodási Intézet, Marketing Intézeti Tanszék, Pannon Egyetem, Veszprém E-mail: formadi.katalin@gtk.uni-pannon.hu

DR. LŐRINCZ KATALIN, Egyetemi docens, Gazdaságtudományi Kar, Gazdálkodási Intézet, Turizmus Intézeti Tanszék, Pannon Egyetem, Veszprém E-mail: lorincz.katalin@gtk.uni-pannon.hu

A fenntartható mezőgazdaság alapjai a Szigetközben

Tanulmányunk a Szigetköz mezőgazdaságának megismerését célzó kutatásunk folytatása, amelyben a jövő kihívásaira választ keresve vizsgáljuk a mezőgazdasági egyéni vállalkozásokon és őstermelőkön keresztül a fenntartható mezőgazdaság térségi feltételeit, jellemzőit és lehetőségeit. Az eredményekből látható, hogy a Szigetköz mezőgazdaságát a hagyományos intenzív gazdálkodás, a növénytermesztés túlsúlya jellemzi, ugyanakkor a fenntartható mezőgazdálkodást megvalósító gazdálkodási forma is megjelenik.

Bevezetés

Tanulmányunk arra a kérdésre keresi a választ, hogy a jövő kihívásaira, gazdasági-társadalmi-környezeti problémáira megoldást kereső és nyújtó fenntartható mezőgazdaság alapelveinek, elvárásainak, valamint elképzeléseinek a Szigetközben milyen adottságokon, problémákon és lehetőségeken kell majd „gyökeret vernünk”? Vagyis kiktől és milyen gazdálkodási feltételek mellett várhatjuk, hogy a fenntarthatóság elképzeléseit megvalósítsák?

CSETE (2010) nyomán a fenntartható mezőgazdaság formáinak „meghonosítása” elsőként a mezőgazdasági egyéni vállalkozásoktól és őstermelőktől várható, ezért tanulmányunkban a gazdaság ezen szereplőit vizsgáltuk.

Érdekelhető, hogy a Szigetköz mezőgazdaságát egyelőre a társadalmi-gazdasági hatások alakítják erőteljesebben. Jellemző a szántók magas aránya, érvényesül a magyar mezőgazdaságot jellemző termelési szerkezet (a növénytermesztés túlsúlya), továbbá a konvencionális gazdálkodási formák jelenléte a meghatározó. Mindezek mellett azonban a térségben is megjelent már a fenntartható mezőgazdálkodást jellemző kezd-

ményezés (pl. Szigetköz szatyor) és gazdálkodási forma (Dunaszigeti Zöltségközösség) is.

A fenntarthatóság gondolata a mezőgazdaságban

Röviden áttekintettük a fenntarthatóság lényegét a mezőgazdaságban. A fenntarthatóság vizsgálatát a Szigetközben minden általános tendencián és törekvésen túl, különösen indokoltá teszük CSETE (2010) következő gondolatai: „annak ellenére, hogy az ENSZ is zászlajára tűzte a fenntarthatóság ügyét, globális, regionális szinten a fenntarthatóság alig jutott túl a kívánságokon. Ennek magyarázata, s a nehézség oka is az egyéni, a rövid távú és a hosszú távú társadalmi közérdek közötti dilemma. Ennek feloldása, a kihívásokra adható válaszok irányába való elmozdulás lokális – települési, vállalkozási, családi-háztartási – szinten a globálisnál, regionálisnál járhatóbbnak ítélik. A helyi fenntarthatóság kulcsterületei: – a fenntartható tevékenységek, termelés, szolgáltatás, vállalkozás kezdeményezése, – a háztartási, termelői, közületi fogyasztás fenntarthatóság irányú formálása, – a települési szintű élhetőségre, jólétre irányuló lépések megtétele.” (CSETE 2010, p. 148.)

A mezőgazdaság az nemzetgazdasági ág, amely az egyik legjelentősebb hatású a fenntarthatóságra. Ezt támasztja alá ÁNGYÁN (2003, p. 7.) megállapítása is, amely szerint a mezőgazdaság „mindig is több volt, mint egyszerű árutermelő gazdasági ágazat”. Multifunkcionális szerepe van (hatással van a tájra, a talajra, a flórára, a faunára, hozzájárul a gazdálkodási ismeretek folyamatos fejlesztéséhez, továbbá megélhetést biztosít a vidéken élők számára). „Ha meg akarjuk őrizni tájainkat, helyi közösségeinket és a földhöz kötődő kultúránkat, akkor a mezőgazdaságnak a termelési feladatok mellett környezeti és társadalmi, foglalkoztatási feladatokat is el kell látnia” (ÁNGYÁN 2003, p. 7.).

A mezőgazdaság szerepénél meg kell említenünk, hogy kedvező hatásai mellett (élelmiszerbiztonság, termelési kockázat csökkenése stb.)

súlyos terheket ró a környezetre (pl. talajszennyezés, felszíni és felszín alatti vizek szennyezése, a családi gazdaságok visszaszorulása, a vidéki élet- és munkakörülmények romlása stb.). A fenntartható mezőgazdaságnak éppen ezekre a gazdasági és szociális problémákra kell/kellene megoldást találnia. (LISÁNYI 2011).

A fenntartható mezőgazdaság megközelítésénél szem előtt kell tartanunk továbbá azt is, hogy a fenntartható mezőgazdaságot egyrészt a hosszútávú gazdasági termelékenység, másrészt a környezeti, illetve társadalmi hasznosság és ráfordítások szempontjából is értelmeznünk kell. Ezek pedig olyan ráfordítások, amelyek a társadalom számára értékeket képviselnek, mint például egy családi gazdaság, a hagyományok vagy a vidéki közösség (ROBERSTON – HARWOOD 2013).

VALKÓ és munkatársai (2018) az általuk leírt definícióban a fenntartható mezőgazdaság fő területeit is kijelölik, melyek közé az élelmiszer-ellátást, a környezetet, a gazdaságot és a társadalmat sorolják. A megfogalmazásuk alapján a fenntartható élelmiszer-ellátást a jó minőségű, biztonságos és egészséges élelmiszer termelésével, a szükségletek kielégítésével lehet biztosítani. A környezet oldaláról szem előtt kell tartani a természeti erőforrások megőrzését, a környezet védelmét, az állatjólét megteremtését. A gazdaság fenntarthatóságának érdekében hatékonyságot, versenyképességet, közgazdasági életképességet, jövedelmezőséget kell biztosítani. Mindezek mellett, a fenntartható mezőgazdaság során szem előtt kell tartani a társadalom elvárásait, a társadalmi igazságosság biztosítása, vonzó vidéki környezet és tájkép kialakítása révén és a vidéki területeken az életminőség javításával.

A *The Farm to Fork Strategy* (2020) szerint a fenntartható élelmiszer rendszerekben figyelni kell arra, hogy azok működésük során semleges vagy pozitív hatással legyenek a környezetükre, segítsenek mérsékelni az éghajlatváltozást, járuljanak hozzá a biodiverzitás csökkenésének mérsékléséhez, segítsék a biztonságos, a megfizethető és a fenntartható élelmiszerellátást és nem utolsósorban járuljanak hozzá a társadalom egészségi állapotának megőrzéséhez (https://ec.europa.eu/food/horizontal-topics/farm-fork-strategy_en).

Vizsgált gazdálkodási formák

Hazánk mezőgazdaságának bemutatásához a *2020-as Agrárcenzus* főbb megállapításait vettük alapul, mely szerint 2010 óta a gazdaságok száma a kétharmadára, 234 ezerre csökkent. A legfőbb tevékenységük alapján a gazdaságok kétharmada elsősorban növénytermesztéssel foglalkozott, ami jelentős változás 2010-hez képest, akkor az állattartás és a növénytermesztés aránya még 46–41% volt. Ezzel párhuzamosan a vegyes profilú gazdaságok aránya is csökkent, és nőtt a specializáció. Az összeírásban közzétett információk alapján a gazdaságok számának csökkenésével az egy gazdaságra jutó földterület nagysága minden művelési ágban növekedett. Az adatok alapján elmondható, hogy a gazdaság irányítóinak emelkedett az életkora, a 65 év alatti gazdálkodók aránya 73-ról 65%-ra csökkent. Pozitív változás azonban, hogy 2010 óta nőtt a mezőgazdasági végzettséggel rendelkezők aránya. Az összeírásban részt vett gazdálkodók legnagyobb része nem tudja vagy még nem gondolkodott rajta, hogy mi történik a gazdaságával a következő években.” (<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mezo/2020/index.html>)

A magyar mezőgazdaság szereplői közül a fenntartható mezőgazdaság megvalósításának elsődleges résztvevői az őstermelők és a mezőgazdasági egyéni vállalkozók lehetnek, így röviden áttekintettük néhány, a tanulmány szempontjából releváns ismérvéket.

Hazánkban 2021 januárjában hozzávetőleg 290 ezer őstermelő és 24 ezer családi gazdaságot tevékenykedett, 83 ezer taggal (<https://www.agronaplo.hu/hirek/csokkenti-a-kormany-az-ostermelok-es-a-csaladi-gazdasagok-terheit>).

Az egyéni gazdaságok jellemzője, hogy tagjaik többnyire az idősebb korosztályból kerülnek ki, körükben a gazdálkodók 37%-ának volt az állattartás a meghatározó jövedelemforrása. A gazdaságok fele növénytermesztéssel, 10%-uk pedig vegyes gazdálkodással foglalkozott (<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/gso/agrariumelo16.pdf>).

KISS – RUSZKAI (2020) vizsgálatai kimutatták, hogy a két gazdálkodási formában a mezőgazdasági szakirányú végzettségük aránya meglepően alacsony volt. Az átlagos birtokméret a termelési ágtól és az értékesített termékektől

függött. Szántó föld és legelő tekintetében az átlagos birtokméret 8,9 hektár volt (30,4%). Kertészet, konyhakert, szőlő és gyümölcsös esetében az átlagos birtokméret 0,8 hektár volt (42,5%). A leggyakrabban értékesített termékek a zöldségek, gyümölcsök, a tejtermékek, és a hústermékek voltak.

Az ún. közösség által támogatott mezőgazdaság (KTM) gazdaságai tartoznak a fenntartható módon előállított, biztonságos, helyi élelmiszereket biztosító, valamint megélhetést is nyújtó mezőgazdálkodási formák közé (GOMBKÖTŐ et al. 2017).

A közösség által támogatott mezőgazdaság jelentése: olyan rendszer, amelyet egy gazdaság és a vele kapcsolatban álló fogyasztók alkotnak és működtetnek kölcsönös együttműködéssel (ÖKOLÓGIAI MEZŐGAZDASÁGI KUTATÓ INTÉZET, 2013).

A KTM egyik legfontosabb jellemzője, hogy a helyi termékek közvetlenül, az ún. REL (Rövid Ellátási Lánc) útján jutnak el a fogyasztóhoz.

A REL-ek általános jellemzője, hogy kicsi a távolság társadalmi értelemben, mert a gazda és fogyasztó ismeri egymást (valamint a termékeket is), kicsi a távolság természeti értelemben is (a rövid szállítási út miatt csökken a környezetterhelés; a fogyasztók találkoznak a szezonális hatással), valamint a közelség gazdasági vonatkozása is (pl. a jövedelmek helyben cserélnek gazdát) (BENEDEK 2014).

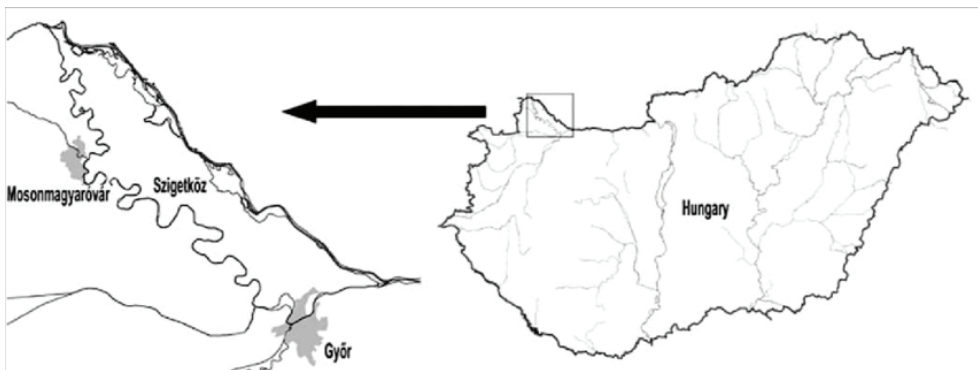
A KTM rendszerben számos értékesítési csatornát különböztethetünk meg, köztük a hagyományosabb piaci értékesítést, a háztól történő értékesítést... azonban „a modernnek számító közvetlen értékesítési formák, mint a közösségi gazdaságok, dobozrendszerek és online bevásárló közösségek számában jelentős lemaradással rendelkezünk európai viszonylatban” (BERTALAN – INZSÖL 2018, p. 26).

A közösség által támogatott mezőgazdaság bemutatásánál annak hátrányaira is ki kell térnünk. Néhány ezek közül: a gazdálkodás minden esetben valamilyen ökológiai gazdálkodáson alapul, ami több munkaeffort igényel, ami megnöveli a bérköltségeket. Termelői oldalról további többlet költséget jelent a közvetlen marketing vagy az ügyfélkapcsolatok költségei. Fogyasztói oldalról pedig hátrányként jelenhet meg a teljes szezonra vonatkozó elkötelezettség vagy a termékek szezonálisitása (GOMBKÖTŐ et al. 2020).

A Szigetköz bemutatása

A Szigetköz (1. ábra) a Kárpát-medence legnyugatibb részén, a Kisalföldön, azon belül a Szigetköz-Mosoni síkságon terül el. A tájegység a Duna által feltöltött síkság, amelyet északról a Duna, délről a Mosoni-Duna határol. Területe 375 km², a Győri-medence középtáj 15%-át, a Kisalföld nagytáj 7%-át és Magyarország területének mintegy 0,4 %-át teszi ki (SZABÓ 2005)

1. ábra: A Szigetköz-térképe
Figure 1: Map of Szigetköz

Forrás: HAHN et al. 2011

Source: HAHN et al. 201

Győr-Moson-Sopron Megye Területfejlesztési Koncepciója /2021-2027/ (2021) alapján egy összetett és több lábon álló gazdasági szerkezettel rendelkező térség része a vizsgálatunkba vont területi egység. Megfigyelhető, hogy a megye gazdasági teljesítőképességében kirajzolódik és nő a területi különbség. Sőt, a járműipar túlsúlya miatt a globális folyamatoknak (pl. COVID) erősen ki van téve a gazdaság. A térség országos viszonylatban középmezőnybe tartozik a regisztrált gazdasági vállalkozások abszolút és fajlagos számát tekintve és magas az önálló vállalkozások száma. Településhálózat tekintetében jelentős eltérés mutatkozik a megye északi és déli területei között, lakossága folyamatosan emelkedett a belföldi és a nemzetközi vándorlási különbözet pozitív változásának köszönhetően. Mezőgazdaságának hatékonysági mutatója (Standard Termelési Érték) országos viszonylatban kiemelkedő, amely az öntözési kapacitások fejlesztésével tovább növelhető. A területet jellemzi továbbá, hogy az egyedi, helyi értékekre épülő kulturális és ökoturisztikai, tájjellegű termékek és szolgáltatások iránti hazai és nemzetközi kereslet növekedett.

HORVÁTH (2016) kutatásaival kimutatta, hogy a térségben csökkent a gazdasági állatok állománya, vele együtt a mezőgazdasági vállalkozások száma, valamint egyszerűsödött az előállított mezőgazdasági termékek köre. Rávilágított továbbá, hogy a termőterület legnagyobb arányban szántóként hasznosul. Kiemelte, hogy a térségben, annak természeti adottságai következtében magas a gyepterületek és erdők aránya, ugyanakkor a gyepgazdálkodás lehetőségei kihasználatlanok. Kimutatta továbbá, hogy csökkent a szántók aránya, nőtt a művelésből kivont területek száma, azok más célú hasznosítása, mindezek mellett folyamatosan növekszik a lakónépesség és az épített lakások száma szigetközi településeken.

Módszer

A vizsgálat 23 szigetközi településre (2. ábra) terjedt ki, a városok (Győr és Mosonmagyaróvár) nem kerültek bele az elemzésbe. A vizsgált települések közül 13 a Mosonmagyaróvári járáshoz, 10 pedig a Győri járáshoz tartozik.

Fontos kiemelni, hogy a vizsgált Alsó-szigetközi települések közül mindegyik a győri agglomerációhoz tartozik (összesen 68 település, 244 493 fővel), sőt az agglomerációs vonzás Hédervárig igazolható (*Hédervár Településfejlesztési Koncepció, 2015*), tehát három felső-szigetközi település is az agglomerációhoz tartozik már.

Az elemzést a KSH adatbázisból 2020 novemberében lekérdezett, a térségi gazdasági szervezetek (Vállalkozói igazolvánnyal rendelkező egyéni vállalkozás) adataira alapoztuk. Az őstermelők vizsgálatához a NÉBIH adatbázisából kértük le a vizsgált településen őstermelői igazolvánnyal rendelkező gazdálkodók számát. A közösségi mezőgazdaság térségi megjelenését jelentő gazdaság megismeréséhez a tudatosvasarلو.hu oldal adatait használtuk.

Korreláció vizsgálat során jelen tanulmányunkban most csak az alábbi, különböző adatbázisokból elérhető, számszerűsíthető tényezők és az egyes gazdálkodási formák számának alakulása között vizsgáltuk a kapcsolatot:

- Agglomerációs központtól való távolság (km)
- Lakosság (fő)
- Keresőképes lakosság (fő)
- Mezőgazdasági terület (ha)
- Konyhakert (ha)
- Legközelebbi termelői piac (km)
- Öregedési mutató (az állandó népességből 100 0-14 évesre jutó 60 év feletti lakos száma) (fő)
- Gyep (ha)
- Erdő (ha)

Eredmények

Az őstermelők és egyéni vállalkozások számának vizsgálata

A gazdaságok számát felmérve az Alsó-Szigetközben 24 mezőgazdasági egyéni vállalkozást, 9 társas mezőgazdasági vállalkozást és 243 őstermelőt írtunk össze az adatgyűjtés során 2020-ban. A Felső-Szigetközben az értékek: 49 egyéni, 43 társas és 654 őstermelő.

Az értékelésnél külön-külön vizsgáltuk az Alsó- és Felső-Szigetközben gazdálkodókat.

Az őstermelők gazdálkodását a hagyományos, konvencionális gazdálkodási forma jellemzi. Ha a tevékenységi köröket területi

egységenként külön-külön vizsgáljuk akkor elmondhatjuk, hogy a felső-szigetközi őstermelők 64%-a növénytermesztéssel, 32%-a állattartással és tenyésztéssel, 2,1%-a virágtermesztéssel, 1,8%-a erdőgazdálkodással foglalkozik. Az alsó-szigetközi gazdáknál ezek az arányok rendre a következőképpen alakulnak: 65,7%-a növénytermesztéssel, 21,7%-a állattartással és tenyésztéssel, 3,1%-a virágtermesztéssel és 8,9%-a erdőgazdálkodással foglalkozik. A két fő ágazat

arányai közel azonosak, azonban a térségi adottságoknak köszönhetően az Alsó-Szigetközben az erdőgazdálkodást folytató gazdaságok magasabb arányt képviselnek. A termékeket értékelve érzékelhető, hogy a térség őstermelői leginkább zöldséget, gyümölcsöt, mézet, tojást és baromfihúst állítanak elő a gazdaságaikban. A gazdák folyamatosan bővítik, színesítik késztermékeik körét (sajt, savanyított káposzta, savanyúságok, lekvárok, méz, fűszernövények), mivel úgy lát-

2. ábra: A Szigetköz települései
Figure 2: Villages of Szigetköz

Forrás: POZSGAI – HORVÁTH 2021

Source: POZSGAI – HORVÁTH 2021

ják, hogy a fogyasztók egyre inkább a nagyobb hozzáadott értékű termékeket és késztermékeket keresik. A gazdák célul tűzik ki a különlegesebb mézek (fahéjas, chilis, aszalt sárgabarackos stb.) előállítását is, továbbá a melléktermékeket (propolisz, virágor) is piacra viszik. Termékeik árusítására a városi (Győr és Mosonmagyaróvár) termelői piacokat, valamint Szigetköz szatyor és a Kisalföld kosár rendezvényeit használják.

A mezőgazdasági egyéni vállalkozások tevékenységi körét értékelve látható, hogy a Felső-Szigetközben növénytermesztéssel és a hozzá kapcsolódó szolgáltatásokkal a gazdák 47,7%-a, állattenyésztéssel és a hozzá kapcsolódó szolgáltatásokkal 13,6%-uk, vegyes gazdálkodással 6,8%-uk, erdészettel 22,7%-uk foglalkozik. Alsó-Szigetközben az arányok: a gazdák 37,5%-a foglalkozik növénytermesztéssel és a hozzá kapcsolódó szolgáltatással, 16,7%-a állattenyésztést és a hozzá kapcsolódó szolgáltatást végez, 16,7%-a vegyes gazdálkodási és 29,2%-a erdészeti tevékenységi körbe tartozik. A legfőbb tevékenységek tehát a növénytermesztés (azon belül is gabonaféle (kivéve: rizs), hüvelyes növény, olajos mag termesztése), az állattartás és állattenyésztési szolgáltatások, valamint az erdészet. Ez utóbbi esetben van lényeges különbség a két térség között.

Egyéni vállalkozás formában működik a térségben a közösség által támogatott mezőgazdaságot képviselő gazdaság, a Dunaszigeti Zöldsgközösség. A gazdaságot a sajátos természeti-gazdasági-társadalmi adottságok és hatások következtében nem Győr környékén, hanem Mosonmagyaróvár közelében találhatjuk meg. A tudatosvasarlo.hu oldal adatai alapján röviden bemutatjuk a térségi zöldsgközösséget. A gazdaságot 2013 tavaszán alapította egy házaspár, ebben az évben 5 egész zöldsgkosárral 8-9 családot láttak el, majd 2014-ben a tagságot 15 nagy kosárra növelték és a házaspár mindkét tagja teljes állásban a közösségnek termelt. A folyamatos fejlődés eredményeképpen 2015-re elérték a 30 nagykosárnnyi zöldsgét. Ekkor már segéd munkaeót is fel tudtak venni. 2020-ban 30 nagykosárnnyi zöldsggel 48 családot tudtak ellátni. A közösség tagjaival éves megállapodást kötnek, a gazdaságot részes rendszerben működtetik. A gazdaság összterülete 2 hektár, ebből 6000 m² a

kertészet, amelyet rét feltöréssel alakítottak ki. A rét egy részét meghagyták, természetes növénytakarójával és erdőtársulásával lehetővé téve így, hogy a Duna egyik holtágnál gazdasági állatokat is tartsanak.

50 féle zöldsg kb. 160 fajtáját – közöttük sok régi tájfajtát is –, valamint fűszer- és gyógynövényeket is termesztnek. Az idény kezdetétől (május) novemberig friss idényzöldsgök, a téli időszakban télre elraktározott zöldsgök, valamint friss levelűzöldsgök kerülnek a tagok kosaraiba. A kosarakat a tagok Mosonmagyaróváron vagy a gazdaságban vehetik át. A személyes kapcsolat erősítése érdekében évente szerveznek gazdaságlátogatásokat, kóstolókat, találkozókat.

A korreláció meglétét és irányát szintén külön vizsgáltuk a két területi egységre vonatkozóan.

Az egyes tényezők és a gazdaságok száma között kiszámolt kapcsolati mutatók egyrészt nagyon érdekes, összetett képet festenek, másrészt alátámasztják, hogy szükséges a két területi egységet és a két gazdálkodási formát külön kezelnünk.

Az alsó-szigetközi őstermelők száma, valamint az agglomerációs központtól való távolság, a legközelebbi termelői piac és az öregedési mutató között gyenge és ellentétes kapcsolat mutatható ki. Közepesen erős pozitív irányú kapcsolat a lakosság és a keresőképes lakosság esetében mutatható ki. A Felső-Szigetközben gyenge és ellentétes irányú kapcsolat a legközelebbi termelői piac esetében mutatható ki. Gyenge és pozitív a kapcsolat az agglomerációs központtól való távolsággal (tehát ha nő a távolság, nő a vállalkozások száma), erős a kapcsolat a lakosság, a keresőképes lakosság, az állatállomány, a mezőgazdasági terület és a konyhakert tényezőkkel.

Az alsó-szigetközi mezőgazdasági vállalkozások száma és az agglomerációs központtól való távolság között nincs kapcsolat. Gyenge kapcsolat az erdőterület nagysága tényezővel mutatható ki. Gyenge és ellentétes a kapcsolat az öregedési mutatóval, közepes a mezőgazdasági területtel és konyhakerttel, erős a lakosság és a keresőképes lakosság tényezőkkel. A felső-szigetközi vállalkozások száma gyenge pozitív kapcsolatot mutat a Győrtől való távolsággal, gyenge és ellentétes kapcsolatot a termelői piactól való távolsággal és közepesen erős pozitív irányú kapcsolatot a

lakosság, a keresőképes lakosság, valamint mezőgazdasági terület tényezőikkel.

Összefoglalás

A vizsgálatok elvégzése során arra kerestük a választ, hogy a fenntartható mezőgazdaság elképzelései és elvárásai az ország egy a természeti környezet szempontjából igen érzékeny, a társadalmi-gazdasági szempontból pedig meglehetősen fejlett térségében hogyan valósulhatnak meg.

A Szigetköz mezőgazdaságát bemutató hivatkozások, illetve a vizsgált gazdaságok tevékenységi körei szerint egyelőre a Szigetköz agráriumban az országosan is érvényesülő mezőgazdasági jellemzők (hagyományos mezőgazdaság és gazdálkodási formák, intenzív gazdálkodás, növénytermesztés túlsúlya) mutathatók ki. A fenntarthatóságra törekvő, a természetudatos mezőgazdálkodás formáinak megjelenését azonban igazolja a közösség által támogatott mezőgazdasági tevékenységet végző gazdaság kialakulása, a KTM, a REL, a Szigetköz szatyor, a Kisalföld kosár. A fenntartható mezőgazdaság elvárásai azonban még kevésbé érvényesülnek a térség mezőgazdaságában.

A tanulmányban elvégzett tevékenységi körök vizsgálata hozzájárulhat ahhoz, hogy a jövőben könnyebben, területi egységre szabottan tervezhetőek legyenek a fenntartható mezőgazdaság törekvései. Az Alsó-Szigetközben például magasabb az erdészeti tevékenységet folytató gazdák száma, így a fenntartható mezőgazdaság erdészeti ágazatát érintő kérdések is hangsúlyosabbak lesznek.

Az eredményekből látható az is, hogy a térség mezőgazdaságának vizsgált szereplői (az östermelők és egyéni vállalkozások) nem kezelhetők egységesen. A tanulmányban elkezdtük felvázolni azokat az összetevőket és kapcsolati tényezőket, amelyek kedvező alakulásával/alakításával pozitív változások idézhetők elő.

Helyszíni bejárásainkból, a vásárok és piacok során lefolytatott interjúinkból úgy látjuk, hogy a gazdák értik a fenntartható mezőgazdaság fogalmát, valamint látják szükségességét. A váltáshoz és változtatáshoz szükséges hozzáállással már rendelkeznek. A tudatosság, a tanulás lesz a kö-

vetkező lépés annak érdekében, hogy a fenntartható mezőgazdaság elképzelései gyökeret verhesenek a Szigetköz mezőgazdaságában.

**HORVÁTH ESZTER –
POZSGAI ANDREA**

Abstract

Root of sustainable agriculture in Szigetköz

The aim of the study was to study the agriculture of the Szigetköz microregion which is the part of the Szigetköz in Győr-Moson-Sopron county. The aim of the study is to know the agriculture of the region, to present its most important and specific characteristics and to explore the regional conditions, characteristics and opportunities of sustainable agriculture researching the answers the future challenges. With the help of the settlement series data, the study presents the agricultural characteristics of the 23 settlements of the examined micro-regions. After that, with the help of the data asked from the KSH (Hungarian Central Statistical Office) collected from the TEIR database and from the village farmers of the villages, it reveals the factors influencing the farming of individual agricultural enterprises and primary producers working in this area.

Keywords: Szigetköz, sustainable agriculture, sustainable communities, village farmers

Irodalomjegyzék

ÁNGYÁN József (2003): MTA Doktori Értekezés tézisei. A környezet- és tájgazdálkodás agroökológiai, földhasználati alapozása (Magyarország integrált földhasználati zónarendszerének kialakítása) Szent István Egyetem, Gödöllő Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet. Gödöllő 2003. 7.

BENEDEK Zsófia (2014): A rövid ellátási láncok hatásai. Összefoglaló a nemzetközi szakirodalom és a hazai tapasztalatok alapján Magyar Tudományos Akadémia, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Műhelytanulmányok MTDP 2014 (8)

BERTALAN Laura - INZSÖL Renáta (2018): Helyi termelők jelenléte a közvetlen értékesítési csatornáknak és a városi élelmiszerellátásban. A falu 2018. XXXIII (2), pp. 26.

CSETE László (2010): Kihívás: a fenntarthatóság megvalósítása vidéken. *Gazdálkodás* 54 (2), pp. 148.

Európai Bizottság (2020): Európa ellenálló képességének megerősítése: a biológiai sokféleség csökkenésének megállítása és egy egészséges és fenntartható élelmiszerrendszer kiépítése. Brüsszel, 2020. május 20.

GOMBKÖTŐ Nóra – VINCZE Judit – HEGYI Judit – KACZ Károly (2017): A közösség által támogatott mezőgazdaság regionális vizsgálata. *Gazdálkodás* 61 (2), pp. 130–143.

GOMBKÖTŐ Nóra – TESCHNER Gergely – MEZEI Katalin (2020): A közösség által támogatott mezőgazdaság előnyei és hátrányai. *Acta Agronomica Óváriensis* 61 (1), pp. 107–122.

HAHN István – GERGELY Attila – BARABÁS Sándor (2011): Changes in the active floodplain vegetation of the Szigetköz. *Annali Di Botanica* 2011 (1), pp. 2.

HORVÁTH Eszter (2016): Agglomeráció és/vagy mezőgazdaság? Agglomerációs települések mezőgazdaságának vizsgálata a Szigetközben. XXXVI. Óvári Tudományos Napok /2016. 11.10./ Konferencia kötet. pp. 206–211.

KISS Konrád – RUSZKAI Csaba (2020): A közvetlenül értékesítő kistermelők problémái és lehetséges megoldási javaslatok. *Gazdálkodás* 2020. 64. évfolyam 2. szám

LISÁNYI ENDRÉNÉ BEKE Judit (2011): Fenntartható mezőgazdaság kritériumrendszerre és eredményre Dániában és Magyarországon. Doktori disszertáció. Gödöllő. pp. 26.

ÖKOLÓGIAI MEZŐGAZDASÁGI KUTATÓ INTÉZET (2013): Község által támogatott mezőgazdaság Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet Közhasznú Nonprofit Kft. (ÖMKI)

POZSGAI Andrea – HORVÁTH Eszter (2021): Újra gondolt Thünen-modell – agglomerációs mezőgazdaság vizsgálata a Szigetközben. X. MAGYAR FÖLDRAJZI KONFERENCIA 10 HUNGARIAN GEOGRAPHICAL CONFERENCE. 2021. szeptember 24.

ROBERSTON, G. Philip – HARWOOD, Richard R. (2013): Sustainable agriculture. *Encyclopedia of biodiversity*. Second edition.

Volume 1. Academic Press, Waltham, Massachusetts, USA, pp. 111–118.

SZABÓ Mária (2005): Vizes élőhelyek táj-ökológiai jellemvonásai a Szigetköz példáján. Akadémiai doktori értekezés Budapest 2005.

TÉR-HÁLÓ KFT (2015): Hédervár Településfejlesztési Konceptió. 2015. május

UNIVERSITAS-GYŐR NONPROFIT KFT. (2021): Győr-Moson-Sopron Megye Területfejlesztési Konceptiója 2021-2027 (egyeztetési változat 5.0.), letöltve: 2021.07.01., pp. 5., 9–11.

VALKÓ Gábor – KOVÁCS Ildikó – FARKASNÉ FEKETE Mária (2018): A fenntartható mezőgazdaság kompozit indikátorai. *Statisztikai Szemle* 96. (8–9), pp. 866.

Internetes források

<https://www.agronaplo.hu/hirek/csockentia-a-kormany-az-ostermelok-es-a-csaladigazdasagok-terheit>

THE FARM TO FORK STRATEGY (2020): https://ec.europa.eu/food/horizontal-topics/farm-fork-strategy_en

<https://tudatosvasarolo.hu/2020-ben-varnak-kozossegi-gazdasagok/>

<https://tudatosvasarolo.hu/dunaszigeti-zoldsegkozossegi-harmonianban-termeszettel/>

https://www.ksh.hu/agrarcentzusok_amo_2010_tablak_2

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/gaz/gaz1812.pdf>

<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/gso/agrariumelo16.pdf>

<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mezo/2020/index.html>

Szerzők:

R. HORVÁTH ESZTER, Egyetemi adjunktus, Széchenyi István Egyetem, Gazdasági Elemzések Tanszék, Győr E-mail: horvath.eszter@sze.hu

POZSGAI ANDREA, PhD hallgató, ELTE – Környezettudományi Doktori Iskola, Budapest E-mail: pozsgai.andrea@sek.elte.hu

Interjú

„Célunk, hogy a Pannon Egyetem a körforgásos gazdaság térségi és hazai szellemi innovációs központjává váljon” – interjú dr. Gelencsér Andrással

A klímaváltozás korunk egyik nagy kihívása, az ehhez köthető negatív hatások pedig szinte mindenki életét befolyásolják valamilyen formában. A problémák mérséklésének egyik eszköze a fenntartható, környezetbarát életmód, mely a hétköznapi emberek mellett a felsőoktatási intézmények számára is egyre inkább prioritássá válik. A fenntarthatóság és a fenntartható egyetemi működés kapcsán dr. Gelencsér Andrással, a Pannon Egyetem rektorával beszélgettünk.

Ön szerint melyek társadalmunk legnagyobb kihívásai a klímaváltozással kapcsolatban?

Úgy gondolom, hogy a legnagyobb kihívást talán a folyamatosan növekvő népességszámú és az egyre nagyobb igényeket támasztó emberiség jelenti. Az egyik legégetőbb kérdés az, hogy hogyan lehet a Föld javaival kiszolgálni mindenkit oly módon, hogy az hosszú távon is fenntartható legyen. Nem is az energiafelhasználás a kritikus, hanem inkább a nyersanyagok rendelkezésre állása. Ezeket annak ellenére is gyorsuló ütemben fogyasztjuk, hogy jövőbeli utánpótlásuk nem olyan egyszerű.

Hétköznapi emberként mit tudunk tenni azért, hogy fenntarthatóbb módon éljük az életünket?

Először is a túlfogyasztást kellene visszاسzoritnunk. Ebben minden embernek van felelőssége, hiszen a pazarló fogyasztói társadalmat csak közösen tudjuk visszafejleszteni. Manapság nagyon sok olyan dolgot használunk, ami nem tar-

tozik szorosan az alapvető szükségleteink közé és gyakran olyan vágyaink is vannak, melyek környezeti oldalról nem igazán fenntarthatóak. Elég csak az élelmiszerpazarlásra gondolni, a statisztikák szerint a megtermelt élelmiszer közel fele a kukában végzi.

Ezen kívül olyan szokások is alapelvárássá váltak, melyek korábban még elképzelhetetlenek voltak. Ilyen például a tömegturizmus, ami szintén nem a fenntarthatóság elveit szem előtt tartva valósul meg. Egy hétfégi kiruccanás egy tőlünk távol lévő városba nem igazán környezetbarát. Az ilyenekről rövid időn belül le kellene mondanunk.

A fogyasztás tudatosítása nagy szerepet játszik a döntéseink meghozatalában. Mindenkinek végig kellene gondolnia, hogy mi az, ami számára felesleges és hogy miről tudna lemondani a mindennapokban a fogyasztás csökkentése érdekében.

Ön szerint az egyetemi polgárok mennyire élnek fenntartható módon? Mennyire nagy az ökológiai lábnyoma a Pannon Egyetem közösségéhez tartozóknak?

Véleményem szerint nem a Pannon Egyetemen munkatársainak és nem is az ide járó hallgatóknak a legnagyobb az ökológiai lábnyoma, nem mi képezzük a fogyasztói társadalom legfelsőbb szintjét. Ennek természetesen anyagi okai is vannak, de leginkább a mentalitásban rejlik a megoldás kulcsa. Aki egy egyetem közösségéhez tartozik, az egészen biztosan rendelkezik olyan értékekkel, melyek nem feltétlenül a fogyasztás növelése felé mutatnak. Különösen igaz ez egy olyan intézményre, ami több szálon is szorosan kapcsolódik a fenntarthatóság kérdéséhez. Ilyen a Pannon Egyetem is.

Természetesen, ha a környezetbarát életmódról beszélünk, fontos megemlíteni azt is, hogy sok esetben korlátozottak a lehetőségeink és számos olyan tényező is befolyásolja a mindennapi életünket, amin nem igazán tudunk változtatni. Jó dolog például helyi termelőktől vásárolni, de ez sokunknak komoly logisztikai kihívást is jelent.

Én abban reménykedem, hogy az egyetemi polgárok rendelkeznek egyfajta tudatossággal a fogyasztás terén és eszerint alakítják saját életüket és a környezethez való viszonyukat.

Mit gondol, hogyan jellemezhető egy fenntartható egyetem napjainkban?

Ez egy jó kérdés, hiszen az egyetemek működése és az általuk végzett tevékenység erősen szabályozott. Az órartartással vagy a kollégiumi ellátással kapcsolatban például nem tudunk teljesen szabadon dönteni, ez minket is keretek közé szorít.

Ezen felül az anyagi lehetőségeink és az infrastrukturális háttérünk, vagyis például az, hogy milyen épületekkel és milyen fűtési rendszerrel rendelkezünk, szintén nagymértékben meghatározza a fogyasztásunkat. Ezek olyan adottságok egy intézmény számára, melyeken nem könnyű egyik napról a másikra változtatni.

Természetesen, ahol csak lehet, ott a tetteinkkel is próbálunk példát mutatni. A hulladék-gazdálkodás terén egyre tudatosabbak vagyunk, sok tekintetben támogatjuk a szelektív gyűjtést (pl. világitótestek, elemek) és a parkgondozásban sem célunk az angol pázsit, inkább hagyjuk érvényesülni a természetet.

Azt hiszem, hogy egy egyetem leginkább a figyelemfelhívásban, a példamutatásban és a lakosság tudatosságának növelésében lehet sikeres a fenntarthatósággal kapcsolatban. Mi is igyekszünk tenni ezért és próbáljuk felhívni a figyelmet a fontos kérdésekre. Kutatásaink egy része is erre irányul, ezekben azt vizsgáljuk, hogy hogyan lehet nagyobb léptékben kiterjeszteni a környezetkímélőbb megoldások használatát.

Egyéni szinten apróbb, de legalább ilyen fontos lépéseket tehetünk. A pazarlás elleni küzdelem jó példája, ha lekapcsoljuk a lámpát, ha már nincs rá szükségünk, vagy ha a fűtési szezonban becsukjuk az ablakot miután kiszellőztettünk.

Van olyan fenntarthatósághoz vagy környezetvédelemhez köthető eredménye az egyetemnek, melyre büszkék lehetünk?

A környezetterhelés csökkentésével kapcsolatos kutatásaink eredményei közül gyakran említem a gumibitument, mely röviden a használt gumiórlemény aszfaltburkolatba történő keverését jelenti. Ez több szempontból is környezetbarát, hiszen egyrészt lehetőséget biztosít az abroncsok megfelelő elhelyezésére, ezen kívül pedig az útburkolatok jobb és tartósabbak lesznek a technológia használata által.

A körforgásos gazdasági kompetencia központunk csupa ilyen környezetkímélő fejlesztéssel foglalkozik (pl. víztechnológiák, hulladék- és műanyag-újrahasznosítás, fenntartható energia-termelés, stb.)

A közeljövőben pedig szeretnénk olyan nagy léptékű fejlesztéseket is véghezvinni, melyeknek eredményeként komoly energetikai megtakarítást érhetünk el. Terveink szerint akár 30%-kal is csökkenthetjük az energiafogyasztásunkat a fejlesztések hatására, ami egy egyetem életében nem kis eredmény. Reméljük, hogy ez minél hamarabb kezdetét veszi majd.

Természetesen a kutatási tevékenységünk fókuszából sem kerül ki a fenntarthatóság, a vállalati együttműködések keretein belül végzett tevékenységünk jelentős része szintén a környezetterhelés csökkentését támogató megoldások alkalmazhatóságával foglalkozik. Célunk, hogy a Pannon Egyetem a körforgásos gazdaság térségi és hazai szellemi innovációs központjává váljon.

KÁNTOR SZILVIA

Köszönetnyilvánítás:

Az interjú a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által biztosított forrásból NKFIH-471-3/2021 számú „Éghajlatváltozás Multidiszciplináris Nemzeti Laboratórium létrehozása” című projekt támogatásával valósult meg.”

Az interjút készítette: Dr. Kántor Szilvia adjunktus, Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Nemzetközi Gazdaságtan Intézeti Tanszék, E-mail: kantor.szilvia@gtk.uni-pannon.hu

Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa, a fenntarthatóság jegyében – beszélgetés Markovits Alízzal

A 2023-as évben Veszprém lesz Európa Kulturális Fővárosa. A dunántúli megyeszékhely a Bakony-Balaton térséggel közösen mutatja majd meg a világnak a térség kulturális értékeit. Egy ilyen nagy volumenű rendezvénysorozat esetében különösen fontos, hogy a fenntarthatóság elvei érvényesüljenek. E gondolat kapcsán beszélgettem a rendezvénysorozat koordináló vállalat, a Veszprém-Balaton 2023 Zrt. vezérigazgatójával, Markovits Alízzal.

Ön szerint melyek a Veszprém-Balaton EKF 2023 térség legnagyobb kihívásai a fenntarthatóság kapcsán?

A Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa program előkészítése és megvalósítása során a fenntarthatóságot a lehető legszélesebb módon értelmezzük. Kiemelt célunk - egyben a legnagyobb kihívásaink egyike is -, hogy a Veszprém-Balaton és az EKF térségben elérni kívánt pozitív eredmények társadalmi, gazdasági és környezeti szempontból hosszú távon legyenek fenntarthatók. Elsődleges szempont, hogy sem a városra, sem pedig a régióra ne helyezzünk olyan terheket, amelyeket hosszabb távon nem képesek fenntartani. A cél, hogy olyan kultúra-fejlesztési örökség maradjon 2023 utánra, melynek továbbító hatása valóban szemléletformáló lesz.

A gazdasági fenntarthatóság szempontjából fokozottan ügyelünk arra, hogy az infrastruktúrális beruházásoknál az épületek üzemeltetését úgy tervezzük meg, hogy az hosszú távon tartalmi, műszaki és gazdasági szempontból egyaránt fenntartható legyen, szem előtt tartva akár a pécsi EKF évad tapasztalatait és kihívásait is.

Szintén kiemelt jelentőségű az EKF program során, hogy megerősítsük a helyi közösségeket és a közösségek által érzünk el olyan pozitív változásokat, amelyek a különböző generációk összehozásával valódi pezsgést és életet hoznak Veszprémbe, illetve a régióba. Nehézség, hogy bár a térségben rengeteg példaértékű kulturális-, művészeti-, és fenntarthatósági kezdeményezés figyelhető meg, ezek gyakran nem tudnak egymásról, vagy nincs érdemi kapcsolat közöttük. A kapcsolati szálak „összehuzalozása” a mi feladatunk is. Kihívást jelent továbbá az itt élők motiválása abban, hogy 2023 után majd nélkülünk is továbbvigyék a megkezdett jó programokat, rendezvényeket és magát a szemléletet.

Természetesen nagyon fontos a környezettudatosság szempontjából értelmezett fenntarthatóság is. A programjaink segítségével elsősorban a régióban élők szemléletét szeretnénk formálni. Mondok egy példát: egy rendezvényen tényleg fontos, hogy papír szívószállal, újrahasználatos pohárból igyanak a látogatók, azonban mi ezt inkább alapvetésnek és nem kardinális beavatkozásnak tekintjük. Minden mutatót számba véve úgy gondolom, hogy például a régió közösségi közlekedésének szemléletjavítására és zöldítésére fordított erőfeszítések sokkal pozitívabb változást hozhatnak, mint a papírból készült szívószálak.

Ezen kívül a szezonalitást, pontosabban annak csökkentését emelném ki, mint a Bakony-Balaton régió előtt álló egyik legnagyobb kihívást. A nyári szezon túlsúlyára kívánunk válaszolni azaz, hogy a programkínálatot az év minden szakaszára elosztva tervezzük meg. Aktuális példa erre a Holszezon Kortárs Irodalmi Fesztivál, amelyet a “hivatalos rendezvényszezonon” kívül, február végén rendezzük meg.

Nemcsak kulturális eseményeket, hanem közösségi tereket, „KözTerek”-et hívunk életre. A régió kisebb településeinek Pajta és Kultháló programja az év minden hónapjában lehetőséget kínál a kulturális és szellemi töltökezésre. Segí-

tünk továbbá a veszprémi kulturális intézményeknek is felkészülni arra, hogy egész évben aktív és attraktív célpontok legyenek.

A környezeti fenntarthatóság tekintetében a régiókat és annak jövőjét meghatározó fontos, központi elem a Balaton, ami olyan természeti adottság, amely a régió és az ország lakosai számára, sőt, európai szinten is meghatározó értéket képvisel.

Célunk, hogy a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa program részeként olyan szakmai és kulturális programsorozatot hozzunk létre, amely a „Balaton hangjaként” széles körben bemutatja és képviseli a régió felbecsülhetetlen természeti és kulturális nemzeti értékeit.

A 2023-as évre való felkészülés során milyen fenntarthatósággal kapcsolatos szempontokat vesz figyelembe a Veszprém-Balaton 2023 Zrt. a munkája során?

A környezeti fenntarthatóság terén határozott állásponton vagyunk. Elköteleztük magunkat amellelt, hogy csökkentjük az általunk szervezett, vagy kezdeményezett programokkal járó káros környezeti hatásokat és irányt mutatunk a környezettudatos rendezvényszervezés terén. Külön ezzel a témával foglalkozó munkatársat is alkalmazunk.

Mivel a programok rengeteg társszervező közreműködésével jönnek létre, az ő szemléletformálásuk és képzésük is a feladataink közé tartozik. Számukra fenntarthatósági mentorprogramot működtetünk. Olyan hiánypótló környezetbarát szolgáltatások megjelenését is támogatjuk, amelyek a fenntartható rendezvényszervezés szükséges kellékei.

A társadalmi fenntarthatóság egyik fontos eleme, hogy pályázatok útján segítjük a kisközösségeket a programjaik megvalósításában. A helyi közösségek megerősödését célozza a ‘Ragyogók’ nevet viselő önkéntes programunk, amely reményeink szerint az EKF program egyik hosszú távú hagyatéka lesz. Az önkéntes csapatba bárki jelentkezését várjuk, legyen akár 16 vagy 90 éves, rendelkezzen bármilyen érdeklődési körrel, vagy képzettséggel; örömmel veszünk minden segítséget az EKF program lebonyolításához. A Ragyogók csapatába való csatlakozásra biztatom a régióban élő, cselekvésre és kapcsolódásra vágyó lakosokat.

Véleménye szerint a helyi lakosok mivel tudnak hozzájárulni az Európa Kulturális Fővárosa 2023 program fenntarthatósági törekvéseihez?

A programok megvalósítása során a helyi lakosság bevonására és szemléletformálására óriási hangsúlyt fektetünk. A helyi lakosok közül sokan maguk is elkötelezettek a fenntarthatóság iránt, keresnek is minket ezzel kapcsolatban. A pályázati tanácsadással és a fenntarthatósági workshopokkal olyan tudásmegosztási eseményeket szervezünk már a felvezető évek alatt is, amikkel biztosítjuk fenntarthatósági törekvéseink hosszú távú hatását (pl.: adott szervezet fenntartható működésére vonatkozó, hétköznapi technikák). Pályázati keretek között lehetőségünk van továbbá finánciális támogatással is segíteni a pályázóink fenntarthatósági törekvéseit.

Ezeken túl a közelmúltban indult EKF KözTér hálózaton keresztül (Jutasi KözTér, Pannon KözTér) támogatni szeretnénk azokat a felelősséggel gondolkodó veszprémi és a régió egyéb településein élő lakosokat, akiknek a fenntarthatóság érdekében végzett tevékenységükhöz az általunk biztosított helyszín segítségül szolgálhat.

Mit gondol, napjainkban melyek a főbb jellemzői egy fenntartható rendezvénynek, illetve rendezvénysorozatnak?

Sokan úgy gondolják, hogy leginkább a környezeti fenntarthatóság oldaláról érdemes vizsgálni a dolgot. Szerencsére a fenntarthatóság mára fogyasztói trenddé vált, így a szervezőknek és a szolgáltatóknak is fejlődniük kell e tekintetben. Meg kell teremteni a lehetőséget a látogatók számára, hogy környezetbarát opciókat választhassanak, például kényelmes, egyszerű és mindenki számára elérhető közlekedési alternatívákat kell biztosítani egy rendezvényhelyszín megközelítéséhez. További példa, hogy a hulladék mennyiségének csökkentése érdekében meg kell vizsgálni minden olyan lehetőséget, amivel az egyszer használatos eszközök kiválthatók. A vezérelv a körforgásosság, de fontos környezeti szempont a zajterhelés csökkentése is.

Milyen szoros és miben merül ki az együttműködés a VEB 2023 Zrt. és a Pannon Egyetem között?

Az egyetem és a VEB 2023 Zrt. közötti partnerségi megállapodás igen sokrétű. A 2023-at előkészítő években zajló közös munka során

felépítjük azokat a stabil alapokat, amelyekre a címviselés éve után is biztosan támaszkodhatunk majd.

A Pannon Egyetem, mint a régió meghatározó tudásközpontja, már a kezdetektől, azaz az EKF cím elnyerését célzó pályázat összeállításától kezdődően fontos szakmai partnere a programnak. Számos kutatással, felméréssel, szakmai konferenciával, projekt- és programjavaslattal járul hozzá a projekt sikeres előkészítéséhez és lebonyolításához, nem beszélve az egyetemi ifjúságról, mint értékes humán erőforrásról.

Első helyen említendő a közösen létrehozott Pannon KözTér, melynek célja, hogy teret adjon az egyetemi diákság önszerveződő, az EKF-hez kapcsolódó kulturális és önkéntes programjainak. A Pannon KözTér segíti az egyetem kapcsolódását a városi közösségek életéhez is, többek között a minden hónap második szerdáján rendezett nyitott társasjáték estek szervezésével.

Az „Ők is köztünk élnek” beszélgetéssorozat szintén kooperációban megvalósuló projekt, amelynek célja, hogy megismerjük azokat a köztünk élő külföldieket, akik munkájuk vagy a szerelem következtében választották Veszprémet lakóhelyül. Érdekes történeteket hallhatunk tőlük arról, hogy milyen számukra egy, a sajátjuktól eltérő kultúrában megtalálni a helyüket és a boldogságot.

A közösségépítés mellett az egyetem Fenn tartható Fesztiválok programjában is kölcsönösen tudjuk segíteni egymást. A téma nem is lehetne aktuálisabb, hiszen a három év során megvalósuló események és fesztiválok rengeteg kihívást hordoznak magukban. Ezek esettanulmányként szolgálnak a hallgatóknak, ráadásul kapcsolódási felületet biztosítanak számukra az önkénteskedéshez. A fenntartható rendezvény-

szervezés témájában az egyetemmel közösen elkészített kiadványra pedig különösen büszkék vagyunk.

Egy másik, igazán környezetbarát program a Pannon Egyetemmel közös és nagyon izgalmas fenntarthatósági projektünk, a SolarBoat verseny, amely során napelemes meghajtású elektromos hajók fognak a Balatonon versengeni.

Mindezekén túl, egyes speciális témákban vendégladóként is megjelennek munkatársaink az egyetemen, ahogyan történt ez például 2021-ben is, az EKF kurzus keretében.

Véleménye szerint hogyan segítheti a Pannon Egyetem az EKF-hez kapcsolódó programok fenntartható módon történő előkészítését és lebonyolítását?

Az egyetem célkitűzései között szerepel, hogy feloldja a szigetszerűségét és olyan, a városi közösség felé nyitott intézménnyé váljon, amely teret ad a társadalmi kezdeményezéseknek és 2023 után is továbbviszi az EKF értékrend szerét, illetve szellemiségét. Az egyetem további célja, hogy kimozduljon a szokásos közegeből és így találja a kutatásait. Az egyetem épületei körül megvalósuló közterületi fejlesztéseknek köszönhetően a kerítések hamarosan fizikálisan is lebomlanak, aminek nagyon örülünk és természetesen továbbra is nagyban támaszkodunk arra a szakmai tudás- és tapasztalatbázisra, amely a Pannon Egyetemen megtalálható.

STRACK FLÓRIÁN

Az interjú az NKFIH-471-3/2021 számú projekt támogatásával valósult meg.

Az interjút készítette: Dr. Strack Flórián Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Turizmus Intézeti Tanszék strack.florian@gtk.uni-pannon.hu

Recenzió

A sokszínű autonómiáról

A COMITATUS olvasóinak a figyelmét szeretném felhívni ezzel az írással egy frissen elindított, tudományos igényű, multidiszciplináris jellegű folyóiratra, amely helyet ad számos, az autonómia témájával összefüggő írásnak a társadalomfilozófia, a társadalomtörténet, a kulturális antropológia, a néprajz, a kulturális örökség, a közösségfejlesztés, a szociológia, a politológia, a geopolitika, a történeti- és társadalom-földrajz, a kulturális földrajz, a regionális gazdaságtan, a nemzetközi jog, s nem utolsósorban a közigazgatás megközelítési módszerével.¹ Az új folyóirat szerkesztői, *Kulcsár László* és *Domokos Tamás* közös köszöntőjében megfogalmazódik az igény arra, hogy a folyóirat legyen „egy új társadalomtudományi fórum mindazok számára, akik különböző megközelítésekből, nézőpontból kutatják az autonómia fogalmának és intézményének szerepét, jelentőségét a társadalomban, legyen szó közösségekről, foglalkozási csoportokról, településekről, régiókról, nemzetiségekről, nemzetrészekről, sajátos kultúrával rendelkező népcsoportokról” (A&T 4. o.). A bemutatkozó számból is kiderül, hogy az autonómia és a társadalom viszonyának kutatása, elemzése nagyon is aktuális, azért a COMITATUS olvasóit nemcsak olvasásra, hanem írásra is buzdítom a témával kapcsolatban.

A Tanulmányok sora egy társadalomfilozófiai és társadalomtörténeti írással indul, *Garaczi Imre* az MTA VEAB elnöke tollából, *Az Európai társadalomfejlődés folyamatai Bibó István értelmezésében* címmel. Az elemzés alapját *Bibó István* „szellemi végrendeletének” is tekinthető gondolatai² adják, ami „a rendszerváltás utáni politikai mező szinte mindegyik pártirányzata számára alapot nyújtott, és gyakorta egymással merőben ellentétes irányzatok is találtak elemzéseiben érveket programjuk kialakításához. Ennek oka, hogy az általa érvényesnek tartott, különmemű európai értékek között kísérelte meg létrehozni a harmóniát” (18. o.). A szerző értékelése szerint Bibó utópizmusának lényege, hogy a kereszténység, a szocializmus és a liberalizmus intézményrendszereit humanitárius alapon össze lehet hangolni egymással, s az egyes uralmi típusokat erkölcsi alapon meg lehet szabadítani a félelemtől, az agresszivitástól és az autarkia hatalmi intézményeitől. A tanulmány ezt a gondolati folyamatot elemzi, figyelemmel a közép-európai térség autonómia lehetőségeire és törekvéseire. S bár ebből a szempontból *Kukorelli István* szavaival elmondhatjuk, hogy ma „Bibó hallgatás, Bibó csend van”³, de ő mégis üzen alkotmányos elveivel, többletjelentésű fogalmaival, mint például a „szabadság kis körei”⁴, a „nemzeti érzés és a demokrácia egytestvér komoly tö-

megérzelem”⁵⁵ a „demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni”⁵⁶, amelyek egy progresszív európai közösséget alkotó polgár gondolatai. A tanulmány szerzője – *Robert N. Berki* szóhasználatával⁷ – Bibó gondolatait olyannak tartja, ami „megragadja az európai tradíció lényegét”, s ami a közép-európai térség szempontjából ma is érvényesnek tekinthető. Aktuálisak Bibó gondolatai, mivel a cikk olvastán akár az a megállapítás is rögzíthető, hogy a rendszerváltás után nem jött létre egy olyan modern polgári demokrácia, amiben a dolgozó, a műgonddal alkotó ember életformája győzedelmeskedik a magát hatalmi helyzetben kiélő, reprezentáló, arisztokratikus ember felett, s ennyiben ez egy tipikusan „közép-európai demokrácia”, „szinlelt újkapitalizmus”⁸ maradt. *Kopátsy Sándor* egy korábbi tanulmányában megfogalmazta, hogy Európa jövője „elsősorban azon fog múlni, hogyan sikerül Európának a keleti felét beintegrálnia”⁹. A tanulmány szerzője szerint is csak olyan térségben biztosítható Európa jövője Bibó humanitárius hatalmi elképzelése alapján, „ahol a közösséget alkotó polgár számára a hatalmi aktorok képesek garantálni az autonóm intézmények létét és az emberi méltóságát” (19. o.).

A Tanulmányok sorát két olyan nemzetközi elemzés követi a baszk és a katalán autonómiákról, amelyek más, hasonló helyzetben lévő többnemzetiségű, elsősorban közép-európai állam esetében is felvetheti ezeknek a létező autonómia-modelleknek az érvényességét és érvényesíthetőségét. *Ortutay Katalin: Európai*

pai autonómiák – Baszkföld (EUSKAD) című elemzése két megközelítésben mutatja be a spanyolországi Baszkföld Autonóm Község (EUSKAD) autonómia modelljét: egyrészt az identitás felől, amely meghatározza az autonómiában élő egyéneket, másrészt a gazdasági és pénzügyi önállóság irányából. A tanulmány szerzője a bevezetőben áttekinti a filozófia, a természettudományok és a jog által használt autonómia fogalmakat, aminek a definiálásához nyelvészként is kiegészítő adalékokkal szolgál. Megközelítésében az autonómia fogalomnak az identitási elemét tekintve főként a többnemzetiségű államokban élő kisebbségek helyzetét elemzi, akik egy többség által uralt és irányított társadalomban a többségtől különböző nyelvet beszélnek, s egészen más kultúrát vallanak magukénak. Ennek alapján megerősíti a „népek és régiók Európája” alap gondolatát felvető irányzat képviselője, *Héraud* felvetését¹⁰, miszerint a nyelv és a kultúra, mint a nemzeti identitás részei olyan értékek, amelyeket az egész emberiség számára meg kell őrizni. Ebből a szempontból jó példaként mutatja be az 1978-ban elfogadott spanyol alkotmány rendelkezéseit, amely a nemzetiségeket nem kisebbségként, hanem a spanyol nemzet integráns részének tekinti, s ezzel összhangban unitárius államként is elismeri és garantálja a régiók és a nemzetiségek önkormányzáshoz való jogát. A szerző elemzésében bemutatja, hogy az alkotmányos rendelkezések érvényesülését jól szolgálja a baszk identitást erősítő, a „kiegyensúlyozott kétnyelvűség” jellemzőit érvényesítő oktatási

rendszer, valamint a baszk gazdasági és pénzügyi autonómiát biztosító „fiskális decentralizáció”, amit a nemzetközi szakirodalomban is a baszk régió látványos felemelkedési faktoraként említnek.¹¹ De, ami még ennél is fontosabb, hogy a szerző állítása szerint a „baszk közvélemény egyértelműen támogatja a pénzügyi autonómiát, amely tehát széles konszenzuson alapul” (29. o.).

Szilágyi István: A katalán autonómia folyamata tanulságai a Kárpát-medence számára című tanulmányában elsősorban a Hispániában 1979-2020 között lezajlott decentralizációs és demokratizálási folyamatot mutatja be, amelynek a katalán függetlenségi folyamattal összefüggő kételyeiről legutóbb a COMITATUS lapjain is olvashattunk¹². A szerző megállapítja, hogy e történelmi folyamat eredményeként Spanyolország unitárius államberendezkedése ellenére „az autonómiák állama”, amely napjainkban már a föderális rendszerekre jellemző sajátosságokat mutat (32. o.). Ezt a megállapítást az „Erős Európai Régiókért” mozgalom szakértői és politikusai is megerősítik¹³, s a szerző is létező és követendő példaként említi más, a Kárpát-medencében lévő olyan többnemzetiségű államok számára, amelyek alkotmányos kereteit „egyrészt a nemzeti kisebbségek államalkotó nemzetként történő elismerése, másrészt az adott állam területi integritásának megőrzése képezi” (42.o.).

A Tanulmányok *sorában* a spanyol területi autonómia elemzését követően a magyarországi önkormányzati autonómia elmúlt 30 éves történetét elemzi

Zongor Gábor: Önkormányzatiság és autonómia című cikkében. A szerző a tanulmány bevezető részében – szinte oktatási segédanyagba illően – tisztázza a 30 év alatt változó magyarországi önkormányzati autonómia megértéséhez nélkülözhetetlen olyan alapfogalmakat, mint önkormányzat, önkormányzás, önkormányzatiság, önkormányzati rendszer és szubszidiaritás. Az önkormányzati autonómia jellemzőit a szerző *Magyary Zoltán* fogalomrendszerével¹⁴ és *Siket Judit* meghatározásával¹⁵ azonosulva írja le, s ennek alapján tartja értékelhetőnek azt, „hogy egy adott országban milyen erős a helyi önkormányzás és miképpen érvényesül az önkormányzatiság” (50-51. o.). A tanulmány további két része a fentiek figyelembe vételével elemzi az önkormányzati autonómia érvényesülését a rendszerváltást követő első két évtizedben és napjainkban. A szerző megállapítása az, hogy az első két évtizedben a központi szabályozás az alkotmányos alapjogokon keresztül, mintegy önálló hatalmi ágként biztosította a települések autonómiáját, de az önkormányzó képesség feltételei megteremtésének hiánya következtében az önkormányzati függetlenség fokozatosan látszat autonómiát eredményezett a települések túlnyomó többségénél, s a szubszidiaritás elve is csak elv maradt. A 2010-es kormányváltást követő időszokról pedig megállapítja, hogy a korábitól eltérő társadalomfilozófia jegyében a centralizált hatalomgyakorlást megvalósító központi szabályozás az önkormányzatok helyét az államszervezetben jelöli ki és az önkormányzatok

végrehajtó szerepét kívánja erősíteni. Az önkormányzati autonómia szempontjából a szerző veszélyesnek ítéli meg az önkormányzati rendszer változását, s ennek a polgármesterek személyes autonómiáját érintő elemeit taglalja a demokratikus politikai kultúra jellemzői szerint. S ennek alapján megállapítja, hogy a mai, elsősorban nem a gazdasági és pénzügyi autonómiára, hanem a központi fejlesztési források újraelosztására épülő rendszerben „nem nyílt verseny, az átláthatóság, a kiszámíthatóság meghatározó, hanem a kijárási képesség, ami a személyes autonómia sérülésével jár. Így az önkormányzó képesség helyett a túlélési képesség vált meghatározóvá” (53.o.).

A szerkesztők köszöntőjében meghatározott elvárásoknak megfelelően *Varga Norbert: Tendzin Gyaco, avagy egy autonómia elvesztése? (1945-59)* című tanulmányában a módszertani sokszínűség jegyében a „historikus (genetikus) kritikai módszer” és az „institucionalista metodológia” egymást kiegészítő felhasználásával, az „interpretatív módszer” alkalmazásával mutatja be a XIV. Dalai Láma történetét az 1945-től 1959-ig terjedő időszakban, különösen Tibet autonómiájára reflektálva. A szerző a nemzetközi jog és a geopolitika értékelési szempontjai alapján elemzi a megjelölt időszakot, amelyben „az autonóm Tibet önmagát, mint independens, szuverén politikai entitást értelmezte. Britannia, India és az USA Tibetet de facto független államként, de jure Kína fennhatósága alá tartozó területként kezelte. A kínai kommunista kormányzat

azonban a kommunista Kínát oszthatatlan multietnikus államnak tartotta autonóm nemzeti régiókkal (nem köztársaságokkal), amelyeknek nincs joguk elszakadni az anyaállamtól. Az ellentétes álláspontok feloldására az 1951-ben elfogadott „Tizenhét pontos egyezmény” volt hivatva, amelynek kudarcra a Dalai Láma 1959-es emigrációjába torkollott” (55.o.). Ezt követően befejeződött az 1951-ben elkezdődött kínai katonai hatalomátvétel és –a kínai közigazgatás kiépítése, s 1959-ben a kínaiak „lezárták a határokat, s vasszigorral kezdték meg a tibeti nép átnevelését a kommunizmusra”,¹⁶ amiről a szerző szükségesnek tartja megjegyezni, hogy a Jogászok Nemzetközi Bizottsága (International Commission of Jurists / ICJ) a tibeti kérdéstről 1959-ben kiadott jelentésében megállapítja, hogy az ENSZ tagállamok által 1948-ban elfogadott, a népiratásról szóló egyezményét Kína Tibettel szemben több pontban is megsértette. A tanulmány epilógusában a szerző összefoglalja azokat a végkövetkeztetéseket, amelyek szerinte meghatározóak voltak abban, hogy Tibet elveszítette tényleges autonómiáját és szuverenitását. Egyrészt ebben meghatározó volt Kína kimeríthetetlen gazdasági-katonai erőfőlénye. Másrészt közrehatott ebben az is, hogy „Tibet még saját régiójában sem alakított ki afirmatív szövetségi politikát” (68.o.). Harmadrészt Tendzin Gyaco vezetői tapasztalatlansága és fiatal kora is akadályozó tényezőnek bizonyult a racionális és realizálható politikai döntések meghozatalában. „Negyedrészt Tibet autonómiája elveszett, transzcendens

módon azonban megőrződött szuverenitása: a mindenkori Dalai Láma” (69.o.).

A Tanulmányok sorát *Krasztev Péter: Egy hosszúra nyúlt békeszerződés: Neuilly, 1919.* című történelmi-antropológiai esszéje zárja. A szerző a Nagy Háborút lezáró békeszerződések közül a Neuilly egyezmény (a „bolgár Trianon”) keletkezéstörténetét és máig ható, generációkon átívelő traumákat okozó következményeit elemzi tanulmányában. Megítélése szerint „a Bulgária sorsát eldöntő” diktátum” sok szempontból egyedülálló dokumentum: ez őrizte meg a maga legteljesebb formájában a győztes hatalmak társadalom és történetformáló szándékát, ebből olvashatók ki a legtisztábban a maguk korában radikálisan progresszív wilsoni kollektív kisebbségi jogi elképzelések” (72.o.). Ez a szerződés rögzítette a történelemben először az etnikai-vallási alapon végrehajtható, az államok közötti lakosságcsere jogi kereteit, s amely sajnos precedenst is teremtett a lakosságcsere, gondoljunk csak a németek kollektív kitelepítésére Csehszlovákiából a második világháború után, vagy a szlovák-magyar „lakosságcsere”. A szerző megállapítása a szerződésről summázva: a győztesek „olyan szabályrendszert állítottak fel egy legyőzött ország számára, amelyet egyetlen nagyhatalom sem kodifikált még a saját jogrendszerében” (79. o.). A kimondatlan wilsoni alapelv az volt, hogy a nemzetállamok kiépítésével és a nemzeti önrendelkezés biztosításával együtt a nemzetállamokban a kisebbséget minimumra kell csökkenteni, de ami megmarad belőle, annak minél több

kollektív jogot kell biztosítani. Az más kérdés, hogy elegendő lett volna esetleg az amerikai alkotmány elveit követve az újonnan létrejött nemzetállamokban is a nyelvi, vallási, származási, faji megkülönböztetés tiltása, illetve hogy a győztesek szövetségeseinek az országai sikeresen kilobbizták maguknak, hogy a „maradék kisebbség” kollektív jogai szóba se kerüljenek. S persze a szerző szerint is ezzel a történetnek még itt sincs vége, hiszen az újkori dél-, közép- és kelet-európai országok történelmében - többek között a hasonló megoldási kísérletek következtében – nem sikerült megvalósítani azt, hogy nyugati mintára „a közösség és a szabadság ügye egy ügy legyen”¹⁷, s így megmaradt számukra a sérelmekre és elkeseredésre építő „antidemokratikus nacionalizmus”, amelynek segítségével a nemzeti közösségeket nem a szerves fejlődés teremti meg, hanem politikai tényezők kívánják – legtöbbször szélsőséges populista eszközökkel – létrehozni.

A fenti tanulmány szerves folytatásának is tekinthető *Samu István PhD* hallgató dolgozata *Mentális határok az Ipoly mentén* címmel. A szerző a Nagy Háborút követő „magyar Trianon” következményét vizsgálja „Palócország” térségében, ahol a politikai határok közös történelmi, kulturális együttműködések, azonos etnikai csoportokat, mentális tereket vágtak szét, vagy éppen különböző kulturális és etnikai csoportokat erőltettek bele az új államon belüli közigazgatási térbe. A dolgozat alapjául szolgáló kvalitatív és kvantitatív vizsgálat alapján bebizonyítható, hogy „az

Ipoly-mentén a határtérségben élő társadalom számára a mentális határ túlmutat a politikai államhatárokon” (84.o.). S mindez azért is fontos megállapítás, mert hasonló vizsgálatokkal más, hasonló történelmi helyzetekből kialakult határtérségekben is kimutathatóvá válik az egybe tartozó kulturális és etnikai közösségek autonóm gondolkodásának kifejeződéseként a mentális határ, amely az autonóm társadalom szerveződésének az alapját képezheti. Ahhoz, hogy megértsük a szerző gondolkodását a mentális tér jelentésével és funkciójával kapcsolatban, a dolgozat alaposan feldolgozza a határtérségek kérdését a regionális tudomány, a társadalomtudományok és a földrajztudomány szakirodalmának felhasználásával. A hazai regionális tudományból¹⁸ kölcsönözve a fogalmat a szerző a mentális határ fogalma alatt azt a képzeletbeli vonalat érti, amely az egyes ember területi identitásának végső földrajzi pontjait köti össze, s amelyen a belül élőket a „mi” csoportjába, s a rajta kívül élőket az „ők” csoportjába sorol. S egyetértve a szerzővel kijelenthető, hogy az ilyen, az emberek tudatában leképeződő „határkép”¹⁹ vizsgálata különösen izgalmas azokban a határtérségekben, ahol a határok egy jelentős része természetellenesen, a geopolitika által meghatározott „képződményként” jött létre a huszadik század két világháborúját követően. Így különösen aktuális ez a Kárpát-medencében, ahol „összetettebb a határtérségben élők térhasználata, nem az új (állam)határok, vagy a belső mesterségesen kialakított közigazgatási határok határolják le” (91.o.). Ebből

kiindulva a szerző a szakirodalomban ismert felosztáshoz képest²⁰, amely a határok kettős jellemzőjeként egyaránt említi az elválasztó és összekötő tényezőket, az összekötő tényezők sorát saját kutatásaira alapozva kiegészíti az azonos történelmi múlttal rendelkező kulturális és vallási közösségekkel. Az a tényező, hogy a mentális határ felülírja az államhatárt az Ipoly mentén, jól érzékelhető a dolgozatnak abból az esszé jellegű részéből is, amely az eltűnt, majd az EU csatlakozást követően újra megjelenő híd szerepéről és fontosságáról elmélkedik a mentális tér elválasztása és összekapcsolása okán. Ez egyben azt is igazolja, hogy a dolgozat megközelítése nagyon jól felhasználható az EU határon átnyúló együttműködések szorgalmazó szakpolitikájának alátámasztásához is az érintett határ menti térségekben.

S végül, de nem utolsó sorban *A. Gergely András : Civilitás meg ami utána következik* című könyvbemutató gondolatai igazán jól kiegészítik a folyóiratban eddig is megmutatkozó sokszínű autonómia képet. A szerző elsőként a Magyar Népfőiskolai Mozgalom, s az annak működését szervező Magyar Népfőiskolai Társaság rendszerváltástól napjainkig tartó történetét feldolgozó, elemzéseket, dokumentumokat és interjúkat tartalmazó kötetet ismerteti az önszerveződő civil közösségeknek, mint a „civil kurázsi” letéteményeseinek a politikai kultúrát és a társadalmi magatartást is befolyásoló működésének értékelésével.²¹ Ebből a szempontból a szerző szerint a könyv jól érzékelteti a lokális, önszerveződő civil közösségek máig aktuális társadal-

mi kihívásait. Kiviláglik belőle, hogyan formálódott együtt a demokrácia az autonóm közösségek értékkövető magatartásával, ahol a népfőiskolai mozgalom és az egyesület „civil szervezeti mivolta nemcsak mint polgári kezdeményezés kapott erőre, hanem az alattvalók helyébe lépő cselekvőképesség letéteményese is” (108.o.). A második ismertetett kiadvány szervesen kapcsolódik az előzőhöz, hiszen a Magyar Népfőiskolai Társaság elnöke, *Szigeti Tóth János* életút naplóját tartalmazó, az előzőekben bemutatott könyv társkötetként jelent meg.²² Ehhez kapcsolódva mutatja be a szerző a másik „üdv-kötetet” *Somai József*, a székely „minduntalan közéleti ember” életútjáról.²³ A szerző kiérzi a kötetekből a civil kurázi megőrzésének, a „szabadság kis körei” autonómiájának a fontosságát a mai időkben is, amikor „a vállalásos feladattudat, a morális késztettség, az elszánt és kitartó kurázi, amely a civilség talán leglényegét adja” (110. o.). A szerző a civil autonómia szerveződések elemzése közül választotta ki *Ágh Attila* kötetét²⁴ annak bemutatására, hogy a túlhatalomra törekvő állam törekvéseivel szemben a nyugat-európai demokráciákban hogyan jelenik meg ennek ellensúlyaként a „civil érdekérvényesítés”, s annak pártoktól független autonóm képződményei, tömegkezdeményezései. Nem nehéz kihallani a könyvbemutató kapcsán a jelenlegi rendszerkritikai attitűd erősödéséhez is kötődő „alulról építkező demokrácia programját”, amely a „kormányzó társadalom” igényével fogalmazza meg a „köztes politika” intézményrendszer kialakításának a fontosságát. A szerző a

továbbiakban két olyan kötetet ismertet, amelyek a nemzetközi mozgalomkutatás merszével mutatják be az új társadalmi szerveződések igényével fellépő ellenállási szerveződések mintáit.²⁵ Ezeknek a jelentőségét a szerző abban fejezi ki, hogy „olyan mőresre tanították a politikai eliteket, amelynek alapja az emberi önrendelkezés, a kiharcolható autonómia, a személyiség létbevetttségének cáfolata, a tömegessé váló ellenállás lett, részint pedig újrafogalmazták a mindenkori kérdést: kiért van az állam, kit szolgál a hatalom, kinek lehet joga véleményt nyilvánítani vagy ellenállni és rendszert borogatni” (114. o.). S ebbe a sorba illik a szerző másik könyvértékelése is, amely a fejlődés, a jólét, a fogyasztás, a tudás, az önmegvalósítás, az információk, az identitás, az autonómia, a határsértő lázadás és a kivonulás stratégiáinak jó fél évszázados körképét adja.²⁶ A szerző pedig ebből is azt tartja fontosnak kiemelni, hogy a nem haszonelvű, nem rendpárti, nem elnyomó, nem megtévesztő és manipulatív „morális szabadság világának” a fennmaradása „csakis a határokat belülről feszegető, érték-alapú közösségeket éltető, a „jó életet” a tömegkultúra mesterkelt világának elutasításával megvalósító autonóm személyiségek révén lehet esélyes” (117. o.).

SZEGVÁRI PÉTER

Jegyzetek

1. Autonómia & Társadalom / Autonomy & Society – Társadalomtudományi Folyóirat 2021. I. évfolyam 1. szám ISSN 2786-085X

2. Bibó, I. 1982, Az európai társadalomfejlődés értelme In: Összegyűjtött munkái 2. Sajtó alá rendezte: Kemény István és Sárközi Mátyás, EPMSZ, Bern, 560-635.o.
3. Kukorelli, I. 2021. Bibó István láthatatlan alkotmánya In: Három István, három nemzeti ünnep, három példakép Írta és szerkesztette: Kukorelli István, MÉRY RATIO ISBN 978-615-6284-09-9, 175.o.,
4. Bibó, I. 1986. A magyar társadalomfejlődés és az 1945. évi változás értelme In: Vida István (Szerk.) Válogatott tanulmányok - Második kötet 1945-1949, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 492-493.o.
5. Bibó, I. 1986, A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: id.m. 215.o.
6. Bibó I., uo. 220.o.
7. Berki, R.N. 2004, A moralizmus realizmusa: Bibó István politikai filozófiája. Ford. Csepregi András In: Dénes, I. Z. (szerk.), Bibó István egyetemi előadásai 1942-1949., 9. o.
8. A „színlelt kapitalizmus” kifejezést Ifj. Leopold Lajos említette először Ifj. Leopold, L.1917, Színlelt kapitalizmus (1914-1917) In: ugyanó: Elmélet nélkül, Gazdaságpolitikai tanulmányok, Budapest-Szekszárd, Benkő Gyula Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedése, 97.o. című művében, s innen kölcsönözte, s ezt az „újkapitalizmus” Szalai Erzsébet által használt fogalommal ötvözte Laki László a rendszerváltás utáni időszak jellemzésére nemrég megjelent könyvében: Laki, L.,2021, A történelemnek nincs fantáziája In: Békés Zoltán (szerk.) A „színlelt” szocializmusból a „színlelt” kapitalizmusba, Belvedere Meridionale, Szeged ISBN 978-615-6060-38-9, 281-399.o.
9. Kopátsy, S. 1998, A székelykapu legyen a névjegyünk, Kézirat. 2. o.
10. Héraud, G. 1991, Népek és régiók Európája. Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1991 2. évf. 2.sz. 4-5.o.
11. Zornoza, J. 2014. New Trends in Fiscal Decentralization: a Spanish View In: Stefan August Lütgenau (ed.) Fiscal Federalism and Fiscal Decentralization in Europe, Foster Europe ISBN 978-3-7065-5240-0, 105-127.o.
12. Szilágyi, I. 2018, A katalán függetlenségi folyamat kérdőjelei. COMITATUS. 28.230. 47-61.o.
13. Alcalde, A. H. 2014. The Spanish Way of Fiscal Federalism In: id.m. 15-41.o.
14. Magyary, Z. 1942, Magyar Közigazgatás Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda
15. Siket, J. 2017, A helyi, területi önkormányzatok közigazgatási autonómiája Magyarországon. PhD értekezés, Szeged http://doktori.bibl.u-szeged.hu/3950/1/Siket_Judit_ertekezés.pdf
16. Uhlig, H. 1995, Tibet. Dunakönyv Kiadó, 35. o.
17. Bibó, I. uo. 219.o.
18. Hardi, T. - Hajdú, Z. - Mezei, I. 2009, Határok és városok a Kárpát-medencében In: Az államhatár, mint térbeli jelenség MTA Regionális Kutatások Központja, Győr-Pécs, 11-37.o.
19. Hardi, T. 2001 Komplex határ menti kapcsolattrendszer vizsgálata – MTA RKK NYUTI Közleményei 177, 133.o.
20. Ratti, R. 1993, Spatial and Economic Effects of Frontiers: Overview of Traditional and New Approaches and Theories of Border Area Development In: Ratt, R. - Reichmann, S. (ed.) Theory and Practice of Transborder Cooperation. Basel and Frankfurt am Main, Verlag Helbing & Lichtenhahn,
21. T. Kiss, T. - Tibori, T. 2017, Civil kurázi. Magyar Népfőiskolai Társaság. Bibó István Népfőiskolai Alapítvány, Kővágóörs.
22. Tibori, T. (szerkesztő-riporter) 2017, Születi Tóth János hetvenéves. Bibó István Népfőiskolai Alapítvány, Kővágóörs
23. Bodó, B. (szerk.) 2016, Civil jóság – civil hatékonyság: Somai József 85 éves. Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár
24. Ágh, A. 2017, A politika alulnézetben: a politika világa a nyugat-európai demokráciában. Noran Libro
25. Popovics, Sz. 2017, Útmutató a forradalomhoz, Göncöl Kiadó, Budapest és Kraushaar, W. 2014, Diplomások lázadása. Az arab tavasztól az occupy mozgalomig. Napvilág Kiadó, Budapest
26. Barcsi, T. 2013., A kivonulás, mint lázadás. A kultúrától az ellenkultúráig, avagy a megaltalt szabadság. Publikon Kiadó, Pécs

A filozófia és a fake news

Nagy dolog, ha egy filozófusnak könyve jelenik meg. András Ferencnek *A megértés ösvényei* című tanulmánykötete még 2020-ban jelent meg, de eddig méltatlanul kevés figyelmet kapott. (Nem ez az első könyve, korábban megjelent már egy kismonográfiája „A kommunikációs tér filozófiája” címmel.) Pedig a nyelvfilozófus gondolatai igen csak figyelemre méltók.

Nem csak az ókori Görögországban fogalmaztak meg mélyreható filozófiai gondolatokat, erre kiváló példa András Ferenc filozófus legújabb könyve. *A megértés ösvényeiben* boncolgatott témák látszólag nem a legkönnyebb olvasmányok közé tartoznak, mégis minden embert érintenek.

Miről is van szó? Idézzük egy korábbi interjúban nekünk adott válaszát András Ferencnek: „Úgy látom, egy filozófus életútja leírható bizonyos fogalmakkal való találkozásokban. Ezek a fogalmak roppant meghatározóak, éppen ezért kevés van belőlük. Visszatekintve három fogalmat emelnék ki, gyakorlatilag rájuk minden felfűzhető. Sorrendben az első a van fogalma. Vajon miben áll valaminek a léte? Hétköznapi értelemben így használjuk: az van, amit meg tudunk fogni, tapintani. No de mi a helyzet akkor, amikor például megjelenik a Dionüszoszt alakító színész a színpadon? Akkor valójában nem is a színészt, de nem is magát Dionüszoszt, hanem valami harmadikat látunk. Hogyan is van ez? Merthogy nem mondhatom, hogy nincs, hiszen róla szól a színdarab... A kér-

dés tehát, hogy mitől lesz elfogadható a mondatom, hogy valami van. Miközben ezzel foglalkoztam, rájöttem, hogy bárhol is közelítünk, csakis az számít majd, amit képesek vagyunk megérteni. Adódik tehát a következő kérdéskör – és ezzel a fogalom is –, hogy miben áll a megértés. Milyen érdekes innen tekintve a logika alaptörvénye: „Téves, ha a létezőről azt mondjuk, hogy nem létezik és a nemlétezőről, hogy létezik. Igaz viszont, ha a létezőt létezőnek és a nemlétezőt nemlétezőnek mondjuk.” Azaz nem mondhatom, hogy „létezik is és nem is”, és azt sem, hogy „sem nem létezik, sem nem nemlétezik”. Miért nem? Mert veszítek. Mit? Nem, nem az igazságot. Nem is a létet. Hanem a mondat értelmét. Merthogy a mondat, hogy „esik az eső és nem esik” nem hamis, és nem is az eső létét tagadja – egyszerűen értelmetlen.

De mi az, ami értelmes? Most úgy látom, hogy amikor megértjük valamiről, hogy miképpen is van, mi is a helyzet – ez egy elköteleződési mozzanat. Vagyis a kimondott szó azáltal kapja meg üzenetértékét, a mondandó a súlyát, hogy az adott helyzet lehetne másképpen, de én a beszédemmel éppen azt képviselem, hogy úgy van, és nem másképp. Vagyis, amikor elköteleződöm amellest, hogy esik az eső, annak azért van üzenetértéke, mert lehetséges, hogy nem úgy van, hogy nem esik – esetleg szemerkél, zuhog vagy ragyogó a napsütés. Ebből jön a harmadik fogalom, a van és a megértés fogalmán keresztül eljutunk a legyenig.

Vajon lenne bármiféle mondandó, kommunikáció, ha a dolgok nem lehetnének másképp, mint ahogyan én azt állítom? Arra hajlok, a megértés során legalább annyira van szó az emberről, mint a dolgokról, a világról. Az elköteleződő szándékáról, hogy miért igaz, helyes, érvényes a kimondott szó.”

De térjünk vissza a recenzió tárgyához, ismét egy idézet a szerzőtől:

“Értelek téged. Értem, amit mondasz. Vajon mit jelentenek ezek a mondatok? Mire utalnak? Ha valamit ugyanúgy értek, mint te, akkor az egy és ugyanaz? Amit többen értünk, azok azonosak? S ha mindenki egyetért, akkor egyet ért? Ugyanazt az egyet? Ez pusztán szójáték, vagy vegyük komolyan, és fogalmazzunk így: a megértéssel, az értelmezéssel kapcsolatos összes probléma valamilyen módon visszavezethető az azonosság paradigmájára.” András Ferenc ezekkel a gondolatokkal próbálja „elcsábítani” az olvasót. De nemcsak erről van szó!

A kötetben bár különféle témákkal foglalkozó tanulmányok olvashatóak, lényegükben azonban közösek. Mindenütt azok a kritériumok a kulcsszereplők, amelyek hűséges kísérőink a megértés ösvényein haladva. András Ferenc munkássága - olvasható a lektori összegzésben - kiemelkedő pozitív példa egy mai filozófus lehető leghasznosabb tevékenységére. Egyrészt elsajátítja a filozófia történetét, technikai eszköztárát, elméleteit, eljárás módjait, másrészt nem zárkózik elefántcsont-toronyba, hanem a kortárs problémákról is ír, a filozófus tudását, hozzáállását és módszerét közvetíti a szélesebb szakmai közönségnek.

Mert András Ferenc azt vallja, hogy mindenki filozófus, bár ezt az állítását a legtöbben kételkedve fogadják. Elvégre a legtöbben nem Arisztotelészt, Platont, Boros Jánost vagy Donald Davidsont olvasgatva alszanak el esténként. Hiszen onnantól kezdve, hogy valakinek kérdései vannak, és azokat igyekeznek megválaszolni, gondolkozik, megért és kétkezik, már filozófus.

A tizenkét tanulmányból álló kötet mind a kommunikáció filozófiai tudományos munkájának egy-egy végeredménye, vagy éppen kezdete. A fake news igazságértéke és megértése című fejezet mint ezt a szerzőtől megtudtuk – már a következő könyvének előfutára, hiszen a témát még közel sem merítette ki. András Ferenc a fake news-zal nem mint a politikai párbeszéd mindent relativizáló fogalmával, hanem annak szó szerinti változatával foglalkozik. Ezt közelíti meg a nyelvfilozófia eszköztárával, tehát azt firtatja, hogy honnan tudjuk, hogy egy hír igazságértéke hamis? Milyen gondolat- és tettei lépések vezetnek a hírek befogadóit a bizonyosságig, amik a kételyt felváltják egy hír olvasása kapcsán? És tulajdonképpen mi az az álhír?

Az álhír és a hazugság alkotója – a szerző szerint – nem az igazsággal, hanem az igazságba vetett hitével ellentmondva gyártja és közli a hírt. Ebből az egyetlen részletből is kiderülhetett, András Ferenc minden tézise és tétele mögött az elmúlt évezredek nagy gondolkodói tornyosulnak, vitatkoznak és építik fel a modern filozófiát. Kiemelkedő szerepe van ebben a folyamatban Kant munkásságának is, hiszen, ha a fi-

lozófia tudományát mint az egyetemes igazságra törekvő eszközt tekintjük, nem indulhat el semmilyen értelmezés a szubjektumtól, de el sem vonatkoztathat tőle – a megértés relációjából a megértőt nem vonhatjuk ki. Itt lép be a transzcendentális szubjektum kanti fogalma.

De rugaszkodjunk el Kanttól és foglalkozunk azzal, hogy mit is állít András Ferenc! A szerző szerint a megértés kulcsa abban áll, hogy két külön szubjektum egy azon tételt azonosan értelmez. Ha az értelmezésben felfedezhető bármilyen szintű különbség – ami önálló szubjektumokat vizsgálva gyakran előfordulhat – a félreértések megzavarják az közös értelmezési horizont lehetőségét.

Ha valaki ennyitől elvesztette a fonalat, nem kell kétségbe esni, egyszerű hétköznapi példákkal a saját életünkben rá lehet jönni, hogy minek a filozófiai boncolgatását választotta András Ferenc. A szerző, aki, mint filozófus 2010 óta a veszprémi Pannon Egyetem oktatója, korábban tanítóként is dolgozott, a médiában pedig még a mai napig aktív. A gyakorlati tapasztalataira keresi az elmélet, a nyelvfilozófia magyarázatait.

„Lehetséges igazságot hazudni” – ez talán egy olyan tételmondata a könyvnek, ami megkerülhetetlen. Nem az a kérdés, hogy mi a hamis és mi az igaz. A fake news a hitelesség kérdése. Ha olvasunk egy cikket, akkor nem az fog először felötlenni bennünk, hogy amit leírtak, az igaz, vagy

sem, hanem, hogy mennyire megbízható a forrás. Gyakorlat kell ahhoz, hogy eldöntsük mi hihető és mi nem. Minderre pedig lehetséges, hogy a filozófia az egyik legalkalmasabb gyakorlótér. Tegyük fel a kérdéseket magunknak is, csavarjunk egyet az egyértelműn és könnyen lehetséges, hogy beválik András Ferenc állítása: valóban mindannyian filozófusok vagyunk, ha kérdéseket teszünk fel.

A fake news témáján kívül a szerző még a következő, nemcsak a filozófusokat érdeklő kérdéseket vizsgálja meg:

Realizmus, konceptualizmus, nominalizmus címmel első fejezetében a megismerés, a tudás objektivitásának, mint a megismerő önkényétől, a pusztá megismerés érdekén túli érdekektől független folyamat vizsgálatát tűzte ki célul a középkori gondolkodásban megjelenő megoldási stratégiáit vizsgálja a szerző. A helyes ösvény mint kötelesség című fejezetben ontológiai, ismeretelméleti és morális kérdéseket vet fel, míg az Egymást szemében című fejezetben Donald Davidson nyomán a A-A modellről ír, vagyis arról, hogyan értik meg egymást az azonos nyelvet beszélők? A könyvben szerepelnek továbbá tanulmányok a nevelésetikai pluralizmusról mint paradoxon, a nevelésetikáról analitikus nézőpontból, valamint A tudatlanság fátylán innen és túl című fejezetében a felelősség-

ről, és ehhez kapcsolódó etikai kérdésekről, ennek mentén pedig az éghajlatváltozásról is szót ejt.

Az Emberi nézőpont, valamint a Test, lélek és bizonyos anomáliák fejezetek összekapcsolódnak abból a szempontból, hogy az antropológia nagy kérdését „Mi az ember?” ezen tanulmányok közben boncolgatja. A boncolgatás pedig találó ebben az esetben, hiszen a csont és hús és vér mögé szeretne írónk belépni, felvágva azt a lélekig és talán még azon is túl jutni az ÉN magjáig. A Vakondmunka című fejezetben a fordítás problematikáját, a jelentés és jelentéstulajdonítás témakörét, és a képek megértési folyamatát és lehetőségeit veti latba. Ezekhez a gondolatokhoz szorosan kötődik a kötetben szereplő A hűség, a szépség és az élet című fejezet, amely központi kérdése: milyen jelentést hordoz az „élet”, a „lélek” kifejezés, ami Kosztolányi szerint maga a „vers”? Milyen szerepet töltenek be ezek a fogalmak a fordítás során?

A kötet egy angol nyelvű tanulmányt is tartalmaz: Word, Object and Narrative címmel.

A változatos témák a szerző sokoldalúságát dicsérik, érdemes tehát nemcsak belelapozni a kötetbe, hanem behatóan tanulmányozni és megvitatni a szerző gondolatait, ha máshol nem is, akkor egy-egy filozófiai szeminárium keretében. Ajánlott olvasmány a szabad szellemű bölcsészeknek, a politológusoknak és a kommunikációs szakembereknek és mindazoknak, akik álmatlanságban szenvednek. (A recenzióhoz felhasználtuk Hajjas Bálint tudósítását a könyvbemutatóról, ahol Szabó B. Eszter faggatta a szerzőt.)

SZABÓ B. ESZTER

Hivatkozások

András Ferenc: A kommunikációs tér filozófiája, Gondolat Kiadó (2012), Budapest

András Ferenc: A megértés ösvényei, Budapest, Áron Kiadó (2020), Veszprém - Pécs

Szabó B. Eszter: Interjú András Ferenc filozófussal <https://vehir.hu/cikk/62549-vakonbolyongunk-a-vilagban-ha-nincsenek-ertekeink-elveink>

Ukránok és ruszinok

Dokumentumok a magyarországi ruszinok és ukránok történelméből

A kárpátaljai nyelvészeti és történelmi kutatók 2020-ban több kötetet is publikáltak a ruszin kérdésköréről. Fedinec Csilla és Csernicskó István kötete **Nyelvi kirakós Kárpátaljáról. Történelmi és politikai dimenziók (1867-2019)** címmel, a Gondolat kiadásában, míg a szerzőpáros Szakál Imrével kiegészítve **A magyarországi ruszinok és ukránok** címmel a Magyar Nemzeti Levéltár kiadásában egy forrásértékű dokumentumgyűjteményt jelentetett meg. Ez utóbbiról írunk az alábbiakban.

A forrásértékű dokumentumok a Gondolatnál megjelent kötethez képest nagyobb időtávot tekintenek át, hiszen a Középkori Krónikákkal indít, s a területi hatály is sokkal nagyobb, mivel nem csak a magyarországi, hanem az ukrán levéltári forrásokat is használja. A dokumentum-kötetet egy negyven oldalas bevezető tanulmány helyezi képbe, melyben a három szerző Ruszinok és ukránok hazánkban: identitás, nyelv, történelem címmel a nyelvészeti, történelmi és kulturális antropológiai kérdéseket is tisztázza.

A magyarországi ruszinokkal még az első világháború előtt, mint a legszegényebb népréteggel foglalkoztak. A XX. század elején a kormányzat főleg a földművelésügyi kormányzat egyre nagyobb figyelmet fordított a peremvidéken fekvő, havasi területekre, az ottani mezőgazdasági népesség föld hiányában egyre nagyobb gazdasági helyzetbe kerülésére. Az akciók kezdeményezője és szellemi irányítója Darányi Ignác földművelésügyi miniszter volt.

A kárpátaljai ruszin nép történetével tehát már a magyar területfejlesztési politika előzményei kapcsán is találkozhatunk. Illés Iván tankönyvében, az alábbiakat olvashatjuk:

„Az első „akció” az Ung, Bereg, Máramaros és Beszterce-Naszód megyei rutén és román hegyvidéki településeket támogatta meg, még az 1980-as években. E térségek kétségtelenül az ország legszegényebb és legelmaradottabb területei közé tartoztak. Az akció célja a havasi mezőgazdálkodás, állattenyésztés feltételeinek javítása, az erdők újratelepítése és ez által az egzisztenciális feltételek megőrzése, javítása volt. Különösen kritikus helyzet alakult ki

ott, ahol a piaci erőfölény a községek erdőit, illetve a fakereskedelmet olyan vállalkozók kezébe juttatta, akik rablógazdálkodást folytatva az erdőket kiirtották, és a falvakat megfosztották az egzisztenciális alapjuktól, az erdőgazdálkodástól és faipartól. E helyeken a kilencvenes években az állam az erdőket saját kezelésébe vette, az erdőket újratelepítette a községeket megszabadította addig a felhalmozott adósságaiktól. Kevésbé bizonyult sikeresnek az először Ruténföldön indított akció, ami a mintagazdaságok és „mintagazdák” kiválasztására és támogatására kezdeményezett akció, ami a minta követése helyett inkább irigységet, korrupciógyanút, valamint belső feszültséget és vizsályt váltott ki.”¹

A másik gyakran idézett részlet Sztálin előadói beszédéből származik, és mivel ezt a kérdéssel foglalkozók már többször idézték, ezért nem is szerepel az említett tanulmánykötetben. Fedinec Csilla „A magyar Szentkoronához visszatért Magyarország” című kötetében is hivatkozik rá. A témánk szempontjából annyiban érdekes, hogy az idézetből kitűnik, hogy Sztálin nem különbözteti meg a ruszinokat az ukránoktól, hanem egy népként kezeli a Kárpátok mindkét oldalán élő szláv népcsoportot és ezzel mintegy előrevetíti az 1945 utáni területi változásokat.

„Jellemző a lárma, amelyet az angol-francia és az észak-amerikai sajtó csapott Szovjet-Ukrajnával kapcsolatban. Ennek a sajtónak a képviselői rekedtre kiabáltak magukat, hogy a németek Szovjet-Ukrajna ellen mennek; hogy most a kezükben van az úgynevezett Kárpát-Ukrajna, amelynek lakossága körülbelül 700.000-re rúg; hogy a németek, legkésőbb az év tavaszán, hozzácsatolják a Szovjet-Ukrajnát, amelynek több mint 30 millió lakosa van, az úgynevezett Kárpát-Ukrajnához. Úgy látszik, ennek a gyanús zajnak az volt a célja, hogy fölkeltse a Szovjetunió haragját Németország ellen, hogy megmérgezze a légkört és összeütközést idézzen elő Németországgal, minden látható ok nélkül.

Persze, feltétlenül lehetséges, hogy Németországban vannak olyan örültek, akik arról álmodoznak, hogy hozzácsatolják az elefántot, vagyis Szovjet-Ukrajnát, a szúnyoghoz, vagyis az úgynevezett Kárpát-Ukrajnához. És, ha valóban akadnak ott ilyen tébolyodottak, akkor nem kétséges, hogy a mi országunkban is akad elég kényszerzubbony az ilyen örültek számára. (Viharos taps.) Ha azonban félretoljuk az örülteket és a normális emberekhez fordulunk, akkor vajjon nem világos-e, hogy nevetség és butaság komolyan beszélni arról, hogy Szovjet-Ukrajnát az úgynevezett Kárpát-Ukrajnához csa-

tolják? Képzeljük csak el. Elmegy a szűnyög az elefánthoz és kezét csipőre téve, ezt mondja neki: „Hej, drága testvérem, mennyire sajnállok én téged... te földesurak nélkül, kapitalisták, nemzeti elnyomatás nélkül, fasiszta kolompások nélkül tengeted életedet-micsoda élet ez?... Elnézlek téged és meg kell mondanom:- nincs a te számodra más mentség, csakis az, hogy énhozzám csatlakozz...(Általános derűtség.) Na hát, legyen is úgy, megengedem neked, hogy hozzászólhatsz a te kicsiny területedet és én óriási területemhez...” (Általános derűtség és taps.)”2;)

A bevezető tanulmányban a szerzők nem foglalnak állást abban a kérdésben, hogy vajon önálló népe a többféleképpen (kisorosz, rutén) is emlegetett ruszin nép, avagy csupán egy nyelvjárása az ukránnak. Röviden ismerteti a nyelvészeti szakirodalomban megfogalmazott különféle álláspontokat, s végső soron megengedő abban a kérdésben, hogy egy, avagy két népről van-e szó. A Magyar Nemzetiségi Törvény, hiszen mind az ukránok, mind a ruszinok számára lehetővé teszi a kisebbségi önkormányzatok megalakítását. A mai Magyarország területén a 2011-es népszámlálás szerint 3882-en vallották magukat ruszinnak. Míg a ruszin kisebbségi választók jegyzékébe 4294-en vetették fel magukat a legutóbbi, 2019-es választások során.

Ugyanakkor ukránként, 7396-an határozták meg magukat 2011-ben, de az ukrán kisebbségi választásoknál, csupán 1920-an vetették fel magukat a névjegyzékbe.³

A középkori krónikák felelevenítése után az első fejezetben Kik vagyunk? címmel 1880 és 1940 közötti szakirodalmat idéz fel a kötet Kosztomarov Nyikolajon, Vorosin Ágostonon és Sztripszky Hiadron át Bonkáló Sándorig többféle nézetet ismerhetünk meg arról, hogy miképp határozzák meg magukat a Ruténiában élő szlávok: ruszinok vagyunk vagy pedig ukránok? 1918-ban majd 1939-ben próbálták törvényesen rendezni a kárpátaljai területek közigazgatását, így ezeket a jogszabályokat is közli a kötet. A legtöbb megszólaló a nemzeti ébredés kora fejezetben található, ahol 1848 és 1915 között parlamenti felszólalások és egyéb hivatalos iratokat olvashatunk. Külön fejezetet képeznek az átmenetileg létező ruszkakrajnai (1918-1919) és a kárpátaljai kormányzóság iratai.

Az úgynevezett szocialista korszak kérdését az 1945-ös elcsatolás idején született nyilatkozatokkal jellemezték, valamint Udvari István „Ruszinok” című, 1994-es előadásával. A rendszerváltás alcímű fejezetben az ukrán-magyar alapszerződés kapcsán olvashatunk dokumentumokat és végezetül közli a kötet Ukrajna

törvényét is a határon túli ukránokról 2004-ből.

A gazdag forrásanyag jó kiindulópont az ukrán/ruszin-kérdést tanulmányozóknak. Kiváló anyag az egyetemi képzésben résztvevők számára és külön kiemelendő, hogy a bevezető tanulmány is jól eligazítja az olvasót a nyelvi, történeti kérdésekben, miközben kerüli a nacionalista felhangokat és a nyílt politikai állásfoglalást. Mivel levéltári közlésről van szó, ezért ne keressünk statisztikai adatokat, amúgy ezt a mai Ukrajna területén hiába is keresnénk. Hiszen míg a ruszin-nyelvet és a ruszin- nemzetiséget több országban elismerik, Ukrajnában ilyenre nem is számíthatnak az ott élők. Ha belegondolunk abba, hogy szélsőséges orosz nacionalisták magát az ukrán nyelvet és népet is csak az oroszok egyfajta elkorcsosult, elromlott nyelvű népcsoportjának tekintik, és magát az ukrán államiságot is megkérdőjelezzik, akkor nem kell csodálkoznunk, hogy a léteben fenyegetett Ukrán Állam nem kívánja megosztani az ukrán nemzetiséget. Nyelvészek számára nyilván csemege kimutatni a ruszin és az ukrán nyelvjáráások közötti különbségeket, de egy nép identitását nem csak a nyelv határozza meg. Gondoljunk bele például a kurd nép helyzetébe, ahol bár egy népről beszélünk, négyféle dialektust használnak (kurmanji, sorani, zazaki,

lorani), amely népcsoportok sokszor meg sem értik egymást.

Ezt tökéletesen szemlélteti a szerző a nyelv és társadalom összefüggéseit tömören és érthetően leíró részben, miszerint a különálló (Abstand) és beépült (Ausbau) nyelvek és nyelvjáráások milyen társadalmi megteremtettséget és elszigetelődést eredményeznek. „S ha az államhatárok és a nyelvterületek nem esnek egybe - ahogy gyakran megesik szinte a világon - az politikai feszültséggel, és a politikai publikáció veszélyével jár. ...A nyelvi szuverenitás ily módon szorosan kapcsolódik a politikai, nemzeti és az állami szuverenitás problémáihoz.”

Ahogy Pusztay János a Nyelvével hal a nemzet című kötetében az orosz alkotmány nemzeti kisebbségekhez való viszonyát jellemzi, már következtethetünk Ukrajna kisorszokhoz való viszonyához is. „Az 1993-as orosz alkotmány szerint a népek nem alanyai a jognak, nincs joguk az önmeghatározásra és érdekeik védelmére sem. Nem védelmezhetik meg lakóterületeiket a történelem (etnikai hazát). Államiságuk csupán fikció. Folyamatosan csökkentik a nemzeti-területi államiság funkcióit az őslakosságot képviselő kérdéseket kiszorítják a hatalomból.”⁴ Ilyen nézőpontból fontos az a megállapítás, miszerint az ukránok számára a ruszinok csak egy etnográfiai csoport, s

a rutén nyelv csupán az ukrán egyik nyelvjárása. A politikai és gazdasági feszültségek ezáltal még kihangsúlyozottabbá váltak Ukrajna és azon országok között, akik elismerik a ruszinokat, mint nemzeti kisebbséget, köztük Magyarország is.

A könyv történelmi idővonal mentén áttekinti a magyarországi ruszinok betelepülési- kivándorlási irányvonalait a magyar nemzeti ébredéstől (1848) egészen részletesen elemezve, az ukrainai 2004-es törvénykezési változtatásokig bezárólag. „Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyéből a ruszinok kisebb csoportjait a 18- század közepén telepítették a Bánság és Bácska (a mai szerbiai Vajdaság) területére. Érzékeny veszteséget jelentett a 19-20.század fordulóján a nagyarányú kivándorlás a tengerentúlra. Magyarországról kb.1,2 millió fő vándorolt ki ... a ruszinok szenvedtek érzékenyebb veszteséget.” Párhuzamot von Ukrajna és Magyarország törvénykezési változásai közt, amely nálunk integrálja, Ukrajnában viszont kizárja a rutén/ruszinok sajátosságait.

Ilyasevics Jenőt a következőképpen idézte a könyv: „... Elfogadom, mert meg vagyok győződve, hogy magyar államférfiaink igen jól tudják, miszerint hazánk alkotmányos állása és a különböző nemzetiségek szabad kifejlődése oly érdek,

amelyek egymással legkevésbé sem állanak ellentétben... ezen magyar állami politikai kérdésből nemzeti-ségi kérdést csinálnak a leggyűlöletesebb színezetben.”, holott tény, hogy a rutén nép rusznáknak és rusznyáknak vallja magát, ahogy Csopey Lászlót idézi. Teleki Pál mondatával summázza a kötetben kifejtett széles dokumentum-forrásokat: „Szem előtt kell tartani általában, hogy Kárpátalján a magyar-országi nyelv nem nemzetiségi nyelv, hanem a második államnyelv. A nyelvkérdést gyakorlati kérdésnek kell tekinteni és semmi körülmények között sem szabad belőle politikumot csinálni.”

Sok hasonló tanulságot lehetne még levonni, ezért is érdemes - többek között - ezt a kiválóan szerkesztett kötetet tanulmányozni.

**AGG ZOLTÁN –
AKARSU ANIKÓ**

Hivatkozások

Beszámoló a SzK(b)P KB munkájáról a XVIII. pártkongresszuson in J. V. Sztálin, A leninizmus kérdései, Szikra Kiadó. 1951.

Dobos Balázs: A személyi elvű kisebbségi autonómiák Kelet-Közép-Európában, Kaligram Kiadó; Budapest, 2020; 153 p. 11-es táblázat adatai szerint

Illés Iván, Regionális gazdaságtan és politika, Kiadó: Zsigmond Király Főiskola Kiadó; 2003, 243.p.)

Ilyasevics Jenő (1879)- felszólalása a Képviselőházban a magyar nyelvnek a népiskolákban történő kötelező oktatásáról szóló vitában,

1879. május 5. in Fedinec Csilla-Szakál Imre-Csermicskó István: A magyarországi ruszinok és ukránok; Magyar Nemzeti Levéltár Budapest, 2020.

Kulikov 2004:623-624 pp. in Pusztay János: Nyelvével hal a nemzet; Teleki László Alapítvány Budapest, 2006

Pusztay János: Nyelvével hal a nemzet, Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője 11 pontban; Teleki László Alapítvány Budapest, 2006

A szerzők: Agg Zoltán PhD, egyetemi docens, Pannon Egyetem, Veszprém

Akarsu Anikó, nemzetközi kapcsolatok szakértő, szabadúszó, Stuttgart

Jegyzetek

1. Illés Iván, Regionális gazdaságtan és politika, Kiadó: Zsigmond Király Főiskola Kiadó;2003, 243.p.)

2. Beszámoló a SzK(b)P KB munkájáról a XVIII. pártkongresszuson in J.V.Sztálin, Szikra Kiadó

3. Dobos Balázs: A személyi elvű kisebbségi autonómiák Kelet-Közép-Európában, Kaligram Kiadó; Budapest, 2020; 153 p. 11-es táblázat adatai szerint

4. Kulikov 2004: 623-624 pp. in Pusztay János: Nyelvével hal a nemzet; Teleki László Alapítvány Budapest, 2006.